

**ŒEYHÎ DÎVÂNI'NDAN SEÇİLEN
ELLİ GAZELİN ŒERHİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hüsamettin ÇALIŒKAN

Kütahya 2009

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞEYHÎ DÎVÂNÎ'NDAN SEÇİLEN
ELLİ GAZELİN ŞERHİ**

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. KADİR GÜLER

Hazırlayan
Hüsamettin ÇALIŞKAN

Kütahya-2009

Kabul ve Onay

Hüsamettin ÇALIŞKAN'ın hazırladığı "Şeyhî Dîvânı'ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2009

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Prof. Dr. Ali TORUN		
Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER (Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ		

Prof. Dr. Ahmet KARASLAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum”Şeyhî Dîvânı’ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2009

Hüsamettin ÇALIŞKAN

ÖZGEÇMİŞ

21.08.1977 tarihinde İzmir'de doğan Hüsamettin ÇALIŞKAN, ilk ve orta öğrenimini İzmir'in ilçesi Bergama'da; lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünde 2000 yılında tamamlamıştır. O yıl Özel Konya Meltem Koleji'nde öğretmenlik hayatına başlamış, 2001 yılında devlete başvurarak Şırnak Anadolu Lisesi'nde üç yıl Edebiyat öğretmenliği yaptıktan sonra iki yıl Gediz ilçesi Erdoğan İlköğretim Okulu'nda ve iki yıl Kütahya'da Mehmet Çini İlköğretim Okulu ve bir yıl 80. Yıl Özel İdare İlköğretim Okulu'nda, toplam beş yıl da Kütahya'da Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Halen Manisa'nın Soma ilçesinde 100. Yıl İlköğretim Okulu'nda Türkçe öğretmenliği yapmaktadır.

ÖZET

ŞEYHÎ DÎVÂN'NDAN SEÇİLEN ELLİ GAZELİN ŞERHİ

ÇALIŞKAN, Hüsamettin
Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER
Eylül, 2009, 388 sayfa

Yaptığımız bu çalışma, 15. Yüzyıl şairlerinden Germiyanlı Şeyhî dîvânından seçilen elli adet gazelin şerhinden oluşmaktadır. Çalışmamız, Dîvân şiirinin kurucularından olan Şeyhî'nin dîvânındaki gazellerin öneminin gösterilerek edebiyatımıza kazandırılması, anlaşılabilmesi ve hak ettiği değere kavuşması bakımından önem arz etmektedir.

Dîvân şiirinin kurucu şairlerinden Şeyhî'nin dîvânı 2003 yılında Halit BİLTEKİN tarafından doktora tezi olarak transkribe edilmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde Şeyhî'nin yaşadığı 15. yüzyılın tarihî ve edebî yönden genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Ardından Germiyan kelimesi ve Germiyanogulları hakkında bilgi verilerek Kütahya'nın konumu vurgulanmıştır. Daha sonra ise Şeyhî'nin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde de metin şerhine dair kısaca bilgiler verildikten sonra şerhe geçilmiştir.

İkinci bölüm Şeyhî'nin elli adet gazelinin şerhinden oluşmaktadır. Bu gazelleri, Şeyhî'yi ve devrini yansıtacak şekilde seçmeye çalıştık. Genellikle yedişer beyitten oluşan gazellerin içinde beş beyitten oluşan gazeller olduğu gibi altı, sekiz ve dokuz beyitten oluşan gazeller de vardır.

Gazel incelemesinde öncelikle bütün olarak gazelin tamamını verdik. Ardından beyit beyit incelemeye geçtik. Beyti önce nesre çevirip kelimelerin anlamlarını altına koyduk. Daha sonra da beytin açıklamasına geçilmiştir. Açıklamalarda, kelimelerin Dîvân şiirindeki kullanım alanları ve mânâları değişik kaynaklardan aktarılmıştır. Bundan sonra, bu anlamların ışığında şairin vurguladığı ve anlatmak istediği açıklanmaya çalışılmıştır. Kelimelerin ikinci anlamlarıyla oluşturulan anlam derinliklerine değinilmeye çalışılmıştır. Mümkün mertebe edebî sanatlar izâh edilmiştir.

Çalışmamızda faydalandığımız eserler kaynakça kısmında belirtilerek dizin bölümü ve gazellerin eski metinlerinden örneklerle teze son verilmiştir.

“Şeyhî Dîvânı’ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi” isimli çalışmam esnasında bana vermiş olduğu bilgi, destek ve yönlendirmelerinden dolayı tez danışmanım, Dumlupınar Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi olan saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER’e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, yüksek lisans çalışmalarım sırasında bana verdiği destekten ve zamanını benimle paylaşmasından ötürü sevgili eşim Müjgen Yakut ÇALIŞKAN’a ve sabırlarından dolayı kızlarım Ayşe Beyza, Fatma Zehra ve Dilârâ’ya minnet ve şükranlarımı sunarım.

Anahtar Kelimeler: 15. yüzyıl, Germiyan, Germiyanogulları, Kütahya, Şeyhî, Şeyhî Divanı, Elli Gazel, Şerh.

ABSTRACT

ANNOTATION OF THE FIFTY GHAZALS OF THE DIVAN'S ŞEYHİ

ÇALIŞKAN, Hüsamettin

M. A. Thesis, Department of History Administration

Supervisor: Asst. Prof. Kadir GÜLER

September, 2009, 388 pages

The study we have made consists of the annotation of the fifty ghazals of The Divan, the collected poems, of Sheik of Germiyan. Our Work, Divan poetry is one of the founder of the Sheik's Divani's win in our literature by showing the importance of the lyric, for understanding and deserve to become important in terms.

It is one of the founders of Divan poetry poet Sheikh's Divan PhD thesis in 2003 by Halit Biltekin as transkrip was. 15th in the first part of our study century historical and literary aspects of an overall evaluation was made from. Then give information about Germiyan by word and Kutahya Germiyan sons position is highlighted. Then the Sheikh's life, art and literary figures were unheard of. After giving a brief information about the text explanation move to the second part was.

The second part consists of explanation Sheik's fifty pieces of lyric. Of this lyric, Sheik and then tried to choose to reflect the transfer. Usually consisting of seven couplet couplet consists of five in the lyric, as the lyric of six, eight and nine couplet of the lyric is.

Lyric as a whole to review first gave the entire lyric. Then we analyze the couplet couplet. Rounded to the first couplet of words meaning under prose put. Then the description of the couplet has been passed. In explanation, word usage and explanations in the Divan poetry was transferred from various sources. Then, in the light of this sense of the poet wants to highlight and explain is to explain. Created with the second meaning of the words were addressed to a depth of meaning. Literary arts has been set forth as possible.

Bibliography of works specified in the benefit study is part of the old text with index and lyric has been given to the thesis.

Keywords: 15. century, Germiyan, Germiyan sons, Kutahya, Sheik, Sheikh's Divan.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR.....	x
TEZ HAKKINDA	xii

BİRİNCİ BÖLÜM XV. YÜZYIL VE ŞEYHÎ

1.1. XV. YÜZYILIN TARİHÎ VE EDEBÎ YÖNDEN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ.....	3
1.1.1. XV. YÜZYILIN TARİHÎ DEĞERLENDİRMESİ	3
1.1.2. XV. YÜZYILIN EDEBÎ YÖNDEN DEĞERLENDİRMESİ	4
1.2. GERMİYAN VE GERMİYANOĞULLARI İLE KÜTAHYA	5
1.3. ŞEYHÎ’NİN HAYATI ESERLERİ EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE SANATI.....	7
1.3.1. ŞEYHÎ’NİN HAYATI	7
1.3.2. ESERLERİ	13
1.3.3.EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE SANATI	20

İKİNCİ BÖLÜM ŞEYHÎ DÎVÂNİ’NDAN SEÇİLEN 50 GAZELİN ŞERHİ

2.1. ŞEYHÎ DÎVÂNİ’NDAKİ GAZELLERİN ŞERHİNE DÂİR	28
2.2. ŞEYHÎ DÎVÂNİ’NDAN SEÇİLEN GAZELLERİN ŞERHİ.....	31
2.2.1. GAZEL 1 Yâ Rab ne hüsn olur bu nice behcet ü behâ.....	31
2.2.2. GAZEL 2 Kapından özge bulunmadı çün penâh bana	39
2.2.3. GAZEL 3 Hüsn hânı ni‘metinden gün yüzün açsa nikâb.....	46
2.2.4. GAZEL 4 Levh-i ezelde yazmış idi hâlikü’l-ineb.....	54
2.2.5. GAZEL 5 Çok durur şehrinde ben kul düşmüşüm şâhâ garîb.....	60
2.2.6. GAZEL 6 Odlu derdiyile seher-geh kılıcak âh garîb.....	67
2.2.7. GAZEL 7 Bu mürde dil bulur ise vaslın ile hayât.....	74
2.2.8. GAZEL 8 Zülfünü menzil-i rûh etti refi‘ü’ d-derecât.....	80
2.2.9. GAZEL 9 Aç alnını yüzünü cihânın münevver et.....	87

2.2.10. GAZEL 10	Sen cânâ gözüm kılalı bir kez nazar ey dost.....	94
2.2.11. GAZEL 11	Andan berü ki saldı gözüme hayâli dost.....	99
2.2.12. GAZEL 12	Devletün işiğinde kim kamuya feth-i bâb olur.....	106
2.2.13. GAZEL 13	Sâkiyâ cân-ı müravvak sun ki sâgar devridür.....	112
2.2.14. GAZEL 14	Rind-i melâmetüz bizüm hâtırumuz güzelledür.....	117
2.2.15. GAZEL 15	Şehâ hüsnün tecellîsin gözüm maksûd idinmişdür.....	124
2.2.16. GAZEL 16	Nigâr kim bize derdi devâ yirine geçer.....	131
2.2.17. GAZEL 17	Gamzen ki bir hadeng ile bin cânâ kasd ider.....	138
2.2.18. GAZEL 18	Şol cân ki yüzün şem'ine pervânelig eyler.....	143
2.2.19. GAZEL 19	İy sabâ ger menzil-i cânâna kılursan güzer.....	149
2.2.20. GAZEL 20	Kaçan kim zülf-i şeb-rengîn yüzine şeh nikâb eyler.....	158
2.2.21. GAZEL 21	Gurre-i mehde turra kim piç ile tâb içindedür.....	166
2.2.22. GAZEL 22	Dil müselsel zülfünün sevdâsıla dîvânedür.....	172
2.2.23. GAZEL 23	Bize ki pîr-i harâbât şeyh ü mürşiddür.....	180
2.2.24. GAZEL 24	Ger bir nefes geleydi o dilber kenâreye.....	187
2.2.25. GAZEL 25	Olmayıcak vefâsı güzelden ne fâyide.....	192
2.2.26. GAZEL 26	Bu cân u dil nice gelsün karâra sen gideli.....	198
2.2.27. GAZEL 27	Yüzün letâfeti şems ü kamerde bulına mı.....	203
2.2.28. GAZEL 28	Virdi harâba gönlümi şol gam didükleri.....	209
2.2.29. GAZEL 29	Rahm it iy dost oda yakma iñen cânumuzı.....	215
2.2.30. GAZEL 30	Yine uş cân u gönül 'ışkuña cân virdi bu gün.....	222
2.2.31. GAZEL 31	Terküñi urmazam iy cân u cihânum bilesin.....	228
2.2.32. GAZEL 32	Yaşumdan özge ahuma hem-dem bulunmadı.....	233
2.2.33. GAZEL 33	Didüm bu cân mıdur ya beden didi iksi de.....	241
2.2.34. GAZEL 34	Ne haber virdi sabâ zülf-i perîşânun için.....	248
2.2.35. GAZEL 35	Tâli'üm yapıyise ni'met ü râhat kapusın.....	256
2.2.36. GAZEL 36	Yile vardı gül ü lâle nigârün hadd ü rûyından.....	262
2.2.37. GAZEL 37	Sâkiyâ subh-dem sabûh idelüm.....	268
2.2.38. GAZEL 38	Senün derdün den iy dil-ber yüregüm kan idüp gitdüm.....	273
2.2.39. GAZEL 39	Bulmaduk vasla dest-res n'idelüm.....	278
2.2.40. GAZEL 40	Bahâr mevsimidür hem-dem-i sabâ olalum.....	284
2.2.41. GAZEL 41	Her seher-geh od düşer eflâke âhumdan benüm.....	291
2.2.42. GAZEL 42	Didüm visâlüñe irmek didi hayâl-i muhâl.....	300
2.2.43. GAZEL 43	Cânâ hayât-ı cân virür ol cânâ leblerün.....	304
2.2.44. GAZEL 44	'Acebâ bu devr içinde neyiçün safâ belürmez.....	310
2.2.45. GAZEL 45	İy sefer 'azmin kılan cân eyle menzil gitme gel.....	314
2.2.46. GAZEL 46	Sabâ demini neşim-i habîbe beñzetedüm.....	321
2.2.47. GAZEL 47	Biñ yıl çekerse 'ışkı gamından garâmeti.....	327
2.2.48. GAZEL 48	Zâhidi gör ki gezer 'ışk ile mey-hâneleri.....	332
2.2.49. GAZEL 49	Düşeli gönlüme sen cân u cihânun hevesi.....	339
2.2.50. GAZEL 50	Oldı sa'd ılduzınun gurre si garrâ bu gice.....	344
SONUÇ.....		350
EKLER.....		358
KAYNAKÇA.....		365
DİZİN.....		370

KISALTMALAR DİZİNİ

a.	Arapça
a.i.	Arapça İsim
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.s.	Arapça Sıfat
Ank.	Ankara
Bkz.	Bakınız
Bl.	Bölüm
c.	Cilt
çev.	Çeviren
Doç.	Doçent
DPÜ	Dumlupınar Üniversitesi
Dr.	Doktor
Ed.	Edebiyat
f.	Farsça
f.a.b.i.	Farsça Arapça Birleşik İsim
Fak.	Fakültesi
f.i.	Farsça İsim
f.b.i.	Farsça Birleşik Sıfat
f.e.	Farsça Edat
h.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazret, hazret-i
İst.	İstanbul
İÜ	İstanbul Üniversitesi
Ktp.	Kütüphanesi
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	Sayı
TDD	Türk Dili Dergisi
TDK	Türk Dili Dergisi
TDV	Türk Diyanet Vakfı

TTK	Türk Tarih Kurumu
Ter.	Tercüme
t.i.	Türkçe İsim
vb.	Ve benzeri
Ünv.	Üniversite
Yay.	Yayınevi
Yrd.	Yardımcı
Yy.	Yüzyıl

TEZ HAKKINDA

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Şeyhî hangi yüzyılda yaşamış, nasıl bir eğitim almıştır? Germiyan kelimesinin anlamı ile Germiyanogulları ve Kütahya'nın önemi nedir? Şeyhî'nin Türk edebiyatına kazandırdıkları ve katkıları nelerdir? Bu çalışmada niçin Şeyhî'nin gazelleri şerhedilmiştir?

ARAŞTIRMANIN AMACI

Türk milleti olarak, bizim edebiyatımız dünyanın sayılı edebiyatlarından biridir.

Türk milletinin varoluşundan bu yana yaşadıkları, hayat tarzı, kültür ve medeniyet birikimini, dünya görüşünü gelecek nesillere aktaran en önemli araç edebî eserlerdir. Dolayısıyla geçmişe ait eserlerin incelenmesi bizlere geçmişin kapılarını açacak; eski edebiyatımızı tanıyamamış veya yanlış tanımış olanlara doğru bir şekilde tanıttı ve sevdirecektir.

Edebiyatımızda bugüne kadar pek çok şair, eserler vermiştir. Bu şairler, dönemlerinin sosyal, siyasi ve sanatsal hayatlarını; dil hususiyetlerini günümüze yansıtmaya çalışmışlardır. Geçmişten bugüne izler bırakmışlardır. Geçmişten bugüne taşınan eserlerin günümüz insanınca okunup anlaşılabilmesi ve ihtiyaç duyuldukça model olarak alınması açısından metin şerhi büyük bir önem arz etmektedir.

Ayrıca, şerhin yapısından kaynaklanan özelliklerden dolayı, geçmişin günümüze aktarılmasında üstlendiği rol dolayısıyla kültürümüze katkısı büyüktür. Bu da şairlerin niteliği ile doğru orantılı olup aynı zamanda şerh edenin de niteliğine bağlıdır.

Yine, şairin Kütahyalı olması dolayısıyla Kütahya tarihinin izlerine de ulaşmak mümkün olacaktır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Şeyhî, Eski Türk Edebiyatı'nın Anadolu'daki en önemli dönemi olan beylikler ve Osmanlı'nın gelişme döneminde yaşamış, Divan şiirinin kurucu -aynı zamanda velûd-şairlerinden biri olması açısından önemli bir şairimizdir.

Şairin divanında yer alan şiirlerde XIV. ve XV. yüzyıl dil özelliklerini ihtivâ etmesi yanında tarihî bilgilere de rastlanır. Şairin Germiyan beyliği ve Osmanlı Devleti ile olan bağlantısı sebebiyle gazellerinde bunlara değinmiş ve tahsil için gittiği İran'da, etkilendiği Hâfız ve Selmân gibi şairlerin etkisi altında kalarak Fars kültürü ve tasavvufî coşkunluğunu dilimize taşımıştır.

Biz de bütün bu ayrıntıları göz önüne alarak Dîvân şiirinin kurucu şairlerinden olan Şeyhî'yi 21. yüzyıl edebiyatımıza kazandırıp günümüz insanının okuyup anlamasını önemli görerek bu tezi hazırladık.

ARAŞTIRMADA VARSAYIM

15. yüzyıl Dîvân şiirinin kuruluş çağıdır. Bu dönemde yaşamış olan şairler, çevirilerle edebiyata olan aşinalıklarını artırmışlar ve kusurlarını giderme yolunu tutarak ustalaşma yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde pek çok çeviri eser vücuda getirilerek devlet büyüklerine sunulmuştur.

Türk dili İslâmiyet'in etkisiyle Arapça ve Farsça dilleriyle tanışmış ve bu dillerde eserler yazılmıştır. Şeyhî de bu dönemde çok önemli bir rol üstlenmiştir. Eserleri gerek dil özellikleriyle gerekse taşıdığı değer açısından önem arz eder. Şeyhî ve onun gibi nice şairler, bu dönemde yazdıkları şiirlerle kendilerinden sonra gelecek olan şairlere yol gösterdiklerini kabul etmek gerektiği varsayılmaktadır.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE KAPSAMI

Bu çalışmaya Şeyhî hakkında bilgi toplanarak başlanmıştır. Şerhedilecek gazelleri araştırılıp, şairin klasik edebiyata katkıları, edebiyatın kuruluş çağı olması gibi unsurlar göz önünde bulundurularak divanın içerisindeki elli adet gazelin açıklaması yapılmış; bunun yanında yaşadığı yüzyılın tarihî ve edebî yönü değerlendirilerek tez sınırlandırılmıştır.

ARAŞTIRMADA YÖNTEM

Çalışmaya öncelikle şairin divanının doktora çalışmasını bulmakla başladık. Yükseköğretim Kurumu'ndan doktorayı getirtip incelemelere başladık. Daha sonra şair hakkında bilgileri toplayarak hayatı, sanatı ve edebî şahsiyetiyle ilgili görüşleri araştırdık. Bu sırada çeşitli edebiyat hocalarının yayınlamış olduğu divan tahlillerini ve şerh çalışmalarını inceledik.

Yapmış olduğumuz bu ön çalışmalardan sonra gazellerin şerhine başladık. Önce beyti yazarak sonra nesre çevirdik, ardından kelimelerin anlamlarını ve bu kelimelerin divan şiirindeki anlamlarını kaynaklardan aktardık. Bu bilgiler ışığında kelimeler arasındaki ilişkilerle birlikte açıklamaya ve sonunda edebî sanatlara yer verdik.

Tezin oluşmasındaki en son safha ise yazıya geçirilmesi idi. Bu safha ise daha önce hazırlanmış olan tez çalışmalarını inceleyerek bir metot izlemeye çalıştık.

TEZ METNİ

BİRİNCİ BÖLÜM
XV. YÜZYIL VE ŞEYHÎ

1.1. XV. YÜZYILIN TARİHİ VE EDEBİ YÖNDEN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1.1. Tarihî Değerlendirme

Osmanlı Devleti XV. Yüzyıla Ankara Savaşı yenilgisiyle girer. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti dünya siyasetinde bir kuvvet olarak görünmeye başlamış, Batı Avrupa'dan Orta Asya'ya Mısır'dan Altınordu'ya kadar uzanan bir bölgede milletlerarası siyasetin güç odaklarından biri olmuştur. Ancak bu sıralarda Timur, Orta Asya ve İran'da büyü bir imparatorluk kurmuş, kendini İlhanlıların Anadolu üzerindeki egemenlik haklarının mirasçısı ilan etmişti. Anadolu beylikleri ve bunlardan biri gözüyle baktığı Osmanlı Devleti, onun için kendisine tâbi olması gereken küçük Uç devletlerinden başka bir şey değildi. Bir taraftan bütün Sünni İslam âleminin koruyucusu ve hâkimi olmak, diğer taraftan Türk-Moğol kağanlık geleneğini canlandırmak emelinde olan Timur'a, Osmanlı sultanı meydan okumuş, ancak 28 Temmuz 1402'de Ankara Savaşı'nda bozguna uğrayıp ona tutsak düşmüştür. Timur'un Ankara Savaşı'nda Osmanlıları yenmesi Türk tarihi için büyük bir felaket olmuştur. Savaşın sonra Timur, Anadolu beyliklerini yeniden canlandırarak, Osmanlılar da dahil olmak üzere hepsini kendine tâbi kıldı. Böylece Anadolu'nun birliği parçalanmış oldu.

Ankara Savaşı'ndan sonra kardeşler arasında iktidar mücadelesi olarak geçen (1402-1413) ve Osmanlı tarihi için bir buhran dönemi olan *Fetret Devri* başladı. Bu mücadele Çelebi Mehmed'in tek başına devlet idaresine hâkim olmasına kadar bütün şiddetiyle sürdü.

On yılı aşkın bir süre devam eden kardeşler arasındaki taht mücadelesinin sonunda, mücadeleyi Çelebi Mehmed kazanarak devletin başına geçti. Çelebi Mehmed, Devlet'in sarsılan otoritesini kuvvetlendirmek, bozulan teşkilatı yenilemek ve elden çıkan toprakları geri almak için büyük gayret gösterdi (VARLIK 1974: 10).

Daha sonra gelen Sultan Murad'ın devrinde, Candaroğulları ve Karamanoğulları dışındaki beylikler Osmanlı'ya boyun eğdi. Böylece genç sultan devletin iç sorunlarından kurtulmuş, durumu babasının ölümünden önceki hâle getirmiş oldu.

Çelebi Mehmed ve Sultan II. Murad devirlerinde Osmanlı Devleti, Anadolu'da statükoyu garanti etme amacını güden Timur'un oğlu Şahruh'un baskısı altında kalmıştır. Osmanlıların bu devirde Orta Asya Türk kültür ve geleneğine karşı yakın bir

ilgi gösterdiği görülmektedir. Oğuz geleneğine ilgi, bir çeşit Türkçülük, Osmanlı ailesini Oğuz Kağan'a bağlama, Türkçe'yi ileri bir edebiyat ve ilim dili haline getirme gayretleri hep bu dönemde görülmüştür.

1444'te Sultan II. Murad'ın çekilmesi üzerine tahta getirilen II. Mehmed'in küçük yaştaki ilk saltanat devri (1444-1446) başarılı olmadı. Bunun üzerine II. Mehmed, eksikliklerini gidermek için ikinci defa Manisa'ya şehzadelığe çekildi. Bu dönem, gerek Mehmed'in şahsı, gerekse Osmanlı Devleti için çok verimli ve faydalı olmuştur. II. Mehmed, tam donanımlı olarak 1451'de yeniden tahta çıkınca İstanbul'un fethini başlıca gaye edindi. İstanbul'un fethi, II. Mehmed'i bir anda İslam âleminin en büyük sultanı konumuna getirdi.

Fâtihi'nin ölümünden sonra tahta geçen büyük oğlu Bayezid'e karşı, diğer oğlu Şehzade Cem'in saltanat davasına kalkışması ve sonra Rodos şövalyelerinin eline düşerek bir şantaj vasıtası olarak kullanılması, batıda ihtiyatlı bir siyaset takibine yol açtı.

II. Bâyezid'in hükümdarlık yılları, istikrar ve güvenlik içinde büyük bir ekonomik gelişme ve şehirleşme dönemi olmuştur. Edirne, İstanbul ve Bursa gibi şehirler camilerin yanı sıra medrese, han, hamam ve külliyelerle büyük yapılar kazanarak gelişmelere eşlik ettiler. Dönemin tarihçisi Kemâlpaşa-zâde, Bâyezid'in babası gibi büyük bir fâtihi olmadığını, ancak babasının dönemindeki fetihleri pekiştirdiğini söyler (ŞENTÜRK 2004: 153-156).

1.1.2. Edebî Yönden Değerlendirmesi

XV. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun kültür ve medeniyet sahasında ilerleme devridir. Türk dili sadece halkın konuştuğu dil olarak değil aynı zamanda edebî sahada ve devlet dili olarak da varlığını tesirli bir şekilde ortaya koymaya başlamıştı. Bunun delillerini II. Yakub'un 814/1411-12'deki vakfiye kitâbesi ile Bursa'da Cemâlî tarafından 870/1465-66'da yazılan manzum kitâbe ve Fâtihi devrinden kalma resmî devlet yazıları ve fermanlar gibi örneklerde görmekteyiz.

XV. yüzyılda şairler ve ilim adamları saraylarca, hükümdarlarca desteklenmiştir. Yıldırım'ın oğlu Emîr Süleyman, Çelebi Mehmed, II. Murâd ve Fâtihi zamanında mesnevîler, kasîdeler ve divânlar kaleme alınmıştır. Tezkireciler bu yüzyılda Şeyhî'yi

mesnevîde, Ahmed Paşa'yı kasîdede, Necâtî'yi de gazelde üstad saymışlardır (İZ-KUT c.II 1985: 105-106).

XV. yüzyıl, Divan edebiyatının kuruluşunu tamamladığı bir yüzyıldır. Şeyhî, Ahmed Paşa, ve Necâtî Bey gibi şairler, bu edebiyatın kurucuları sayılır. Aruz kusurları oldukça azalmıştır. Aynı zamanda halk söyleyişleri, atasözleri ve deyimlere daha çok önem verilmeye başlanmıştır.

Bu yüzyılda dinî-tasavvufî edebiyat da önemli gelişmeler göstermiştir. Süleyman Çelebi, Yazıcıoğlu Mehmed, Kaygusuz Abdal, Hacı Bayram Veli gibi şairler bu yüzyılda yetişmiştir. Çağatay edebiyatının en büyük şairi Ali Şir Nevâî bu yüzyılda yaşamıştır (KURNAZ 2003: 167).

1.2. GERMİYAN VE GERMİYANOĞULLARI İLE KÜTAHYA

Germiyan kelimesinin bir şahıs ismi olmayıp aşiret ismi olduğu hususunda fikir birliği vardır (UZUNÇARŞILIOĞLU 1932: 25 ; VARLIK 1974: 1). Germiyan kelimesinin manası da izah edilmeye muhtaçtır. Zîrâ bütün bir kelime olarak lugatlarda herhangi bir manası verilmemiştir. Dil âlimlerinin kelime hakkında bir çalışması da mevcut değildir. Germ kelimesi Farsça'da sıcak manasına gelir ve mecâzî olarak itibar, şiddet anlamlarını da ifade eder; bununla beraber kelimeye daima bir bütün olarak yani Germiyan şeklinde rastlanmakta ve nisbet eki olarak da Germiyânî şeklinde görülmektedir. Türkçe olarak bu kelime bazı kaynaklarda "Germiyanlu" olarak geçmektedir.

Germiyan'ın Malatya'nın bir bölgesinin ismi olduğunu ve bu Türkmenlerin de bu civarda bir müddet kalmalarından dolayı bu ismi aldığını Ermenî kaynaklarındaki kayıtlardan öğrenilmektedir (VARLIK 1974: 2-3). Bütün kaynaklarda Türk veya Türkmen olarak gördüğümüz Germiyanlıların hangi boya mensup olduğuna dair kesin deliller yoktur (VARLIK 1974: 7).

Germiyan-oğulları hakkında ilk bilgiler bu devrin kaynaklarından olan İbn Bibi'den öğrenilmektedir. İlk defa tarih sahnesine çıkmaları Anadolu Selçukluları Devletinin hizmetinde olarak Malatya civarında Baba İshak'a karşı yapılan savaşta olmuştur. Bunların Malatya civarında 1239-1240 (h.638) tarihlerinde bulunmaları Celaleddin Harezşâh'ın mâiyetinde buralara gelip yerleştikleri intibâını

uyandırmaktadır. Kesin olarak 1239'da Baba İshak isyanı sırasında Malatya civarında bulunan Germiyanlılar, 1277'de meydana gelen Cimri olayı sırasında da Kütahya civarında bulunmuşlardır (VARLIK 1974: 7-8).

Germiyanlıların Batı Anadolu'ya hangi tarihte geldikleri kesin olarak tesbit edilememektedir [Germiyan-oğlu Kerimüddin Ali Şir'in Konya'da katledilişi olan 1261 tarihine dayanarak, Germiyanlıların bu tarihlerde batıya doğru gelmiş olmalarına ihtimal verilebilir. Bu durumda Kerimüddin Ali Şir de Batı Anadolu'ya gelen Germiyan topluluğunun başında bulunan emir olmalıdır (VARLIK 1974: 13).] Ancak Cimri hadisesi sırasında Afyon, Denizli ve Kütahya taraflarında rol oynadıkları için 1277 yılından evvel Batı Anadolu'ya gelmiş olmaları muhakkaktır (VARLIK 1974: 15). Germiyanlılar bu bölgeye Moğol istilası sebebiyle göç etmişlerdir. 1243 Köse Dağ mağlubiyetinden sonra Anadolu'da artan Moğol istilası neticesinde 1277'den evvel, 1258-1260 tarihleri arasında Batı Anadolu'ya göç ettiklerine ihtimal verilebilir (VARLIK 1974: 21).

Cimri olayı sırasında 1277'de Batı Uçunda kesin olarak görülen ve Anadolu Selçuklularının hizmetinde hareket eden Germiyanlılara bu hizmetlerine karşılık Kütahya ve civarı iktâ olarak verilmiş olmalıdır. Bu hadise sırasında Sâhip-Ata oğulları emrinde görülen Germiyanlılar, bundan sonra Batı Anadolu'da en kuvvetli beylik haline gelmeye başlamıştır. Batı Anadolu'daki Aydın, Menteşe, Saruhan ve Ladik (Denizli) beyleri (İnanç-oğulları) ilk zamanlarda Germiyan-oğullarına tâbi idiler (VARLIK 1974: 24-25).

Germiyan oğullarının en kıymeli zamanı I. Yakup Bey (1300-1340) devridir (VARLIK 1974: 35). Osmanlı tarihlerinde ilk Germiyan hükümdarı olarak gösterilen (Germiyan Bey) işte bu birinci (Yakup Bey) dir (UZUNÇARŞILIOĞLU 1932: 32). I. Yakup Bey'den sonra Germiyanlıların başına oğlu (Çahşadan) Mehmet Bey (1340-1361) geçmiştir (VARLIK 1974: 47 ; UZUNÇARŞILIOĞLU 1932: 45). Hakkında kaynaklarda pek az bilgi bulunmaktadır (VARLIK 1974: 49). Ardından 1361-1387 yılları arasında Mehmet Bey'in büyük oğlu Süleyman Şah tahta geçmiş ve kızını Yıldırım Bayezid'le evlendirerek Kütahya, Simav, Eğrigöz (Emet) ve Tavşanlı'yı Osmanlılara cihaz olarak vermiştir (VARLIK 1974: 53-66). Babası Süleyman Şah'ın ölümü ile yerine oğlu II. Yakup Bey (1387-1429) de memleketini II. Murad'a vasiyetle bırakmış ve Germiyanlılar Osmanlılara geçmiştir (VARLIK 1974: 75-79).

Takriben yüz elli sene süren Germiyan Beyliği, özellikle Yakup Çelebi zamanında âlim ve şairlere önem vermesiyle bulunduğu coğrafyanın edebî kıymetini artırmış ve Kütahya, Osmanlı Şiiri'nin temellerinin atıldığı bir merkez olmuştur. Bu dönemde Germiyan saraylarında başta Şeyhî olmak üzere Ahmedî, Ahmed-i Dâî, Şeyhoğlu Mustafa gibi Divan şiirinin ilk üstadları ağırlandı ve beyler adına Farsça'dan Türkçe'ye tercüme yapılmaktadır. Bu şairler kendilerini koruyan beyleri hürmet ve izzetle anmaktadırlar (GÜLER 2004: 47).

Kültür ve edebiyat açısından velûd bir bölgede yer alan Kütahya'da sadece tezkirelerde adı geçen şair sayısı 24'tür. Kütahya yetiştirdiği 24 şair ile İstanbul, Bursa, Konya, Edirne, Diyarbakır, Kastamonu, Bağdat, Gelibolu, Bosna, Antep ve Buhara'dan sonra 12. sıradadır. Tezkirelerde adı geçen fakat memleketi belirtilmeyen şairler arasında yer alan Kütahyalı şairleri bu sayıya dahil edince, tesbit edilen şair sayısı 38'e, Kütahya da 6. sıraya yükselmektedir (GÜLER 2004: 48-49).

Kütahya, Osmanlı coğrafyasında, yetiştirdiği şair bakımından her zaman söz sahibi olmuştur ve Osmanlı Devletinin kültür politikasına tesir etmiş şehirlerimizin arasında çok önemli bir merkez durumundadır (GÜLER 2004: 49).

1.3. ŞEYHÎ'NİN HAYATI ESERLERİ EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE SANATI

1.3.1. Hayatı

Şeyhî, Germiyan beyliğinin merkezi Kütahya'da doğdu. O zaman bir çok Anadolu beyliklerinin merkezleri, sanatkâr ve âlimleri devamlı surette teşvik ve himaye eden beylerin mevcudiyeti neticesinde, ilim ve sanat adamlarının toplandığı yer haline gelmiştir. Esaslı kültür faaliyetlerine sahne olan bu şehirlerden biri de Kütahya idi. Bilhassa Süleyman Şah ve II. Yakub Bey devirlerinde, gerçekten bir kültür merkezi vaziyetini alan Kütahya'da, Germiyan beyliğinin kuruluşundan beri pek çok ilim ve sanat mümessili şahsiyet ortaya çıkmıştır. Şeyhoğlu, Ahmedî ve Ahmed-i Dâî gibi XV. yüzyılın ehemmiyetli şairleri bunlar arasındadır. Şeyhî işte, böyle bir muhitte dünyaya gözlerini açmıştı. Şeyhî XIV. asrın sonu ve XV. asrın ilk yarısında yaşamıştır (TİMURTAŞ 1963: XV).

Şeyhî'den bir yüzyıl sonra yaşayan Latîfî, tezkiresinde Şeyhî'den şöyle bahsetmektedir: “Şehr-i Kütahyadandır. Murad Hân Gâzi devrinde gelmiş ve Seyyid

Nesimi ile Burusa'da cem' olmuştur.Zamanında 'Hekim Sinan' demekle ma'ruf idi...”(LATÎFÎ 1314/1912:215).

Şeyhî'nin ne zaman doğduğu tam olarak bilinmemektedir. F.Kadri Timurtaş'a göre; “*Meşhur bir hekim olarak h. 818'de Çelebi Sultan Mehmed'i tedavi ettiği zaman 40-45 yaşlarında bulunması gerektiği göz önünde bulundurulursa, I. Murad'ın hükümdarlık müddeti 761-792 olduğuna göre, 773-778/ 1371-1376 yılları arasında dünyaya geldiği tahmin edilebilir.*”

I.Murad zamanında doğan şair, Yıldırım Bayezid, Süleyman Çelebi, Sultan Mehmed ve II. Murad devirlerini idrak etmiştir (TİMURTAŞ 1963: XVI).

Şeyhî'nin adı Yusuf Sinân'dır. Sehi Bey Tezkeresi'nde “*Asıl adı Yusuf'tur.*”(LUGAL-REŞER 1942: 38) şeklinde, gazellerinde de;

Tek salâ eyle şehâ yoluna baş oynamağa

Kadem evvelde basan Yûsuf-ı Şeyhî mi değil (İSEN-KURNAZ 1990: 202)

Dün saçının küfrüne dînini terk et bugün

Yûsuf-ı Şeyhî isen bilelim islâmını (İSEN-KURNAZ 1990: 292)

şeklinde geçmektedir. Âşık Çelebi tezkiresinde, Şakayık tercümesinde ve Riyazî tezkiresinde “Sinan” olarak kaydedilmektedir (TİMURTAŞ 1963:XVI).

Şeyhî'nin ailesi hakkında bilgi yoktur.Fakat F.Kadri Timurtaş'a göre; “*Kuvvetle zann edildiğine göre, Şeyhî, Germiyan'ın ileri gelen ailelerinden birine mensup bulunmaktaydı.*” Türkmen soylu olduğuna dair iki olay nakledilmektedir. Birincisi Ak Şemseddin'in onun hakkında medih yollu, “*Aferin be hey Germiyan Türkü!*” demesi; öbürü Fatih Sultan Mehmed'le Şeyhî'nin yeğeni Molla İzarî arasında geçen bir mülatefedir (TİMURTAŞ 1963: XVII).

Babasının ismiyle ilgili olarak da iki isim zikredilmektedir: İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya ait olan “*Mecdüddin*”(UZUNÇARŞILI 1932:267) ismi ve Ferudun Nafiz Uzluk'a ait olan “*Ahmed*” (TİMURTAŞ 1963: XVII) ismi.

Şeyhî, tahsile memleketinde başlamış, şair Ahmedî'den ve diğer âlimlerden okumuştur (TİMURTAŞ 1963: XVIII). Latîfi tezkiresinde, “*Evâil-i hâlinde vilâyet-i Aceme çıkup meşâyih-i kibârdan bi-had azîzlere irişmiş ve tarîk-i tasavvufda velâyete kadem basup tevhîd-i sarfa yetişmişdür.*” (LATÎFÎ 1314/1912 : 215) ifadeleriyle tahsilini ilerletmek üzere gençliğinde İran'a gittiği bildirilmektedir.İran'da diğer

ilimlerle birlikte tasavvuf ve zâhir fenlerden tahsil etmiştir. Latîfî, onun ilmi için şunları söylemektedir: “İlm-i zâhir ü bâtında yed-i ulyâ ve fenn-i tevhîd ü tasavvufda kismet-i uzmâsı var idi;bu hususda kemâlâtına vukûf u uttlâ murâd iden kitâbınun evâyiline ve evâhirine nazar itsün ki Aksâm-ı merâtib-i tevhidâtı ve esnâf-ı tecelliyât-ı zat u sıfâtı ne hûb ikşâf u i’lâm u tabâyi ve ahvâl-i felekiyyâtı izhâr u ifhâm itmişdür.”(LATÎFÎ 1314/1912 : 215)

Şeyhî'nin hayatında, hekimliği de önemli bir yer arzetmektedir. Şairliği derecesinde olmasa da kitaplarda, hekimliğinin şöhretinden de bahsedilmektedir. Şeyhî'nin hekimlikteki büyük kudreti, Çelebi Sultan Mehmet'i tedavi etmesiyle sâbittir. Bu konu Tâcû't-Tevârih'te şöyle anlatılmaktadır: “...Ama az sonra, Karamanoğlu'nun tehlike geçince andını yine bozduğu, kargaşa kılıcını kınından sıyrarak Osmanlı topraklarını yağmalayıp talan ettiği haberi geldi.Bunun üzerine, kerem ıssı Sultan, bu sözünde durmaz üzerine yeniden yürümek zorunda kaldı.818 (M.1415) yılında Ankara'ya indiği vakit, pek ince olan sağlığı ve safalarla pırıldayan güzel yüzü bozulup solmaya, davranışlarında tökezlemeye, gül renkli yanakları sararmaya başlamış, Karamanlının işlediklerinden duyduğu üzüntü ve kederle hastalanarak günden güne kötüleşmişti.Çevresindeki görevliler, yakınları olan hekimler ustalıkla ne kadar ilaç yaptılarsa da onda ne bir düzelme, ne de iyileşme görüldü.Gittikçe hastalığı şiddetlendi, günler böylece geçmeye devam etti.Uyanık ve bilgili hekimler çabalarının bir sonuç vermemesinden hayrette kaldıklarını söyledikleri zaman, devlet erkânından temiz yürekli bir bey, ülkeler açan Sultanın katına çıkarak Germiyanoğlu'nun Mevlana Sinan adında, edebiyat, sanat meraklıları arasında ise Şeyhî adıyla tanınmış, bilgili bir hekimi olduğunu, yaptığı ilaçların şifa getirdiğini, İsayı andıran nefesiyle hastaları iyileştirdiğini söyledi.Onun getirtilmesinin sıhhat ve sağlık bulmak için gerekli olduğunu da sözlerine ekleyerek padişahın gönlünü çeldi.Beye önerisini kabul ettirince Germiyanoğlu'na gereği için emir verirdi.Mevlana Şeyhî padişahın katına çağrıldı.Yakup Çelebi de emre uyararak adı geçeni Sultanın otağına gönderdi.İsa gücündeki hekim,şifalar getiren ayakları ile Sultanın yıldızlar ile süslü haremine geldi ve gerekli saygıyı göstererek mutlu Sultanın yanına girdi.Devleti kucaklayan kolunu alıp nabzını anlamaya çalışarak ne kadar uyuduğunu, uykusuzluklarını, günü nasıl geçirdiğini sordu.Böylece sebep ve görüntüleri inceleyerek hastalığı ve kaynakların ne idüğünü bildi. Sıkıntılarının birbiri üzerine yığılmasından doğan çarpıntı ve kargaşanın

uzayıp bitmemesinden meydana gelen yürek daralması görüntülerini bir bir gözleyerek işin sonunda dua ağzını açıp, övgü tanelerini saçtı. Düşmanları tepeleyen vezirler, İsa nefesli hekimin sözlerini dinleyince Anadolu beylerbeyi olan Bayezit Paşa'yı görevlendirdiler. O da bir hile ve oyunla Karamanoğlu'na baskın düzenlemiş ve hepsini teslim olmaya zorlamış ve bu arada başbuğları olan Mehmet Bey ile oğlu Mustafa Beyi de tutsak almıştı. Bu sevinçli haber, vekar sahibi Sultanın nurlarla aydınlanan otağına ulaştığı zaman, ondaki ruhî bunalım ve düşüncesindeki kargaşa da bir anda ortadan kalkmış, üzüntülerin boğuntusundan kurtularak esenliğin kıyısına çıkmıştı. Böylece hikmet sahibi, bilgili ve akıllı hakimin teşhisini öğerek, tedavi metodunun başarısını beğenerek ona nice ihsan ve ikramlarda bulunmuş, son dileği olan yurduna dönme isteğini de yerine getirmişti.

Sözü edilen üstad, tatlı pınarlar kadar hoş şi'irleri ile tanınmış olan Mevlana Şeyhî'dir." (SADEDDİN EFENDİ 1979: 84-85-86-87)

Şeyhî'nin hekimliği ile ilgili, Osmanlı Şiir Tarihi'nde (GİBB : 197) şöyle bir hikaye anlatılmaktadır: "Doktor olarak ve özellikle göz hastalıklarında hayli büyük bir şöhrete sahip olan Şeyhî, geçimine katkıda bulunması için göz zaafiyetine iyi gelen bir toz yapmakta ve bunu ucuzca satmaktadır. Bir gün Şeyhî'nin bu tozlardan satmakta olduğu yerden zeki ve bilgili bir insan geçmektedir; bu zat Şeyhî'nin kendi gözlerinde de iltihab olduğunu, fakat kendi gözündeki rahatsızlığı iyileştireceğine halkın gözlerini boyadığını fark edip bir akçelik toz almış ve Şeyhî'ye uzatarak alaycı bir şekilde iki akçeye vereceğini söylediği bu tozu kendi gözüne ekmesini böylece belki Allah'ın lutfıyla sıhhate kavuşabileceğini söylemiştir. Yabancı'nın bu sözlerinin Şeyhî'nin fevkalade hoşuna gittiği ve daima bu olayı hatırlayarak güldüğü ifade edilir."

Şeyhî'nin hayatının önemli bir bölümünü tasavvuf oluşturmaktadır. Kaynaklarda Hacı Bayram Velî'nin halifelerinden olduğu belirtilen şairin, Şeyhî mahlasını alması, şüphesiz tarikata intisabından ileri gelmektedir (TİMURTAŞ 1963: XXII). Latîfi tezkiresinde de, "Şeyh Hacı Bayram Ankaravînün hulefâsındandır. Ammâ kimseyi irşâd itmek ve tarîk-i zerk ü tâmâta gitmek olmamışdur." şeklinde bildirilmektedir (LATÎFÎ 1314/1912 : 215).

Şeyhî'nin Hacı Bayram Velî'ye bağlanması, 818/1415' ten önce ve kuvvetli bir ihtimalle, İran dönüşünde Ankara'ya uğradığı sırada olmuştur. Çünkü Karaman seferinde rahatsızlanan Çelebi Sultan Mehmed'i tedavi maksadıyla 818'de Ankara'ya

gittiği zaman, tabâbette Hekim Sinan diye, şiirde de Şeyhî mahlasıyla tanınmış bulunuyordu(TİMURTAŞ 1963: XXII). Bunu Hoca Sâdeddin, Tacü't-Tevârih'te, “*Germiyanoğlu'nun Mevlânâ Sinân dimekle mezkûr ve erbâb-ı nazm ü irfân miyânında Şeyhî mahlası ile meşhûr bir tabîb-i lebîbi ve bir hakîm-i edîbi olmagın*” satırları ile ifade ediyor. Tuhfetü'l-Mücâhidîn müellifi Hacı Ali Âli, bu intisabı şu şekilde anlatıyor; “...asrı ulemâsından istifâde idüp ilm-i zâhiride kemâl mertebesine erişmiş ve ilm ü fazl ile şöhet bulmuşdurVelâkin derûnunda muhabbet-i Allah da'vâsı peydâ olup yevmen-fe yevmâ terakkî ve tezyîd bulmagla, her ne kadar ki asrının meşâyih ve sulehâsı sohbetine varup arz-ı hâcet eylemiş ise, hiçbirinde derdine çâre ve dermân bulamayup âkıbet Şeyh el-Hâc Bayram (k.s.) hazretlerinin hidmet-i sa'âdetlerinde vüsûl bulup hakkında nazar-ı atifetleri ve hüsn-i kabûl ve teveccühleri zuhûra gelmeyle, derdine dermân ve ümîdinden ziyâde mazhar-ı ihsânları olmuş ve ilm-i ledünniyede fâzıl ve kâmil olup zâhir ve bâtın ilmini cem' itmiş”, “...velhâsıl derecât-ı âliye ve mertebe-i kemâle vâsıl olduktan sonra pîri Şeyh Hazret-i el-Hâc Bayrâm(ks)ın izn-i şerîflerile diyârına varup vatan-ı aslîsinde Kütahya kurbında vefâtına degin sâkin olmuş...” (TİMURTAŞ 1963: XXIII)

Bu konuda dikkat çeken bir husus da Şeyhî'nin “şeyhlik” yapıp yapmadığıdır. Kimi eserlerde şeyhler arasında zikredildiğini ifade eden F.Kadri Timurtaş, “Bütün bunlara rağmen, onu tekyede postnişin olarak kabul etmek-Germiyan hanedanı ve Osmanlı sultanları ile devamlı münasebeti ve hayatını hekimlik ve eczacılık yaparak kazandığı göz önünde tutulursa- imkansız bir iş olur.Müstakimzade'nin bahsettiği ‘mürşid-i enâm’lığı, tekye muhitinde icrâ edilen bir tarikat mürşitliği şeklinde değil, eserlerle yapılan bir irşat olarak anlamak mecburiyetindeyiz.” (TİMURTAŞ 1963: XXIV) demektedir ki bizim de katıldığımız görüş budur.

Şeyhî'nin Osmanlı hanedanı ile teması, ilk defa Emir Süleyman Çelebi'ye intisap etmesiyle başlamıştır (TİMURTAŞ 1963: XXVI). Alim ve ince ruhlu, ilim ve sanat erbabının hamisi olan Emir Süleyman'ın (UZUNÇARŞILI 1994:329) onu şiire sevkettiğini Sehî şöyle belirtmiştir: “*Daha sonra Osmanlı sülalesinden Mir Süleyman'la tanışıp yakınlaştı.Mir Süleyman, onun şiire olan kabiliyetini fark etmiş ve onu şiir yazmaya teşvik etmişti.*” (LUGAL-REŞER 1942:38)

Şeyhî'nin asıl münasebeti, Germiyan Beyi II.Yakub ile dir.Şair bir taraftan attâr dükkanı (eczane) açarak ‘icrâ-yı tabâbet’ ederken öbür taraftan Germiyan beyine

kasideler yazmıştır (TİMURTAŞ 1963: XXVI). Bu sırada, hekimlikteki yeteneğini Çelebi Sultan Mehmed'i tedavi etmekle kanıtlamıştır (İZ-KUT: 1985: 141). Çelebi Mehmed'in melankoli hecmesini diğer hekimler geçiremedikleri halde, Şeyhî bunu tedavi etmekle yalnız göz hekimi değil, aklî, asabî rahatsızlıklardan da anlayan bir zat olduğunu göstermiştir (UZLUK : 86).

Şeyhî'nin Yakub Beyin yanında olduğunu gösteren en önemli belgelerden biri de Yakub Beye ait vakfiyedir. Germiyanoğlu Yakub Beyin Mevlana makamında oturan Cemaleddin Çelebi bin Adil Çelebiye Evâili Zilkade 825/22 Ekim 1422 tarihinde vermiş olduğu Vakıfname'de şahitlerin isimleri arasında Şeyhî de geçmektedir: “*Ben de bunun şahitleri arasındayım. Bunu Seyyidi Hakim oğlu Ahmet oğlu Şeyhî diye meşhur Yusuf yazdı.*” (UZLUK : 89)

Sehî Bey, Şeyhî'nin Husrev ü Şirin mesnevisini II. Murad'ın emriyle Nizami'den tercüme etmeye başladığını bildirmektedir (LUGAL-REŞER 1942: 38). Fakat buradan padişah yanında bulunup bulunmadığını anlamak mümkün değildir (TİMURTAŞ 1963: XXVII). Yalnız Yakub Beyin Sultan Murad'ı 1428'de Edirne ziyareti sırasında Şeyhi'nin eski beyi yanına mihmandar verildiği şöyle anlatılmaktadır: “*Yakub Bey, Edirne'ye gitmek üzere Kütahya'dan yola çıkınca, bunun haberi II. Murad'a geldi, o da gerekli izzet ve ikramın gösterilmesini emretti. Sultan II. Murad, beylerini ve paşalarını karşılamaya gönderdi. Böylece Ergene köprüsünden geçip Edirne'ye gittiler. Yakub Beyi Edirne'de gayet iyi ağırladılar, emrine şair ve sohbetçiler verdiler. Vaktiyle kendi yanında bulunup sonradan Osmanlı hizmetine giren tabib, âlim ve şair Şeyhî Sinan'ı kendisine kılavuz tayin eylediler. Yakub Bey Edirne'de bir müddet kaldıktan sonra memleketini ölümünden sonra II. Murad'a vasiyet edip, yine mükellef bir merasimle memleketine uğurlanmıştı.*” (VARLIK 1974: 79) Buradan bu tarihlerde Şeyhî'nin II. Murad'ın sarayında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sehî tezkiresinde, Şeyhî'nin Husrev ü Şirin'den bin beyti tamamlayıp Sultan Murad'a sunduğu ve sonra Germiyana döndüğü anlatılmaktadır (LUGAL-REŞER 1942:39).

1429'da (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Kütahya Şehri” kitabında Yakub Beyin Edirne'yi ziyaret tarihini 1427, Yakub Beyin ölüm tarihini de 1428 olarak vermektedir. Aşık Paşazade'nin bildirdiği 1428 ve 1429 tarihini kabul eden Mustafa Çetin Varlık ve Faruk Kadri Timurtaş'ın görüşlerine biz de uyarak bu tarihleri verdik.) memleketine

döndükten bir yıl sonra vefat eden Yakub Bey için bir mersiye yazan Şeyhî, Osmanlı Devletinden Emir Süleyman, Çelebi Mehmed ve II.Murad ile münasebette bulunmuştur. Kendi zamanına kadar geçen Osmanlı padişahlarını bir beytinde şöyle anlatmıştır:

Muhammed şeh ki şâdândır revân-ı Bâyezid andan

Murâdın verdi Orhân'ın ki yapıdı mülk-i Osmân'ı (İSEN-KURNAZ 1990:288)

Şeyhî'nin hayatının son yıllarını nerede ve nasıl geçirdiğini açık olarak anlamak imkanından mahrum bulunuyoruz.Ölünceye kadar II.Murad'ın sarayında mı kalmıştır, yoksa Yakub Beyin yanına dönmüş ve onun ölümünden sonra yine tabiblik ve eczacılıkla meşgul mü olmuştur sorularına cevap bulmak çok güçtür.Akla en uygun geleni, onun belki de, Yakub Bey ile birlikte memleketine dönmüş olması hususudur.Şeyhî'nin Kütahya'da gömülü bulunuşu, bu ihtimali bir hayli kuvvetlendiren bir noktadır (TİMURTAŞ 1963: XXVII).

Şeyhî'nin ölüm tarihi de kesin olarak belli değildir.Fakat II.Yakub Beyin 1429'da ölümüne mersiye yazdığına göre, bu tarihten sonra olmalıdır.Faruk Kadri Timurtaş da 1429'dan birkaç yıl sonra yani 1431 yılı civarında ölmüş olduğunu söylemektedir.Bizce de uygun olan bu görüştür.

Şeyhî'nin mezarı için Sehî Bey, “*Mezarı Germiyandadır.*” (LUGAL-REŞER 1942: 38) demektedir.İsmail H.Uzunçarşılı da, “Kütahya Şehri” adlı kitabında, “*Kabrinin Kütahya'ya bir buçuk saat mesafede Dumlu pınarda olduğunu Evliya Çelebi yazar.Filhakika orada ziyaret edilen bir kabir vardır.*” (UZUNÇARŞILI 1932: 268) demektedir.

1.3.2. Eserleri

1. Husrev ü Şîrîn : Latîfi Husrev ü Şîrîn hakkında; “*Zebân-ı Türkî'de kıssa-i 'Husrev ü Şîrîn' i andan şirin dimiş yokdur.Egerçi ol nazm-ı bî-nazîre nazîre dimiş çokdur.Ammâ ol mertebeye irmiş yokdur ve kitâb-ı Husrev ü Şîrîn bi-hasebi's-sûre gerçi bir iki mürde-i füsürde hakkında fesâne ve efsânedir.Lâkin ma'nî yüzünden izhâr-ı ulûm u ma'ârife illet ü bahânedir. Zarâfet-i üslûb-ı mesnevîyi şu'arâ-yı rûm andan görmüşlerdir ve bu husûsda ana iktidâ idüp peyrev olmuşlardır.Mesnevisi dahi aceb pür-sûz ve hâlet-engîzdir ve vâdî-i ışk u fenâda hâlet-bahş ve mev'izet-âmizdir.*”

(LATÎFÎ 1314/1912 : 215-216) demekte, Sehî Bey ise, “Şeyhî, evvela Nizâmî'nin hamsesi gibi bir eseri kaleme almalıydı. Ancak ondan sonra vezirliğe atanabilirdi. Böylece Sultan Murad, Nizâmî'nin eseri üzerinde çalışma görevi verdi. Şeyhî böylece Husrev ü Şîrîn hikayesini seçti. Çevirisinde, Farsça'dan Türkçe'ye yepyeni bir tarzda çeviri yapmaya niyetlendi. İnsaflica söylemek, tasvip etmek gerekir ki bu çeviriyi Şeyhî harika bir şekilde stilize etmiştir.” (LUGAL-REŞER 1942:38) diyerek Husrev ü Şîrîn'in yazılış amacını açıklamaktadır.

Gibb, “Şeyhî'nin, Türk edebiyatında seçkin bir yere sahip olması yalnızca Husrev ü Şîrîn'i dolayısıyladır. Bu şiirle ilk olarak mesnevi tarzında dil güzeliğine ve üslup zarafetine önem verildiği görülür. O zamana kadar başarılan ne kadar zarafet ve güzellik varsa hepsi de gazel tarzında mükemmel bulunmuştu... Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn'i Nizâmî'nin aynı adlı eserinin âdeti bir tercümesidir ki onun şöhretini olumsuz yönde etkilememiştir.

Bize göre Şeyhî fevkalade kabiliyetli bir adaptasyoncudur. İran sistemini bütünüyle ve etkili bir şekilde milletin gelişmekte olan edebiyatına katmak için o zamana kadar en önemli nazım şekli olan- mesneviyi gazel ve kasideyle aynı seviyeye getirmek gerektiğini görmüştür. Bu itibarla elinin altında hazır duran bir hikayeyi almış, İranlı üstadlarca işlenen konu üzerinde dikkatli bir çalışma yapmış ve bu yeni tarzı ahenkli bir biçimde harmanlayabilmek için elindeki yerli malzemeyle bütün gücünü kullanarak aynı konuyu bütün hususiyetleriyle yeniden telif etmeyi başarmıştır.

Sonuç çıktır açıcı olmuştur. Hangi vezin sisteminin şiirde hakim olması gerektiği hususundaki bütün endişeler ortadan kalkmıştır. Gazel tarzında kullanılan kasidelere hemen hemen eşdeğerde, iyi mütalâ olunmuş bir dil, zerâfet, fikir ve ifadede gösterilen gayret, ilk mesnevilerin sade olmakla birlikte kaba kelime hazinesi ve beceriksiz ifade tarzını değiştirmiş, tashih etmiştir. Devrin bu değişikliğin gerçekleşmesi için artık olgunlaştığı, eserin ulaştığı şöhret ve daha sonraki bütün mesnevilerin aynı kaidelerle üretilmesinden açıkça anlaşılmaktadır.” (GIBB :200-201) ifadeleriyle Husrev ü Şîrîn'in önemini anlatmış ve dışarıdan bir bakış açısı getirmiştir. Bursalı Mehmet Tahir Efendi'de, “Sultan Murad'ın emriyle Şeyh Nizâmî'nin 'Penc Genc' ismiyle ma'rûf 'Hamse'sinden 'Husrev ü Şîrîn' ünlü hikayesinin Türkçe nazmına başlamış ise de ikmâline muvaffak olamayıp kızkardeşinin oğlu 'Hurşîd ü Ferah-şâd' nâzımı Cemâlî tamamlamıştır.” (MEHMET TAHİR EFENDİ 1972: 390-391) diyerek bu eserin diğer

önemli bir yönünü, sonradan tamamlandığını dile getirmiştir.Şehî Bey de Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn çevirisini tamamlayamadan öldüğünü ifade etmektedir (LUGAL-REŞER 1942: 40). Gibb de aynı görüştedir: “*Bu eser, II.Murad'ın tahta çıkışından sonra 1421(824)'de yazılmaya başlanmıştır.Fakat ne yazık ki şair eserini bitiremeden ölmüştür.*” (GIBB : 199).

Şeyhî'nin her bakımdan en büyük eseri Husrev ü Şîrîn mesnevisidir.İran hükümdarı Hüzmüz'ün oğlu Husret ile Ermen meliki Mehîn Bânu'nun yeğeni Şîrîn arasındaki aşk mâcerâsını hikaye ede eser, **mefâîlün mefâîlün faûlün** vezniyle yazılmış olup 11 bölüm ve 6944 beyitten müteşekkildir.Konuyu Genceli Nizâmî'nin aynı adı taşıyan eserinden almakla beraber, Şeyhî birçok bölümleri ve bahisleri daha uzun şekilde ve geniş ölçüde tertip etmiş, eserin üçte ikisini yeni baştan meydana getirmiştir.Böylece eser basit bir tercüme değil, klasik bir mevzuun yeniden yazılması mahiyeti taşımaktadır.Eserde Senâî, Attâr, Mevlânâ ve Sâ'dî'den de izler görülmektedir.Dil bakımından da başarılı bir eser olan Husrev ü Şîrîn, daha sonra kullanılmayan birçok Türkçe kelime de ihtivâ etmektedir.Eski müelliflerce kendi konusunda yazılan mesnevilerin en güzeli olarak övülen eser, Şeyhî'ye büyük şöhret kazandırmıştır (TİMURTAŞ 1993: 220).

Husrev ü Şîrîn mesnevisinden (matla'):

*Bihamdi'l-Vâhidi'l-Ehadi'l-Kadim
Ve Bismillâhi zi'l-menni'l-Azîm*

*Selâm u Allâh'ı yâ hayre'l-enâm
Aleyke ve'n-Nebiyîne'l-Kirâm*

*Hudâ'ya bize tevfikı refik et
Makâm-ı Hakka tahkîki tarîk et*

*Açık tut hikmet ü tevhîd bâbın
Gözümde götürüp taklîd hâbın*

*Yakînin nûrunu câna çerâğ et
Gönülden zulmet-i şekki ırâğ et (ÜNVER 1986: 476-478)*

DER MEDH-İ SULTÂN-I A'ZAM ŞÂHENŞÂH-I MUAZZAM SULTÂN
MURÂD HAN BİN MUHAMMED HAN

*Ne sultân âftâb-ı heft-kişver
Hümâyun tal'at ü ferhunde-ahter*

*Ferîdûn-ferr ü Dârâ-rây ü Cem-câm
Felek-taht u cüvân-baht u cihân-kâm*

*Elif ülfetden aldı râ-yı rahmet
K'ola şeh mîm-i mülk ü dâl-i devlet*

*Bu dördi dörd rükn ikn cihâna
Bir ad olmuşdur ol han-ı zamâna*

*Sorarsan kimdür ol Hak'dan mü'eyyed
Direm Sultân Murâd ibni Muhammed*

*Bileli demden adın âl-i âdem
Murâd anunla buldı ehl-i âlem (ÜNVER 1986: 494-497)*

TEZVÎC KERDEN-İ HUSREV ŞÎRÎN-RÂ

.....
*Şehün gitmişdi sabrı vü mecâli
Tolaşmış san çinâra serv talı*

*Revân bağrına basdı cânı bigi
Yir itdi sînedede îmânı bigi*

*Ne rûhun ola bundan yig fütûhı
Ki yâr ile sabâh ide sabûhı*

*Girip bostâna ol mestâne bülbül
Gül ile şeker eyledi tenakkul*

*Pes andan urdı şeftâlûya dişler
Öküş dirdi ter ü tâze yimişler*

*Gehî elmadan itdi nukl-sâzî
Gehî nâr ile kıldı şîve-bâzî (ÜNVER 1986: 548)*

2. Har-nâme : Latîfi, Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn adlı eserini Sultan Murad'a gönderdiğini fakat âyân u erkân'ın kitâb-ı kemyâb olarak değerlendirmesinden ötürü kendisini hoş görmediklerini ve “*cevâir ve atâyâ'dan kendüye nesne irmedi.Ol dahi bu hasûdların bed-nazarından himmet-pestinden münfeil ve münkesir olup bunları ve kendini temsil eyleyip haklarında 'Har-nâme' inşâ ...*”(LATÎFÎ 1314/1912 : 216) ettiğini bildirmektedir. Sehî Bey de, “*Husrev ü Şîrîn'den 1000 beyti tamamlayıp Sultan Murad'a sununca onurlandırılıp ödüllendirildi. Ondan sonra kazandığı ödül ve mallarla Germiyan'a dönüş yolunda haydutların saldırısına uğradı ve canını kurtarmak için üzerindeki tüm malları haydutlara vermek zorunda kaldı.Bu maceradan sonra Har-nâme'yi yazıp Sultan Murad'a gönderdi.*” (LUGAL-REŞER 1942: 39) diyerek Har-nâme'nin yazılış sebebini farklı göstermekle birlikte elinden zorla alınan malları için yazıldığı noktasını vurgulamaktadır.Bursalı Mehmet Tahir Efendi'de aynı noktayı vurgulayarak, “*Kendisine zulüm ve fenalık yapmak isteyen bazı kötü niyetlileri teşhir eden 'Har-nâme' isminde bir manzûmesi*” (MEHMET TAHİR EFENDİ 1972: 391) olduğunu söylemektedir.Gibb, eserin tamamını görmediği için yalnızca, “*Har-nâme ne İskender-nâme'nin meşhur vezniyle yazılmış ne de Husrev ü Şîrîn vezniyledir; tamamen yeni olan bahr-i hafîf adı verilen bir vezinledir.*” (GIBB :200) diyerek tezkirelerden gördüğü beyitlerle ilgili olarak vezin değerlendirmesinde bulunmuştur.

Türk mizah ve hiciv edebiyatının şaheserlerinden olan Har-nâme, ince alay ve nükteleri ihtivâ eden **fâilâtün mefâilün fâilün(fa'lün)** vezniyle yazılmış 126 beyitlik bir mesnevidir.Çelebi Sultan Mehmed'e takdim edilen bu küçük mesnevinin telifine, şairin padişahı tedavi etmesine mükafat olarak aldığı Tokuzlu adlı köye giderken, timarın eski sahipleri tarafından tecavüze uğraması sebep olmuştur.Öküzlerin rahatına

ve boynuzuna imrenen zavallı bir eşegin sonunda kulaklarını kaybetmesini tasvir eden Şeyhî, eserini Arapça bir atasözü ile, Emir Hüseyinî'nin Zâdü'l-Müsâfirîn adlı, evinde bulunan küçük bir eşek fikrasından ve belki de aynı mahiyetteki başka hikayelerden mülhem olarak yazmıştır. Kompozisyon, tahkiye ve tasvir itibarıyla bu son derece kuvvetli ve mükemmel mesnevisinde Şeyhî, rakipleriyle alay ederken, sosyal adalet fikrini de ele almış ve kadere bağlayarak halletmek yoluna gitmiştir (TİMURTAŞ 1993: 219-220).

Har-nâme'den:

.....

Bir eşek var idi zaîf ü nizâr

Yük elinden katı şikeste vü zâr

Gâh odunda vü gâh suda idi

Dün ü gün kahr ile kısuda idi

Yağır idi serâser endâmı

Yoğidi ahur içre ârâmı

Ol kadar çeker idi yükler ağır

Ki teninde tü komamışdı yağır

Nice tü kalmamışdı et vü deri

Yükler altında kana döndi deri

Toğranur idi arpa arpa teni

Gözü görünce bir avuç samanı

Arkasından alınca palanı

Sanki it artuğıydı kalanı

Bir gün ıssı eder himâyet ana

Yani kim gösterür inâyet ana

*Aldı palanını vü saldı ota
Otlayarak biraz yürüdi öte*

*Gördi otlakda yürür öküzler
Odlu gözler ü gerlü göğüzler*

*Sömürüp eyle yerler otlığı
Ki kılın çekicek tamar yağı*

*Boynuzı ba'zısının ay gibi
Kiminün halka halka yay gibi*

*Böğrüşüb çün verürler âvâze
Yankulanurdu tağ u dervâze*

*Har-ı miskîn eder iken seyrân
Kaldı görüb sığırları hayran*

*Ne yular derdi ne gâm-ı palan
Ne yük altında haste vü nâlân*

*Acebe kalur u tefekkür eder
Kendü ahvâlini tasavvur eder*

*Ki birüz bunlarınla hilkatde
Elde ayakda şekl ü sûretde*

*Bunların başlarına tâc neden
Bize bu fakr u ihtiyâc neden*

Bizi ger arpa ok ü yay etdi

Bunların boynuzın kim ay etdi (BANARLI 1998: 459)

3. Dîvân : Latîfî ve Sehî Bey de Husrev ü Şîrîn ve Har-nâme'den başka ayrıca Dîvân ele alınmamıştır. Buralarda gazel ve kasîdeleri değerlendirilmek suretiyle Dîvân için birşeyler söylenmiştir. Latîfî'de, “*Üslûb-ı kasîde ve mesnevîde mümtâz ve fâikdir. Ammâ vâdî-i şî'r ü tarz-ı gazelde tavr-ı kudemâ ve üslûb-ı sâbıkdır.*” (LATÎFÎ 1314/1912: 216) ; Sehî Bey'de, “*Şiir sanatındaki kabiliyeti; kasîde, gazel, mesnevî, rubâi gibi sanatsal yönlerden anlaşılıyor.*” (LUGAL-REŞER 1942: 38) şeklinde geçen ifadelerden Şeyhî'nin Dîvânı hakkında bilgiler ediniyoruz .

Gibb, divanı görmediğinden bir görüş öne sürmek istemese de, tezkirelerde belirtilenleri aktarmadan da geçmemiştir: “*Ancak otoritelerin ittifak halinde belirttiklerine göre gazellerindeki başarısı mesnevîlerindeki kadar değildir.*” (GIBB : 200) Bursalı Mehmet Tahir ise sadece, “*...Müretteb Dîvânı vardır.*” (MEHMET TAHİR EFENDİ 1972: 391) demekle yetinmiştir.

Şeyhî'nin pek hacimli olmayan Türkçe bir dîvânı vardır. İstanbul kütüphanelerinde 6 nüshası bulunmaktadır (İSEN-KURNAZ 1990: 15). Bu dîvânda, kasîdeler bölümünde 15 kasîde, musammatlar bölümünde iki terki-bend, üç de terci'-bend ve gazeller bölümünde 201 gazel bulunmaktadır (İSEN-KURNAZ 1990: 27-297).

Tezimizde Şeyhî'nin gazellerini inceleyeceğimizden buraya örnek almaya gerek görmedik.

Şeyhî'nin tıbbâ dâir manzûm bir risâlesiyle, Neynâme adlı ufak bir mesnevîsi ve Hâbnâme adını taşıyan Attâr'dan tercüme edilmiş bir mesnevisinin daha bulunduğu zannedilmektedir (TİMURTAŞ 1963: XXXI).

1.3.3. Edebî Kişiliği ve Sanatı

Latîfî tezkiresinde Şeyhî'nin edebî yönü hakkında şunlar söylenmektedir: “*Üslûb-ı kasîde ve mesnevîde mümtâz ve fâikdir. Ammâ vâdî-i şî'r ve tarz-ı gazelde tavr-ı kudemâ ve üslûb-ı sâbıkdır...Zarâfet-i üslûb-ı mesnevîyi şu'arâ-yı rûm andan görmüşlerdir ve bu husûsda ana iktidâ idüp peyrev olmuşlardır. Mesnevîsi dahî aceb pür-sûz ve hâlet-engîzdir ve vâdî-i ışk u fenâda hâlet-bahş ve mev'izet-âmizdir...üslûb-ı mesnevîde ve tarz-ı kasîde-i ma'nevîde semt-i revîşi memdûh ve mashûbdur ve üslûb-ı eş'ârından sad mertebe mergûbdur. Ammâ nazm-ı Husrevî zamân-ı sâbıkda vârid*

olmağın esnâ-yı terkîb-i nazmında kavm-i kadîmin Oğuzâne ve kûhiyâne ba'zı edât ve ibârâtı düşmüşdür ki her biri elfâz-ı garîbeden ve ibârât-ı vahşiyeden ad olunur.Fesâhati mahall-i metrûk-ı va-mânde Türkî ta'birât isti'mâli ahâlî-i karrâda ve kâ'il-i kûhyânda olur.Füzelâdan ba'zı ol birkaç ibârâtı bâ'is-i dahl ü ta'n idinmişlerdir.Nazmında fesâhat ve elfâzında belâgat yokdur dimişlerdir.Ammâ bu dâ'irelerde nazar-ı insâfdan bîrûn u nazar-ı pest ü dündür.

Zîrâ erbâb-ı irfâna hafî değıldir ki ol zamânda zebân-ı Türkîde ol kadar zerâfet ve ol asr şu'arâsının şi'rinde çendân-ı fesâhat yok idi.Varak-ı Gülşâh ve Hurşîd-i Ferahşâd gibi Türkî terkîblerle manzûm dâstânlar çok idi.Fi'l-hakîka tarz-ı mesnevîyi şu'arâ-yı rûm bundan gördiler.Ve zîverü'l-fâzıla arûs-ı nazm-ı kelâma andan sorup virdiler.Ol feyz-bahş ve hâlet-engîz mev'izet me'âl-i âteş-rîz kitâb-ı müstetâbindadır.Mesnevî-gûyân-ı rûmdan birinin nazmında vâki' olmamışdır.Eş'ârî dahî mahall-i medhine sezâ-yı selb ü medhdir.Ammâ liküllî medîd lezzehu fehvâsınca her zamânda ki bir nev peydâ zuhûr ide meyân-ı nâsda mer'î ve mergûb olup köhneler kadr u rağbetden düşer.Niteki asrında Şeyhî kemâl-i rağbetde idi.Havâss u avâm nice şuhûr u eyyâm ânı isti'mâl ve istinsâh itdiler.Tâ Ahmed Paşa zuhûr idince..." (LATÎFÎ 1314/1912 : 216-217) Görüldüğü gibi, Şeyhî'nin mesnevî ve kasîdelerinin gazellerinden yüz derece daha üstün olduğu vurgulanmakla birlikte, Husrev u Şîrîn mesnevîsindeki bazı kelime ve edatların kaba Türkçe ile kullanıldığı söylenerek zamanında çok eleştirildiği söylenmektedir.Latîfi, insâflı düşünülünce Türkçe mesnevî tarzının öncüsü olan Şeyhî'nin hakkını teslim etmek gerektiğine inanmaktadır.Çünkü bu şekilde mesnevî yazmayı Anadolu şâirleri Şeyhî'den öğrenmişlerdir.Ayrıca kendi zamanında rağbette olan şairin şiirleri ve mesnevîsi, diğer insanlar tarafından okunmuş ve çoğaltılmıştır.Bu, yeni ve büyük bir şair (Ahmed Paşa) ortaya çıkana kadar devam etmiştir.

Sehî Bey, Şeyhî'nin fevkalade yetenekli bir şair olduğunu söyleyerek, şairliğini mükemmellikte bir gül bahçesine benzetmiştir.Şiir kabiliyetini fark eden ve onu şiir yazmaya sevk edenin Mir Süleyman olduğunu; Husrev ü Şîrîn mesnevîsinin de onu erişilmez yaptığını ve diğer şiirleriyle birlikte halk arasında rağbet gördüğünü söylemektedir (LUGAL-REŞER 1942: 38-39).

Bursalı Mehmet Tahir, "Şiirlerinin lafzında o kadar güzellik yoksa da mesnevîleri üstadcadır." (MEHMET TAHİR EFENDİ 1972: 390) diyerek Husrev ü

Şîrîn'i övmüşse de gazellerinden olumlu bahsetmemiştir. Gibb de otoritelerin görüşüne yer vererek gazellerindeki başarısının mesnevîlerindeki kadar olmadığını söylemiştir (GIBB : 200). Husrev ü Şîrîn bahsinde Gibb'in, Şeyhî'nin edebî şahsiyeti hakkındaki düşüncelerini genişçe verdik. Buna göre Gibb, Şeyhî'nin en önemli adımının gazel tarzındaki İran sanat anlayışını mesnevîye sokmasından ileri geldiğini belirtir. Çünkü o zamana kadar başarılan her şey gazel tarzında olmuştu; mesnevî henüz bu olgunluğa erişmemişti. Dolayısıyla Şeyhî, mesnevîye zarâfet ve süslülüğü ekleyerek çok önemli bir adım atmış; onu kasîde ve gazelin seviyesine getirmiştir.

Şeyhî'nin felsefesinin ve dünya görüşünün temelleri, dinî esaslara ve İslâm ideolojisi üzerine kurulmuştur. Tasavvuftan hisseli olduğu için, bu sistemin de tesirleri açık şekilde görülmektedir (TİMURTAŞ 1963: XXXI).

Bilindiği gibi Ahmed Yesevî ile zühdi bir mahiyet gösteren tasavvuf cereyanı, daha sonraları İran mutasavvıflarının tesiri altında yeni bir çizgide gelişimini sürdürmüştür. Önceleri Hâkim Senâî ve Attâr yolunda açık ve kısmen sembollerden uzak yazan şairler, yavaş yavaş tasavvuf düşüncesini mecazî aşk ile karıştırarak, İran mutasavvıflarının kullandıkları remizleri terennüm etmeye başlamışlardır. Kemâl-i Hocendî, Selmân-ı Savecî, Hafız-ı Şîrâzî gibi büyük şairler tarafından kullanılan bu üslup, Şeyhî'yi de etkilemiştir. İşte böyle büyük şairler elinde işlenip, ince ve lirik bir hüviyet kazanan tasavvuf düşüncesi, bizim Divan edebiyatımıza asıl bu karakteri ile girer. Şeyhî'nin zamanına kadar İran edebiyatı büyük mutasavvıf şairlerini çoktan yetiştirmiştir: Nizâm-ı Gencevî, Haco Şah Nimetullah, Necmeddin-i Râzî, Selman-ı Savecî, Mahmud-ı Şebüsterî, Kemal-i Hocendî, Hafız-ı Şîrâzî vb.

Tahsil için İran'a giden Şeyhî, işte böyle bir çevrenin içine girmişti. Anadolu sahası ise, Şeyhî'den önce tasavvufi edebiyatın oldukça feyizli gelişimine sahne olmuştur. Anadolu şairleri İran mutasavvıflarını yakından tanımaktaydı. Bütün bu sebepler Şeyhî'nin tasavvuf eğilimini yeterince izah eder. Nitekim, İran dönüşünde Hacı Bayram-ı Velî'ye intisap ederek bu tesirleri açıkça göstermiştir.

Şeyhî'nin şiirlerinde tasavvuf iki şekilde ifade edilir: Tevhidelerde görülen ilmî, didaktik, kuru tarz; gazellerdeki cezbe ve aşk heyecanını coşkun şekilde gösteren lirik tarz. Şeyhî asıl bu ikinci tarzdadır. Burada Hâfiz ve Selmân yolunda yürür. Bazan kuvvetli çıkışlarla ruhundaki vecdi öylesine yüksek bir şiirle dile getirir ki, Hâfiz ve Selmân'dan asla geri kalmaz. Ancak bu her zaman böyle olmaz. Çünkü İranlıların

geleneği kökleşmiş,derinleşmiş bir dilleri olduğu halde,Türkçe bu asırda henüz yeterince işlenmiş ve istenilen kıvama ermiş değildir.Bununla birlikte,gazel sahasında Nesîmî'den sonra tasavvufu,insanı mecaz ile hakikat arasında gezdirebilecek bir şiir duyarlılığı ve zekâ kudretiyle terennüm eden ilk şair Şeyhî'dir.O tasavvufu ince bir şiir haline getirebilmiştir.Mecâzi aşk ile hakiki aşk arasında güçlü bağlar olduğunu sezmiş,zühde karşı rindliği savunmuştur.Tasavvuf neşesini dile getirirken çok defa külfet ve tasannua düşmekle birlikte, yer yer çok canlı,akıcı ve ahenkli beyitler de yazmıştır.

Ali Nihat Tarlan'a göre,Şeyhî, Divan edebiyatının aşağı yukarı bütün çizgileriyle gösteren ilk sanatkarlardandır.Kendinden önce gelenler onun derecesinde bir zeka,duyarlılık ve incelikle bu çizgileri bize gösterememişlerdir.Ahmedî bile onun kadar derli toplu,onun kadar ince ve "havas"a mütemâyil değildir.Bu sebeple eskiler ona "pişterîn-i şuarâ-yı Rûm"demişlerdir.

Şeyhî'nin şiirlerinde kullandığı vezinler de dikkat çekicidir.Onun en çok kullandığı vezin "Mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün" gibi mürekkep bir vezindir.Şiirlerinin dörtte birini bu vezinle yazmıştır.Çok kullandığı ikinci bir vezin de "mefâilün fâilâtün mefâilün feilün"dür.Şairin bu tercihi –özellikle devri dikkate alındığında-ayrı bir önem kazanır.Zira,bu devirlerde daha çok basit vezinlere rağbet edilmektedir.Şairin monotonluktan uzak vezinleri seçmesi,onun ahenk yönünden de ince bir zevke sahip olduğunu göstermektedir.Bu aynı zamanda dilin imkanlarını sonuna kadar zorlamayı göze almak demektir.Şiirlerinde görülen imâle,zihaf gibi hataları devrinin kaçınılmaz kusurları olarak kabul etmelidir.

Tezkireciler Şeyhî'nin gazel ve kasidede,mesnevide olduğu kadar başarılı olmadığını görüşündedirler.Ancak yine de gazelleri ile mesnevileri arasında değer yönünden büyük bir fark olduğu söylenemez.Ona yöneltilen tenkitler,daha çok yukarıda söylediğimiz İran şairlerinden tesirler taşıması ve arkaik Türkçe kelimelere yer vermesidir.

Bununla birlikte klasik şiirimizin kurucularından sayılan Şeyhî'nin şöhreti ve tesiri sonraki asırlarda devam etmiştir.Nitekim ondan sonra gelen şairler kendilerini Şeyhî ile karşılaştırmak ihtiyacını hissetmişler;ona ulaştıklarını veya geçtiklerini söylerken onun üstatlığını tescil etmişlerdir.Mesela Furkatnâme sahibi Halilî'nin bir beyiti böyledir:

*Tâ Halîlî nazmın ettiler kulakta gûşvâr
Fethi bâzârın bozup Şeyhî dükânın bağladı*

Karamanlı Nizâmî'nin şu beytinde, Şeyhî'nin gölgesini üstünde hissettiği anlaşılmaktadır:

*Ey Nizâmî görücek nazmını erbâb-ı nazar
Yaraşır sana mürid olmağa Şeyhî dediler*

Şeyh Elvân-ı Şîrâzî ise kendini Şeyhî ile denk görmek ister:

*Kem görme bu Şîrâzî sözün Şeyhî sözünden
Çün kim yağrekdir ikisi biri birinden*

15. yüzyılın büyük şairi Necatî Bey, çeşitli beyitlerinde onu takdir etmektedir:

*Billâh Necâtî'ye bu lütf u atâyı gör
Şeyhî olalı şeyhi nazmı hasen olmuşdur*

*Husrev edeli himmet bîçâre Necâtî'ye
Şeyhî gibi eş'ârı hûb u hasen olmuşdur*

*Kulun Necâtî'ye edeli şâhım iltifât
Şeyhî'yi kodu şîve-i Selmân'a kasd eder*

*Der isem nazm-ı Necâtî'ye mürid
Umaram bulmaya sözümde yalanım Şeyhî*

Şeyhî'nin gördüğü iltifatları kıskanan İznikli Hümâmî bile, bir kasidesinde şu sözlerle onu takdirden kendini alamamıştır:

*Pârsî ger demese şi'ri n'ola kim Türkâde
Şeyhî bigi şîve-i eş'âr-ı Selmân gösterir*

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, onun şiirlerini İran taklidi olarak tenkit etmekle birlikte, bir terci-bendini tanzir ettiği gibi, şu beyitle de onu övmekten geri kalmamıştır:

*Sûz ile süzde çü gösterdi kerâmet Ca'fer
Anın erbâb-ı kemâl adın Şeyhî dediler*

Münîrî de Mihr ü Müşterî mesnevisinin Sebeb-i Te'lif kısmında Şeyhî'den üstat olarak söz eder:

*Velîkin Ahmedî vü biri Şeyhî
Kim anlardır bu fennin dahi şeyhi*

*Nizâm-ı nazma ol sâhib-kırânlar
Nizâmî'nin hemân nakdidir anlar*

*Söz oldur k'anlar ettiler mürettep
Kalanı oğlan-uşak oyunu hep
Söz âsân lîkin anlar gibi müşkil
Kuru nazm-ı revân olsa ne hâsıl*

Fuzûlî, Şeyhî'nin bazı şiirlerini tanzir ettiği gibi, Leylâ vü Mecnûn mukaddimesinde de ondan söz eder. Sarı Abdullah'ın Mesnevî Şerhi'ne bazı beyitleri alınmıştır. Mısır Türkleri arasında da yeterince tanınmaktadır.

16. yüzyıl şairlerinden Vasfî de onu saygıyla anar:

*Her hayâli ki ede Vasfî hatın vasfında
Rûh-ı Şeyhî işidip rûhuna tahsîn eyler*

Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn'inden bir zamanlar fala bakılır olması, tasavvufla ilgisi sebebiyle ona kudsiyet atfedilmesinin bir sonucu olmalıdır.

Şeyhî, Ahmed Paşa'dan başlayarak, aralarında Ca'fer Çelebi, Zeynep Hatun, Necâtî, Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî, Yahyâ, Nev'î, Nâbî, Nedim gibi isimlerin de bulunduğu 45 kadar şair tarafından tanzir edilmiştir. Bu durum onun, şöhret ve tesirinin ne kadar geniş ve uzun süreli olduğunun bir başka göstergesidir (İSEN-KURNAZ 1990: 16-20).

İKİNCİ BÖLÜM
ŞEYHÎ DÎVÂNI'NDAN SEÇİLEN 50 GAZELİN ŞERHİ

2.1. ŐEHĦ DĦVĦNI'NDAKĦ GAZELLERĦN ŐERHĦNE DĦĦR

Şerh, sözlükte açma, ayırma; açıklama, açımlama(bir ibareyi veya eseri); bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap; aık anlatma anlamlarına gelmektedir (DEVELLĦOĐLU 1996: 991). Metin Şerhi de devirleri ve Őahsiyetleri en iyi ifade eden münferid eserleri incelemek (KAPLAN 1963: IV) yoluyla eser sahibinin demek istediklerini, gizlediklerini ve sanatlar yoluyla söylemek istediklerini açıklamaktır.

Nitekim eski edebiyatımızda nazma daha çok önem verilmiştir. Hatta bu edebiyata nazım edebiyatı demek yanlış olmaz (ĦPEKTEN 1986: 260). Birçok dilbilimci de Şiir dilini "dil içinde ayrı bir dil" olarak kabul etmiştir. Böyle kabul edilmesinin bir sebebi de Şiir, kelime istifidir, her kelime Şiire giremez anlayıŐıdır. Divan Şiirindeki, yerinde sz söyleme anlayışı olan Belgat da bu yüzden önem kazanmıştır (MERMER-ALICI 2006: 26). Bunun yanında kelime çaĐrıŐımına dayalı edebiyat olan Eski Türk edebiyatında kafiyeye ve redifin önemli oluşu (MERMER-ALICI 2006: 21) beyitlerin yoğun bir çaĐrıŐım alanına sahip olmasını saĐlamıŐtır. Oyle ki bir kelimeyle bir hikayeye telmihler, hadis ve ayetlerden alıntılar yapılmıştır.

Eski Őiirimiz, devrine ve Őairine göre deĐiŐen ölçülerde zor anlaşılır bir Őiirdir. Bu, yalnız yabancı kelime ve tamlamaların çokluğu ile dilden gelen bir zorluk değildir. Zamanın sosyal hayatı, halkın yaŐayıŐı, detleri ve kültürünün yabancı olması da bu zorluğu artırır. Buna bazı Şiirlerde tasavvufu da eklemek gerekir. Bu yüzden bazı ön bilgileri edinmek ve hazırlıklı olmak Őarttır. Şiir anlamaya baŐlamak için önce onu doğru okumak, yani Şiirlerin yazıldığı aruz ls hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Ayrıca bazı nazım bilgilerini edinmek, çok işlenmiş konular, yararlanılan belli baŐlı hikayeler, bunların kahramanları, çok kullanılan edebĦ sanatlar hakkında bilgi ve fikir sahibi olmak gereklidir (ĦPEKTEN 1986: 260).

Nitekim edebiyat tarihi evvel metinler tarihidir. Metnin bize verdiği Şey sanatkrın i alemidir (TARLAN 1998: 14). Divan edebiyatında bir beyti anlamak için evvel sanatkrın kafasında biçimlenen hayali kavramak lazımdır. Beyitte kelimelerle çizilen hayal gözönüne gelmeyince beyti anlamıŐ olmayız. Bunun için de her kelimeye Őüpheli, daha doğrusu bizi aldatacak, yahut atlatacak bir düşman gözü ile bakmak, daha uyanık bulunmak mecburiyetindeyiz. Çünkü sanatkrın yapmak istediği inceliği

anlamadan geçtik mi arkamızdan onun manevî alayına, belki lânetine uğrarız.Çok defa kelimeler böyle iki manalı olarak kullanıldığı için bu ikinci tablo veya münasebeti bazan sanatkâr bilmeden yapmış bulunur.Lakin bu hâdisedir, yapılmıştır.Hiçbir güzelliği dahi olmasa güzellik vermeyen bir külfeti tespit etmek için anlamamız icab eder. Hulâsâ bir metin; onu meydana getiren sanatkarın iç benliğini ve o devrin hususî karakterini bize açıkça gösteren değerli bir vesikadır (TARLAN 1981: 197-202).

Manzum olsun mensur olsun, Eski Türk edebiyatı metinlerinin *diliçi çevirileri* yapılırken göz önüne alınması ve kesinlikle uyulması gereken ilke ve kurallar 12 madde halinde özetlenerek aşağıda sıralanmıştır:

1. Türkçe, Farsça ve Arapça kökenli bazı edat, zarf ve bağlaçlar eğer herhangi bir yönden arkaik bir biçimde kullanılmışsa bunlara anlam verilirken özellikle dikkat edilmelidir.

2. Bu nitelikteki edat, zarf ve bağlaçların metne kattığı anlam incelikleri ya da vurgulamaları özenle korunarak aktarma, metinde gerektiği ölçüde yansıtılmaya çalışılmalıdır.

3. Arkaik nitelikteki her türlü ek, aktarma metne olduğu gibi aktarılmamalı, günümüzdeki görev ve işlevleri açısından eşdeğeriyle karşılanmaya çalışılmalıdır.

4. Yine arkaik nitelikteki kelime ve deyimlere de *eş zamanlı* bir yöntemle yaklaşılmalıdır.Bunlara bağlı olarak türlü terim, kavram ve kültür kelimeleri de bu alanın dışında tutulmamalıdır.

5. Deyimler dışındaki divan şiirine ve şairlerine özgü söyleyiş ve anlatım kalıplarına da üslûp özelliklerini yansıtması açısından *diliçi çevirilerde* olabildiğince yer verilmelidir.

6. Beyti ya da dizeyi oluşturan cümlelerin sağlıklı bir çözümlemesinin yapılması *diliçi çeviride* uyulması gereken bir ön koşul olarak görülmelidir.

7. Şair ya da yazar, eğer, türlü *sözdizimsel öncelemeler* açısından beytin söz dizimini belli bir amaca yönelik olarak düzenlemişse, metnin taşıdığı düzenin ve yapının *diliçi çevirilerde* olabildiğince korunmasına çalışılmalıdır.

8. *Bağlam* açısından anlamı pekiştirme, vurgulama ve yoğunlaştırma amacıyla özellikle kasidelerde daha sıklıkla karşılaşılan *paralel ve simetrik yapıdaki* beyitlerin de *diliçi çevirilerde* dikkate alınmasına özen gösterilmelidir.

9. Dizelerin yalın ya da birleşik ad cümleleriyle kurulmuş beyitlerin *diliçi çevirileri* yapılırken zorunluluk olmadıkça bu özgün yapıya bağlı kalınmalıdır.

10. Manzum ya da mensur eski metinlerde Farsça cümle yapılarını anımsatan ki'li cümlelerin ya da benzerlerinin yoğunlukla kullanıldığı bir gerçektir. Bu türlü cümle yapılarının da Türkçe kurallı cümle yapısına dönüştürülmesine özellikle dikkat edilmelidir.

11. Türlü söz ve anlam sanatlarıyla kurulmuş beyitlerin çevirileri de, bu sanatların tanıdığı olanaklar ölçüsünde yansıtılmaya çalışılmalıdır.

12. Bilindiği gibi divan şiirinde beyitler, cümle olarak kuruluşlarına bakıldığında, birbirlerinden bağımsız bir görünüm içerisindedir. Ancak, öz ve biçim açısından bir bütünün parçası olduğu da açık bir gerçektir. Bu nedenle her beyit, nazım türü ve biçimi içerisinde belli bir görev ve işlevle yer alır. Beytin bağımsızlığı cümle yönündendir. Beyitler *bağlam* açısından tıpkı bir mensur metindeki cümleler gibi, baştan sona kadar birbirini her yönden bütünleyip denetleyen sıkı bir ilişki içerisindedir (DİLÇİN 2007: 156-157-158).

Klasik edebiyatımızda yapılan çalışmalara uygun olarak biz de çalışmamızda önce şerhedeceğimiz metinleri belirledik ki burada Şeyhî'nin yaşadığı devri, dilini ve onu en iyi yansıtacak gazelleri seçmeye çalıştık. Daha sonra, her gazeli önce baştan sona yazdık ki şerhedilen gazel bütün olarak görülsün ve ardından beyit beyit açıklamaya başladık. Beyti yazdıktan sonra önce nesre çevirdik. Sonra beytin bilinmeyen ve şerhte bilinmesi gereken kelimelerinin anlamlarını verdik. Çünkü bir kelimenin ikinci ve hatta üçüncü anlamıyla oluşturulan yeni mana derinlikleri olabilmektedir. Kelimelerin anlamından sonra beyti terki ve ibareleriyle açıklamaya çalıştık. Kelime ve kelime gruplarıyla işaret edilen hikaye ve kıssaları bulmaya ve açıklamaya gayret ettik. Şairin demek istediklerini, vurguladıklarını bulmaya ve göstermeye çalıştık. Son olarak da sanatlarını gösterdik.

2.2. ŞEYHİ DİVÂNI'NDAN SEÇİLEN GAZELLERİN ŞERHİ

2.2.1. Gazel 1*

Mef 'û lü / Fâ' i lâ tü / Me fâ 'î lü / Fâ' i lün

1. Yâ Rab ne hüsn olur bu nice behcet ü behâ
Ki olmaz ayagı tozına cân u cihân behâ
2. Ger hüsnî bedri nûrına ide mukâbele
Yüzi nuriyla görine Şemsü'd-duhâ Sühâ
3. Can mürğî kim tolaşdı kara zülfi agına
Müşkil duzaga düşdi 'aceb ola mı rehâ
4. Câdü gözüñ çü fitneye binüp atar hadeng
Sihr ile ay olur yayı kamçısı ejdehâ
5. Hâlât-ı 'ışka gerçi nihâyet dinilmedi
Derd almag ibtidâdur u can virmek intihâ
6. 'Ömrüm bigi geçer baña hey va'deler virür
Ah o ecel didükleri irer diyince hâ
7. Bî-Şükr kula nişe belâ nûşını sunar
Şeyhî Şikâyet itse edeb ola mı Şehâ

-Şerh-

1. Yâ Rab ne hüsn olur bu nice behcet ü behâ
Ki olmaz ayagı tozına cân u cihân behâ

"Yâ Rab, bu nice behcet ü behâ ne hüsn olur ki ayagı tozına cân u cihân behâ olmaz."

* Şerhedilen gazeller Halit BİLTEKİN'in Şeyhî Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin) adlı doktora tezinden alınmıştır.

*Halit BİLTEKİN, Şeyhî Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin), Doktora Tezi, Ankara, 2003, sf. 106.

Behcet(a.i.): Güzellik; sevinç.

Behâ(a.i.): Güzellik, zariflik.

Behâ'(f.i.): Kıymet, bedel, değer.

Ya Rabb, bu ne güzelliştir, bu nasıl şirinlik ve zariflik ki (onun) ayağının tozu can ve cihandan değerlidir.

Şâir, bu beyitte sevgilinin güzelliği karşısında hayretlere düşmektedir. Bu hayret içinde, sevgilinin ayağının tozunun değeri olarak ne dünyayı, ne de canını gördüğünü söylemektedir. Burada dikkat çeken nokta, şâirin canının ve dünyanın değeri olarak görülmeyen sevgili değil, onun ayağının tozudur.

Şâir, sevgiliyi yürürken görmüş ve onun güzelliği karşısında şaşkınlığa düşmüş ve bir insanın fedâ edebileceği en önemli şeyler olan canını ve tüm dünyayı, sevgilinin ayağının tozuna dahi layık görmemiştir.

Beytin bir de tasavvufî anlamı vardır. İkinci beyitte devam eden anlam itibarıyla, buradaki sevgilinin Hz. Muhammed olduğunu söyleyebiliriz. Şâir 15. yüzyılda yaşamış olduğundan Hz. Muhammed'i görmemiştir. Dolayısıyla O'nun kendisine, yüzüne değer biçmesi mümkün değildir. Ancak, Mekke ve Medine'deki gezdiği yerleri, bastığı toprağı görerek duygularını ifade etmiştir. Buradan hareketle de şâirin hacı olmak veya umre yapmak maksadıyla Mekke ve Medine'ye gittiğini ve oraları gördüğünü söyleyebiliriz.

Behâ(güzellik)-Behâ(değer) kelimeleriyle **Cinas** sanatı; "hüsn, behcet, behâ" kelimeleri uygun bir şekilde kullanılarak **Tenâsüp** sanatı ve "olur-olmaz" kelimeleriyle de **Tezat** sanatı yapılmıştır.

2. Ger hüsni bedri nurına ide mukâbele

Yüzi nurıyla görine şemsü'd-duhâ Sühâ

"Ger hüsni bedri nurına mukâbele ide, yüzi nurıyla şemsü'd-duhâ Sühâ görine."

Bedr(a.i.): Ayın on dördüncü gecesi, dolunay.

Şems(a.i.): Güneş.

Duhâ(a.i.): Kaba kuşluk vakti.

Sühâ(a.i.): Büyükayı yıldız kümesinden en küçük yıldız.

Eğer güzelliği nurunun parlaklığına karşılık olursa, (onun) yüzünün nuruyla Sühâ(yıldızı), kuşluk vakti güneşi (gibi) görünür.

Şâir sevgilinin güzelliğini, nurunun dolunayı kabul ederek, bu nurun parlaklığından Sühâ yıldızının kuşluk güneşi gibi görüleceğini ifade ediyor. Burada Sühâ yıldızının özelliği de önemlidir. Bu yıldız, Büyükayı yıldız kümesinin en küçük yıldızıdır. “Eskiden, gözlerin görüş derecesi bu yıldızla tecrübe olunmuş.” (DEVELLİOĞLU 1996:968) Fuzûlî de bir gazelinde Sühâ yıldızından şöyle bahseder:

Çıktı bir gün ki ziyâsında tamâmî-i rüsûl

Oldu mahv öyle ki hur-şîd şu'a'ında Sühâ (AKYÜZ-BEKEN 1990: 133)

(Öyle bir güneş doğdu ki, onun aydınlığı içinde bütün peygamberler güneş şu'asında Sühâ yıldızı gibi mahvoldu, görünmez oldu.)

Bu açıdan beyte tekrar baktığımızda şâir, sevgilinin güzelliğinde **mübâlağa** sanatını kullanarak, gözlerin görmekte zorlandığı en küçük yıldızın, sevgilinin yüzünün nuruyla kuşluk vakti güneşi gibi görüleceğini ifade ediyor.

Beyitte dikkati çeken önemli bir nokta da; ay gibi sevgilinin nurundan çok küçük olan ve görülmekte zorlanılan Sühâ yıldızının, kuşluk güneşi gibi görülmesidir. Burada şâir, **tezat** sanatını çok iyi kullanmıştır. Çünkü bilindiği gibi ay, nurunu güneşten alır. Ayın gece görülmesini sağlayan nuru, ışığı güneşten gelir; ay, güneş sayesinde görülür. Fakat şâir ise ay gibi olan sevgili sayesinde, Sühâ yıldızının güneş gibi görüleceğini söyleyerek **tezat** ve **mübâlağa** sanatını bir arada kullanmıştır.

Şemsü'd-duhâ, Şems sûresinin birinci ayetinin iktibas yoluyla edebiyata geçmiş şeklidir (PALA 1995: 153) ve bedrû'd-dücâ, nurü'l-Hüdâ gibi tamlamalarla Hz. Muhammed anlatılırken kullanılır. Yine Duhâ suresine de Telmih'te bulunulmuştur.

“Sühâ, şems, bedr” kelimeleri birlikte kullanılarak **Tenâsüp** sanatı yapılmıştır.

3. Cân mürğî kim tolaşdı kara zülfi ağına

Müşkil duzaga düşdi 'aceb ola mı rehâ

“Cân mürğî kim kara zülfi ağına tolaşdı; müşkil duzaga düşdi , 'aceb rehâ ola mı?”

Can kuşu ki kara saçların ağına dolaşıp zor tuzağa düştü. Acaba (bundan) kurtulabilir mi?

“Zülf (saç), divan şiirinde en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur. Şekli, rengi, kokusu vs. yönlerden birçok beyte anlam verir. Öncelikle saç perişan, düzensiz, dağımık, uzun

vs. durumlarıyla âşîğın aklını başından alır, esir eder, perişan eder. Geleneğe göre saç her ne kadar örüklü, fes veya ferace altında gizli, sarışın, kızıl vs. renkli ise de divan şiiri onu dâima kara ve dağınık görür ve gösterir.” (PALA 1995:458)

“Aşıkların gönülleri ya da bir âşîğın parça parça olmuş gönlü sevgilinin saçının tellerine asılmış, kıvrımlarına yakalanmış yahut da düğümlerine bağlanmıştır. Bu, şiirde çok kullanılan bir mazmundur.” (İPEKTEN 1997: 113)

Şâirin can kuşu, sevgilinin ağ gibi açılmış kara saçlarının tuzağına yakalanmış ve dolaşıp kalmıştır. Buradan sevgilinin saçlarının dağınık olduğunu anlıyoruz. Böylelikle ağ vaziyetini almıştır. Şâir bu durumdan kurtulabilir miyim diye sorsa da, sevgilinin saçlarının tuzağında, sevgiliyle olmak âşıklar için mutluluktur.

Tasavvufta saç kesrettir (İPEKTEN 1996: 73). Şâir de kesrete düşmüş ve kurtulmaya çalışmaktadır. Bu durum, şâirin mutasavvıf oluşuyla ilgili gerçek halini de yansıtmaktadır.

“mürg, duzağ, ağ” kelimeleri arasında **Tenâsüp** sanatı vardır. Can kuşa benzetilerek **Teşbih** sanatı, “aceb ola mı rehâ” sorusuyla **İstifham** sanatı yapılmıştır.

4. Câdû gözüñ çü fitneye binüp atar hadeng

Sihir ile ay olur yayı kamçısı ejdehâ

“Gözüñ câdû çü fitneye binüp atar, sihr ile yayı ay, kamçısı ejdehâ olur.”

Câdû(f.i.): Büyücü.

Çü(f.e.): Gibi.

Hadeng(f.i.): Kayın ağacından yapılmış ok.

Gözün büyücü gibi fitneye binip ok atar, sihir ile yayı ay, kamçısı ejderha olur.

Divan edebiyatında sevgilinin gözü, gamzesi, saçı, kâkülü ve ayva tüyleri cadılık özelliklerine sahiptir. Câdû büyü yaptığını hiç belli etmez. Büyüsü çeşit çeşittir. Rüzgâra, süpürgeye veya küpe binerek uçabilir (PALA 1995:101).

Bu beyitte câdû'nun gamze olduğunu görüyoruz. Çünkü ok atma özelliği gamzeye aittir. Divan şiirinde gamze en çok ok ve kılıca benzetilir. Bir ok olan gamzenin hedefi ise can, gönül, sîne, ciğer ve yürektir. Gamzenin ok oluşunun en büyük nedeni kirpik oklarından dolaydır. Sevgili şöyle süzgün bir bakışıyla yay kaşlarından kirpik oklarını hedefe atar. Ayrıca gamze, fitneler koparır, belâdır, afettir, acımasızdır. Bunun da nedeni, yine fitne ve kargaşadır (PALA 1995:197).

Gamzenin fettân oluşu, âşıklar arasında kargaşa çıkarmasından kaynaklanmaktadır.Beyitte de, gamzenin fitneye bindiğine göre âşıklar arasında kargaşa çıkacak veya çıkmış demektir.

Beyitte resmedilene tamamlarsak; câdû (gibi olan gamze) fitneye binmiş ve sihir gücünü kullanarak yay haline getirdiği ay ile ok atmakta, diğer eliyle de kamçı haline getirdiği ejderhayı sallamaktadır.

Yay haline gelen ay, hilâlin tersi durumundadır [)]. Yani câdû, ay'ı bu hale getirmiş ve yay olarak eline almıştır.Yay aynı zamanda sevgilinin kaşlarıdır.Kaşların ok atacak yay halinde olması demek, gerilmiş olması demektir.Kaşları gerilmiş olan sevgili, öfkeli demektir ki, beyitte bu da açıktır.Çünkü gamze fitne çıkartarak ok atmakta ve kamçı da ejderha olarak sallanmaktadır.

Beyitte “câdû, sihr, kamçı, ejdehâ” kelimeleriyle Mûsâ peygamberin âsâsının ejderhaya dönüşmesi mazmûnu vardır. Olay şudur: “Mûsâ peygamber zamanında sihir son derece ilerlemişti.Firavun, Tanrı olduğunu iddia etmekteydi.Hz.Mûsâ onu dine davet ettiği zaman mûcize olarak âsâsını yere bıraktı ve âsâ bir yılan (veya ejderha) olup yürümeye başlayınca Firavun bunun bir sihir olduğunu söyledi.Bunun üzerine Firavun ülkenin bütün sihirbazlarını topladı.Sihirbazlar büyülü ipler ve sopalar attılar.Hepsi yürümeye başlayınca Hz.Mûsâ âsâsını yere bıraktı ve sihirbazların bütün yılanlarını yuttu.Bunun bir sihir olmadığını anlayan sihirbazlar ona iman ettiler.”(PALA 1995: 47)

“göz, fitne, hadeng” ve “sihr, câdû, ejdeha, kamçı” kelimeleri arasında **Tenâsüp** sanatı vardır.

5. Hâlât-ı ‘ışka gerçi nihâyet dinilmedi

Derd almag ibtidâdur u cân virmek intihâ

“Hâlât-ı ‘ışka gerçi nihâyet dinilmedi(ğinden) derd almag ibtidâdur u cân virmek intihâ(dır).”

Hâlât(a.i.): Haller, suretler.

Nihâyet(a.i.): Son.

İbtidâ(a.i.):Başlama; başlangıç.

İntihâ(a.i.): Sona erme; bitme, tükenme.

Aşkın hallerine gerçi “bitmiştir” denilmedi; (çünkü) başlangıcı dert almak ve sonu da can vermektir.

Şâir aşk hallerinin nihâyetinin olmadığını söylendiğini ifade ediyor. Burada “dinilmedi” ifadesi, âşığa değil sevgiliye aittir.Çünkü sevgili aşk kanunlarının belirleyicisidir.O ne derse, o olur.Aşıklar sevgilinin kanunlarına uymak zorundadır.Bu kanunlar, âşığa değişik haller gösterir.Bu haller; sevinç, üzüntü, ağlama, kaygı, dert, umut vb. gibidir ve âşık dâima bunların arasında gider gelir.Sevgili de bu hallerin sonu yoktur diyor ve dert almak başlangıcı, can vermek de sonudur şeklinde açıklıyor.

Dert almak, bir sevgiliye tutulmak ve onun âşıklarının arasına girmektir.Böylece dertler ve aşkın halleri başlar.Bunların sona ermesi ancak âşığın ölmesiyle olur.

Beytin tasavvufî anlamında ise, “dinilmedi” sözünün sahibi Allah’tır.Dünyaya gelen insanın aşk yolculuğu başlar ve dünyada aşkın değişik hallerini yaşar.Bu haller de ölümle sona erer.Çünkü artık ölümle birlikte vuslat gerçekleşmiştir.

Mevlânâ da insanın yolculuğunun kamışlıktan kesilmesiyle başladığını, içinin yakılarak temizlendiğini ve delikler açılarak inlemeye başladığını belirtir (MEVLÂNÂ 1990: 14).Kamışlık ruhtar meclisini, bezm-i elesti; ney ise insanı temsil etmektedir.Ney’in inlemeleri de, Allah’ın yanından ayrılarak dünyaya gönderilen insanın hasret inlemeleridir.Bu da ancak vuslatla sona erecektir.Zaten Mevlânâ da ölümü şeb-i arus(gelin gecesi) olarak kabul etmektedir.

“İbtidâ-İntihâ, olmak-vermek” kelimeleri arasında **Tezat** sanatı vardır. “ışk, can, derd” kelimeleri arasında **Tenâsüp** sanatı yapılmıştır.

6. ‘Ömrüm bigi geçer baña hey va’deler virür

Âh o ecel didükleri irer diyince hâ

“ *Ömrüm bigi geçer baña hey va’deler virür; âh o ecel didükleri hâ diyince irer.* ”

Va‘de(a.i.): Bir iş için önden belirtilen zaman; söz verme; ecel.

Sevgili ömrüm gibi, geçer bana uzun zamanlarda yapılacak işler söyler; ama âh o ecel dedikleri çok çabuk gelir.

Şâir bu beyitte, sevgilinin kendisine, ömrü gibi vaatler verdiğini fakat, hayatının buna yetmeyebileceğini söylüyor.İnsanın hayatında uzun zamanlara ait planları vardır; ömür, ileride yapılacak işlerle doludur.Ancak kişinin hayatının ne zaman sona ereceği belli değildir.

“hâ” sesi, bir işin çok çabuk olacağı anlamında, “ha demeden..” şeklinde kullanıldığı gibi; bir de alıp verdiğimiz nefesin de karşılığıdır.Şâir, ecelin ha demeden,

çok çabuk bir şekilde gelebileceği gibi, ölümün bir nefes kadar yakında olduğunu da ifade etmektedir.

“va’de, ecel, ömür” kelimeleriyle **Tenâsüp** sanatı yapılmıştır.

7. Bî-şükr kula nişe belâ nûşını sunar

Şeyhî şikâyet itse edeb ola mı şehâ

“*Bî-şükr kula belâ nûşını nişe sunar; şehâ, Şeyhî (bundan) şikâyet itse edeb ola mı?*”

Nişe: Niçin, nasıl.

Nûş(f.i.): İçki, iştret; tatlı, bal.

Şükretmeyen kula belâ içkisini nişe sunar ki; ey padişah, Şeyhî bundan şikâyet etse edebe sığar mı?

Şâir, şükretmeyen kullara belâ verilmesine şaşmaktadır.Çünkü Allah, belâ ve musibetleri sevdiği kullarına verir.Bununla ilgili hadislerden zikretmek yerinde olacaktır:

“Allah her kime hayır dilerse, onu musibete uğratar.” (NEVEVÎ 1993: 163)

“Allah bir kula iyilik dilerse, cezâsını öne alarak dünyada verir.Buna karşılık Allah bir kula kötülük dilerse, günahları sebebiyle ona dünyada cezâ vermez.Bütün cezâsını kıyâmet gününe bırakır.Mükâfâtın büyüklüğü belânın büyüklüğü oranındadır. Allah Teâlâ, bir toplumu severse onlara belâ verir.Kim(kaderine) razı olursa, onun için Allah’ın hoşnutluğu, öfke ile karşılayana da Allah’ın gazabı vardır.” (NEVEVÎ 1993: 171)

Şâirin mutasavvıf yönünün olması nedeniyle, bunları bildiğini çıkartabiliriz. Dolayısıyla şâir de hayret ederek soruyor: Şükretmeyen kula niçin belâ şerbetini sunuyor? Bunu şikâyet etsem, Allah’a edepten sayılır mı acaba?

“nûş”, “tatlı, bal” anlamına da gelmektedir. Buradan hareketle şâir, şükretmeyen kullara belâ denilen balı lâyük görmemektedir.Kendisinin Allah’ı daha çok sevdiğini düşünerek belâ ve musibetleri istemektedir.

Fuzûlî’nin Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde, Mecnûn’un dilinden söylenen bir gazelde şu beyit geçmektedir:

Az eyleme inâyetini ehl-i derdden

Ya’ni ki çok belâlara kıl mübtelâ beni (PALAc 1998: 101)

(Ya Rabbi, beni bütün belalara tutkun kıl da lutfunu dert ehlinden esirgeme.)

Yine Şeyh Gâlib'in bir gazelinde şu beyit vardır:

Merd-i bî-kayda belâ-keşlikdedir ârâm-ı dil

Yohsa çokdan terk ederdim cânı da cânânı da (KALKIŞIM 1994: 403)

(Bir bağı, bağlantısı olmayan yiğit için gönül rahatlığı belâ çekmektedir.Yoksa canımı da sevgiliyi de çoktan bıraktım.)

2.2.2. Gazel 2*

Mef ‘û lü / Fâ ‘i lâ tü / Me fâ ‘î lü / Fâ ‘i lün

1. Kapuñdan özge bulunmadı çün penâh baña
Uş işigüñ tozıdur yine secdegâh baña
2. Şefî‘ idineydüm göz yaşın işigüñde
Velî ne çâre ki ‘özüüm durur günâh baña
3. Nazar fakîre kıl iy pâdişâh-ı hüsn ü cemâl
Ki rahmetüñ günidür sâye-i İlâh baña
4. Dök imdi dâne-i vasluñ ki ‘ömr hırmenini
Degül yakarsa cefâñ odı berg-i kâh baña
5. Ne ayda dâyire çekdi ‘izâruñuñ hattı
Ki halka urdı kamer nokta bigi râh baña
6. Figân ki nergis-i mesti bu serv-i lâle-ruhuñ
İçüp şarâb-ı gurûr eylemez nigâh baña
7. Bu renc ü mihnete şefkat yog ise vâ Şeyhî
Bu derd ü hasrete rahm itmez iseñ âh baña

-Şerh-

1. Kapuñdan özge bulunmadı çün penâh baña
Uş işigüñ tozıdur yine secdegâh baña

*age, s. 107.

“Kapından başka sığınılacak yer olmadığı için, eşiğinin tozu da bana ibadet edilecek yerdir.”

Penâh(f.i.):Sığınma, sığınılacak yer.

Çün(f.e.): Çünkü, mademki; gibi; nasıl, nice.

Uş: İşte, şimdi; çünkü; ancak.

Divan edebiyatında sevgiliden bahsedilirken bazen onun eşiği de anılır.Aşık daima bu eşikte erişebilmek, yüz sürebilmek için yalvarır durur.Kapısında kul olup, orada bir ayak toprağı olmaya hazırdır (PALA 1995: 51).

Aşık, sevgiliden ne kadar eziyet, sıkıntı, cefa görse de yine gideceği ve sığınacağı yer onun yanındır, kapısıdır.Çünkü aşığın talep ettiği sevgilidir.Dolayısıyla onun eziyetlerinden kaçılmaz.

Leylâ ile Mecnûn hikayelerinden birinde anlatılır ki; Leylâ, Mecnûn’a yüz vermemekte, her fırsatta onu terslemektedir.Yine birgün Leylâ, yemek karavanının başında yemek dağıtmaktadır.Bunu gören Mecnûn da sıraya girer.Sıra Mecnûn’a gelince, Leylâ onun tabağına kepçeyle vurarak yemek vermez.Bunu gören diğerleri de Mecnûn’a derler ki: “Seni artık unutmuş; bak, seninle ilgilenmiyor bile!” Bunun üzerine Mecnûn şöyle cevap verir: “Eğer beni unutmuş olsaydı, tabağıma öyle vurmazdı.Hala beni düşündüğü için öyle davrandı.”

Aşığın, sevgilisinin kapısının eşiğinde ibadeti devamlı onu anması, onu düşünmesidir.

2. Şefî‘ idineyidüm göz yaşın işigüñde

Velî ne çâre ki ‘özüüm durur günâh baña

“(Senin) İşigüñde göz yaşın şefî‘ idineyidüm, velî ne çâre ki ‘özüüm baña günâh durur.”

Şefî‘(a.s.): Şefaet eden, bir suçun bağışlanması için aracılık eden.

Senin eşiğinde gözyaşımı şefaetçi edinseydim ama ne çare ki özüüm bile günahıdır.

Şair, sevgilisinin kapısının eşiğinde durarak gözyaşlarını şefaetçi kılmak istiyor. Fakat özüüm bile günah olmaktadır.Şair burada ağlayamadığını ifade etmektedir. Ağlayamadığını ifade ederek sevgiliden özür dilemesi dahi, özüüm kabahatinden beter bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Bunun yanında, şairin ağlaya ağlaya göz pınarlarının kurumuş olduğunu da düşünebiliriz. Göz pınarları ağlamaktan kuruduğu için şair ağlayamamaktadır. Ağlayamadığı için de sevgiliden utanmakta fakat ondan özür dileyememektedir.

Beytin tasavvufî anlamında ise, Şeffî kelimesiyle kastedilen Hz. Muhammed'dir. Bütün ruhların toplandığı mahşer günü, şefaata etme yetkisi sadece O'na ait olacaktır. İnsanlar mahşerde toplanmış iken güneş yaklaştırılacak ve onun sıcaklığından insanlar, günahlarıyla ölçülü olarak terlerinden suya batacağıdır. Orada o kadar çok bekleyecekler ki artık ne olursa olsun hesaplarının görülmesini isteyeceklerdir. Bu yüzden Hz. Adem'den başlayarak bütün peygamberlere gidecekler fakat, Hz. Muhammed dışında hiçbiri bu durumu değiştiremeyecektir. Şefaata etme yetkisi sadece Hz. Muhammed'e verildiğinden O, Allah'a dua ederek insanların beklemesini bitirerek hesabın görülmesini başlatacağıdır (ŞA'RÂNÎ : 154-155).

Şeffî kelimesiyle Hz. Muhammed'in mahşerde şefaata etme olayına Telmih yapılmıştır.

“Şeffî, günah, özür” kelimeleri bir arada kullanılarak Tenasüp sanatı yapılmıştır.

3. Nazar fakîre kıl iy pâdişâh-ı hüsn ü cemâl

Ki rahmetüñ günidür sâye-i İlâh baña

“İy pâdişâh-ı hüsn ü cemâl fakîre nazar kıl ki sâye-i İlâh baña rahmetüñ günidür.”

Sâye(f.i.): Gölge; koruma, sahip çıkma; yardım (sâye-i Hüdâ: Allah'ın gölgesi, mec.:Halife).

Cemâl(a.i.): Yüz güzelliği.

Hüsn(a.s.): Güzel, iyi; güzellik, iyilik.

Ey güzellik padişahı, bu fakire nazar et ki Allah'ın gölgesi, bana rahmet günü olsun.

Şair, sevgiliden kendisine bakmasını istemektedir. Burada ‘bakmak’ kelimesi, sevgilinin aşığı görmesi, gözetmesi anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla şair, diğer aşıklardan daha özel bir yere sahip olacaktır. Böylece sevgiliye kavuşma hasıl olabilecektir. Zaten asıl amaç da budur.

Beytin tasavvufî anlamı daha baskın görünmektedir. Çünkü ikinci mısra, baştan başa mahşer gününün bir manzarasını anlatmaktadır. Bütün insanların hesap için toplandığı ve güneşin bir mızrak boyu yaklaştırıldığı o dehşetli günde, yedi sınıf insan

Allah'ın gölgesi ile gölgelenecektir.Bu yedi sınıf insandan bir sınıfı da aşıklardır; Allah aşkı ile تنها köşelerde ağlayanlardır.Bu yüzden Allah'ın gölgesi ile gölgeleneceklerdir.

Beyitte aynı zamanda; Allah'ın nazar etmesi ile affetme, manevi derecesini yükseltme ile mahşer günü Allah'ın gölgesiyle gölgelenme lütfuna kavuşma anlamı da vardır.

“fakîr-padişah” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“rahmet, ilah, sâye” kelimeleri arasında Tenasüp sanatı vardır.

4. Dök imdi dâne-i vasluñ ki ‘ömr hırmenini

Degül yakarsa cefâñ odı berg-i kâh baña

“*Cefâñ odı ‘ömr hırmenini yakarsa dâne-i vasluñ imdi dök ki baña berg-i kâh degül.*”

Dâne(f.i.): Tane, tohum; çekirdek; kurşun, gülle.

Berg(f.i.): Yaprak.

Kâh(f.i.): Saman, saman çöpü.

Hırmen(f.i.): Harman.

Senin eziyetinin ateşi, ömür harmanını yaksa da sen kavuşma tohumlarını döktükçe ben saman yaprağı olmam.

Beyitte, sevgilinin verdiği sıkıntıların bir ateş gibi, ömür harmanını yakabileceği anlatılmaktadır.Harmanın özelliği, bir yıl boyunca çalışılan, emek verilen mahsül olmasıdır; bir yılın bütün emeğidir.Şair harmanı ömre benzeterek, sevgilinin verdiği sıkıntı ateşinin o harmanı yakabileceğini söylemektedir.Sevgilinin eziyetleri ve sıkıntıları, aşğın içini ateş gibi yakar.

Divan edebiyatında ateş, aşğın içinde bulunduğu aşkın ızdırabıdır.Ayrıca sevgilisine duyduğu özlem ve hasret de ateş şeklinde kendini gösterir ve daima aşını yakar.Ateş gözde tutuşur ve gönülde alevlenir.Aşık, gönlündeki ateşi söndürebilmek için daima gözünden su akıtır (PALA 1995: 56).

Şairin burada medet umduğu su değil sevgilinin saçacağı kavuşma tohumlarıdır. Çünkü tohum aynı zamanda harmanla da alakalıdır.Harmanı oluşturan buğday, arpa, bakla gibi şeyler, demetlerden mürekkeptir.Bunların da aslı olan tohumlar, yine başaklarında saklıdır.

Sevgili güneş gibidir; güneş aslı itibariyle ateştir ve yakar.Fakat ısı ve ışıkla bitkilerin büyümesinin tek sebebidir.Sevgili de aşığı hem öldüren hem de yaşatandır.

5. Ne ayda dâyire çekdi ‘izâruñuñ hattı

Ki halka urdı kamer nokta bigi râh baña

“ *‘İzâruñuñ hattı ne ayda dâyire çekdi ki kamer halka urdı (ve artık) râh baña nokta bigi(dir).’*”

‘İzâr(a.i.): yanak.

Hatt(a.i.): 1) çizgi. 2) yol. 3) satır. 4) yazı. 5) padişah yazısı, ferman. 6) sıra, saf. 7) gençlerde yeni çıkan tüy.

Râh(f.i.): 1) yol. 2) tutulan yol, meslek, usul.

Sevgili, senin yanağındaki tüyler ayda daire çizdi ki artık ay, halka yaptığından benim yolum da nokta gibidir.

Şair, sevgilinin yanağında yeni çıkan tüylerin yanağın etrafında daire çizmesini, ayın etrafındaki yuvarlak haleye benzetmiştir.Çünkü yanak hakkında söylenen özelliklerin başında parlaklık gelir (PALA 1995: 220) ki aya da benzetilmiştir (PALA 1995: 57).

Sevgilinin yanağında tüylerin çıkmasıyla yani kamerin halka urmasıyla, şair de yolunu çevirmiştir. Çevirdiği yol, sevgilinin dudağıdır.Çünkü sevgilinin dudağı bir noktadır (PALA 1995: 343). Dolayısıyla şair, sevgilinin büyümeye başladığını ve artık kendi dikkatini çekerek aşkın ortaya çıkmaya başlayacağını vurgulamaktadır.

Sevgili söylenmeyerek kamerden bahsedilmiş ve Açık İstiare sanatı yapılmıştır.

6. Figân ki nergis-i mesti bu serv-i lâle-ruhuñ

İçüp şarâb-ı gurûr eylemez nigâh baña

“*Figân ki bu serv-i lâle-ruhuñ nergis-i mesti şarâb-ı gurûr içüp baña nigâh eylemez.*”

Ruh(f.i.): Yanak, yüz, çehre.

Eyvah ki bu kırmızı yanaklı güzel sevgilinin sarhoş gözleri gurur şarabı içer de bana bakmaz.

Divan şiirinde adından en çok söz edilen ağaç selvidir.Sevgilinin boyu için hem benzeyen hem benzetilendir.Yaz-kış yeşil kalır.Sonbahar rüzgarları dahi ona etki edemez.Hafif rüzgarla salınışı, sevgilinin yürüyüşünü andırır (PALA 1995: 477-478). Lale de kırmızı rengi ile sevgilinin yanağına benzetilmiştir.

Nergisin de değişik hikayeleri vardır: Mitolojiye göre Narsis (Narkisos), çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş.Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar,

bu genci tanrılara şikayet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis bir gün dereye kendi aksini görüp aşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran, baygın şekilde bakar. Başka bir efsaneye göre bir ırmak ile bir perinin oğludur. İnsanlar ve periler buna aşıktır. Hatta Ses adlı peri onun aşkından ölmüş ve bir taşa dönmüş. Nergis ile Gül arasında şarkta bir efsaneye göre aşk yaşanmış. Bu iki sevgiliden Nergis göz şeklinde bir çiçek haline sokulmuş ve kıyamete dek hicran ve intizar çekmeye mahkum edilmiştir. Dolayısıyla nergis ile göz arasında bir ilişki vardır. Sevgilinin gözü nergistir. Baygın ve şehla bakar, intizar çeker, mesttir (PALA 1995: 427).

Zerrin gibi koyu renkli, göbeği yeşil bir küçük çiçek olan nergisin ortasındaki yeşil kısım uzaktan siyaha yakın görünür. İşte şairlerimiz bu yuvarlaklıktan, siyahımsı görünmesinden dolayı göze, yaprakları da kirpiklere benzetmişlerdir. Öyle tahayyül etmişlerdir. Ayrıca, nergise mest, mahmur gibi sıfatlar verilmesi bu çiçeğin Narcotique yani uyuşturucu bir nebâtî özelliği içermesinden ileri geldiği ve çünkü bu kelimenin Narsise isminden alındığı da söylenmektedir (ONAY 1996: 379-380).

Sevgilinin gözleri zaten aşıklara her zaman bakmaz. Bir de gurur şarabını içerse, o zaman hiç tanımaz. Burada dikkat edilmesi gereken iki nokta vardır: Birincisi gurur, kişinin kendisinden başkasını görmesini engeller, bencillik ortaya çıkarır. İkincisi şarap da içki olması dolayısıyla içildikten sonra kişinin aklını başından alır. Böylelikle kişi ne kendini bilir ne de karşısındakini. İşte bu ikisi sevgilide bir araya gelirse, aşığın hiç şansı kalmaz dense yeridir. Şair de bunu bildiğinden beyite “Figân ki” diyerek başlamıştır.

7. Bu renc ü mihnete şefkat yog ise vâ Şeyhî

Bu derd ü hasrete rahm itmez iseñ âh baña

“Şeyhî, bu renc ü mihnete şefkat yog ise vâ ; (sevgili) bu derd ü hasrete rahm itmez iseñ âh baña...”

Ey Şeyhî, bu sıkıntı ve eziyete karşılık şefkat edilmezse çok yazık; bu dert ve hasrete merhamet olmazsa eyvahlar olsun!

Şair son beyitte, çekmiş olduğu sıkıntı ve eziyetlere karşılık merhamet ve şefkat beklemektedir. Aslında aşıklar çektikleri eziyet ve sıkıntıların karşılığını beklemezler/ bekleyemezler. Sevgiliden gelen her türlü eziyete katlanır. Buna rağmen sevgili en son

olarak onu hatırlar. Herkese iyi davrandığı halde aşığı daima ihmal eder. Bu iki taraflı bir tutkudur. Yüz vermedikçe aşığın aşkı artar. Aşık daima sabırla bekler. Çünkü sevgiliden ayrı kalmak ölümdür (PALA 1995: 52).

Şair burada merhamet ve şefkat beklemekle aslında, çekmiş olduğu sıkıntı ve eziyetlerin büyüklüğünü anlatmaktadır. Demek istemektedir ki; “Yapılacak her şeyi yaptım, çekilecek bütün sıkıntıları çektim. Bundan sonrası şefkat ve merhamet olmalı.” Şefkat ve merhamet gösterme, yakınlıkla ve kavuşma ile ilgilidir. Dolayısıyla şair, sevgiliye yakın olmak, ona kavuşmak istemektedir. Bu, aynı zamanda rakiplere de bir gözdağıdır; onları saf dışı bırakmak için söylenmiş sözlerdir.

2.2.3. Gazel 3*

Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lün

1. Hüsn hânı ni‘metinden gün yüzüñ açsa nikâb
Sofrasında sebze degmez kurs-ı mâh u âfitâb
2. İşigünde kesr idüp cân vasluña zamm olmaga
Bunca fasl itdüm beyân yâ Rabb ola mı feth-i bâb
3. ‘Ârızı nukl u kadeh şekker lebidür nûş bâd
Şîr ü şehdi cinsiyile içse hayr olur şarâb
4. Yâr-ı gendüm-gûna cân göynüklerin kıldum su’âl
Hâl-i müşgîn dâne gösterdi zihî hâzır-cevâb
5. Hicrinüñ zecriyle cennetde telh olur na‘îm
Şevkinüñ zevkiyle tamuda ‘azb olur ‘azâb
6. Saç tozuñdan oduma tâ sâkin ola bu Leheb
Âb-ı rahmetdür dem-i Ahmed hakıyçün bu Türâb
7. Hatt u hâlin müşge teşbîh itdügüñ Şeyhî hatâ
Hak bilür çîndür sözüñ vallâhu a‘lem bi’s-savâb

-Şerh-

1. Hüsn hânı ni‘metinden gün yüzüñ açsa nikâb
Sofrasında sebze degmez kurs-ı mâh u âfitâb

* age, sf. 110.

“(Sevgili senin) gün yüzün hüsn hânı ni‘metinden nikâb açsa; sofrasında kurs-ı mâh u âfitâb sebze degmez.”

Hân(f.i.): Üstüne yemek konulan tepsi, sini.

Nikâb(a.i.): Peçe, yüz örtüsü; perde, örtü.

Kurs(a.i.): Yuvarlak, yassı nesne, her türlü daire şeklinde nesne; bir yıldızın örülen yüzü.

Güzellik sofrasının nimetinden gün yüzün örtüsünü açsa, sofrasında ay ve güneşin yüzü yeşile değmez.

Sevgilinin yüzü güzellik sofrasına benzetilmiştir.Nitekim eski edebiyatımızda; göz bademe, elma yanağa, yüzdeki tüyler ayva tüyelerine, ağız ve dudaklar şarap dolu kadehe benzetilmekte olup bütün bunlar güzellik sofrasının nimetleridir.

“Gün yüzün örtüsünü açsa” kelimeleriyle, kanaatimizce, sofranın nimetlerinin ortaya koyulabilmesi için önce sofra örtüsünün serilmesi gerekir. Çünkü yaşadığımız kültürde sofra bezi kullanmak bir gelenek, bir âdettir. Dolayısıyla yemeklerden önce sofra serilir ve üzerine yemekler dizilir.Şair de “gün yüzün örtüsünü açsa” diyerek, sevgili güzellik sofrasının örtüsünü açsa da nimetleri görsek demektedir.

Burada sevgilinin başında kullandığı örtüyü de düşündüğümüz zaman, şairin sevgilisinin yüzünü görmek istediği anlamı da çıkmaktadır.

Ay ve güneşin yüzünün yeşile değmemesi, sevgilinin yüzünün de güneşe benzetilmesi dolayısıyla, ay ve güneşin ortaya koyacağı nimetlerin hiç mesabesinde olacağı anlamındadır.Birinci mısradaki “gün yüzü”, sevgilinin güneş gibi olan yüzü içindir ve bu yüzün nimetlerinin yanında ay ve güneşin nimetlerinin esamesi okunmaz.

“han, nimet, sofra, sebz” ve “mah, âfitâb,gün” kelimeleriyle Tenâsüp Sanatı yapılmıştır.

“hüsn hânı nimeti-sofrasında sebz, gün yüzün- kurs-ı mâh u âfitâb” kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr Sanatı yapılmıştır.

2. İşigüñde kesr idüp cân vasluña zamm olmaga

Bunca fasl itdüm beyân yâ Rabb ola mı feth-i bâb

“Cân vasluña zamm olmaga, işigüñde kesr idüp bunca beyân fasl itdüm; yâ Rabb feth-i bâb ola mı?”

Kesr(a.i.): Kırma, kırılma, paralama; bozma, hâlel getirme.

Zamm(a.i.):Artıkma, katma, ekleme.

Fasl(a.i.):Ayrıntı; ayırma, ayrılma; kesme, kesinti; bölüm.

Sevgiliye kavuşabilmek için kapısının eşiğinde parça parça olmayı bu kadar bölümde açıkladım; ya Rabbi acaba başka bir kapı açılır mı?

Sevgiliye kavuşma duygusuna, nimetine erişebilmek için sevgilinin kapısında parçalanmayı o kadar çok açıkladım ki, artık ne diyeceğimi bilemiyorum? Ya Rabbi, bana bu konuda bir kapı açar mısın?

Divan edebiyatında sevgiliden bahsedilirken bazen onun eşiği de anılır. Âşık dâimâ bu eşikte yüz suyu ve gözyaşı döker, oraya erişebilmek, yüz sürebilmek için yalvarır durur (PALA 1995: 51) .

Şair de sevgilinin eşiğinde kırıldığını, parçalandığını ve bu parçaları ile sevgiliye kavuşmanın bir parçası olmayı anlattığını söylemektedir.Hatta bunu o kadar çok anlatmıştır ki artık, kavuşma zamanının geldiğini düşünmektedir.Bunu “ya Rab ola mı feth-i bâb” kelimelerinden anlıyoruz. Feth-i bâb” tevriyeli kullanılmıştır; bir anlamı ‘ya Rabbi bu kadar açıkladım artık, diğer bölümün açılmasını, başlamasını istiyorum’dur. Diğer anlamı da ‘ya Rabbi bu konuda o kadar çok konuştum ki artık, sevgilinin kapısının açılmasını istiyorum’dur.Buradan hareketle beytin ikinci bir anlamı da çıkmaktadır:

Şair, sevgilisinin kapısının önünde, eşiğinde parça parça olmuş bir vaziyette, halini o kadar çok açıklamıştır ki, sevgilisine kavuşabilmek için kapısının açılmasını ümit etmektedir.

“beyân,fasl,bâb” kelimeleriyle Tenâsüp Sanatı yapılmıştır.

“feth-i bâb” Tевriyeli kullanılmıştır.

3. ‘Ârızı nukl u kadeh şekker lebidür nûş bâd

Şîr ü şehdi cinsiyile içse hayr olur şarâb

“(Sevgilinin) ‘ârızı nukl u şekker lebi kadehdür; şîr ü şehdi cinsiyile şarâb içse hayr olur, nûş bâd!”

Ârız(a.s.):Yanak.

Nukl(a.i.):Meze, çerez.

Nûş-bâd(f.e.): Afiyet olsun.

Şehd(a.i.):Bal.

Şîr(f.i.):Arslan; süt.

Sevgilinin yanağı meze, şeker dudağı da kadeh oldu mu, oradan süt ile bal cinsinden şarap da içilse hayırlı olur ki içene afiyet olsun!

Şair bu beyitte sevgilisi ile ilgili duygularını ortaya koymaktadır.Bir önceki beyitte sevgilisinin kapısında olan şair, burada kendini sevgilisiyle düşünmektedir. Dolayısıyla beyitte ifade edilenler, bir anlamda şairin hayalleridir.Buna göre, sevgilinin yanağı meze, çerez; şeker dudakları da kadeh olduğu zaman, o kadehten içilen şarap, bal ve süt gibi hayırlı ve faydalı olur ki içene afiyet verir.

Dudak divan şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarındandır. Özellikle canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir (PALA 1995: 343). Beyitte de o kadehte (o dudaktan) şarap dahi içilse afiyet ve sağlık vereceği söylenmektedir.

“*Dudak*” kadehe benzetilerek Teşbih sanatı yapılmıştır.

“*şîr, şehd, içse, kadeh, şarâb*” kelimeleriyle Tenasüp sanatı yapılmıştır.

4. Yâr-ı gendüm-gûna cân göynüklerin kıldum su’âl

Hâl-i müşgîn dâne gösterdi zihî hâzır-cevâb

“*Yâr-ı gendüm-gûna cân göynüklerin su’âl kıldum; hâl-i müşgîn dâne gösterdi, zihî hâzır-cevâb!*”

Gendüm-gûn(f.b.s.):Buğday renkli.

Zihî(a.e.):Ne güzel, ne hoş; aferin, bravo.

Hâl-i müşgîn: Misk kokulu ben.

Esmer sevgiliye can yanıklarını sorduğumda o hazır-cevap, misk kokulu benlerini göstererek ‘bundandır’ dedi; aferin ona, ne güzel cevap verdi.

Şair bu beyitte sevgilisiyle konuşmaktadır. Dolayısıyla artık kapıdan içeri girdiğini düşünebiliriz. Sevgili, aşğını içeri almıştır. Ardından şair, esmer tenli sevgilisine içindeki yanıkları sormuş; o da misk kokulu ben’inin sebep olduğunu söylediğinde, bu cevap şairin hoşuna gitmiştir.

Ben, vücutta meydana gelen noktadır.Edebiyatta genellikle yüzde bulunan benler ile bu benlerin renginin siyahlığı ile küçüklüğünden sık sık bahsedilir.Bazen ben’in dâne olduğunu görürüz.Yine siyah rengiyle ben, Hindistan’ı da beraberinde bulundurur.O, bazen de bir Hindû’dur (PALA 1995: 224). Divan şiirinde sevgilinin beni

çok zaman bir Hindû'ya benzetilir. Bunun nedeni siyah renkli oluşlarıdır. Hindû'ya köle, asker, çapulcu, hırsız gibi anlamlar yüklenmiştir (PALA 1995: 254).

Buradan hareketle, sevgilinin ben'ini asker bir Hindû olarak düşündüğümüzde, aşığın canında acılar ve yanıklar ortaya çıkmaktadır. Çünkü ben olan Hindû, aşığın canına kastetmektedir. Aşık ile Hindû arasındaki mücadele sonucunda aşık yaralanmış fakat, aşık mücadeleyi kazanmıştır. Kazandığını da sevgili ile konuşma ödülünden anlıyoruz.

Fuzûlî de Su Kasidesi'nde:

“Zevk-i tîğundan aceb yoh olsa gönlüm çâk çâk

Kim mürûr ilen birağur rahneler dîvâre su”

diyerek, sevgilinin kılıç gibi keskin bakışlarının aşığın gönlünde yaralar açtığını anlatmaktadır (AKAR 1994: 27). Burada da aşığın gönlünde yaralar açan sevgilinin ben'idir.

Şair, sevgiliye içindeki yanıkları sorsa da aslında kimden kaynaklandığını bilmektedir. Canındaki acıların ve yanıkların sevgilinin ben'i sebebiyle olduğunu bilse de, sevgiliye onun için ne sıkıntılara katlandığını bildirmek maksadıyla bu soruyu sormaktadır.

Can yanıklarının sebebi bilindiği halde sorulması ile Tecâhül-i ârif sanatı yapılmıştır.

5. Hicrinüñ zecriyle cennetde telh olur na'îm

Şevkinüñ zevkiyle tamuda 'azb olur 'azâb

“Hicrinüñ zecriyle na'îm cennetde telh olur; şevkinüñ zevkiyle tamuda 'azb 'azâb olur.”

Hecr(a.i.): Ayrılma, terk etme; ayrılık.

Zecr(a.i.): Önlleme, yasak etme; zorlama, zorla yaptırma; kovma; eziyet, sıkma.

Telh(f.s.): Acı.

Na'îm(a.i.): Cennetin bir kısmı; bollukta yaşayış.

Şevk(a.i.): Şiddetli arzu; keyif, neşe, sevinç.

Azb(a.i.): Tatlılık.

Azâb(a.i.): İşkence, keder.

Ayrılığının sıkıntısından Naîm cenneti bile acıdır; kavuşma neşesinin zevkiyle cehennemdeki azab da tatlı olur.

Şair, sevgilisinden ayrı olmayı Naîm cennetine konsa bile istememektedir. Çünkü ayrılık öyle acı ve öyle yakıcıdır ki cehennemin ateşi dahi onun yanında az kalır. Nitekim Fuzûlî de bir gazelinde:

“Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı

Felekler yandı âhımdan murâdım şem’i yanmaz mı” (AKYÜZ-BEKEN 1990: 259)

diyerek gökteki yıldızların, içindeki ateşin kıvılcımlarından yandığını söylemektedir. Dolayısıyla divan şiirinde aşığın içindeki ateş çok güçlüdür.

Beytin ikinci mısrasında ise kavuşmanın neşesiyle cehennemdeki azap da tatlı olmaktadır. Yine mübalağa sanatı kullanılarak sevgili ile beraber olmanın derecesi vurgulanmıştır.

Tasavvufî yönüne baktığımızda, insan elest meclisinden sonra dünyaya gönderilmiş ve ayrılık başlamıştır. Bu mecliste yaratanını gören ruhlardan O’na aşık olanlar olmuştur. Dolayısıyla bu ayrılık, aşıkların gözünde çok acıdır. Nerede olursa olsun, kavuşmadıktan ve yaratanını göremedikten sonra rahat edemez.

İşte, bu bakımdan aşıkların canının huzuru, Allah ile olmaktadır. Allah ile olduktan sonra en büyük denilen sıkıntı ve acılar dahi tatlılaşır.

Hecrinin zecriyile cennette telh olur na’îm

↕ ↕ ↕ ↕
Şevkinin zevkiyle tamuda azb olur azâb

Yanda görüldüğü gibi okla gösterilen bölümler arasında Leff ü Neşr-i Müretteb sanatı yapılmıştır.

“Telh-Azb, Naîm-Tamu, zecr-şevk” kelimeleri arasında Tezat sanatı yapılmıştır.

“Naîm, şevk, azb; tamu, azab, zecr, hecr” kelimeleri arasında Tenasüp sanatı yapılmıştır.

6. Saç tozuñdan oduma tâ sâkin ola bu Leheb

Âb-ı rahmetdür dem-i Ahmed hakıyçün bu Türâb

“Tozuñdan oduma saç, tâ Bû Leheb sâkin ola; dem-i Ahmed hakıyçün Bû Türâb âb-ı rahmetdür.”

Bû Türâb: Hz. Ali’nin lakabı; toprağın babası anlamında..

Toprağından ateşime saç ki Ebû Leheb dursun; Peygamber zamanının hakkı için Toprağın Babası (Hz.Ali) rahmet suyudur.

Bu beyitte, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret edeceği sabah, kendini öldürmeye gelen müşriklere rağmen evinden çıkıp gitmesi olayına telmih vardır. Bu olay;

Hız. Peygamber, Mekke'den Medine'ye hicret edeceği zaman, o gece yatağına Hız. Ali'yi yatırmış ve kendisine emanet edilen eşyaları Mekke'deki sahiplerine iade etmesini istemiştir. Müşrikler de o gece Peygamberi öldürme hesapları yapmaktadır. Bir kişinin O'nu öldürüp Peygamberin akrabalarını karşılarına almak istemedikleri için her kabileden bir genç alıp, kalabalık bir şekilde O'nun evine gitmişlerdir. Evin önünde içeri girmek için beklerken, Hız. Peygamber kapıdan çıkmış; elindeki toprağı müşriklerin üzerine serpererek Kur'an okumuş ve görülmeden aralarından çıkıp gitmiştir. Müşrikler ise O'nu hâlâ evde zannettiğı için eve baskın yapmışlar fakat, Peygamberin yatağına Hız. Ali'yi bulmuşlardır. Hız. Ali ise ölüm pahasına Peygamberin yatağına yatarak O'na olan sevgisini ortaya koymuştur.

Peygamberin Hız. Ali'ye takmış olduğı bir lakaptır Ebu Turâb (Toprağın Babası). Beyitte, ateşi söndürenin toprak olduğı söylenilerek Hız. Ali'ye atıfta bulunulmuştur. Tasavvufî yönden baktığımızda ise insanın içindeki nefsi ve şeytanî yön için ateş kelimesi kullanılmıştır. Ateş aynı zamanda, müşriklerin içindeki küfür ateşidir ve nefis ve şeytanın insanı nihâî olarak sürüklediğı yerin de adıdır. Beyitte de insanın içindeki kötülük yönü olarak Ebu Leheb'e de benzetilmiştir. Ebu Leheb, Hız. Peygamberin amcası olup müşriklerdendi ve O'na en büyük eziyet ve cefayı yapan kişiydi. O derece ki Peygamberin sırtına, namaz kılarken deve işkembesi dahi koymuştur. İşte bu kadar ileri gitmesinden dolayı Allah onun için Tebbet suresini indirmiştir. Bu surede şöyle denilmektedir: *“Ebu Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu. Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı. O, bir alevli ateşe girecektir, boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğı halde sırtında odun taşıyarak karısı da (ateşe girecektir) (111/1-2-3-4-5)*

“âb-od” kelimeleri arasında Tezat sanatı yapılmıştır.

Peygamberin hicreti sırasında yaşanan olaylar hatırlatılarak Telmih sanatı yapılmıştır.

7. Hatt u hâlin müşge teşbîh itdügüñ Şeyhî hatâ

Hak bilür çîndür sözüñ vallâhu a‘lem bi’s-savâb

“Şeyhî, (sevgilinin) hatt u hâlin(i) müşge teşbîh itdügüñ hatâ(dır); vallâhu a‘lem bi’s-savâb, sözüñ çîndür Hak bilür.”

Hal(a.i.):Vücutta meydana gelen ben, nokta.

Müşg(f.i.):Misk (siyah renklidir).

Hatt(a.i.):Gençlerde yeni çıkan tüy.

Hatâ(a.i.):Kuzey Çin.

Çîn(f.i.):Kıvrım, büküm.

Savâb(a.i.):Doğruluk, dürüstlük.

Şeyhî, sevgilinin hatlarını ve benini miske benzetmekle hata yaptın, Hakk bilir ki bu sözü yalandır; en doğrusunu Allah bilir.

Şair burada hata yaptın diyerek, bu benzetmenin sevgilisinin güzelliği için yetmeyeceğini, dolayısıyla eksik ve yanlış olduğunu ifade etmektedir.

Hâl; vücutta meydana gelen ben, noktadır.Hâlin rengi de siyahtır.Müşgün de rengi siyahtır. Şair, sevgilisinin yüzündeki ben’i, renginden dolayı müşg (misk) e benzetmiştir.Her ne kadar, ben ve misk arasındaki renkte kaynaklanan benzerlik şairi böyle bir benzetmeye götürmüşse de; aşğın sevgili de göreceği her şey, zaten benzerliğin doruğundaki simgeyle ifade edilecektir.Bu da aşk’ın doğası ve kuralları gereğidir.Fakat burada ilginç olan şey, şair/aşık bu benzerlikte hata olduğunu söylemekte; daha da ileri giderek bu sözünün yalan olduğunu ve en iyisini Allah’ın bileceğini ifade etmektedir.Dolayısıyla sevgilinin yüzündeki ben’in misk’ten çok daha güzel bir şeye benzediği anlatılmak istenmektedir ki bunu da yalnız Allah’ın bileceğinin söylenmesi, daha önce hiçbir gözün böyle güzel bir şeyi görmediğini ve göremeyeceğini ifade etmek içindir.Bu açıdan sevgili, cennetteki hurilerle eş tutulmaktadır.

Sevgilinin ben’inin dünyadaki hiçbir yüzün görmediği, olağanüstü güzel bir şeye benzetilmesiyle Mübalağa sanatı yapılmıştır.

“Hatâ, Çîn, müşg” kelimeleriyle misk olduğu yerlerle ilgili Tenasüp sanatı yapılmıştır.

2.2.4. GAZEL 4*

Mef 'û lü / Fâ 'i lâ tü / Me fâ 'i lü / Fâ 'i lün

1. Levh-i ezelde yazmış idi hâlikü'l-ineb
K'ola müdâm elümde benüm câm-ı la'l-leb
2. Serмест iderse ger beni mâ'ü'l-'ineb n'ola
Ma'zûr tut ki sâbık ola anda 'ilm-i Rab
3. Ger ben tahallûf itsem anuñ hükmine bugün
Lâzım gelür ki diyem anı kim degül edeb
4. 'İlm ü 'amelde hâsıl olan sa'ydür abes
Zühd ü riyâda fâ'ide yok cüz kuru ta'ab
5. Devlet anuñ ki sâika ** -i kısmet-i ezel
Hakk'uhn 'inâyetinden aña irgüre sebab
6. Şeyhî sa'âdet ol kişinüñ ola kim müdâm
Şugli safâ vü 'iş ola vü 'işret ü tarab
7. Gündüz visâl-i halvet ola yâr ile gice
Sîne-be-sîne komış ola dahı leb-be-leb

-Şerh-

1. Levh-i ezelde yazmış idi hâlikü'l-'ineb
K'ola müdâm elümde benüm câm-ı la'l-leb

*age, s. 112.

**Mustafa İSEN-Cemâl KURNAZ, Şeyhî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, s.100. (beyite uygunluğu dolayısıyla bu kelime tercih edilmiştir; doktora tezinde "sâbıka" şeklindedir.)

“*Hâlikü’l-‘ineb levh-i ezelde yazmış idi; k’ola benim elimde müdâm câm-ı la’l-leb .*”

Levh-i Ezel(a.i.):Ezel levhası, ilm-i İlâhi.

Hâlikü’l-ineb(a.i.):Üzümü yaratan, üzümün yaratılması.

Müdâm(a.s.):Dâimâ, sürekli; devam eden; şarap.

Câm-ı la’l-leb: Kırmızı dudaklı kadeh(ağzına kadar dolu).

Allah üzümün yaratılmasını ezelde yazdığından benim de daima elimde ağzına kadar dolu kadeh var.

Bu gazel, mahlas beytinden sonra bir beyit daha eklendiğinden **Müzeyyel Gazel’dir**. Yalnız, herhangi bir devlet büyüğüne yazılmamış, mahlas beytini anlam olarak bütünlemiştir.

Şair, elinde ağzına kadar dolu olan şarap kadehi için, üzümün yaratılışının Allah tarafından takdir edildiğini söyleyerek gazele başlamıştır.Diğer beyitlerde de konuya devam edecektir.

Beyitte geçen “*câm-ı la’l-leb*” kırmızı dudaklı kadeh anlamında olup ağzına kadar şarap dolu olan kadeh için kullanılmaktadır. Dolayısıyla şairin elinde bulunan kadeh de sürekli doludur.

Hemen belirtelim ki, sakinin ikinci vazifesi rindleri idare etmek ve harabat alemine bîgâne olanları eğitmektir. Söz gelimi sarhoş olanları bir daha halkaya almamak, dayanıklı sarhoşlara “dolu” sunarken, cıvıtanların sırası gelince onlara yarım sunmak, hatta meclisin sonlarına doğru sulananlar olursa onlara boş kadeh uzatmak, eğer adam boş kadehe de saldırıyorsa, zil zurna olduğu anlaşılıp sızması için meclisten uzaklaştırılmasını sağlamak vs. onun yetki ve sorumlulukları arasındadır (PALA 2000: 75). Buradan hareketle şairin sürekli dolu bir kadeh içmesini, onun dayanıklı oluşuna bağlayabiliriz; aynı zamanda böyle meclislere alışkın olmasına...

Ayrıca şair, elindeki kadehin açıklamasını Allah’ın takdirine bağlamaktadır. Allah üzümün yaratılmasını ezelde takdir ettiğinden, o da elinde üzümün yapıma ve ağzına kadar dolu bir içki ile olmayı gayet normal olarak düşünmektedir ki, şarap üzümün elde edilen bir içkidir. Ne var ki sarhoşluk vermektedir. Fakat şair, bunu arka plana atarak kendini haklı göstermeye çalışmaktadır.

“*Müdâm*” kelimesinin bir anlamının da “şarap” olması beyite ayrı bir mânâ daha vermektedir. Şöyle ki, Allah üzümün yaratılışını ezelde takdir ettiğinden benim elimde ağzına kadar dolu kadeh içinde şarap olsa ne olur?

2. Serмест iderse ger beni mâ'û'l-'ineb n'ola

Ma'zûr tut ki sâbık ola anda 'ilm-i Rab

“Mâ'ûl-'ineb beni serмест iderse ger n'ola; ma'zûr tut ki 'ilm-i Rab anda sâbık ola.”

Serмест(f.b.s.):Sarhoş.

Mâ'û'l-'ineb: Üzüm suyu.

Sâbık(a.s.):Geçen, geçmiş.

Üzüm suyu(şarap) beni sarhoş ederse eğer ne olur; benim kusuruma bakma ki bu konuda Allah'ın lütufkar olduğu daha önce geçti.

Şair, birinci beyitte anlattığı konuya devam etmektedir.Birinci beyitte, elindeki dolu kadehi, Allah'ın üzümü ezelde yaratmayı takdir etmesine bağlamıştı.İkinci beyitte ise, o dolu kadehi içmeye başlamıştır.Burada da ön planda tutulan, şarabın “üzüm suyu” oluşudur.Üzüm suyu'nun hikayesi şöyledir: “Cem yahud Cemşîd, İran'ın Pişdâdiyân sülalesinin dördüncü hükümdarı olup Şehname'ye göre 700 yahut 1000 yıl yaşamıştır. Bir gün maiyyetiyle birlikte kır gezintisi yaparken gökte bir kuş görür. Kuşun ayaklarına bir yılan sımsıkı sarılmıştır. Okçularına, kuşa zarar vermeden yılanı vurmalarını emreder. Kuş kurtulunca Cem'in yanına gelir ve gagasından çıkardığı birkaç daneyi yere bırakır.Bu daneler toprağa ekilince üzüm yetişir.Üzümün suyunu içmek de âdet haline gelir.âncak çok bekletilen üzüm suyunun zehirli olduğu inancı halk arasında yayılır.Günlerden birinde Cem'in cariyelerinden birisi intihara teşebbüs eder ve bir köşede unutulmuş olan köpürmüş üzüm şirasını zehir diye içer.Daha sonra kendisinde değişik ruh halleri belirir.Sarhoş olmuştur. Kendine gelince keyfiyeti Cem'e anlatır.O da üzüm şirasını uzun müddet bekleterek şarap yapıp içmeyi âdet haline getirir (PALAa 1998: 70).

İkinci mısırada geçen Allah'ın lütufkar olması, üzüm gibi güzel bir nimeti insanlara vermesindedir.Yani üzüm, Allah'ın insanlara sunduğu lütuflarındandır. Dolayısıyla şair de diyor ki; ben bu iyiliğe karşı, üzümün suyunu içsem ve bundan da aklım başımdan gitse buna şaşılmaz.

3. Ger ben tahallûf itsem anuñ hükmüne bugün

Lâzım gelür ki diyem anı kim degül edeb

“Ger ben anuñ hükmüne bugün tahallûf itsem; lâzım gelür ki anı kim edeb degül diyem.”

Tahallüf(a.i.): Geride kalma, arkada bırakılma; uygun gelmeme.

Eğer ben Allah'ın hükmüne aykırı hareket edersem bu, edepsizlik olur.

Bu beyit, anlam olarak ikinci beytin devamıdır.Şair, Allah'ın vermiş olduğu nimetlere ve bu nimetler için koyduğu hükümlere karşı gelmenin edepsizlik olacağını söylemektedir.Nitekim Allah, Kur'an-ı Kerim'de, "Yiyiniz,içiniz; israf etmeyiniz." buyurmaktadır. Dolayısıyla Allah'ın vermiş olduğu nimetleri beğenmemek, kötülemek de edepsizlik olacaktır.Bu yüzden şaire göre, üzümün suyunun içilmesi değil, içilmemesi edepsizliktir.

Buraya kadar geçen üç beyitte şair, şarabı üzüm suyu olarak görmüş ve göstermiştir.Dolayısıyla üç beyitte örgülenen anlam kurgusunda, bir Tecâhül-i Arif sanatı uygulanmıştır.Şarabın üzüm suyu olması vurgulanmış ve bunu da içmemenin edepsizlik olacağı belirtilmiştir.Halbuki şarap, üzümün suyundan yapılırsa da sarhoşluk veren bir içki olduğu için içilmesi günahdır.Şair bunu bilmemezlikten gelerek Tecâhül-i Arif sanatı yapmıştır.

4. 'İlm ü 'amelde hâsıl olan sa'ydür 'abes

Zühd ü riyâda fâ'ide yok cüz kuru ta'ab

"'İlm ü 'amelde hâsıl olan sa'ydür; zühd ü riyâda fâ'ide yok, 'abes, cüz kuru ta'ab."

Hâsıl(a.s.):Olan, çıkan, türeyen, ortaya çıkan.

Sa'y(a.i.):Çalış, çabalama, gayret, emek.

Abes(a.s.):Boş, saçma (şey).

Cüz(a.i.):Kısım, parça, bölük.

Ta'ab(a.i.): Yorgunluk, sıkıntı, zahmet, eziyet.

Zühd(a.i.):Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme.

İlim ve amel için esas olan çalışmaktır; kaba sofuluk ve ikiyüzlülük boştur ve faydası yoktur, kuru yorgunluktan ibarettir.

Eskiden ilim sözü daha çok dini bilgiler için kullanılırdı. İlmin kaynağı Kur'an'dır. Hadis, Tefsir, Fıkıh, Kelam, Siyer vs. ilimler hep ondan ayrılmıştır.Şimdinin üniversitesi sayılan medreselerde müspet ilimler de okutulurdu.İlim adamlarına "ulemâ" denirdi.İlmin aslını "nefsini bilen Rabbini bilir" hadisi oluşturur.Bu ilmin de dereceleri vardır.İlme'l-yakîn: Bir şeyin doğruluğuna bilgi yoluyla inanmak.Ayne'l-yakîn: Bilgiyi görgü haline getirmek,yanıgözle görüp bilmek. Hakke'l-yakîn: Bilgiyle birleşmek,

tahakkuk etmektir. Denizin varlığını kitaptan okumak birinciye, denizin kenarına varıp onu görmek ikinciye, denizin içine girip onu hissetmek de üçüncüye örnektir (PALA 1995: 279).

Şairin de beyitte vurguladığı ilmin çalışarak elde edileceğidir. Bir kenarda oturarak ve ikiyüzlülükle yapılan işler ise ancak kuru bir yorgunluktan başka bir şey olmayacaktır.

“ilm,amel,sa’y” kelimeleriyle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Devlet anuñ ki sâika-i kismet-i ezel

Hakk’uñ ‘inâyetinden aña irgüre sebep

“(Bir kişiye) Hakk’uñ ‘inâyetinden sâika-i kismet-i ezel aña sebep irgüre ki devlet anuñ(dur).”

Sâikâ(a.i.): Yıldırım; sevkeden,götüren.

Înâyet(a.i.): Dikkat gayret, özenme; lûtf, ihsan, iyilik,

Bir kişiye Allah’ın ihsanından ezelin kismet yıldırımları sebep olarak erişirse bu, onun için devlettir.

“Devlet” kelimesinin asıl manası, “baht, talih, saadet, kutluluk; ikbal nimet, servet,zenginlik vs.” demektir (PALAa 1998: 100). Dolayısıyla şair de bir insan için en büyük mutluluğun, en büyük zenginliğin Allah’ın yardımını görmesi olacağını söylüyor. Sebepler dairesi içinde Allah’ın bir insana vereceği nasibi, kismetini bir kişi çalışarak elde edemez. Bir önceki beyite göre insan, elbette çalışmak ve gayret etmek zorundadır. Fakat Allah’ın ihsanı öyle büyük bir ‘devlet’tir ki değeri çalışmakla bulunamaz. Çünkü Allah’ın hazineleri sınırsız ve sonsuzdur. Buradan alıp kullarına dağıtacağı ihsanlar ile onları, çalışmakla kazanamayacakları nimetlere gark eder.

“devlet,inâyet,kismet” kelimeleriyle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Şeyhî sa’âdet ol kişinüñ ola kim müdâm

Şugli safâ vü ‘iş ola vü ‘işret ü tarab

“Şeyhî, sa’âdet ol kişinüñ ola kim müdâm şugli safâ vü ‘iş vü ‘işret ü tarab ola.”

Safâ vü ıyş(a.i.): Yiyip içme.

İşret ü tarâb(a.i.):Sevinçlilik, şenlik; sevinçten coşkunluk ve tepinme.

Ey Şeyhî, mutluluk o kişinindir ki daima eğlence ile sevinçten coşar.

Şair bu beyitte mutluluğu anlatmaktadır.Ona göre mutlubir kişinin hayatı huzur içindedir ve o, içki ile sevinçten yerinde duramaz.Bir önceki beyite bağlayarak anlamlandırırız; Allah'ın yardımıyla kısmeti açılan ve büyük nimetlere garkolan kişi sevinçten yerinde duramaz ve hayatı huzur içindedir.Dolayısıyla mutluluk daima onundur ve onunladır.

“safâ, îş, işret, tarâb” kelimeleriyle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

7. Gündüz visâl-i halvet ola yâr ile gice

Sîne-be-sîne komış ola dahı leb-be-leb

“Gündüz yâr ile visâl-i halvet ola; gice sîne-be-sîne dahı leb-be-leb komış ola.”

Visâl-i halvet(a.i.):Yalnız, تنها kalma.

Sîne-be-sîne(f.zf.):Göğüs göğse.

Leb-be-leb(f.zf.):Dudak dudağa.

Gündüzleri sevgiliyle yalnız, gece de göğüs göğse ve dudak dudağa olur.

Bu beyit de bir önceki beytin (altıncı beyit) anlam olarak devamıdır. Allah'ın yardımıyla büyük zenginliklere garkolan kişinin hayatı huzur içindedir ve sevinçten yerinde duramaz.Artık onun tek eksiği bir sevgilidir.Böylelikle dünyada sahip olabileceği bütün güzellikleri elde etmiş olacaktır.

Şair, sevgiliyle ilgili yaşanması gerekenleri de beyitte şöyle anlatmaktadır: Gündüz onunla yalnız kalmalı, gece de birlikte yatmalıdır.Tabii burada sevgiliyle olması gerekenler anlatılmıştır ki şairin bunlara ulaşamadığını ‘ola’ kelimesinden anlıyoruz.

“sîne-be-sîne, leb-be-leb, yâr, halvet, visâl” kelimeleriyle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“gündüz-gece” kelimeleriyle Tezat sanatı yapılmıştır.

2.2.5. GAZEL 5*

Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lâ tün / Fâ i lün

1. Çok durur şehrüñde ben kul düşmişem şâhâ garîb
Cândan ayru ten bigi nice olam tenhâ garîb
2. Ülfet itmez hûriye dîdâr-ı yârından ırâh
Vâyiledür ger bulursa cennetü'l-me'vâ garîb
3. Şâh-ı şîrîn-lebden ayru şem' gibi zâr u zerd
Yakılursa nâleyile ney-sıfat n'ola garîb
4. Dâr-ı gurbetde gedâ-yı derbederdendir beter
Ger ola yâr u diyârından ırâh Dârâ garîb
5. Şâh-ı gül-ruh ferş-i devletde haberdâr ola mı
Yastanup döşendüğinden hâr** ile hârâ garîb
6. Seyr iderken hüsni şehrinde gönül yüz cân ile
Düşdi enegi çâhına hoş didi ke'l-a'mâ garîb
7. Zülfini şâm-ı garîbân gördi Şeyhî tolaşup
Kaldı yıllar dimedi bir gün ki kimsin yâ garîb

-Şerh-

1. Çok durur şehrüñde ben kul düşmişem şâhâ garîb
Cândan ayru ten bigi nice olam tenhâ garîb

*Halit BİLTEKİN, *Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara, 2003, sf. 111.

**Mustafa İSEN-Cemâl KURNAZ, *Şeyhî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, s.101. (beyite uygunluğu dolayısıyla bu kelime tercih edilmiştir; doktora tezinde "hâk" şeklindedir.)

“Şâhâ, ben (senin) şehrinde çok durur garîb düşmüşem; cândan ayru ten (ve) tenhâ (olan) nice garîb bigi olam.”

Garîb(a.s.): Kimsesiz, zavallı; yabancı; tuhaf, şaşılacak, bambaşka; dokunaklı.

Ey güzeller şahı, ben uzun zamandır senin şehrinde, can ile teni ayrı ve yalnız olan garipler gibi kulunum, esirim.

Divan şiirinde sevgilinin oturduğu yerden sıkça bahsedilir.Âşık daima oraya ulaşmak, oradan hiç ayrılmamak ister (PALA 1995: 338). Şair de kalbini sevgiliye kaptırmış ve onun şehrinde esir bir garip olarak yaşamaktadır.

Can'ın tenden ayrı olmasının adı ölümdür.Bedene, ten'e, cesede hayat veren can'dır, ruhtur.Dolayısıyla şair, sevgiliden ayrı olmayı, onun şehrinde de olsa ölümlerle bir tutmaktadır.

Ayrıca sevgilinin en önemli özelliklerinden birisi can bağışlamasıdır ki ağzından çıkan sözlerle bunu gerçekleştirir.Çünkü o, gönül mülkünün sultanıdır(PALA 1995: 479). Ağzından çıkan sözler ferman gibidir; bir sözle can alır, bir sözle can bağışlar.

Garip; kimsesiz, zavallı olduğu gibi kendi memleketinden uzakta olan kimse anlamına da gelmektedir.Buradan hareketle şairin, sevgilinin sultan olduğu gönül ülkesinde olduğunu öğrenebiliriz.Yine kulluk, kişinin elinden özgürlüğünün alınması demektir.Yani kul, canının her istediğini yapamaz; bilakis efendisinin emirlerine uymak zorundadır.Her hareketi efendisinin isteğine bağlıdır.Ten de bir nevi kul gibidir; can olmadan hareket edemez, can istemeden bir şey yapamaz.Zaten 'tenhâ' nın 'boş' anlamına da geldiğini düşünürsek, garibin teni boştur; canı yoktur.Can da hem sevgilidir hem de sevgilinin elindedir.

“şehir, kul, şâh, garip” kelimeleriyle beyitte Yusuf mazmunu yapılmıştır. Hz. Yusuf'un Mısır şehrinde köle olarak satılması, memleketinden ayrı bir garip olması ve hükümdarın rüyasını yorumlaması bu kelimelerle birlikte Yusuf mazmununu oluşturmaktadır.

“şâh-kul” kelimeleriyle Tezat sanatı yapılmıştır.

2. Ülfet itmez hûriye dîdâr-ı yârından ırah

Vâyiledür ger bulursa cennetü'l-me'vâ garîb

“Dîdâr-ı yârından ırah (olan) garîb, hûriye ülfet itmez, ger cennetü'l-me'vâ bulursa vâyiledür.”

Ülfet(a.i.):Görüşme, konuşma; ahbaplık, dostluk.

Cennetü'l-me'vâ(a.i.): Sekiz cennetten biri.

Sevgilisinin yüzünden uzak kalan bir garip, huriyle dostluk kurmaz; sekiz cennetten birini bulsa da oraya ancak üzüntüsünü gönderir.

Şair bu beyitte garipliği, sevgilisinin yüzünden uzak kalmaya bağlamıştır.Ona göre, sevgilisinin yüzünden ayrı olan bir garip cennet hurisiyle dostluk kurmadığı gibi cennette dahi üzüntü içindedir.Fakat bilindiği gibi huri, cennet kızıdır(PALA 1995: 258). Yani henüz hiçbir yüz tarafından görülmemiş ve dünyadaki kadınlardan daha güzeldir.Buna rağmen şair, onlarla ülfet etmeyerek mübalağa sanatını kullanmaktadır. Devamında; sevgilisinden ayrı olduğu için onsuz cennette bile olsa üzüntü içinde olacağını söylemektedir.Ayrıca sevgilinin yüzü âşık için cennet bahçesi olduğundan ona başka cennet gerekmez (PALA 1995: 144). Kısaca şair, sevgiliden başka huri bile olsa gönlünü eğlendirememektedir.Çünkü bir sonraki beyitte değineceği gibi aşk, ateş gibi âşığın içini yaktığından(PALA 2000: 299) onun gönlünü vuslattan gayrısı söndüremez.

Beyite tasavvufî yönden baktığımızda; elest meclisinde Allah'ı gören ve O'na âşık olan ruhlar, dünya denilen gurbet evine gönderildiklerinden beri hasret içinde yaşamaktadırlar.Onların istediği, aşkından yandığı Allah'tır; Allah'a kavuşmaktır. Dolayısıyla bu gariplerin gönlündekini ne cennet, ne huri, ne de başka bir şey dindirir. Nitekim Yunus Emre de bu duyguyu şöyle dile getirir:

Ne tamuda yer eyledim ne uçmakta köşk bağladım

Senin için çok ağladım bana seni gerek seni

Cennet cennet dedikleri bir ev ile birkaç huri

İsteyene vergil onu bana seni gerek seni (TATÇI 1991: 254)

“dîdâr, hûri, cennetü'l-me'vâ, ülfet” kelimeleriyle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Şâh-ı şîrîn-lebden ayru şem' gibi zâr u zerd

Yakılırsa nâleyile ney-sıfat n'ola garîb

“Garîb; şâh-ı şîrîn-lebden ayru (düştüğünden) şem' gibi zâr u zerd(dir), ney-sıfat nâleyile yakılırsa n'ola.”

Şîrîn(f.s.): Tatlı; sevimli, cana yakın.

Zâr u zerd(f.s.): Ağlayan, inleyen; solgun, soluk.

Nâle(f.i.):İnleme, inilti.

Garip; tatlı dudaklı sevgiliden ayrı düştüğünden mum gibi solmuştur; ney gibi inleyerek yakılsa ne olur ki?

Divan şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben vb. yönleriyle dudak, divan şiirinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir.Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir.Bu noktada dudaktan dökülen can bağışlayıcı kelimeler de önem kazanır.Bazen şeker, ney-şeker,şehd olur.Bunun yanında kötü sözleri ve âşığı azarlamalarıyla zehir de olabilir (PALA 1995: 343). Dolayısıyla sevgili de şâh'tır; ne derse fermanıdır ve hemen yerine getirilir.Şair işte böyle bir sevgiliden ayrı düşünce mum gibi sararıp solmuştur, beti benzi atmıştır.Kendisini muma benzetmesi de, mum gibi yanıp erimesindedir (PALA 1995: 508). Bu ayrılık onu sararıp soldurduğu gibi, gündün güne zayıflamasına yani mum gibi erimesine de neden olmuştur.Bu yüzden ney gibi inleyerek yakılsa da acısı daha da artmaz.

Burada kullanılan “ney” kelimesi, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin girişindeki ilk 18 beyitte anlatılanları hatırlatmaktadır:

“Dinle, bu ney nasıl şikayet ediyor; ayrılıkları anlatıyor.

Diyor ki: Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryâdımla erkek de ağlayıp inlemiştir, kadın da.

Ayrılıktan parça parça olmuş bir gönül isterimki iştihak derdini anlatayım ona.

Aslından uzak kalan kişi, gene buluşma zamanı arar.

Ben her toplulukta ağladım, inledim; iyi hallerle de eş oldum, kötü hallilerle de.

.....

(MEVLÂNÂ 1990: 14)

Dolayısıyla Telmih sanatı yapılmıştır.

4. Dâr-ı gurbetde gedâ-yı derbederdendir beter

Ger ola yâr u diyârından ırah Dârâ garîb

“Dârâ garîb, ger yâr u diyârından ırah ola; dâr-ı gurbetde gedâ-yı derbederden beterdir.”

Dârâ(f.i.):Eski İran hükümdarlarından dokuzuncusu, Keykubad; hükümdar; Cenab-ı Hakk'ın bir adı.

Derbeder(f.s.): (Kapı kapı gezen) Serseri; perişan, dağınık.

Ey güzellik hükümdarı; garip, memleketinden ve sevgilisinden uzak olursa, gurbette perişan bir fakirden daha beter demektir.

Bu beyitte şair, garibin sevgilisinden ve yurdundan uzak olması halinde gurbetteki perişan bir fakirden daha beter olacağını söylemektedir. Gerçekten de gurbetteki perişan bir fakir, sadece maddeye muhtaçtır. Fakat sevgilisinden ayrı olan, hem maddeye hem mânâyâ muhtaçtır ki zor olanı mânâ açlığı yani gönül ateşidir.

Dârâ'nın "hükümdar" anlamının yanında İran'ın Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykûbâd (PALA 1995: 131) anlamı vardır ki beyitte hükümdar anlamıyla kullanılmıştır.

Beyite tasavvufî yönden baktığımızda, sûfilere göre insanın aslî vatanı ruhlar âlemdir. İnsan buraya geçici olarak, misafir olarak gelmiştir. O bu âlemde gariptir; ruh daima asli vatanı olan melekût ve rûhâniler âlemini özlemektedir. Mevlânâ Mesnevî'nin ilk beyitlerinde bunu anlatır (ULUDAĞ 2005:148).

Ayrıca sûfiler, ülkelerini terk edip diyar diyar gezdikleri için 'garîb' adını alırlar. Bir hadiste de, "İslam garip olarak başladı, yine gariplik haline dönecek. Ne mutlu gariplere!" buyurulmaktadır. (ULUDAĞ 2005: 143).

"garîb, gurbet" kelimeleriyle İştikak sanatı yapılmıştır. Çünkü aynı kökten kelimelerdir.

"garîb, gurbet, gedâ, diyâr" kelimeleriyle gariplik üzerine Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Şâh-ı gül-ruh ferş-i devletde haberdâr ola mı

Yastanup dōşendüğinden hâr ile hârâ garîb

"Şâh-ı gül-ruh, ferş-i devletde garîb(in) hâr ile hârâ yastanup dōşendüğinden haberdâr ola mı?"

Gül-ruh(f.b.s.):Gül yanaklı güzel.

Ferş(a.i.):Yayılan şey, yaygı; yeryüzü.

Hâr(f.i.):Diken.

Hârâ(f.i.): Pek katı taş, mermer; üzeri menevişli kumaş.

Gül yanaklı güzellik şahı, devletinin içinde garibin diken ve taşlara yaslanıp yattığından haberdar mı acaba?

Garip; vatanından ve yurdundan ayrı olan anlamına geldiğinden beyitte diken ve taşların arasında uyuduğu söylenmektedir ki gerçekten de doğrudur.Çünkü evi barkı olmayan kişiler, sokaklarda yatıp kalkarlar.Burada da şair taşları yastık, dikenleri döşek edinmiştir.

Bir anlamda şair, sevgili için çektiği çileleri ona duyurmaya çalışmaktadır. Sevgili mademki şâhtır, hükümdardır; devletin içinde kimin ne halde olduğunu bilmesi gerekmektedir.Fakat, ama ilgilenmediğinden ama devletin çok büyük olmasından şairi görmemektedir.O da kendi durumundan haber verme ihtiyacı hissetmiştir.Kaldı ki bir hükümdarın devletinde fakir ve garip olmaması, onun büyüklüğünün şanıdır. Dolayısıyla şair de buradan hareketle, büyük ve ulu bir hükümdar olan güzellik şâhından (sevgiliden) kenisine merhamet göstererek ilgilenmesini istemektedir.

“*şâh-garîb*” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“*ferş,hâr,yastanmak,döşenmek*” kelimeleri arasında yatılan yerle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Seyr iderken hüsni şehrinde gönül yüz cân ile

Düşdi enegi çâhına hoş didi ke'l-a'mâ garîb

“*Gönül, (senin) şehrinde hüsni(ni) yüz cân ile seyr iderken ke'l-a'mâ garîb(gibi) enegi çâhına düşdi (ve) hoş didi.*”

Çâh(f.i.): Kuyu, çukur.

Ke'l-a'mâ(a.s.): Kör gibi.

Enek(t.i.): 1) çene, çene kemiği, 2)Gerdan.

Garip, senin şehrinde güzelliğini yüz can ile seyredirken kör gibi çene çukuruna düştü ve ‘burası çok hoş’ dedi.

Şair daha, önceki beyitlerde garipliğinden ve garipliğin hallerinden bahsederek sevgiliye durumunu arz etmişti. Bu beyitte, sevgili şaire acımış ve şair onun güzelliğini görme bahtıyarlığına erişmiştir.Öyle ki bu güzelliği doya doya seyredirken sevgilinin çene çukuruna kör gibi düşüvermiştir.

Bazı kişilerin çenesinde hafif bir çukurluk bulunur.Sevgilideki güzellik unsurlarından biri olarak kabul edilen bu çukur, bazen bir kuyu olur, bazen de zindan... Âşıkların bilerek veya bilmeyerek düştükleri bu zindana girenler saç zinciriyle

bağlanırlar. Âşık,çene çukuru denen bu zindana can atar.Çünkü âzâd olmanın yolu tutsaklıktan geçer(PALA 1995:120).

Ayrıca “*hüsn, şehri, kuyuya düşmek,kör gibi*” kelimeleriyle Hz. Yusuf mazmunu anlatılmaktadır.Onun güzelliği, kardeşlerinin kıskançlığıyla kuyuya atılması, kervanın onu kurtarıp Mısır şehrine götürmesi, babası Hz. Yakub’un ağlamaktan kör olması...

7. Zülfini şâm-ı garîbân gördi Şeyhî tolaşup

Kaldı yıllar dimedi bir gün ki kimsin yâ garîb

“*Şeyhî, (sevgilinin) zülfini şâm-ı garîbân gördi (ve) yıllar(ca) tolaşup kaldı; (sevgili de) bir gün dimedi ki: “yâ garîb kimsin?”*”

Şâm-ı garîbân(f.i.): Gamlı akşam, akşamı hüznü.

Şeyhî sevgilinin saçını gamlı bir akşam gördü ve ona tutuldu kaldı yıllarca; yine de sevgili, bir gün demedi ki ‘ey zavallı sen kimsin?’

Şeyhî, sevgilinin saçlarını gamlı bir akşam görünce, o saçlara dolaşıp kalmıştır. Gamlı olması, sevgilinin derdinden yanıp yakılmasıdır.Sevgili bir türlü âşığa yüz vermez. Bu haldeyken onun kara saçlarını görmüş ve o saçlara dolaşıp kalmıştır.Şöyle ki, ‘dolaşıp kalmak’ tutulup kalmak, bağlanmaktır.

Burada dikkati çeken bir husus da, zülûf karadır, akşam karadır, sevda da hem kara hem de aşk anlamına gelmektedir.Dolayısıyla şair, bir akşam sevgilinin kara saçlarını görünce kara sevdaya tutulmuş; gönlü onun saçlarında takılı kalmıştır.Şairin gönlü sevgilinin saçlarında takılı yıllar geçmesine rağmen, bir gün, “bu gönül de kimin?” diye sormamıştır.Zaten sevgilinin en belirgin özelliği âşığa acı ve ızdırap vermesidir.Gönlü taşır,merhamet kelimesini bilmez (PALA 2000 : 292).

“*dolaşıp*” kelimesi hem birinci mısra ile hem de ikinci mısra ile anlamlı olduğundan Sahr-i Halâl sanatı yapılmıştır.

2.2.6. GAZEL 6*

Fe ‘i lâ tün / Fe ‘i lâ tün / Fe ‘i lâ tün / Fe ‘i lün

1. Odlu derd ile seher-geh kılıcak âh garîb
Ne ciger yakduğın iy cân bilür Allâh garîb
2. Dil saçuñ ‘ukdesinüñ halline bulmadı tarîk
Zulmet içinde ne tañ ger ola gümrâh garîb
3. Ol garîb olmaya kim şehr ü diyâr eyleye terk
Müşkil oldur ki kılar kullarını şâh garîb
4. Cân yakın olsa ne var ol durur âfetlü elem**
Ki habîbinden ırah cism ola nâ-gâh garîb
5. Gice saçında kamer yüzine tañ okuyugör
Hatt u haddin ki olur sebzeyile mâh garîb
6. Zülfü gibi uzanur hicrüm ü derdüm sözi
Anuñ için idemez kıssa(y)ı kûtâh garîb
7. Şâhid ü şem‘ ü şarâb ola vü şeh bî-Şeyhî
Taş dahı aglaya kim âh garîb âh garîb

-Şerh-

1. Odlu derd ile seher-geh kılıcak âh garîb
Ne ciger yakduğın iy cân bilür Allâh garîb

*Halit BİLTEKİN, *Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 110.

**Mustafa İSEN-Cemâl KURNAZ, *Şeyhî Divanı, Akçağ Yayınları*, Ankara, 1990, s.102. (beyite uygunluğu dolayısıyla bu kelime tercih edilmiştir; doktora tezinde “ölüm” şeklindedir.)

“İy cân, odlu derd ile seher-geh âh kılıcak ne ciger yakdugın garîb(in) Allâh bilir.”

Seher-geh(a.f.b.i): Seher vakti, sabahın erken vakti.

Garîb(a.s.): Kimsesiz, zavallı; yabancı; tuhaf, şaşılacak, bambaşka; dokunaklı.

Ey sevgili, ateşli derdiyle seher vakti ah eden garibin ciğerinin neden yandığını Allah bilir.

Âşığın ateşli derdi, aşk derdidir ki bu dert, gece gündüz onun içinde yanmaktadır. Bu ateşi sevgili yakmıştır, söndürecek kişi de yine odur. Fakat bu konuda çok yavaş ve umursamaz davrandığından âşık, seherleri âh etmektedir. Seherde âh etmesi ise, o anda sevgili uykudan yeni uyanmıştır ve mahmurluğu üstündedir; bu nedenle baygın bakar (PALA 1995:458). Dolayısıyla âşık, sevgilinin baygın bakışlarının etkisiyle daha fazla yanar ve âh eder. Aynı zamanda sevgilinin yüzü de seherle ortaya çıkmaktadır (PALA 1995:457).

Beyitte ‘Allah bilir’ denilmesi, âşığın derdini Allah’a dökmesinden dolayıdır. Çünkü, bunları sevgiliye anlatmasına imkan yoktur. Birincisi, onunla görüşülemez; ikincisi de anlatılsa dahi halinden şikayet olarak anlaşılır. Bu yüzden, içini yalnız Allah’a açmaktadır. Kaldı ki Allah zaten insanların içini Âlim ismi ile bildiğinden, şairin anlamasına da gerek yoktur.

Şairin seher vakti ‘âh’ etmesi aynı zamanda , sevgilinin yapmış olduğu eziyet ve zulümleri Allah’a arz etmesidir. ‘Âh’, Allah kelimesinin ilk ve son harflerinin birleşimi olduğu zaman, mazlumun duasının varacağı yer olur. Çünkü âşık, sevgiliden uğradığı zulümler ve eziyetler karşısında mazlum durumuna düşmektedir.

“od, ciğer, yakmak, âh” kelimeleri gönül ateşiyle ilgili Tenâsüp kurmuştur.

“ey cân” kelimeleriyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

2. Dil saçuñ ‘ukdesinüñ halline bulmadı tarîk

Zulmet içinde ne tañ ger ola gümrâh garîb

“Dil, saçuñ ‘ukdesinüñ halline tarîk bulmadı; garîb (de) ger zulmet içinde gümrâh ola, ne tañ.”

Gümrâh(f.b.s.): Yolunu şaşırılmış, doğru yoldan ayrılmış.

Gönül, saçın düğümünün çözümüne yol bulamadı; garip de eğer yolunu şaşırılmışsa, karanlık içinde aydınlık bulamaz.

Âşıkların gönülleri, sevgilinin saçının tellerine asılı, düğümlerine bağlıdır.Saç perişan olup dağılınca, gönül serbest kalıp kurtulur (İPEKTEN 1997:138).Ayrıca gönül, saçın düğümüne bir çözüm bulamaz; çünkü o soyut bir kavramdır, sadece hisseder. Dolayısıyla âşığın, sevgilinin saçının düğümüne bağlı olan gönlünün yapacağı bir şey yoktur.

Şair bu durumu, gurbette yol, iz bilmeyen bir garibin gece yolunu kaybetmesine benzetmiştir.Bu haldekibir insan, hiçbir yeri tanımadığından yolunu bulamaz.Yolunu bulması için gündüzü beklemesi gerekir.

Saçın gece ve karanlık anlamına gelmesi, birinci ve ikinci mısra arasındaki bağlantıyı daha da netleştirmektedir.Sevgilinin kara saçı, karanlık bir gece gibidir kiiçine düşen yolunu ve aydınlığı bulamaz.Ta ki güneş gibi olan sevgilinin yüzünün şafağına kadar...

Saç, tasavvufî şiiirde kesret anlamındadır.Vahdete erişmek için kesrete düşmek ve sonra kesretten kurtulmak gerekir(İPEKTEN 1996:49).Zaten şair de karanlıkta kurtuluş yoktur demektedir.

“tarîk, zulmet, gümrâh” kelimeleri yol ile ilgili Tenâsüp kurmuştur.

3. Ol garîb olmaya kim şehr ü diyâr eyleye terk

Müşkil oldur ki kılar kullarını şâh garîb

“Kim şehr ü diyâr terk eyleye, ol garîb olmaya; müşkil oldur ki şâh kullarını garîb kılar.”

Memleketini terk eden garip değildir; asıl garip, güzellik şahının güç durumda bıraktığı kullarıdır.

Şair burada asıl olan garipliği tarif etmiştir.Bu tarife göre garip,memleketinden ayrı olan değildir; garip, padişahın zor durumda bıraktığı kullarıdır.Padişah, güzellik şahı yani sevgilidir.Sevgili de âşıklarını umursamayarak, görmezden gelerek onları yalnızlığa ve gerçek garipliğe sürüklemektedir.Çünkü en büyük yalnızlık, gönüldeki yalnızlıktır.Gönül yalnızlığı, âşık nereye giderse gitsin içindedir; onu sadece sevgili ortadan kaldırabilir.

Memleketinden uzakta olan insanlar gariptir fakat, oraya döndüğü zaman gariplik biter.Ancak sevgilinin gönlünden uzak olan âşıklar, hiçbir yerde eğlenemez, duramazlar.Bu gariplik yalnızca sevgilinin elindedir.

“*garîp, kul, terk eyleye, müşkil*” kelimeleri gariplikle ilgili Tenâsüp yapmıştır.

4. Cân yakın olsa ne var ol durur âfetlü elem

Ki habîbinden ırak cism ola nâ-gâh garîb

Cân yakın olsa ne var, âfetli elem ol durur ki habîbinden ırak cism nâ-gâh garîb ola.

Nâ-gâh(f.b.s.): Vakitsiz; ansızın, birdenbire.

Sevgilisinden uzak bir beden, birdenbire garip olur da çok acı bir elem onu öldürür; sevgili yakın olsa ne olur sanki?

Bir önceki beytin devamı olarak, sevgiliden uzak olmanın garipliği de geçerek âşığı öldüreceği vurgulanmaktadır. Çünkü âşığın yaşadığı sevdadır. Seveda aynı zamanda insan mizacına etki eden dört sıvıdan biridir. Bedende dengeli bulunan bu sıvılardan sevdanın artması yahut eksilmesi halinde sevdavî hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar (PALA 1995:478). Tabii bu seveda eğer çok daha fazla ise âşığı ölüme de sürükleyebilir.

“âfetli elem” kelimeleriyle çok kötü bir ızdırıp anlamı olsa da âfet; başı kadın, boynundan aşağısı arslan şeklinde efsanevî yaratık anlamına da gelir. Bu tür âfetlerin yüzü o kadar güzelmiş ki onları bir defa gören kişi bir daha iflah olmayacak derecede aşk belasına tutulup helâk olurlarmış (PALA 1995:20). Buradan hareketle âşığın dünyalar güzeli bir sevgiliye tutulduğunu fakat sonucunun da ölüm olduğunu söyleyebiliriz.

Beyitte dikkati çeken bir nokta da, sevgili âfetinin âşığı öldüreceği ve bunu da âşığa yakın olan cân’ın da engelleyemeyeceğidir. ‘Cân yakın olsa’ derken, cân’ın âşığa tatlı gelebileceği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, ölüm saçan bu âfet karşısında yardıma gelecek, yakındaki bir dost anlamı da bulunmaktadır. Fakat bu dostun yapacağı tek şey de, âfete kendini fedâ etmektir.

“*ırak-yakın*” kelimeleriyle Tezat sanatı yapılmıştır.

5. Gice saçında kamer yüzine tañ okuyugör

Hatt u haddin ki olur sebzeyile mâh garîb

“Gece saçında kamer yüzüne tan okuyugör hatt u haddin ki sebzeyile mâh garîb olur.”

Tan(a.i.): Sövme, yerme, ayıplama.

Sevgilinin saçları gece iken ay olan yüzü ayıplanırsa, yeni çıkan tüyler yüzünden ay da garîp olur.

Ayın ta'n edileceği zaman, ay tutulması olduğu zamandır. Dolunay, akşamdan doğar, gece yarısı doğmaz. Gece yarısı yarım olarak görünürse, muhakkak ay tutulması vardır. O zaman görenler gürültü yaparlar, teneke çalarlar, taş atarlar (TARLAN 1998:41). Çünkü halk arasında yaygın bir inanışa göre ay tutulması, ayın önüne büyük bir yılanın gelmesi demektir. Bu yılanı ürkütmek için silah atılır vb. şeyler yapılır (PALA 1995:57).

Ayrıca ayın yani sevgilinin yüzüne, yüzüyle ilgili kötü şeyler söylenmesi ikinci mısradaki açıklanmaktadır ki sevgilinin yüzünde tüyler çıkmaya başlamıştır. Bu da sevgilinin daha küçük olduğunun bir göstergesidir. Çünkü "hatt u hadd" yanaktaki ayva tüyleri olup gençlerde yeni çıkmaya başlar. Özellikle ağız çevresinde ve çene üzerinde çıkan 15-16 yaşlara özgü, çocukluktan gençliğe geçişin belirtisi olan sarı tüylerdir. Divan şiirinin sevgilisi daima taze olduğundan ayva tüyleri onlarda bir olgunluk emaresi, bir cazibedir (PALA 1998: 95).

6. Zülfü gibi uzanur hicrüm ü derdüm sözi

Anuñ içün idemez kıssa(y)ı kûtâh garîb

"(Sevgili) hecri, zülfü gibi uzatır, derdim de sözünü; onun için garip, kıssa-i kûtâh edemez."

Hecr(a.i.): Ayrılma, terk etme, ayrılık.

Kûtâh(f.s.): Kısa, boysuz.

Sevgili, ayrılığı saçları gibi uzatır, bu dert de beni uzun uzun söyletir. Bunun için garip, kısa hikaye anlatamaz.

Divan şiirinde sevgilinin saçları, önemli güzellik unsurlarından biridir. Uzun olması güzelliğe güzellik ve cazibe katacağından, sevgili saçlarını uzatır. Burada da şair, sevgiliden ayrılığının uzunluğunu yine sevgilinin saçlarına banzetmiştir. Ayrılık da sevgilinin saçları gibi uzayıp gitmektedir. Ayrılığın uzamasıyla âşığın derdi de uzar, bitmez. Dolayısıyla konuşur da konuşur, dertlerini anlatır durur. Bu yüzden garibin macerası kısa olmaz.

Ayrıca maceranın kısa olması hem sevgili hem de âşık için eksikliklerdir. Çünkü tâlibi çok olan dünyalar güzeli sevgiliyi elde etmek kolay değildir. Hatta bazen buna bir

ömür bile yetmez. Sevgili çok güzel olduğu için, taliplilerin aralarında bir yarış vardır. Âşığın bunların arasından sıyrılması için çok mücadele etmesi gerekir. Eğer kavuşma çabuk olursa, sevgilinin taliplisi yok demektir ki güzelliğinde eksiklik veya kusur olduğu anlamına gelir.

Âşığın garip oluşu, sevgiliyle arasındaki macerayı daha da uzatır. Yani kavuşması iyice zorlaşır.

“*kûtâh-uzatır*” kelimeleriyle Tezat sanatı yapılmıştır.

7. Şâhid ü şem‘ ü şarâb ola vü şeh bî-Şeyhî

Taş dahı ağlaya kim âh garîb âh garîb

“*Şâhid ü şem‘ ü şarâb vü şeh bî-Şeyhî ola, taş dahi ağlaya, ‘âh garîb, âh garîb!’.*”

Şâhid(f.s.): Sevgili, güzel.

Şâhid(a.s. ve i.): Şahit.

Sevgili, mum, şarap ve sultan Şeyhî’siz kalınca, o kadar çok üzümler ki taş bile ‘ah garip, ah garip’ diye ağlar.

Sevgili, mum ve şarap, Divan edebiyatının en önemli öğeleridir. Ayrıca âşıkla da aralarında kopmaz bağlar vardır.

Sevgili, Divan şiirinin baş kişisidir. Acı ve ızdırap verir, sebepsiz yere cevr ü cefâ eder. Âşık ise bu halden şikayet etmez (PALA 1995:479). Sevgili için pek çok şey söylemek mümkündür. Fakat burada farklı bir durum söz konusudur. Âşık, ölünce sevgilinin kendi kıymetini bileceğini vurgulamıştır. Hayatında, âşığa değer vermeyen sevgili, taştan bile katı kalplidir. Çünkü âşığa taşlar dahi ağlamaktadır.

Mum da bir âşığa benzer (PALA 2000:176). Yandıkça eriyip akan damlaları tıpkı gözyaşları gibi baştan aşağı süzülmesi, ağlayan bir âşığı hatırlatır. Her ikisinin de sermayesi akıttıkları gözyaşlarıdır. Bu bakımdan birbirlerine benzerler. Âşığın yüzü de çektiği hicran azabı yüzünden böylece sararıp balmumuna dönmüştür. Âh ettiği zaman onun da başından tıpkı mumlarda olduğu gibi duman yükselir (PALA 2000:166-167). Dolayısıyla şair, beyitte mumu anarak bu yakın ilişkiyi vurgulamıştır.

Şarap, Divan edebiyatında en çok kullanılan içecek maddesidir. Şair için içki, anne sütü gibidir; onsuz olamaz (PALA 1995:68). Aşkın, sevgilinin olduğu yerde mutlaka şarap da vardır. Dolayısıyla şairin, şarapla çok hatırası bulunduğu buradan da sayılmıştır.

Son olarak Sultan'dan bahsedilmesi, Şeyhî'nin hükümdar tarafından bilindiğinin bir göstergesidir. Beyitte, Şeyhî sevgili, mum, şarap ve Sultan tarafından kıymetinin bilinmediğini ve kendisini önemsemediklerini söylemektedir.

“âh garîb âh garîb” kelimelerinin tekrarıyla Tekrir sanatı yapılmıştır.

2.2.7. GAZEL 7*

Mef ‘û lü / Fâ ‘i lâ tü / Me fâ ‘î lü / Fâ ‘i lün

1. Bu mürde dil bulur ise vasluñ ile hayât
İrmeye tâ kıyâmet olunca aña memât
2. Âdem olan seni nice perrîye beñzede
Kim cennet içre hûride olmaya bu sıfât
3. Haddüñ katında yile varur lâleyile gül
Kaddüñ öñinde serv ü çenâr olur iki kât
4. Müşğîn saçuñı göreliden oda yandı ‘ûd
Şîrîn lebüñi soralı vardı suya nebât
5. Öz lutfiyile Hak yaradupdur seni meger
Kim âb u gilde olmaya bu resme hûb zât
6. Zâhid sözün işitme vü tut pendimi benüm
Bend-i gam-ı zamânededen ister isen necât
7. Sâz u şarâb u şâhid ile Şeyhî hoş geçür
Bu bir nefes hayâtuñı kim yok aña sebât

-Şerh-

1. Bu mürde dil bulur ise vaslın ile hayât
Ermeye tâ kıyâmet olunca ana memât

*Halit BİLTEKİN, *Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 117.

“Bu mürde dil, vaslın ile hayat bulur ise tâ kıyâmet olunca ana memât ermeye.”

Ölüm, insanın bedeninden ruh'unun çıkmasıdır. Gönülün ölü olması ise, sevgilinin orada olmamasıdır. Yani âşığın aşkına karşılık vermemesi demektir. Böyle olunca hayat da sevgilinin âşiğe karşılık vermesi olur.

Aynı zamanda şair, sevgiliye seslenerek, “Ben senden ayrı bir ölüyüm.” demektedir. Nitekim beyitte “bulur ise” fiili şart çekimiyle çekimlendiğinden, şairin dedikleri henüz gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla şair, aslında şart çekimi kullansa da bir istekte bulunmakta ve sevgiliden vuslatını istemektedir. Böylelikle ölümün kıyamete kadar kendisine erişemeyeceğini söylemektedir ki çok uzun bir zaman kastedilmektedir. Ayrıca kıyamet, “bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman” (DEVELLİOĞLU 1996:518) anlamında olduğu için, anlam daha bir derinlik kazanmaktadır. Çünkü kıyamet olunca ölüm değil, sozsuz bir hayat başlayacaktır. Dolayısıyla şair, sevgilisine kavuşunca bir daha ölmeyeceğini ve sonsuz hayatı bulacağını söylemektedir.

“memât-hayât” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

2. Âdem olan seni perîye nice benzete

Kim cennet içre hûride olmaya bu sıfât

“Seni perîye nice benzete âdem olan kim bu sıfât cennet içre hûride olmaya.”

Perileri gören olmadığı için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır (PALA 1995: 440). Huri de cennet kızı olup gözlerinin akı karasından çok olan, ceylan gözlü kızdır. Hurilerin gül yanaklı, inci dişli, mercan dudaklı, selvi boylu, güzel huylu, gülden daha taze temiz kızlar oluşu, Divan şiirindeki sevgililerin huriye benzetilmesine neden olmuştur (PALA 1995: 258). Burada dikkati çeken hususlardan biri, peri ve hurinin insanlar tarafından görülmemiş olması ve çok güzel olmasıdır. Her ikisi de henüz görülmemiş olmasına rağmen güzelliğin en üst derecesini belirtmek için sevgiliyle birlikte kullanılmıştır. Şair, sevgilinin her ikisinden de güzel olduğunu söyleyerek mübalağa yapmıştır.

Şaire göre, insan olanlar sevgiliyi huri ve periye benzetemez. Çünkü çok daha güzeldir. Burada ince bir nükte vardır ki o da ‘insan olanlar’ kelimeleriyle ilgilidir. Şair aba altından sopa göstererek, sevgiliyi bu kadar güzel bulmayan veya bulmayacak olanlara seslenmekte ve ‘insan iseniz bu kadar güzel bulursunuz.’ demektedir.

“Âdem” kelimesi tevriyeli kullanılmış; insan anlamının yanında ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem anlamı da kastedilmiştir. Çünkü beyitte “cennet” kelimesi de geçmektedir. Bilindiği gibi Hz. Âdem yaratıldıktan sonra Hz. Havva ile birbirine eş olarak cennete gönderilmişlerdir. Bu yüzden Hz. Âdem cennetteyken Hz. Havva ile birlikte olmuştur, hurilerle değil... Zaten huriler de cennetle müjdelenen mü'minlere hizmet edecektir (PALA 1995:258).

“*Âdem, huri, cennet*” kelimeleriyle cennetle ilgili Tenâsüp sanatı yapıldığı gibi “*Âdem*” kelimesi de Tevriyeli kullanılmıştır.

Ayrıca sevgilinin huri ve perilerden daha güzel olduğu söylenerek Mübalağa sanatı yapılmıştır.

3. Haddin katında yele varır lâleyile gül

Kaddin katında serv ü çenâr olur iki kât

“*Lâleyile gül haddin katında yele varır; serv ü çenâr kaddin katında iki kat olur.*”

Yüzün en geniş kısmını kaplaması dolayısıyla yanak, en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biridir. Yanak hakkında söylenen özelliklerin başında rengi gelir. Renk bakımından gül, lale vs. ye benzer. Ancak çok zaman bu çiçekler, yanağa benzeyebilme çabası içinde görünür ve sevgilinin yanağındaki rengini daima kıskanırlar (PALA 1995: 220). Beyitte de lale ve gülün, sevgilinin yanağının karşısında yele varmaları, sevgilinin yanağını kırmızılığından dolayı kıskandıkları içindir.

Sevgilinin boyuna gelince, daima uzun ve düzgündür. Serviye benzetilmesi, onun gibi salınmasındandır; çınara benzetilmesi yüksek ve uzun olmasındandır (PALA 1995: 94). Beyitte servi ve çınar, sevgilinin boyunun düzgünlüğü ve uzunluğu karşısında iki kat olmuş yani boyun eğmişlerdir.

Sevgilinin güzellikleri doruk noktadadır ve ona benzeyenler veya onun benzerleri bu güzellik karşısında ya ‘yele varmak’ yani yok olmak, mahv olmak zorundadır ya da ‘iki kat olmak’ yani boyun eğmek zorundadır.

“*hadd-kadd, yele varır-iki kat olur, lâleyile gül-serv ü çenâr*” kelimelerinin dizilişiyle Düzensiz Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

4. Müşğîn saçını göreliden oda yandı ûd

Şîrîn lebini soralı vardı suya nebât

“Ûd, müşkîn saçını göreliden oda yandı; nebât, şîrîn lebini soralı suya vardı.”

Misk kokulu saçını gördüğünden beri sevgilinin beni ateşte yanarak karardı ve tatlı dudağını emdiğinden ayva tüyleri de su gördü.

Ûd, ateşte yakıldığı zaman güzel bir koku veren bir ağaçtır, küçük ve ince çubuklar halinde bulunur.Divan şiirinde yanışı,ateş ile olan ilişkisi ve güzel kokusu ile ele alınır.Sevgilinin ben'i yerine kullanılır (PALA 1995: 549).

Müşğîn, misk kokulu demek olup sevgilinin saçını müşğîn olarak nitelenir. Kelimenin siyah ile de olan alakası (PALA 1995:413) saçla ilişkisini de gösterir.

Leb, Divan şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından olan sevgilinin dudağıdır (PALA 1995:343). Nebât, bitki anlamında olup beyitte sevgilinin yüzünde yeni çıkan tüyler (PALA 1995:238) olarak kullanılmıştır.Tatlı dudaktan su alırsa, bu bitkiler de şeker kamışı olacaktır.Sevgilinin dudağı, tatlı sözler söylemesi, emilmesi, tadı, güzelliği vs. yönlerden şekeri andırır (PALA 1995: 311).

Sevgilinin ben'i, sevgilinin kara ve misk kokulu saçlarını görünce ateşlere düşmüş ve yanarak kararmıştır.Sevgilinin yüzündeki tüyler de tatlı dudağından su alarak şeker kamışı gibi olmuşlardır.Şair, sevgilinin yüzünde gördüklerini bu şekilde değerlendirmiştir.Burada belki en önemli nokta, şairin sevgilinin yüzünü görmüş olmasıdır.Çünkü,çoğu zaman sevgilinin saçlarının kokusunu getiren sabâ yeliyle yetinildiğinden, beyitte şair, önemli bir mesafe almış durumdadır.

“şîrîn, leb, nebât” kelimeleriyle dudakla ilgili ; *“od, ûd, saç, müşk”* kelimeleriyle de saç ve ben ile ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Öz lutfuyile Hak yaratıptır seni meğer

Kim âb u gilden olmaya bu resme hûb zât

“Hak seni öz lutfuyile yaratıptır; meğer kim bu resme âb u gilden olmaya hûb; zât(indandır).”

Hak seni kendi ihsanından yarattığı için sûretine de su ve çamurdan değil de kendi zâtından güzellik verdi.

Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışı şöyle anlatılmaktadır: “Gerçekten Biz, insanı kuru bir çamurdan, biçimlendirilmiş bir balçıktan yarattık...Ve düşün o vakti ki, Rabbin meleklere: ‘Ben, kuru bir çamurdan biçimlendirilmiş bir balçıktan bir beşer

yaratacağım.Bunun için, Ben onu muntazam bir insan kıvamına getirip içine ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun için secdeye kapanın!” (15/26-28-29.

Yine Kur’an’da, “Gerçek şu ki, önce sizi yarattık, sonra size şekil verdik...” (7/11); “O’dur sizi (önce) bir topraktan yaratan sonra bir nutfeden (bir damla sudan)...” (40/67) denilerek insanın yaratılışından bahsedilmektedir.Ayrıca insanın yaratılışı tamamen Allah’ın bir lutfudur, ihsanıdır.

Şair, beyitte, sevgilinin güzelliğinin Allah’tan olduğunu, O’nun lutfundan olduğunu vurgulamaktadır.Bunun yanında, şeklinin de Allah’tan, ruhundan olduğunu söylemektedir ki aslında şekil, su ve çamurdandır.Fakat şair, sevgiliyi öyle güzel bulmaktadır ki su ve çamurla bu güzelliği bağdaştıramaz; sevgilinin vücudunun da (insanın kalıbına Allah’ın kendi ruhundan üflediği gibi) Allah’ın ruhundan üflenen bir ihsan olduğunu söylemektedir.

“*âb u gil, Hak, yaratıptır, lutfuyile*” kelimeleriyle insanın yaratılışı ile ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Zâhid sözün işitme vü tut pendimi benim

Bend-i gam-ı zamâneden ister isen necât

“*Bend-i gam-ı zamâneden necât ister isen zâhid sözün işitme vü benim pendimi tut.*”

Zamanın sıkıntıları, gündelik dertlerdir ki dünyanın akışıyla, zamanın ilerleyişiyle oluşurlar.Bunlar insanı çepeçevre sarar ve kuşatır.

Bu dertlerin dünyalık sıkıntılardan oluştuğu ‘zâhid’ sözüyle ilgilidir.Zâhid, dış görünüşe ve şekle önem veren insandır.Yaptığı her şey (ibadetler de) şekil ve görünüşlerden ibarettir.Öze inmediği için, meselenin künhünü kavramaktan uzaktır.Hal böyle olunca, başkalarına vereceği öğütler de faydasız olacaktır.Çünkü zamâne’nin sıkıntıları yani ‘gam’, gönülle ilgilidir. Gönülle ilgili olunca, ona şekle ait sözler tesir etmez, fayda vermez.Dolayısıyla gönül’den anlayan, dertlerini bilen insanların öğütleri önemlidir ki şair de bu insanlardan olduğunu vurgulamaktadır.

“*pend, necât, gam*” kelimeleriyle gamla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

7. Sâz u şarâb u şâhid ile Şeyhî hoş geçir

Bu bir nefes hayâtını kim yok ana sebât

“*Şeyhî, bu bir nefes hayâtını sâz u şarâb u şâhid ile hoş geçir kim ana sebât yok.*”

Ey Şeyhî, bu bir nefeslik hayatını saz, şarap ve sevgili ile hoş geçir çünkü, onun sebâtı yok.

İnsan hayatının en önemli göstergesi, nefes'tir. Nefes alıp vermek hayatın devamını sağlar.Bu yüzden hayat ile nefes ilişkilendirilmiştir.Hatta Sâdî'nin Gülistan'ında nefes ile ilgili şöyle bir açıklama vardır: "Alınan bir nefes hayatı uzatır, verildiği zaman da vücudu ferahlatır." (SÂDÎ 1991:3).

Hayatın kararlılığının olmaması bir anlamda, ne zaman güldüreceğinin ve ne zaman ağlatacağının belli olmamasıdır.Dolayısıyla şair de güzelbir şekilde geçirmek gerektiğini anlatmıştır.Bir anlamda da ömür bir nefesliktir yani çok kısadır.Bu yüzden sevgili, şarap ve eğlenceyle geçirilmelidir.Hayatın kararlılığının olmaması da sürekli olmaması, her an sona erebileceği anlamı taşımaktadır.

Bu istek, bir âşık için ulaşılması çok zor ve belki de imkansızdır.Çünkü sevgilinin vuslatı, ancak hayallerde gerçekleşebilecek türdendir.Ona kavuşmak mümkün değildir.Ayrıca, şairin beyitte ifade ettiği bir istektir, henüz gerçekleşmemiştir.Buna öğüt ve tavsiye demek de mümkündür.

"sâz, şarâb, şâhid, hoş, hayât" kelimeleriyle hayatla ilgili Tenâsüp yapılmıştır.

2.2.8. GAZEL 8*

Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lün

1. Zülfüñi menzil-i rûh itdi refî'ü'd-derecât
Kankı cân kim irer aña dilemez bula necât
2. Ger elifde hareket yok neyiçün kâmetünün
Elifi harf-i sahîh oldu vü mevzûn-harekât
3. Leb ü dendânuñuñ ol hüsni zekâtın diledüm
Didi kim farz degül dürr ile yâkûta zekât
4. Saçlaruñ dâm-ı belâdur düşen ol sevdâya
Bulamaz anda vefâ vü bulısar anda vefât
5. Leblerüñ şerbetini gördi hayâdan utanup
Ger kara yire girürse yiridür âb-ı hayât
6. Kanda kim devlet atına olasıñ şâh-süvâr
Nice ferzâneler anda ola bir lu'b ile mât
7. Hüsnuñuñ vasfını Şeyhî yazalı defterine
Defteri hüsn ile toldı vü yazıldı hasenât

-Şerh-

1. Zülfüñi menzil-i rûh itdi refî'ü'd-derecât
Kankı cân kim irer aña dilemez bula necât

*age, sf. 116.

“(Sevgili) zülfünü refi‘ü‘d-derecât (ve) menzil-i rûh etti kim kangı cân ana erer, necât bula(yım) dilemez.”

Sevgili, saçlarını ruhun varacağı derecelerin en yüksek yeri olarak gösterdiğinden, kim oraya varırsa, artık kurtulmak istemez.

Tasavufun devir nazariyesinde 360 menzil olduğuna inanılır. İnsan yaratılmak ve sonra da Hakk’a ulaşabilmek için bu menzilleri geçmektedir (PALA 1995:367). Bu devir nazariyesine göre bir varlık, önce cansız, sonra bitki, daha sonra hayvan ve en sonunda da insan olarak vücut bulabilir (PALA 1995:140). Ruh da canlılığı sağlayan, duyguların ve tutkuların merkezi olan şeydir (PALA 1995: 452). Beyitte insan yerine kullanılmıştır.

Şair beyitte, ruhun yani insanın varacağı derecelerin en yüksekini sevgilinin saçları olduğunu söylemiştir. Saç da tasavvufta kesrettir (İPEKTEN 1996: 73). Dolayısıyla insanın varacağı en yüksek derece kesrete takılmak olamayacağı için, şairin seslendiği âşıklardır. Âşıklar için en yüce mertebe sevgilinin saçlarına ulaşmak ve orada kalmaktır. Çünkü zülûf, gerek misk ve anber kokusuyla, gerek karmakarışık ve darmadağın haliyle ve gerekse kara rengiyle âşığın aklını başından alır. Aslında gönüller o zülüflere can atar (PALAa 1998: 78). Netice de o zülüflere asılıp kalmaktır.

Aslında “Hangi cân...” derken gören herkesin gönlünün sevgiliye ve saçlarına takılmak için can atacağı söylenmektedir.

“Hangi can ondan kurtulmak ister ki?” sorusuyla İstifham sanatı yapılmıştır.

2. Ger elifte hareket yok ne için kâmetinin

Elifi harf-i sahîh oldu vü mevzûn-harekât

“Ger elifte hareket yok (ise) ne için kâmetinin elifi harf-i sahîh oldu vü mevzûn-harekât.”

Kâmet(a.i.): Boy, bos.

Mevzûn(a.s.): 1) vezinli, tartılı. 2) biçimli, yakışıklı, düzgün; uygun.

Harekât(a.i.): 1) sarsıntı, deprem. 2) kımıldama. 3) davranma. 4) tavır.

Eğer elifte hareket yoksa, neden sevgilinin elif gibi olan boyu harf-i sahîh ve ölçülü hareket oldu?”

Arapça’da harfler, hurûf-ı sahîha ve hurûf-ı illet olmak üzere ikiye ayrılırlar.İlet harfleri elif, vav, ye’dir (ا و ی). Öbür harfler sahîh sayılır (TİMURTAŞ 1991: 30).

Elif, Arap alfabesinin ilk harfidir (ا). Düz bir çizgiden ibarettir.Noktası yoktur, kendinden sonraki harfe bitişmez.Divan edebiyatında sevgilinin boyu elife benzer.Alfabenin ilk harfi olduğu için âşık da sevgilinin güzellik kitabında ilk defa elif boyunu okur (PALA 1995: 167).

Yukarıda belirtildiği gibi elif, düz bir çizgidir.Onunla ilgili olan kelimeler de; başta, ortada ve sonda değişikliğe uğramaz; aynı şekilde düzdür.

Aynı zamanda illetli harflerdendir.Dolayısıyla elifin içinde geçtiği kelimeler de illetlidir.Fakat şair, beyitte “kâmet” (قامت) kelimesinin içinde geçen elifin harf-i sahîh ve uygun bir davranış olduğunu söylemektedir.Sahîh’in gerçek, doğru ve kusursuz, ayıpsız anlamları dolayısıyla sevgiliye ait olduğunu söyleyebiliriz.Çünkü harf, ‘söz’ anlamına da gelmektedir.Beyitte de, *“elifte hareket yokken, elif illetliyken; sevgilinin boyu’nu ifade eden ‘kâmet’ nasıl doğru bir söz ve uygun bir davranış olur?”* diye sorulmaktadır ki bu soru, cevaba yönelik değil, ikrâra yöneliktir. Nedeni de, ‘kâmet’ kelimesi eliften dolayı illetli olması gerekirken, sevgilinin boyu anlamına geldiği için sahîh olmuştur.Şair bunu vurgulamaktadır.

Şair burada, sevgilinin kusursuz olduğunu, dolayısıyla ona ait hiçbir şeyde (ki kelime dahi olsa) illet olamayacağını söylemektedir.Bu yüzden ‘kâmet’ kelimesi de illetli kelimelerden değil, sahîh kelimelerden olduğu belirtilmiştir.Çünkü sevgilinin boyu eksiksiz ve kusursuzdur.

“elif” iki kere söylenerek Tekrir sanatı yapılmıştır.

“elif, harf-i sahîh, mevzûn, hareket, harekât” kelimeleriyle harflerle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“hareket-harekât” kelimelerinde İştikak sanatı yapılmıştır.

‘Ne için’ denilerek İstifham sanatı yapılmıştır.

3. Leb ü dendânının ol hüsn zekâtın diledim

Dedi kim farz değil dürr ile yâkûta zekât

“(Sevgilinin) leb ü dendânının ol hüsn zekâtın diledim; dedi kim dürr ile yâkûta zekât farz değildir.”

Zekat, İslam'ın beş şartından biri olup mâlî ibadetlerdendir. Zenginlerin, seneden seneye mallarının kırkta birini fakirlere vermeleridir. Sadaka-i fitır da, insanın gözünün başının zekatıdır. Bir malın zekatının verilmesi için o malın aslî ihtiyaç dışında kalması ve üzerinden bir tam yıl geçmiş olması gerekir (PALA 1995: 580).

Beyitte sevgili, güzellik zenginidir, servet sahibidir. Şair, ondan güzelliğinin bir parçasından olan dudak ve dişlerinin zekatını istemiştir. Servet güzellik olunca, zekat da o güzellikten faydalandırmaktır. Dolayısıyla şair, sevgilinin dudaklarını öpmek, dişlerini görmek istemiş fakat sevgili buna yanaşmamıştır.

Ayrıca, fikhen de madenlerden ateşte erimeyen ve şekil almayan sıvı ve katı olanlarından (yakut) zekat vermek gerekmez (ZUHAYLİ 1990: 287). Yine inci, mercan vb. denizden çıkarılan mallardan zekat vermek gerekmez (ZUHAYLİ 1990: 293). Dolayısıyla şair mecâzen sevgiliden güzelliğinin zekatını istemiş fakat sevgili de, gerçekten inci ve yakutun zekatının olmadığını söyleyerek geri çevirmiştir.

“leb ü dendân- dürr ile yâkût, hüsn zekât-farz değil” kelimelerinin dizilişiyle Düzensiz Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

“leb, dendân, dürr, yâkût, hüsn” kelimeleriyle sevgilinin güzellikleriyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Saçların dâm-ı belâdır düşen ol sevdâya

Bulamaz anda vefâ vü bulısar anda vefât

“Saçların dâm-ı belâdır, ol sevdâya düşen anda vefâ bulamaz vü anda vefât bulısar.”

Sevgilinin saçları kıvrımlarıyla şairin gönül kuşuna bir tuzaktır. Âşığın gönül kuşu bu tuzağa yakalandığı zaman asla kurtulamaz, belki kurtulmak da istemez. Bu dâm, onun kolunu kanadını da kırmış sayılır. Ayrılık içindeki âşığın kolunun kanadının kırık olması gibi (PALA 1995:130).

Sevda kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ki ‘kara sevda’ deyimini de bu sıvının siyah olmasından dolayıdır. Zaten sevda kelimesinin kendisinde de karalık anlamı vardır (PALA 1995:478-479). Beyitte de sevda hem kara hem aşk anlamında kullanılmıştır. Kara manasıyla saçlarla ilişkilendirilmiştir. Çünkü saç da karadır. Aşk manasıyla da âşığın içine düştüğü durum ifade edilmiştir ki ikinci mısradaki sonunun ölüm olduğu söylenmiştir.

Bub hastalığının sonunun ölüm olduğu söylenirken de ‘vefâ’ ve ‘vefât’ arasında kelime oyunu yapılmıştır.

“Belâ”nın yazılışı ile “Belî”nin yazılışı aynıdır. Dolayısıyla “Belî” ile “sevdâ” arasında bir ilişki kurmak da mümkündür. Yani Elest Meclisi’nde ruhlar “belî (evet)” diyerek dünyaya gönderilmişler ve hasretle birlikte sevdâ da başlamıştır.

5. Leblerin şerbetini gördü hayâdan utanıp

Ger kara yere girerse yeridir âb-ı hayât

“Âb-ı hayât leblerin şerbetini gördü, hayâdan utanıp ger kara yere girerse yeridir.”

Rivâyete göre, Hızır, İskender-i Zülkarneyn’in veziri imiş. İskender’in ordusu bir memlekete uğramış. Orada kendisine, ileride bir deniz olduğu, o deniz geçilince üç aylık yol olan karanlıklar ülkesinin (zulümât) başladığı, bu ülkede âb-ı hayât (ölmezlik suyu) pınarının bulunduğu söylenmiş. İskender ordusuyla bu denizi geçmiş, sahip olduğu karanlıkları aydınlatan iki mücevherden birini Hızır’a vererek ayrılmışlar. Hangisi âb-ı hayâtı bulursa diğerine haber verecekti. Bu sırada Hızır’ın yanında İlyas da bulunmakta imiş. Hızır ile İlyas bir müddet ilerlemişler. Yorulunca bir pınar kenarında konaklamışlar. Hızır, yanında getirdiği pişmiş balıkları çıkarmış. Pınardan elini yıkarken bir damla su balıklardan birinin üzerine damlamış. Balık o anda canlanıp suya sıçrayarak yüzmeğe başlamış. Hızır bilmiş ki Âb-ı hayât budur, kana kana içmiş. İlyas’a da içirmiş. O sırada bir emr-i İlâhî gelmiş ki bundan İskender’e söz etmeyeler. Böylece Hızır ile İlyas ölümsüzlüğe ermiş ve kıyamete kadar Hızır denizde, İlyas da karada sıkıntıya düşenlere yardımla görevlendirilmişler (PALAa 1998: 25).

Beyitte de sevgilinin dudakları âb-ı hayâta benzetilmesine rağmen burada ondan daha üstün tutulmuştur. Çünkü âb-ı hayâtı Hızır ile İlyas içmesine rağmen, sevgilinin leblerini içebilen olmamıştır (PALA 1995: 343).

Âb-ı hayâtın kara yere girmesi, toprağa çekilmesi demektir ki sevgilinin dudakları varken ona ihtiyaç yoktur anlamına da çıkar. Âb-ı hayât su olduğu için topraktan çıkar. Toprağa geri dönmesi, ‘utancından’ sebebine bağlanmıştır.

Âb-ı hayâtın toprağa utancından girdiği söylenerek Hüsn-i Tâil sanatı yapılmıştır.

Âb, sudur ve beyazdır; dolayısıyla kara ile arasında Tezat sanatı vardır.

6. Kanda kim devlet atına olasin şâh-süvâr
Nice ferzâneler anda ola bir lu‘b ile mât

“Kanda kim devlet atına şâh-süvâr olasin, nice ferzâneler anda bir lu‘b ile mât ola.”

Ey sevgili, sen nerde talih atına usta bir binici olursan, o meydanda nice bilgili kimseler bir oyun ile mat olur, senin önünde duramaz.

Her ne kadar sevgilinin talih ve baht atına binerek herkesi alt ettiği söylene de, beyitte satranç oyununun terimleri kullanılarak anlam derinliği oluşturulmuştur. Bu terimler, “at, şâh, ferzâne, lu‘b, mât” dır. Hatta diyebiliriz ki beyitteki mazmun, satranç oyunudur.

Satranç oyunu, “Satranç Tahtası” diye adlandırılan kare şeklinde bir alan üzerinde iki rakip arasında taşların sırayla oynatılmasıyla oynanır. Her iki tarafın da amacı, rakip şâhın kurallara uygun bir hamleyle, yenmekten kurtulması mümkün olmayana dek rakip şâha saldırmaktır. Bunu başaran taraf, rakibini ‘Şâh-Mât’ yapmış demektir ve oyunu kazanır. Mât olan taraf oyunu kaybeder (KULAÇ :3).

Satranç oyununda altı değişik taş vardır. Bu taşlar; piyon, at, fil, kale, vezir ve şâh. Şâhın gücü sonsuzdur. Çünkü şâh oyuncuyu temsil eder. Şâhın kaybı oyunun kaybı demektir (KULAÇ :54).

Beyitte ‘oyun’ tevriyeli kullanılmıştır. Hem bir oyunluk satranç hem de satranç içindeki değişik varyantlar anlamını taşımaktadır.

Sevgili, aşk oyununda herkese Şâh-Mât çekmekte, herkesi yenmektedir.

“at, şâh, ferzâne, lu‘b, mât” kelimeleriyle satranç oyunuyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

7. Hüsünün vafını Şeyhî yazalı defterine

Defteri hüsn ile doldu vü yazıldı hasenât

“Şeyhî, hüsnünün vafını defterine yazalı, defteri hüsn ile doldu vü hasenât yazıldı.”

Şeyhî, sevgilinin güzelliğinin özelliklerini defterine yazdığından beri, o defter güzelliklerle doldu ve iyiliklerin yazıldığı defter gibi oldu.

Divan şiirinin baş kişisi olan sevgilinin güzellik unsurlarının sonu yoktur. Ondan olan herşey güzeldir. Sevgili hakkında söylenebilecek söz bitmez (PALA 1995:480). Gözleri, kirpikleri, dudakları, dişleri, yüzü, yanağı, boyu vb. gibi özellikleri hakkında

farklı benzetmeler ve değişik sanatlar yoluyla o kadar çok beyitler oluşturulmuştur ki gerçekten şairin dediği gibi defterler, divanlar dolmuştur.

Nitekim Divan edebiyatında gazelin kelime anlamı, “kadınlar için söylenen güzel ve aşk dolu söz” dür. Divanların büyük bölümünü gazeller doldurur. Bir divan oluşturacak şair, Arap elifbasını esas alarak her harf ile sona eren en az bir veya birkaç gazel yazmak zorundadır (PALA 1995: 200-201). Dolayısıyla divanların büyük bölümünde, sevgilinin özelliklerinden bahsedildiğini söylemek gerekir ki şair de bunu vurgulamaktadır.

Ayrıca beyitte, sevgilinin güzelliklerinin yazıldığı defter, hayır-hasenâtın yazıldığı amel defterine benzetilmiştir. Bunun yanında buradan, şairin sevgilinin özelliklerinden bahsettiğini için amel defterine iyiliklerin yazılmış olduğu anlamını çıkarmak da mümkündür.

“*hüsn, defter, hasenât, yazıldı*” kelimeleriyle amel defteriyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.9. GAZEL 9*

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Andan berü ki saldı gözüme hayâli dost
Aldı karârı tenden ü cândan mecâli dost
2. Kahr u celâl-i hicrile yarıldı Tûr-ı cân
Sabr ola mı kılınca tecellî cemâl-i dost
3. Sâkî getir şarâbı vü boz 'akl düzgünün
Ya raht-ı cân sığa bir eve yâ hayâl-i dost
4. Hâlümi zülfi nice perâkende eyledi
Sorsa bilürdi tañ yiline vaf-ı hâli dost
5. Ger bahr olursa el yuyam âb-ı hayâtdan
Bir katre teşne cânuma irse zülâl-i dost
6. Bir şemme hâk-i pâyı kohusına kâni'em
Yel bigi geçmeseydi nesîm-i şimâl-i dost
7. Haste ciğer firâkı ile pâre pâredür
Şeyhî kime müyesser olupdur visâl-i dost

-Şerh-

1. Andan berü ki saldı gözüme hayâli dost
Aldı karârı tenden ü cândan mecâli dost

*age, sf. 114.

“Dost, gözüme hayâli saldı, andan berü ki tenden ü cândan mecâli (ve) karârı aldı.”

Dostun hayali gözümde olukça bende ne derman kaldı ne de karar...

“an” kelimesinin ‘aşk’ anlamı vardır(ULUDAĞ 2005:40). Aşk da, insanın ruhlar aleminden beşer alemine yani dünyaya gelişiyle başlamıştır.Çünkü Allah’ı gören ruhlar, elest bezminde ‘belî’ dedikten sonra O’na aşık olmuşlar fakat; dünyaya geldiklerinde asıl vatanlarından ayrılmanın hasretiyle yanıp yakılarak inlemeye, ağlamaya başlamışlardır.Nitekim, Marifetnâme’de bu durum şöyle anlatılmaktadır: “İnsanın kalbi olan ruhu, ruhlar aleminde iken kendi yaratıcısını perdesiz görmüş ve bilmişti.Kâlu belâ(evete dediler) meclisinde, “Elestü birabbiküm” (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) şarabıyla mest olmuştu.Onda hepsinin müşahedesi şüphesiz, ayne’l-yakîn mertebesini bulmuştu.Sonra gönül, o vuslat aleminden bu ayrılık dünyasına, o muhabbet meclisinden bu sıkıntı konağına inmekle his perdelerinin arkasına geçip bedenini bağıyla bağlanmıştır.”(HAKKI 1999: 583) Şair de, ‘o andan beri dostun hayali gözümde’ demektedir.Dost ile kastedilen sevgili olduğu gibi Allah’tır da...Nitekim Şeyhî mahlaslı olan şair de devamlı Allah’ı düşünmektedir.O’nun ve o anın hayali ile yaşamaktadır.

Burada önemli bir husus da, Allah’ın ancak hayal ile düşünülebileceğidir.Kaldı ki ne kadar hayal de edilse, O’nun gerçeğine vâkıf olmak mümkün değildir.Dolayısıyla hayal ancak, o anın hayalidir.Çünkü Allah’ı gözle görmek imkansızdır.Beyitte “saldı gözüme hayali” ile kastedilen de bu olmalıdır.

İkinci mısradaki şair, dostun bedeninden ve ruhundan gücünü ve kararını aldığını söylemektedir.Bu, aşık olmanın önemli bir göstergesidir.Çünkü aşıkta bir karar ve bir düzen yoktur.Vücudu aşkın ateşiyle yanarken, ruhu da dosttan başka hiçbir şeyle eğlenemez, karar kılamaz.

“karar,ten,cân,mecâl” kelimeleriyle aşkın tesirleri üzerine Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Kahr u celâl-i hicrile yarıldı Tûr-ı cân

Sabr ola mı kılınca tecellî cemâl-i dost

“Tûr-ı cân kahr u celâl-i hicrile yarıldı, cemâl-i dost tecellî kılınca sabr ola mı?”

Can dağı ayrılığın kahrından yarıldı, dostun cemâli tecelli ederse buna dayanılır mı?

Bu beyitte Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda yaşadığı olaya Telmih vardır.Buna göre, Musa karısıyla Mısır'a dönerken yolda Eymen-Tuva vadisine geldi.Kadının ağrısı tuttu. Hava soğuktu, yağmurluydu.Ateşe ihtiyaç vardı.Musa Tur Dağı tarafına baktı.Yeşil bir ateş gördü.Bunu çobanların yaktığı ateş sandı.Yaklaşınca bir ağaç tepesinde olduğunu gördü.O ilerledikçe ateş kuvvetleniyordu.Halbuki ateş sandığı, tecellî nuru idi.Korktu: Allah'ın, "Ya Musa!Ben alemlerin Rabbi olan Allah'ım" hitabına mazhar olunca secdeye vardı.Bu defa, "Ya Musa! Ben senin Rabbinim.Nalınlarını çıkar.Sen Tuva denilen mukaddes vadidesin" hitabı sâdır oldu.Musa mazhar olduğu hitaptan cesaret alarak Cenab-ı Hakk'ı görmek istedi. "Ya Rabbi bana zatını göster, sana bakayım" temennisinde bulundu.Fakat Cenab-ı Hakk "Len Terâni", "Sen beni göremezsın" hitabında bulundu ve dağa bakmasını, eğer dağ Allah'ın tecellîsine tahammül ederse Musa'nın da tahammül ederek görebileceğini söyledi ve dağa tecellî edince dağ parça parça oldu.Musa da bu tecellîden bayıldı.Bu cihetle Allah'ın yalnız nurunu görebildi, zatını görmeye muvaffak olamadı(ONAY 1996:364).

Tasavvufta Tur Dağı, insanın maddi yapısını temsil eder.Nitekim maddi yapı, Alah'ın tecellîsi ile yok olur.Bunun için, önce varlığı yok etmek gerekir(PALA 1995: 545).

Şair de can dağının, dostun cemâlinin tecellîsiyle yarıldığını söyleyerek mânevi yolculuğunda ilerlediğini söylemektedir.

"celâl-cemâl" arasında Tezat sanatı vardır.

"Tur,tecellî,yarıldı,cemâl" kelimeleriyle Hz.Musa'nın Tur Dağı'nda yaşadıklarıyla ilgili Tenâsüp sanatı ve Telmih sanatı yapılmıştır.

3. Sâkî getür şarâbı vü boz akl düzgünün

Ya raht-ı cân sığa bir eve yâ hayâl-i dost

"Sâkî şarâbı getür vü akl düzgünün boz; (çünkü) bir eve ya raht-ı cân yâ hayâl-i dost sığa."

Sâkî, şarabı getir ve aklın kararını boz; çünkü bir evde ya dünyanın süsü ya da dostun hayali olur.

Bu beyit tasavvufî bir beyittir.Sâkî, mürşid-i kâmil, pîr-i tarîkat(ULUDAĞ 2005: 306), şarâb da aşkı, muhabbeti, şevki ve vecdi temsil eder(ULUDAĞ 2005:327). Sâlik [bir tarikate girmiş bulunan,mürîd(DEVELLİOĞLU 1996:917)] rububiyeti temâşâ edince aklını kaybeder(ULUDAĞ 2005:33).

Raht-ı cân; canın, ruhun süsü ve döşemesi demektir(DEVELLİOĞLU 1996: 874). Tasavvufî yönüyle dünyaya karşılık gelmektedir.Çünkü diğer tarafta dostun hayali, düşüncesi vardır.Dolayısıyla raht-ı cân dünyevî yönü temsil etmektedir.

Şair, beyitte mürşid-i kâminden ilahi aşkı ve aklın kararından kurtarmasını istemektedir.Çünkü şaire göre, “ev” dediği kalbe bir şey sığar;o da dünyanın süsleri ya da dostun yani Allah’ın düşüncesidir.Hadis-i şerifte: “Mü’minin kalbi yerden, gökten, Arş’tan ve Kürsî’den daha geniştir.”(İBRAHİM HAKKI 1999:574) Bu kadar geniş ve büyük olmasına rağmen iki şey, ona sığmaz.Yani onun içinde dünya ve içindekiler varken “dost” yoktur; “dost” onun içinde ise dünya ve içindekiler yoktur.Zaten şair de bir önceki beyitte maddî tarafının “dost”un tecellîsiyle yok olduğunu söylemişti.Burada da ilahi aşkla, kendinden geçmeye başlamıştır.

Ayrıca, “ev” ve “sığa” kelimeleriyle; “Yere göğe sığmam, fakat mü’min kulunun kalbine sığarım” hadisine (İBRAHİM HAKKI 1999: 574) Telmih vardır.

“sâkî,şarâb,dost” kelimeleriyle ilahi aşkla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Hâlümi zülfî nice perâkende eyledi

Sorsa bilürdi tan yiline vasf-ı hâli dost

“Zülfî, hâlümi nice perâkende eyledi; dost, tan yiline vasf-ı hâli sorsa bilürdi.”

Sevgili, saçlarının halimi perişan ettiğini tan yeline sorsa ne halde olduğunu bilirdi.

Zülf; saç, Divan şiirinde en çok kullanılan güzellik unsurlarındandır.Öncelikle saç, perişan, düzensiz, dağınık, uzun vs. durumlarıyla aşığın aklını başından alır, esir eder, perişan eder.Misk ve anber bile sevgilinin saçı kadar güzel kokamaz.Bu kokuyu rüzgar alıp aşığa götürür(PALA 1995:458). Beyitte aşık, sevgilinin saçından rüzgarın getirdiği kokuyla perişan olduğunu belirtmekte ve sevgilinin de bundan habersiz olduğunu söylemektedir.Perişan durumunu öğrenmesi için, rüzgarı elçi olarak sevgiliye göndermektedir.Çünkü rüzgar aşığa, sevgilinin saçının kokusunu getirmiştir.Sevgili de aşığın durumunu öğrenmek istiyorsa, rüzgara sorması yeterlidir.

“perâkende” kelimesi hem aşığa hem de sevgiliye ait olduğunda da anlamlıdır. Şöyle ki; aşğın hali dağınık ve perişandır.Nedeni, sevgiliye olan aşk olduğu gibi aynı zamanda sevgilinin saçlarıdır. Sevgilinin de saçları daima dağınıktır; çünkü bu haliyle daha güzeldir.

Rüzgar, “yel” anlamıyla Divan şiirinde oldukça geniş bir kullanım bulmuştur. Sevgilinin saçlarındaki koku, rüzgarda daima mevcuttur.Sabah ve seher vakitlerinde esen rüzgarda bu, özellikle daha belirgindir.Rüzgar sevgilinin saçını çözer.Bazen rüzgarı bir postacı, bir ulak olarak görürüz.Bu durumda sevgiliden aşığa koku, aşıktan sevgiliye özleyiş, niyaz, âh u feryâd getirip götürür(PALA 1995: 454).

“zülf,yel,perâkende” kelimeleriyle sevgilinin saçlarıyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Ger bahr olursa el yuyam âb-ı hayâtdan

Bir katre teşne cânuma irse zülâl-i dost

Teşne cânuma bir katre zülâl-i dost irse ger âb-ı hayâtdan bahr olursa el yuyam.

Susamış canıma dosttan soğuk bir damla gelse benim için çok önemlidir, ölümsüzlük suyu deniz olsa bile ondan vazgeçerim.

“el yumak” mecaz yoluyla vazgeçmek yerinde kullanılır bir tabirdir(PAKALIN 2004: 524). Buradan bakılınca, beytin anlamı, yerli yerine oturmaktadır.Şair demektedir ki; susamış canıma sevgiliden soğuk bir damla su olsa yeter, ölümsüzlük suyundan deniz olsa istemem.

Susamış olan can için suyun değeri, hayatın değerine eşittir.Ayrıca, can susamaz;çünkü can, ruhtur ve ruhun da gıdası farklıdır. O, yanıp yakılarak sevgiliye kavuşmayı arzular.Dolayısıyla sevgilinin de sunacağı su, yanıp yakılan can için onu sevindirecek sözlerdir, hareketlerdir.

Yine, suyun ağızla içilmesinden dolayı diyebiliriz ki, aşığa hayat verecek olan sevgilinin dudaklarının arasından çıkacak olan güzel sözlerdir.Şair de bu sözleri, ölümsüzlük suyundan oluşmuş bir denize değişmemektedir.Nitekim, sevgilinin dudağı da âb-ı hayat gibi görülmesi çok zor ve hatta imkansız bir durum arzeder.

“katre,bahr,âb-ı hayât,zülâl” keliemeleriyle suyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“bahr-katre, âb-ı hayat- zülâl-i dost” kelimelerinin dizilişiyile Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

6. Bir şemme hâk-i pâyı kohusına kâni‘em

Yel bigi geçmeseydi nesîm-i şimâl-i dost

Bir şemme hâk-i pâyı kohusına kâni‘em; nesîm-i şimâl-i dost yel bigi geçmeseydi...

Kamus-ı Türkî’de “sabâ” için; “Şark-ı şimâli cihetinden esen hafif ve latîf rüzgar” (SAMÎ 1989: 816) karşılığı verilmektedir.Dolayısıyla nesîm-i şimâl-i dost, sabâ rüzgarıdır ki esişi hafiftir.

Sabâ yelinin Divan şiirinde kullanımı, sevgilinin kokusunu taşıması, dağıtması ve yayması esası üzerine kurulmuştur.O, daima sevgilinin saçlarından bir iz ve koku taşır.Aşığa sevgiliden haber getiren bir postacıdır.Sevgilinin saçındaki misk, anber, sünbül ve reyhan kokularına sahiptir(PALA 1995: 457).Fakat buradaki koku, sevgilinin ayağının toprağının kokusudur.Şair, “Ben sevgilinin saçındaki o eşsiz kokulara değil, ayağının bastığı topraktan çıkan kokuya bile razıyım.” demektedir. Yalnız, bu kokuyu getiren sabâ rüzgarı, yel gibi geçip gitmiştir.Şair bundan yakınmaktadır.

Şairin istediği, sevgilinin ayağının bastığı topraktan çıkan kokuyu getiren sabâ yelinin bir defa koklamaktır.O, buna razıdır fakat; sabâ rüzgarı yel gibi geçip gidince, bu kokudan da mahrum kalmıştır.

Yel, havanın yer değiştirmesinden oluşan esintidir(EREN-GÖZAYDIN 1988 :1615). Yani, sabâ rüzgarı da bir yeldir.Dolayısıyla şair, Tecâhül-i Ârif sanatı yaparak, sanki sabâ rüzgarının özelliğini bilmemezlikten gelmiştir.

“şemme,kohu,nesîm,yel” kelimeleriyle rüzgara ait kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

7. Haste ciger firâkı ile pâre pâredür

Şeyhî kime müyesser olupdur visâl-i dost

Şeyhî (nin) ciger(i) haste, firâkı ile pâre pâredür; visâl-i dost kime müyesser olupdur.

“Ciğer” kelimesinin iki anlamı vardır: ciğer,bağır; keder, sıkıntı (DEVELLİOĞLU 1996: 141)...Ciğer ve bağır anlamıyla baktığımızda, “Hasta olan bağır, sevgiliden ayrıldığı için parça parçadır. Şeyhî, acaba sevgiliye kavuşmak kime nasip olmuştur?” şeklindedir.İkinci anlamıyla baktığımızda, “Hasta olan aşık, keder ve

sıkıntıdan kurtulduğundan parça parçadır. Şeyhî, acaba sevgiliye kavuşmak kime nasip olmuştur?” anlamı çıkar.

Verdiğimiz birinci anlama göre, aşğın içi, sevgiliden ayrılınca üzüntü ve kederden parça parça olmuştur.Çünkü ayrılık ateşi, aşğın ciğerlerini öyle bir yakar ki göz göz olur, parçalanır.

İkinci anlama göre ise aşık, keder ve sıkıntıdan kurtulunca mahvolur.Sebebi ise, aşğın keder ve sıkıntıdan kurtulması demek, sevgilinin ona hiç yüz vermemesi,ilişkisini koparması demektir.Dolayısıyla bu, aşık için dayanılmazbir acıdır.Bu acı dolayısıyla da aşğın içi paramparça olur.Her iki anlamda da sevgili başkasına yâr olmuştur.En kötü tarafı da bu olsa gerektir.

“firâk-visâl” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

2.2.10. GAZEL 10*

Müfte‘ilün Mefâ‘ilün Müfte‘ilün Mefâ‘ilün

1. Devletüñ işiğinde kim kamuya feth-i bâb olur
Biz kula kısım olan hemîn cevr ü gam u ‘itâb olur
2. Câm-ı kerem ki sendedür ‘âleme lutf-ı ‘âm iken
Bize şarâb göz yaşı nişe ciger kebâb olur
3. Reşk-i bihişt ü hûrisin rahmet irür ki cânuma
Fürkatüñ odı tamudan dahı beter ‘azâb olur
4. Bâg-ı sa‘âdet isteyen eylük ide k’eyülerüñ
Hoş kohusu ebed kalur gül bigi kim gül-âb olur
5. Şeyhî bekâ diler iseñ cân haremin ‘imâret it
Kim bu cihân meremmeti hey dimedin harâb olur

-Şerh-

1. Devletün işiğinde kim kamuya feth-i bâb olur
Biz kula kısım olan hemîn cevr ü gam u ‘itâb olur

(Sevgilinin) Devletün(ün) işiğinde kim kamuya feth-i bâb olur (iken) biz kula kısım olan hemîn cevr ü gam u ‘itâb olur.

Kısım(a.i.): 1) Bölük, parça, takım; çeşit, nevi. 2) Fasil, bahis.

‘İtâb(a.i.): Azarlama, tersleme, paylama; darılma.

Cevr(a.i.): 1) Haksızlık, eza, cefa, eziyet, zulüm; sitem. 2) tas. Tarikat adamının ruhen ilerlemesine mani olan şey.

*age, sf. 123.

Hemîn(f.e.zf. ve s.): Bu bile, tıpkı bu;çok.

Sevgilinin saltanatının kapısına gelen herkese kapılır açılırken, biz kula düşen eziyet, zulüm ve azardır.

Şair bu beyitte, sevgiliye seslenerek onun hükümdar olduğu yerin eşğine gelen herkese bütün kapılar açılırken, kendisine düşenin haddinden fazla eziyet, dert ve azarlama olduğunu söylemektedir.Şair, sevgilinin herkese yüz verdiğini, güldüğünü, konuştuğunu, aşıklarını memnun ettiğini fakat, kendisini azarladığını ve kendisine haksızlık ettiğini belirtmektedir.Sevgili, aşkılarıyla gülmekte ve eğlenmekte ancak, şairi yanından kovmaktadır.Bunun nedeni olarak sevgilinin, şairi kıskandırmak istediğini veya onu henüz aşık olarak görmediğini söyleyebiliriz.

Fuzûlî de bir gazelinde şöyle sormaktadır:

Kamu bîmârına cânân devâ-yı derd eder ihsân

Niçün kılmaz mana dermân meni bîmâr sanmaz mı? (AKYÜZ-BEKEN 1990: 103).

[Sevgili, aşk yüzünden bütün hasta düşenlere derdinin devâsını ihsan ediyor.Niçin benim derdime derman kılmıyor, acaba beni hasta zannetmiyor mu (TARLAN 1998: 627) .]

Tasavvufî edebiyatta eşik, şeyhin kapısıdır, oradan medet umulur(PALA 1995: 51).Dolayısıyla şair de, şeyhin kapısında olanlara mânevi kapıların açıldığını ve mertebeleri geçtiğini söylemekte; masivaya düştüğü için kendisine mânevi mertebeler yerine sıkıntı ve eziyet düştüğünü belirtmektedir.Zaten “feth-i bâb” kapı açmaktır. Yani sülûkta makamların aşılmasıdır(TARLAN 1998: 650).

Bunların dışında, beyitte, şu anlamı da bulabiliriz: Şair, padişahın yanında hiçbir değerinin olmadığını fakat; herkese bütün kapıların açıldığını düşünmektedir.Bu da bize Harnâme'nin yazılış sebebiyle beytin anlamının örtüştüğünü göstermektedir.

“devlet,kul,kamu,bâb” kelimeleriyle devletle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Câm-ı kerem ki sendedür ‘âleme lutf-ı ‘âm iken

Bize şarâb göz yaşî nişe ciger kebâb olur

Câm-ı kerem ki sendedür; âleme lutf-ı ‘âm iken bize şarâb gözyaşî nişe ciger kebâb olur.

Kerem(a.i.): 1)Asalet,asillik,soyluluk. 2)Cömertlik, el açıklığı, lütuf, bağış.

Lütuf(a.i.): 1)Hoşluk,güzellik. 2)İyi muamele; iyilik.

Nişe(t.i.): Niçin,nasıl.

‘Âmm(a.i.): Umûma yani herkese ait, umûmî.

Cömertlik kadehi sende olmasına rağmen, aleme güzellik, hoşluk iken bize, gözyaşı şarap, ciğer kebab nasıl olur?

Câm, kadeh anlamında en çok kullanılan kelimedir.O, sevgilinin dudağıdır, ağzıdır.Çünkü içi dolu olan bir sırça kadeh, tıpkı dudak renginde görünür. Ayrıca bûse, en az bir şarap kadar insanı kendinden geçirir, sarhoş eder.Böylece aşık, dertlerini unuttur.Üstelik, sevgilinin ağzı acı sözlerle doludur ki şarap da acıdır(PALA 1995: 103). Burada câm-ı kerem şeklinde geçtiğine göre bu cömertlik kadehidir ve herkese bağışlar saçmaktadır.

Aynı zamanda bir sâkîden bahsedilmektedir ki elinde testi ile meclistekilere şarap kadehi sunmaktadır.Halkada oturanlardan olan aşık, kendisine şarap kadehi verilmemesine şaşırılmaktadır(PALA 2000: 74).

İkinci mısradaki şair, kendisine düşen kırmızı şarabın kanlı gözyaşı olduğunu söyleyerek, herkese lütuflar dağıtan sevgilinin kendisini umursamaz davranışından dolayı çok ağladığını belirtmektedir.Şair o kadar çok ağlamıştır ki artık göz pınarları kurumuş ve su yerine kan akmaktadır.Bu durumda dertler, sıkıntılar yüreğini de yakarak ciğerini kebab eylemiştir.

Ayrıca câm'ın dudak anlamıyla beyit; lütuf dolu güzel sözler senin elindedir ki değil herkes, bütün dünyaya bunları bağışlarken bana düşen acı sözlerden dolayı hep ağlamaktayım ve içim yanmakta anlamı da kazanır.Lutfun bütün dünyaya, bütün insanlara dağıtılması ve bağışlanması şairin düştüğü, bir anlamda felaketin boyutlarını da göstermektedir.Dolayısıyla şair de kan ağlamaya ve içi de yana yana kebab olmaya başlamıştır.

3. Reşk-i bihişt ü hûrisin rahmet irür ki cânuma

Fürkatün odı tamudan dahı beter ‘azâb olur

Fürkatün odı tamudan dahı beter ‘azâb olur, rahmet irür ki cânuma reşk-i bihişt ü hûrisin.

Reşk(f.i.): 1)Kıskanma, hased günü. 2) s. Kıskanılmış.

Bihişt(f.i.): Cennet, uçmak.

Ayrılığın ateşi cehennemden bile beter azaptır fakat; sen hurilerin ve cennettekileri kıskandıracak kadar güzel olduğundan canım rahmete erer.

Şair bu beyitte hem sevgiliyi hem de onun yüzünden yaşadıklarını anlatmaktadır. Sevgili, hurilerin ve cennettekilerin kıskandığı bir güzelliكتedir ki şair bu yüzden mutluluktan uçmaktadır. Fakat ondan ayrı olmanın verdiği acı ve ateş, cehennemin azabından daha beterdir.

Beyitte şairin iki zıt durum arasında olduğunu görüyoruz. Sevgilinin, huri kızları ve cennettekiler tarafından kıskanılacak kadar güzel olması, onun canına rahmet gibi hayat bağışlamaktadır. *Rahmet*; “acıma, esirgeme, bağışlama” olduğu gibi “yağmur” anlamına da gelmektedir (DEVELLİOĞLU 1996: 874). Aynı zamanda, bu kadar güzel sevgiliden ayrı olmak da cehennemin azabından daha beter acı vermektedir. Rahmetin bağışlama, acıma anlamı dolayısıyla, beytin anlamını tersten verirsek; sevgiliden ayrı olmak cehennemin azabından daha beter acı olmasına, cehennemdeki gibi ızdırap vermesine rağmen, sevgilinin hurilerin ve cennettekilerin kıskanacağı derecede güzel olması, şairin affedilmesine ve bağışlanmasına vesile olur, anlamı da çıkmaktadır. Yine, rahmetin yağmur anlamı dolayısıyla şair, cehennem ateşlerinde olsa da, sevgilinin güzelliğinin aşkınlığı, yağmur olarak bu ateşi söndürmekte ve azabı bitirmektedir.

Sevgiliden ayrı olmak, cehennem ateşinden daha beter değerlendirilerek Mübalağa sanatı yapılmıştır.

“rahmet-azab” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“bihişt, hûri, rahmet” kelimeleriyle cennetle ilgili kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Bâg-ı sa’âdet isteyen eylük ide k’eyülerün

Hoş kohusu ebed kalur gül bigi kim gül-âb olur

Bâg-ı sa’âdet isteyen eylük ide k’eyülerün hoş kohusu gül bigi ebed kalur kim gül-âb olur.

Bâğ(f.i.): 1) Bağ, büyük bahçe. 2) Seyir yeri, gezinti yeri. 3) Dünya. 4) Cennet.

Mutluluk bağına isteyen iyilik yapmalıdır. Çünkü iyilerin hoş kokusu, gül suyunun gül koktuğu gibi ebedî kalır.

Mutluluğun meyvelerle dolu bahçesini isteyenlerin iyilik yapmaları gerektiği söylenmektedir. Çünkü iyilerin hoş kokusu ebedî olarak kalır. Burada ebedîlik gül’e

benzetilse de gül'ün ebedî bir kokusu yoktur, bir mevsimlidir..Ebedî kokusu olan ve gül gibi kokan Hz. Muhammed'dir.Nitekim O'nun kokusu gül'e benzetilmiştir.

Ayrıca bağın içinde birçok meyve olması, iyilik yapan kişilerin elde edeceği mutluluğun çeşitli olmasıyla ilgilidir.

“gül,gül-âb,koku”kelimeleriyle gülle ilgili kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Şeyhî bekâ diler iseñ cân haremin ‘imâret it

Kim bu cihân meremmeti hey dimedin harâb olur

Şeyhî bekâ diler isen cân haremin ‘imâret it kim bu cihân meremmeti hey dimedin harâb olur.

Harem(a.i.): Saygıdeğer ve kutsal yer.

‘imâret(a.i.): Bayındır, imar edilmiş.

Meremmet(a.i.): Tamir, onarma; üstünkörü tamir.

Bekâ(a.i.): Devam, sebat, evvelki hal üzere kalmak, bâkilik.

Şeyhî, bâkî olmak istersen, can denilen kutsal yeri imar kıl ki üstünkörü yapılmış olan bu cihan “hey” bile diyemeden yıkılır gider.

Allahu Teâlâ'nın zâtî sıfatlarından “bekâ”, ebediyet ve sonu bulunmamak anlamına gelmektedir.Sonu olana “fânî”, sonu olmayana da “bâkî” denir.Yüce Allah “Bekâ” sıfatı ile vasıflanmıştır; çünkü ebedîdir, bâkîdir, varlığının sonu yoktur.Sonradan meydana gelen bütün varlıklar, Allah'ın kudreti ile meydana gelmişlerdir.Yine Allah'ın kudreti ile yok olurlar, yine var olurlar ve binlerce değişikliklere uğrayabilirler.Her şey yokolmaya mahkumdur; ancak azamet ve ikram sahibi Allah'ın varlığı kalıcı ve süreklidir(BİLMEN :16).

Dolayısıyla Şeyhî'nin dilediği “bekâ” sonsuz mutluluk olmalıdır.Çünkü can hareminin imâret edilmesi, kalbin kötü huylardan ve mâsivâdan temizlenip yalnız Allah için kılınmasıdır ki böylelikle sonsuz mutluluğun yolu açılır.

Cihanın üstünkörü onarılmış olması, her an harab olabileceği anlamına işaret etmektedir.Çünkü insan, bu alemin ne zaman sona ereceğini bilmediği gibi, ne zaman öleceğini de bilmez. Dolayısıyla bir an önce cân'ını imar etmelidir. “hey dimedin harâb olur” ifadesiyle ömrün bir nefeslik olduğu anlatılmak istenmiştir.Nitekim “hey” bir nefeslik bir sözdür.“imâret-harâb” kelimeleri arasında Tezat sanatı yapılmıştır.

2.2.11. GAZEL 11*

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1. Sâkiyâ câm-ı müravvak sun ki sâgar devidür
Lâle bigi al olalum çün gül-i ter devidür
2. Nefha-i 'anber mi yâ zülf-i benefşe cân viren
Yâ dem-i 'Îsî bigi bâd-ı mu'attar devidür
3. Hızr yüzlüler elinden nûş kıl âb-ı hayât
Feylesûf-i vakt isen san kim Sikender devidür
4. Bilmezem yâkût-ı ahmer mi lebûñ yâ kût-ı rûh
Bir sor iy sarrâf-ı devrân kim ne cevher devidür
5. Şâhumuz Me'mûn-ı vakt ü şehrumüz Dârü's-selâm
Şeyhiyâ yoluñda sâdik dur ki Ca'fer devidür

-Şerh-

1. Sâkiyâ câm-ı müravvak sun ki sâgar devidür
Lâle bigi al olalum çün gül-i ter devidür

Sâkiyâ câm-ı müravvak sun ki sâgar devidür; lâle bigi al olalum çün gül-i ter devidür.

Mürevvak(a.s.): Süzülmüş, tortusu giderilmiş.

Sâgar(f.i.): 1)Kadeh, içki bardağı. 2) tas. Allah'ın nuru ile dolan insan gönlü.

Ter(f.s.): 1)Yaş, ıslak. 2) Taze.

Devr(a.i.): 1)Dönme, bir şeyin etrafını dolaşma. 2)Dönüp dolaşma. 3)Nakil, aktarma. 4)Bir şeyi başkasına teslim etme. 5)Zaman, çağ.

* age, sf. 130.

Ey sâkî, süzölmüş şarap dolu kadeh ver ki artık zamanı geldi; biz lale gibi kızaralım çünkü, taze gül devrindeyiz.

Devrin anlamının içinde “aktarma; bir şeyi başkasına teslim etme” olduğundan beyitte, içkili ve eğlenceli meclisin anlatıldığını söyleyebiliriz.Yani aktarılan ve başkasına teslim edilen şaraptır ve bezmin özelliklerindedir.Bezmde herkes yere bir daire oluşturacak şekilde yan yana oturur.Sâkî elindeki büyük kadehi ile ortada döner ve herkese aynı içki kasesinden şarap ikram eder(PALA 1995: 90).Meclise neşe ve canlılık veren odur.Şairin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır; yahut bizzat sâkî sevgili mesabesinde(PALA 1995: 461).

Divan edebiyatında devr en çok bezmde içki kadehinin ortada dönüşünü anlatır. Sâkî,ilk kadehi meclisin ulusuna sunar ve kadeh, artık elden ele devretmeye başlar.Herkes bir yudum alıp yanındakine uzatır.Bazen kadehi sâkî kendisi de ortada devrettirir.Bu durumda sol eline içki testisini alıp sağ elindeki kadehi doldurarak tek tek herkese sunar.Buna “devr-i meclis” de denir(PALA 1995: 141).

Saf şarap süzölmüş şaraptır; tortusuz ve incedir(İPEKTEN 1997: 170). Şairin tortusuz ve süzölmüş şarap istemesi de meclisin önemli bir kişisi olduğu anlamına gelir.Çünkü, sâkînin şarap testisinin dibinde tortu bulunduğundan, kadehi ilk alanlara bu tortu gelmeyecek, tortusuz ve ince şarap içeceklerdir.

“Lâle gibi al olmak” tepeden tırnağa sarhoşluk anlamına gelir.Lale kadehe benzer ve kırmızıdır.Kadehin tamamen kırmızı olması, içenin de tamamen sarhoş olması demektir.

“sâkî,câm,sâgar,devr” kelimeleriyle bezmle ilgili kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Nefha-i ‘anber mi yâ zülf-i benefşe cân viren

Yâ dem-i ‘Îsî bigi bâd-ı mu‘attar devridür

Nefha-i anber mi yâ zülf-i benefşe yâ can viren dem-i ‘Îsî bigi bâd-ı mu‘attar devridür.

Nefha(a.i.): 1)Güzel koku. 2)Rüzgarın bir kere esmesi, bir esim yel. 3)Nefes üfürme.

Anber(a.s.): 1)Ada balığının karnından çıkan güzel kokulu madde. 2)Güzel koku. 3)Güzellerin saçı.

Benefşe(f.i.): Menekşe denilen güzel kokulu küçük çiçek.

Bâd(f.e.): 1)Yel,rüzgar. 2)Nefes, soluk.

Can veren anber kokulu nefha mı, yarin menekşe kokulu saçı mı, yoksa İsa zamanı gibi güzel kokulu nefes devri midir?

Nefha, tasavvufta Allah'ın Hz. Adem'e, kendi ruhundan üflemesi, Rahmânî nefestir(ULUDAĞ 2005: 273).Kur'an'da da şöyle geçer: “Ve düşün o vakti ki, Rabbin meleklere: ‘Ben kuru bir çamurdan biçimlendirilmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağım. Bunun için, Ben onu muntazam bir insan kıvamına getirip içine ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun için secdeye kapanın!’” (15/28-29). Dolayısıyla nefha, cansız bir varlığa can verilmesidir ki görüldüğü gibi Allah'ın elindedir.

Hız. İsa, dört büyük kitaptan kendisine İncil nazil olan peygamberdir.Anası Hz. Meryem, Cebrail'in bir üfürmesiyle gebe kaldığı için babasız dünyaya gelmiştir.Hız İsa ölülere nefesi ile diriltir, körlerin gözünü açardı (ONAY 1996: 283).Beyitte “dem-i ‘İsî” ile kastedilen, O'nun ölülere nefesi ile diriltmesidir.

Zülf, Divan şiirinde en çok kullanılan güzellik unsurlarındandır.Ondaki koku bazan kendinde mevcuttur, bazan dadişarıdan gelir.Misk ve anber bile sevgilinin saçı kadar güzel kokamaz.Bu kokuyu rüzgar alıp aşığa götürür(PALA 1995: 458).Zülfün kokusunun aşığa can vermesi, aşığın sevgiliden ayrı bir ölü durumunda olması, canlılık denilen belirtilerden uzak olmasıyla ilgilidir.Bu yüzden, sevgilinin saçlarının kokusu, bir nefha gibi aşığa can bağışlamaktadır.. Çünkü beyitte hayat veren koku ve nefhalardan bahsedilmektedir.

Beyitte can veren'in ne olduğu sorgulanır gibi gözükse de sevgilinin saçlarının, mucizevi özellikler bakımından Hız. İsa'dan daha üstün olduğu vurgulanmaktadır. Şair, bunu da kendisinin can'a kavuşması sonrasında söylemekte ve şaşkınlıkla hangi nefhadan hayat bulduğunu bilmediği belirtmektedir.Fakat asıl kastedilen sevgilinin saçlarının kokusunun etkisidir.

“nefhâ,bâd,dem-i ‘İsî” gibi kelimelerle Hız. İsa'nın mucizeler gösteren nefesiyle ilgili kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Hızr yüzlüler elinden nûş kıl âb-ı hayât

Feylesûf-ı vakt isen san kim Sikender devridür

Âb-ı hayât(ı) Hızr yüzlüler elinden nûş kıl; feylesûf-ı vakt isensan kim Sikender devridür.

Âb- hayât(f.i.): İçene ebedî hayat bağışlayan efsânevî su.

-nûş(f.s.): “içen,içici” manalarıyla kelimelere takılır.

Ölümsüzlük suyunu Hızır gibi olan güzellerin elinden iç; vakti anlamak istersen, varsay ki İskender devridir.

Kelime olarak “yeşillik, yeşerme, tazelik” gibi anlamları olan Hızır, âb-ı hayat içip ölmezliğe kavuşan kişidir.Peygamber veya velî olduğu hususunda rivayetler vardır. Halk inanışında büyük bir yer edinmiş olup onun, darda kalanların imdadına yetişmesi inancı, hayli yaygındır. “Kul bunalmayınca Hızır yetişmez, Hızır gibi yetişmek” vs. kalıplaşmış sözlerde hâlâ yaşar.Onun Nuh, Musa ve İskender zamanlarında yaşadığı hususunda rivayetler varsa da ölmezliğe kavuşmasının İskender zamanında gerçekleştiği görüşü yaygındır (PALA 1995: 248).

Kaynağı karanlıklar demek olan zulmat, zulûmât, zulmet denilen ve menbaı meçhul bir diyarda bulunan sudur ki içen ölmez, dünya durdukça yaşarmış.Bu suyu ilk olarak Hızır ve İlyas peygamberler bulup içmişler; sonra Allah bu pınarı insanların gözünden sakladığından İskender Zulumât’a kadar gittiği halde suyu bulamamıştır (ONAY 1996: 65).Feylesûf, filozoftur ki, “Felsefe ile uğraşan ve felsefenin gelişmesine katkıda bulunan kimse” (EREN-GÖZAYDIN 1988: 505) ; felsefe de, “olayların sebep ve sonuçları üzerine kendince soyut birtakım düşünceler ileri sürmek” (EREN-GÖZAYDIN 1988: 493) demektir. Beyitte kastedilen de “zamanı anlamaya çalışan”dır.

Tarihte iki İskender vardır: Biri, Makedonya Kralı Filip’İN milattan 356 yıl önce doğan oğlunun adıdır.Çok zeki, akıllı, kudret ve kuvvet sahibi idi.Aristo kendisini yetiştirdi.Yirmi yaşında hükümdar oldu.Yunanistan’ı zabtettikten sonra İran’a hücumla Anadolu, Suriye, Mısır, İran ve Hindistan’ı zabtetti.Hindistan’dan Çin’e geçti, gûyâ burada âb-ı hayatı aradı, bulamadı.Dönüşünde Bâbil’de eğlence ve sefahatin sonucunda 33 yaşında öldü. İkinci İskender, vaktiyle Yemen’de hükûmet süren Arap hükümdarlarındanHârisü’r-Râyiş’in oğlu Zülkarneyn lakabıyla meşhur olan ve peygamberliği rivayet edilen zattır.Gûyâ Çin Seddi’ni yapanın, zulumâtta âb-ı hayat arayanın bu zat olması muhtemeldir.Kur’an’da ismi geçen budur.Edebiyatımızda bu iki isim karıştırılmış, bütün menkîbeler Makedonyalı’ya isnat edilmiştir (ONAY 1996: 285-286).

Söylentiye göre Hızır ve İlyas peygamberlerle İskender, âb-ı hayatı aramaya çıkmışlar.Uzun süre pek çok yer dolaştıkları halde bulamamışlar.Bir ülkenin halkı,

ileride bir deniz olduğunu, bunu aştıktan sonra karanlıklar ülkesinde aradıkları suyu bulabileceklerini söylemiş. Denizi geçip Zulûmât ülkesine gelince İskender, yanında bulunan ve karanlığı aydınlatan iki billur toptan birini Hızır'la İlyas'a vermiş ve iki koldan karanlıklar ülkesine girmişler. Suyu kim bulursa öteki tarafa haber vermek üzere sözleşmişler. Hızır ve İlyas uzun aramalardan sonra yorgun düşüp bir su başında biraz dinlenip yemek yemek istemişler. Hızır ellerini yıkarken birkaç damla su, yanlarındaki kurutulmuş balığa sıçrayınca, balık canlanıp suya atlamış. Hızır ve İlyas peygamberler, bunun aradıkları su olduğunu anlayıp içmişler ve ölümsüzlüğe kavuşmuşlar. Tanrı suyun yerini bildirmemelerini buyurduğu için de İskender'e haber verememişler (İPEKTEN 1998: 115-116).

“Hızır” kelimesi Tevriyeli kullanılmıştır. Hızır, taze anlamı dolayısıyla sevgili olarak düşünürsek, âb-ı hayat da sevgilinin dudağı olur. Çünkü sevgilinin dudağında âb-ı hayat özelliği vardır (PALA 1995: 15). Ancak onu içebilen olmamıştır (PALA 1995: 343). Şair de, “İskender devrinde olduğunu düşündüğünde, âb-ı hayatı ancak sevgilinin dudağından içebilirsin.” demektedir. Nitekim yukarıda da açıklandığı gibi âb-ı hayatı Hızır ile İlyas içtikten sonra, ölümsüzlük suyu yok olmuştur. Dolayısıyla şair, yok olmadığını sevgilinin dudağında bulunduğunu ifade etmektedir.

Hızır'ı, Hızır anlamıyla değerlendirdiğimizde, âb-ı hayatı bulan ve gören tek kişi o olduğuna göre, yine verebilecek ve içirebilecek tek kişi de odur. Şair de bu gerçeği dile getirmiştir.

“Hızır” kelimesi iki anlamda kullanılarak Tevriye sanatı yapılmıştır.

“Hızır, âb-ı hayat, İskender” kelimeleriyle ölümsüzlük suyuyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Yine “Hızır, âb-ı hayat, İskender” gibi kelimelerle ölümsüzlük suyunun aranışı olayına Telmih vardır.

4. Bilmezem yâkût-ı ahmer mi lebün yâ kût-ı rûh

Bir sor iy sarrâf-ı devrân kim ne cevher devridür

Lebün yâkût-ı ahmer mi yâ kût-ı rûh (mu) bilmezem; iy sarrâf-ı devrân bir sor kim ne cevher devridür.

Ahmer(a.s.): Kırmızı, kızıl

Kût(a.i.): 1)Yaşamak için yenilen şey. 2)Yiyecek. **Kût-ı rûh:** Can için olan gıda

Sarrâf(a.s.): 1) Sarfeden. 2) Sarraf. 3) Anlayan, değer veren.

Cevher(a.i.): 1) Maya, öz. 2) Elmas, değerli taş.

Devrân(a.i.): Dünya, felek, zaman, talih, kader; devir.

Ey sevgili, dudağın kızıl bir yakut mu yoksa can için bir gıda mı bilmiyorum. Zamanın sarrafına hangi değerli taş olduğunu sormak gerekir.

Yakut taşının kırmızı, sarı ve gök renginde olmak üzere üç çeşidi vardır. En kıymetlisi nar tanesi gibi kırmızı olanıdır. Buna yakut-ı rummani de denir. Yenildiğinde kalbe iyi gelirmiş. Bu nedenle yakut-ı müferrih denilen bir çeşit pahalı şerbet de yapılmış. Sevgilinin dudağı da yakutu andırır (PALA 1995: 567). Çünkü ikisi de kırmızıdır ve ikisi de çok değerlidir. Yakutun yenildiğinde kalbe iyi gelmesi, yakutun dudağa benzetilmesi dolayısıyla, sevgilinin dudağının yenilerek yani öpülerek aşığın kalbinin iyileştirilmesi sözkonusudur.

Aslında şairin, sevgilinin dudağını neye benzeteceğini şaşırması, Tecâhül-i Ârif sanatından ileri gelmektedir. Çünkü, dermanın sevgilinin dudağını öpmekten geçtiğini bildiği halde bilmezlikten gelmektedir.

Şairin, zamanın sarrafına sorduğu, hangi değerli taş devrinde olduğudur. Halbuki sevgilinin dudağı yakut olduğu için, aşık için ondan değerli bir taş yoktur ve diğer değerli taşlar da onu ilgilendirmez. Zaten beyite “bilmezem” diyerek başlanması da sevgilinin dudağının şairi kendinden geçirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla şair, hangi devirde olduğunu bilmemekte; ayrıca kendinden geçiren dudaklar yüzünden ilgilenmemektedir de.

Ayrıca “cevher” ebced hesabında, tarih düşürme yöntemlerinden biridir. Mücevher veya cevher tarih denilen bu yöntemde, yalnızca noktalı harfler toplanarak istenilen rakama çevrilir (PALA 1995: 521). Bunu dikkate alarak beyti değerlendirdiğimizde şair, zamanı bilen birisinden hangi yılda yaşadığını sormaktadır. Çünkü sevgilinin dudakları ve onları öpme düşüncesi, şairin aklını başından almıştır.

“yâkût” ile “yâ kût-ı rûh” kelimeleri arasında Cinas sanatı yapılmıştır.

“yâkût, cevher, sarrâf” kelimeleri arasında değerli madenlerle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Şâhumuz Me‘mûn-ı vakt ü şehrumüz Dârü’s-selâm

Şeyhiyâ yolunda sâdık dur ki Ca‘fer devridür

Şâhumuz Me'mûn-ı vakt ü şehrimüz Dârü's-selâm(dır); Şeyhiyâ, Ca'fer devridür ki yolunda sadık dur.

Me'mûn(a.h.i.): Abbasi haliflerinden Harunu'r-Reşid'in kendisinden ve kardeşi Emin'den sonra hükümdar olan oğlunun adı.

Dârü's-selâm, selâmet yurdu demek olup Bağdat şehri hakkında eskiden bu tabir kullanılırdı. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de "cennet" anlamıyla geçer (PALA 1995: 132).

Tarihçilerin âlim, filozof, zeki, ilme değer veren bir hükümdar olarak nitelendirdikleri Me'mun'un saltanat devri, yıpratıcı olaylara rağmen İslam tarihinin en parlak dönemlerinden biri olmuştur.Me'mun devri, İslam tarihinde felsefe ve kelam düşüncesinin gelişmesinde bir dönüm noktası teşkil eder.Me'mun hilafet makamına entelektüel bir anlam katmış, felsefe ve kelam tartışmalarında bilginler topluluğuna başkanlık etmiş, aynı zamanda bu toplantılara kendisi de tartışmacı olarak katılmıştır (TDV c.29 2004: 103). Bu yönüyle Me'mun, sanatkar ve bilginlere değer veren bir hükümdar olup bu yönüyle beyitte değerlendirilmiştir.

Şâh, sanatkar ve bilginlere değer veren Me'mun; şehir de Bağdat olunca Şeyhî'ye düşen Ca'fer yolunda sâdık durmaktır. Çünkü değeri bilinen bir yer ve zamanda, değer bilen bir şâhın yanındadır.

2.2.12. GAZEL 12*

Müfte‘ilün Mefâ‘ilün Müfte‘ilün Mefâ‘ilün

1. Rind-i melâmetüz bizüm hâtırumuz güzelledür
Bize öğüt viren sanur gönül ile göz eldedür
2. Kendüzüñe vir öğüdün yürü i zâhidem diyen
Mahv idemezsin alnumuz yazusu çün ezelledür
3. Tañrı sever güzelleri kul sevicek hatâ mıdur
Göstereyim mi âyetin çün bilesin nezelledür
4. Sûret ü nakş gözleyen kâfir ü büt-perest olur
‘Âşık-ı sâdık olanuñ fikri o Lem-yezelledür
5. Şeyhî bahâr günleri menfa‘ati yok öğüdün
Fikr şarâb u şâhid ü çeng ü ney ü gazelledür

-Şerh-

1. Rind-i melâmetüz bizüm hâtırumuz güzelledür
Bize öğüt viren sanur gönül ile göz eldedür

Rind-i melâmetüz bizüm hâtırumuz güzelledür; bize öğüt viren sanur gönül ile göz eldedür.

Melâmet(a.i.): Ayıplama, kınama; azarlama, çıkışma.

Rind(f.s.): Kalender, dünya işlerini hoş gören kimse, aldırışsız.

Hâtır(a.i.): 1)Zihin, fikir. 2)Keyif, hal. 3) Gönül. 4) tas. Kalbe gelen manevi hitap.

* age, sf. 135.

Ayıplamadan korkmayan kalender insanları ki aklımız güzeldedir; bize öğüt veren de insanlarla uğraştığımızı zanneder.

Melâmet, selâmeti terk etmektir. Kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümektir. Allah'ın kanunu öyledir ki, kim halkı Hakk yola davet ederse herkes onu kınar. Peygamber, velîler hep kınanmışlardır. Bu yüzden Hakk yolda yürüyen Hakk erlerinin kınanmayı daima göze almaları ve buna hiç aldırış etmemeleri lazımdır. Özellikle aşıklar, aşkları uğruna her türlü kınanmayı, hatta aşağılanmayı göze alırlar (ULUDAĞ 2005: 241-242).

Rind; halkın hakkındaki söylediklerine aldırılmadan gönlünce hareket eden, keyfince davranan, içi irfanla süslü, ilimle dolu olduğu halde halktan biri gibi sade yaşayan hakîm, bilge kişi, herşeyin ilahi takdire göre meydana geldiğini bilen kâmil insandır (ULUDAĞ 2005: 297). Divan şairi de kendini rind olarak değerlendirir. Ona göre cihanın bir pul kadar değeri yoktur. Acıyı-tatlıyı, iyiyi-kötüyü hoş görür. Üzüntü ve neşe onun katında aynıdır (PALA 1995:449).

Şair kendini, kınamaktan bir rind olarak belirttikten sonra düşüncelerini tamamen bir güzelin, bir sevgilinin doldurduğunu söylemektedir. Öyle ki söylediği, konuştuğu, sustuğu, baktığı, gördüğü hep sevgilidir. Yaptığı herşey onunla ilgilidir ve çoğu zaman da halkın anlayamayacağı türden şeylerdir. Bu yüzden insanlar şairin yaptıklarını yanlış ve çılgınlık olarak görür ve ona öğütler verir; zannederler ki onun gözü gönlü bir insandır. Ama şairin kastettiği sevgili ve güzel, Allah'tır. Şair, Allah'a aşık olduğunu belirterek aklının fikrinin hep O'nunla olduğunu söylemektedir. Bu yüzden, yaptıklarını da insanlara normal gelmemekte ve onu kınamaktadırlar. Fakat şair, melâmî rindi olduğundan onlara hiç aldırılmaz.

Şair, Allah aşkıyla her yerde "dost, dost!" diye gezmekte; insanlar da onun bir sevgilinin aşkından deli olduğunu zannetmektedir. Dolayısıyla ona öğütler vermeye çalışmaktadırlar.

"rind, melâmet, güzel, hâtır" kelimeleriyle rindle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

"güzeldedir" kelimesi ile "göz eldedür" kelimesinin yazılışı aynı olduğundan Cinas sanatı yapılmıştır.

2. Kendüzüne vir öğüdün yürü i zâhidem diyen

Mahv idemezsin alnumuz yazusu çün ezeldedir

İ zâhidem diyen, yürü, öğüdü kendüzüne vir; alnumuz yazusu mahv idemezsin çün ezeldedir.

Zâhid(a.s.): Çok, aşırısofu; kaba sofu.

Yürü git ey zahidim diyen, öğüdünü kendine ver. Benim yaptıklarım alınımın yazısı olup ezelde yazılmıştır, bu yüzden sen beni değiştiremezsin.

Bu beyit, birinci beytin devamıdır. Birinci beyitte, kendini kınayıp da öğüt verenlere; bu beyitte cevap verilmektedir. Şair onlara; öğüdünü kendine ver ey zahit, yürü git başımdan diyerek, bu şekilde oluşunun ezelde yazıldığını ve hiçbir şekilde değişmeyeceğini söylemektedir.

Alın yazısı denilen, Levh-i Mahfuz'da yazılı bulunan şeyler olup bunlar asla değişmezler. Levh-i Mahfuz, Allah'ın kudretiyle olacak şeylerin, üzerinde yazılı bulunduğu levhadır. Allah ilk önce levh ü kalem (satih ve kalem) i yaratmıştır. Kalem, bu levhaya kainatta olacak herşeyi yazmıştır. Tasavvufa göre levh, Tanrı bilgisi; kalem ise Tanrı iradesidir. İnsanların kaderi Levh-i Mahfuz'da yazılıdır. Yazılı olan şeyler ne eksik, ne fazla olmayıp zamanı gelince ortaya çıkarlar. Bu levha yedinci kat gökte bulunur ve doğu ile batı uzunluğu kadar en ve boya sahiptir (PALA 1995: 346).

Ezel, başlangıcı olmayan geçmiş zamandır. Ezelin evveli tasavvur edilemez (PALA 1995: 175). Bu yüzden şair, melâmî rindi oluşunu Allah'ın ezeldaki takdirine bağlamaktadır.

Zâhidler dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişilerdir. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Şairler daima zahid karşısında rindi (aşığı) görürler. Zahidde olanlar rindde yoktur. Bu bakımdan geçimsizdirler. Zahid aşkı inkar ettiği için bu duruma düşmüştür.

Rind ile Zahid çatışması, dünyanın en eski efsaneleri kadar bu edebiyatta revaç görür ve iltifata mazhar olurlar. Pek çok şiirde rind, rindân kelimeleri zâhid'in kaşısına fethedilmiş birer kale olarak dururlar. Fuzûlî'nin de Arap dili ile yazmış olduğu Rind ü Zâhid'i de bunun bir delili sayılabilir (PALA 2000: 266). Fuzûlî, bu eserine tasavvuf havası vererek dünya ve kainata dair görüşlerini ortaya koyar. Kendi felsefesini Rind ile Zâhid'in ağzından kaleme alır. Rind, onun gönlünden geçenleri, Zâhid de düşüncesini açığa vurur. Sonunda şairin düşüncesi duygusunda birleşir (FUZÛLÎ 2001: 13).

Edebiyatımızda Rind ile Zâhid tipleri,şairlerimize dünya ve ahiret düşüncelerini ortaya koyma imkanını vermede en büyük yardımcı olmuşlardır(FUZÛLÎ 2001: 16).

3. Tanrı sever güzelleri kul sevicek hatâ mıdur

Göstereyim mi âyetin çün bilesin nezelledür

Güzelleri Tanrı sever, kul sevicek hatâ mıdur? Âyetin göstereyim mi? Çün bilesin nezelledür.

Allah güzelleri severken, kul sevince hata olur mu? Bununla ilgili ayeti göstereyim de, ezeli bir hüküm olduğunu anla.

Tasavvufa göre kainatın yaratılış gayesi aşktır.Vücûd-ı Mutlak aynı zamanda Kemâl-i Mutlak (salt olgunluk) ve Cemâl-i Mutlak'tır (salt güzellik). O' nun şanı kendini izhâr etmektir.İşte Cenab- Hakk da aşk-ı Zâtî sebebiyle kendini görmek istedi ve bir ayna mesabesinde olarak kainatı ve insanı yarattı.Bir kudsî hadiste, “*Ben bir gizli hazine idim.Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.*” Buyrulur.Allah'ın bilinmeyi istemesi aşktır ve bu aşk, özün özüdür; aşk, her şeydir.Evrenin özünü aşk oluşturur ve bütün mevcûdattaki ilk cevher aşktır.Bu aşkta Allah aslî sevgilidir ve her şeyin özüdür. Nasıl ki O'nun mutlak güzelliği kainata güzellik vermiş; her güzellik de O'ndan bir iz taşır olmuştur(PALA 2000: 310-311).

Tasavvufî aşk hakkında pek çeşitli yorumlar yapılmıştır.Bunlardan birçoğu aşkı, mecâzî ve hakîkî aşk olarak ikiye ayırır.Mecâzî aşk, hakîkî(İlahi) aşka giden yolda bir deneyiş, belki bir duraktır.İşte Divan edebiyatı bu ince noktadan hareketle mecâzî ve İlahi aşkı aynı şiir potasına koyar.Bizzat Hz. Peygamber, “*Allah güzeldir, güzel(lik)i sever.*” buyurmuştur. O halde aşk'ta dînen bir beis yoktur.Bilakis bir teşvik sözkonusudur(PALA 2000: 311-312)

Dolayısıyla beyitte rind ile zâhid'in devam eden münakaşasını görmekteyiz.

“Tanrı,ayet,ezel” kelimeleriyle dini kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Sûret ü nakş gözleyen kâfir ü büt-perest olur

‘Âşık-ı sâdık olanun fikri o Lem-yezelledür

Sûret ü nakş gözleyen kâfir ü büt-perest olur; âşık-ı sâdık olanun fikri o Lem-yezelledür.

Sûret(a.i.): 1)Biçim, görünüş, kılık. 2)Tarz, yol, gidiş. 3)Çare. 4)Yazı veya resim kopyası. 5)Resim.

Nakş(a.i.): 1)Resim. 2)Duvarlara, tavanlara yapılan yağlı veya sulu boya resim, süsleme sanatı.

Büt-perest(f.b.s.): Puta tapan.

Lem-yezel(a.b.s.): Bâkî, kalıcı (Allah'ın sıfatlarındandır).

Görünüş ve şekle bakıp aldanıp kalan kafir ve putperesttir; gerçek aşıkların akli fikri bâkî olan Allah'tadır.

Şekiller ve resimler, dünya hayatındandır ve geçicidir.Hele bir de bunlara inanılıp iman edilirse, kişi dinden çıkar ve putperest olur.Aynı zamanda bunların aşkı sahtedir.Çünkü geçici olana takılıp kalmışlardır.Fakat gerçek aşıklar, geçici olana ve heveslerine bağlanmazlar.Onlar bâkî olan Allah'ı isterler ve daima O'nu düşünürler.

Tasavvufa göre madde alemine sûret alemi denir.Herşeyin görünüş şekli ve nitelikleri birer surettir.Sûret bütün varlık alemi, mânâ ise Allah'tır. Sûret değişken olabilir. Ancak mânâ kalıcıdır (PALA 1995: 489).

Dolayısıyla şair, dünyaya aldananları kafir ve putperest olarak nitelemektedir.

“sûret,nakş,büt-perest” kelimeleriyle şekil ve ona aldanmakla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Şeyhî bahâr günleri menfa‘ati yok ögüdün

Fikr şarâb u şâhid ü çeng ü ney ü gazelledür

Şeyhî, bahâr günleri ögüdün menfa‘ati yok;(çünkü) fikr, şarâb u şâhid ü çeng ü ney ü gazelledür.

Şâhid(f.s.): 1)Sevgili. 2)Güzel.

Gazel(a.s.): 1)Lâtif. 2)Nazım şekli. 3)İrticâî olarak ses ile yapılan taksimdir, ekseriya saz ile karşılıklı olarak saz-söz taksimi şeklinde yapılır.

Eng(f.i.): 1)El. 2)Pençe. 3)Kanuna benzer, dik tutularak çalınır bir çeşit saz.

Şeyhî, bahar günleri akıl şarap, sevgili ve eğlence meclisinde olduğundan ögüdün bir faydası yoktur.

İlkbaharda kırlara çıkılır, yiyip içip eğlenilir (İPEKTEN 1998:122). İlkbaharda rüzgarın getirdiği güzel kokular, renk renk çiçekler vardır ve bu güzelliklerden yararlanmak gerekir(İPEKTEN 1998:123).Çünkü ilkbahar mevsimi sürekli değildir,

abuk geçer.Dünyanın bu geçici olan mutluluğu, zenginliği ele geçince bundan yararlanılmalıdır(İPEKTEN 1998:124).İlkbaharda yiyipiip eğlenmek varken öęüdüñ faydası olmaz.Zaten akıl da hep şarap ve meclistedir.Akıl başka şeyleri düşünür ve isterken,öğüdü dinlemez ve anlamaz.Dolayısıyla öęüdüñ hiçbir faydası olmaz.

Beyitte ilkbaharda yapılan şeylerden bahsedilmektedir.İlkbaharın güzelliklerinden, eğlence ve meclislerinden yararlanmak; yemek, içmek ve eğlenmek gerektiğinden söz ediyor.

2.2.13. GAZEL 13*

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

1. Şehâ hüsnüñ tecellîsin gözüm maksûd idinmişdür
Anuñçün Ka'be dîdârın gönül ma'bûd idinmişdür
2. 'Âcebdür 'ışk yolu kim nigâruñ zülfi derdinden
'Asâ Mûsî düzetmişdür zirih Dâvûd idinmişdür
3. Sen ol şehsin ki sâyeñden düşer cân farkına devlet
Ayaguñ hâk-i pâyını cihân mahmûd idinmişdür
4. Hevâdârûndur ay u gün dönerler mihr şevkinden
Hevesdür bezmüñe zühre anuñçün 'ûd idinmişdür
5. Mu'attar kılmaga dehrüñ dimâğın hoş kohulardan
Mahabbet odı Şeyhî'nüñ yüregın 'ûd idinmişdür

-Şerh-

1. Şehâ hüsnüñ tecellîsin gözüm maksûd idinmişdür
Anuñçün Ka'be dîdârın gönül ma'bûd idinmişdür

Şehâ hüsnün tecellîsin gözüm maksûd idinmişdür; anuñçün Ka'be dîdârın gönül ma'bûd idinmişdür.

Ey güzellik şahı, güzelliğinin görünmesi gözümün amacı olduğundan Ka'be'nin yüzünü gönlüm ibadethane edinmiştir.

Tecellî; görünmeyenin kalplerde görünür hale gelmesidir. Tecellî kavramında daima bir gaybden şuhûda, karanlıktan aydınlığa, bilinmezlikten bilinirliğe,

belirsizlikten belirliliğe geçiş vardır.Tecellî, sâlike cezbe, bazen sükûn verir(ULUDAĞ 2005: 346).Dolayısıyla buradaki “hüsn” de ilahi güzellik olup alemdeki bütün güzellikler ve güzeller O’nun güzelliğindedir(ULUDAĞ 2005: 176).Tasavvufî yönüyle, şair Allah’ı görmeyi istemekte, bunun için de vuslat makamı (ULUDAĞ 2005: 200) olan Ka‘be’yi gönlüne ibadethane eylemiştir.

Beyte diğer yönüyle baktığımızda şair, sevgilisinin güzelliğini görmeyi arzu etmekte, bunun için de bu işi ibadet gibi düşünmektedir.Sevgilinin yüzünü Ka‘be’ye benzetmiştir çünkü; bütün müslümanlar günde beş vakit yönlerini oraya döner. Dolayısıyla o da her gün sevgilinin olduğu tarafa bakmakta ve onun güzelliğini görmek istemektedir.Şair, her gün sevgilinin bulunduğu tarafa bakmayı ibadet gibi düşünmektedir.

Müslümanlar günde beş vakit, yüzlerini Ka‘be’ye dönerek Allah’ın huzuruna durup namaz kıırlar.Ayrıca, bu onlar için farzdır.Şair de bu durumu, sevgilisiyle arasındaki duruma benzetmiştir.

“hüsn-Ka‘be, tecellî-dîdâr, maksûd-ma‘bûd” kelimelerinin dizilişiyile Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

“hüsn,tecellî, Ka‘be, ma‘bûd” kelimeleriyle Ka‘beyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. ‘Acebdür ‘ışk yolu kim nigâruñ zülfî derdinden

‘Asâ Mûsî düzetmişdür zirih Dâvûd idinmişdür

Nigârun zülfî derdinden ‘ışk yolu ‘acebdür; ‘asâ Mûsî düzetmişdür, zirih Dâvûd idinmişdür.

Düzetmek(t.i.): 1)Yoluna koymak, tanzim etmek. 2)Düzeltemek. 3)Yapmak, inşa etmek. 4)Takmak.

Nigâr(f.i.): 1)Resi. 2)Sevgili.

Aşk yolu öyle acayıptir ki sevgilinin saçının derdinden, âsâ kendine bir Musa yapmış, zırh da Davud edinmiştir.

Zülf; tasavvufî anlamıyla hiç kimsenin ulaşamadığı gaybî hüviyet, Hakk’ın zatı ve kühüdür.Karanlık(siyah saç) nasıl meçhul ise Hakk’ın zatı da öylece meşhuldür (ULUDAĞ 2005: 398). İşte buradaki anlamı ile Hakk’ın zatı ve kühünün derdinden âsâ, Musa’yı ortaya çıkarmış, zırh da Davud’u ortaya çıkarmıştır.

Musa ve Davud peygamberlerin bilinen hikayesinden yola çıkarak Musa'nın âsâya, Davud'un da zırha Allah'ın izniyle ulaşması, ortaya çıkarması meydana gelmiştir.Yani Musa âsâyı, Davud da zırhı eline almıştır.Şairin dediği ise tam tersidir. Aslında şair, aşk yolunun acayıplığı olarak Musa âsâyı değil, âsâ Musa'yı buldu; Davud zırhı değil, zırh Davud'u buldu demektedir ve aşkın herşeyi tersine çevirdiğini belirtmektedir.Buna sebep de Hakk'ın zatına ulaşmanın derdidir.Hakk'ın zatına ulaşmanın diğer adı, aşk'tır.

Bir anlamda bulan ile bulunanı yer değiştiren şey aşk olmaktadır.Yani bulunan veya aranan (adı ne olursa olsun, temelinde ve özünde Allah vardır), bulanı veya arayanı bulmakta ve seçmektedir.

“âsâ,Musa,zırh,Davud” kelimeleriyle peygamberler ve onların mucizeleriyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Sen ol şehsin ki sâyeñden düşer cân farkına devlet

Ayaguñ hâk-i pâyını cihân mahmûd idinmişdür

Sen ol şehsin ki sâyenden devlet cân farkına düşer; ayagun hâk-i pâyini cihân mahmûd idinmişdür.

Sâye(f.i.):1) Gölge. 2)Koruma, sahip çıkma. 3)Yardım.

Mahmûd(a.i.): 1)Hamd olunmuş, sena edilmiş; övülmeye değer.

Sen o şahsın ki devlet senin gölgenle canını fark eder, ayağından çıkan ayak tozunu da bütün insanlık övmüştür.

Padişahın gölgesinden kasıt, onun himaye ve korumasıdır ki sevgilinin hükümdar olduğu yerde, aşıklar için en büyük devlet sevgilinin koruması altında olmak ve onun nimetlerine gark olmaktır.

Sevgilinin ayağının tozunu cihânın övünç kaynağı kabul etmesi, onun büyüklüğünü gösterdiği gibi aşıklarının sayısının fazlalığını da gösterir. Yine sevgilinin ayağının tozu, aşıklar için sürme değerinde olup, göze çekilince görme kuvvetini artırır ve hastalıklara da iyi gelir.

“*cihân,devlet,şeh*” kelimeleriyle sevgili ile ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Hevâdârũndur ay u gün dönerler mihr şevkinden

Hevesdür bezmũñe zühre anuñçün ‘ûd idinmişdür

Ay u gün hevâdârundur, mihr şevkinden dönerler; Zühre bezmüne hevesdür, anuñçün 'ûd idinmişdür.

Hevâ-dâr(f.b.s.): 1)Havadar, etrafı açık, rüzgarlı yer. 2)Yar, dost.

Mihr(f.i.):1)Güneş. 2)Sevgi.

Zühre(a.h.i.): Çobanyıldızı, Venüs, Kervankıran, Çulpan.

'ûd(a.i.): 1)Ağaç, odun. 2)Ödağacı. 3)müz. Ut.

Şevk(a.i.): Şiddetli arzu; keyif, neşe, sevinç.

Heves(a.i.): 1)Arzu, istek. 2)Gelip geçici istek.

Senin dostun olan ay ve güneş, senin sevginden dönerler; Zühre de senin meclisine istekli olduğundan kendine bir ut edinmiştir.

Eskiler, nücûm ilmine göre gökyüzünün iç içe, şeffaf dokuz kubbe olarak düşünmüşlerdir.İlk yedi kubbede birer gezegen vardır.Bunlara seb'a-i seyyâre denir.Bu gezegenlerin bir kısmının uğurlu, bir kısmının uğursuz etkileri vardır.Bunlar haftanın ve günün değişik saatlerine hükmederler.Bu sırada doğan insanlar o gezegenin hükmü altında olurlar.Dünyaya yakınlıklarına göre gezegenler şöyle dizilmişlerdir:

Birinci felekte Ay (kamer,mah), ikinci felekte Utarid(Merkür), üçüncü felekte Zühre(Venüs), dördüncü felekte Güneş, beşinci felekte Merih(Mars), altıncı felekte Müşterî(Jüpiter), yedinci felekte Zuhâl(Arztilek), sekizinci felekte sabit yıldızlar vardır. Bunlar 12 burç halinde birleşmişlerdir.Dokuzuncu felek boştur.Bu yüzden Atlas denmiştir.

Zühre'nin özelliği Güneş sultanının çalgıcı ve oyuncusudur.Küçük uğursuzdur, yeşile hakimdir.Etkisinde doğanlar güzel, zarif, aşka ve zevke düşkün, sanatçı olurlar (İPEKTEN 1997: 116-117).

Şair, ay ve güneşin sevgilinin dostu olduğu için, onu görmek kastyıla dönüp durduklarını söylemektedir.Ay, sevgiliyi görmeye gece gelirken, güneş de gündüz gelmektedir.Böylelikle geceleyin ayın çıkışı, gündüz vakti de güneşin oluşu güzel bir sebebe bağlanmıştı.Aynı zamanda ayın ve güneşin kendi etraflarında dönmesi de sevgiliye duydukları muhabbeti şiddetine bağlanmıştı.

Ayrıca, bezmde sâkî, kadeh boşalasıya kadar hem kendisi döner, hem adehi döndürür (PALA 2000: 75).Yani bezmin özelliklerinden birisi de kadehin ortada dönmesidir.Bu bezde Zühre de çalgıcı olarak bir ut çalmaktadır.

“bezm,dönerler,şevk,ûd” kelimeleriyle bezmle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Ayın ve güneşin dönüp durması sevginin coşkuluğuna bağlanarak Hüsn-i Talil sanatı yapılmıştır.

5. Mu‘attar kılmaga dehrüñ dimâğın hoş kohulardan
Mahabbet odı Şeyhî’nüñ yüregın ‘ûd idinmişdür

Mahabbet odı, dehrün dimâğın hoş kohulardan mu‘attar kılmaga Şeyhî’Nün yüregın ‘ûd idinmişdür.

Dehr(a.i.): 1)Dünya. 2)Zaman, devir.

Mu‘attar(a.s.): Itırlı, güzel kokulu.

Dimâğ(a.i.): 1)Beyin. 2)Akıl, şuur.

Muhabbet ateşi dünyayı hoş kokularla doldurmak için Şeyhî’nin yüreğini ödağacı edinmiştir.

Ûd, ateşte yakıldığı zaman güzel bir koku ifraz eden küçük ve ince çubuklar halinde bulunur.Öd yanınca kıvrım kıvrım olur.Divan şiirinde yanışı, ateş ile olan münasebeti ve güzel kokusu ile ele alınır (PALA 1995:549).

Şair de kendi yüreğini ödağacı yerine koyarak, muhabbet ateşiyle yandığını söylemektedir.Hem de öyle bir yanmaktadır ki yüreğinin ödağacından çıkan kokular dünyayı doldurmuştur.Bir anlamda da şair ne kadar çok yandığını ifade etmektedir.İçi aşk ateşiyle yanıp yakılmaktadır.

Şeyhî’de aşk ateşi, ödağacı yerindeki yüreği yakarak dünyayı güzel kokularla doldururken, Fuzûlî’de ise aşk ateşi’nden yıldızlar yanmaktadır:

Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı

Felekler yandı âhımdan murâdım şem‘i yanmaz mı (AKYÜZ-BEKEN 1990: 259)

“muattar, koku, ûd, hoş” kelimeleriyle güzel kokuyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.14. GAZEL 14*

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1. Nigâr kim bize derdi devâ yirine geçer
Cefâ ne deñlü kılursa vefâ yirine geçer
2. Bir ok ile cigerüm yâre kıldı hûnî gözün
Bir ok dahı ura kim hûn-behâ yirine geçer
3. Saçuña cân virürüz hîçe geçmez illâ anuñ
Küdûreti bizüm ile safâ yirine geçer
4. N'olaydı it bigi yüzüm süreydüm işigine
Velî gedâ nitesi pâdişâ yirine geçer
5. Sabâ dem urdı meger çin seher saçından anuñ
Çemende nefhası müşg-i Hitâ yirine geçer
6. Ayagı toprağı Şeyhî 'aceb ne cevherdür
Ki dimiş ehl-i nazar tûtîyâ yirine geçer

-Şerh-

1. Nigâr kim bize derdi devâ yirine geçer
Cefâ ne deñlü kılursa vefâ yirine geçer

Nigâr kim derdi bize devâ yirine geçer; cefâ kılursa ne deñlü, vefâ yirine geçer.

*age, s.154

Sevgilinin verdiği dertler bize devadır, çektirdiği sıkıntılar da vefa yerine geçer.

Sevgilinin en belirgin özelliği aşığı ve ızdırap vermesidir. Zulüm ve eziyette aşırı sınırları zorlar, cana kasteder. Eziyetten vazgeçmesi, aşıkta yüz çevirmesi demektir (PALA 2000:292).

Sevgilinin verdiği dertlerden bazıları şunlardır: Acı ve ızdırap vericidir, zulüm ve eziyette aşırı sınırları zorlar, cana kasteder, cevr oku atar, gönlü taşır, aşığı yar olmaz, ele geçmez; vuslatı yoktur, söz verir ama sözünde durmaz (PALA 1995:479) vb. Bütün bunlar ve daha fazlası aşık için ilaç yerine geçmektedir. Çünkü aşığın içi, yüreği aşkın ateşi ile dopdoludur. Buna tek merhem sevgilidir. Onun iyi veya kötü muamelesinden de öte, bizzat kendisi merhemdir, çaredir, devadır. Nedeni ise; iyi de olsa, kötü de olsa aşıkla ilgilenmektedir ya; ona bu, kâfidir ve dahi devadır.

İkinci mısra da sevgilinin eziyetleri, sıkıntıları ne kadar olursa olsun; hepsi dostluğun devamı anlamına geleceği söylenmektedir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi sevgilinin aşıkla ilgilenmesi (iyi veya kötü) bizatihi devadır, çaredir, merhemdir.

Nitekim Fuzûlî de bir gazelinde şöyle demektedir:

*Çıkarmak etseler tenden çekip peykânın ol servin
Çıkan olsun dil-i mecrûh peykân olmasın ya Rab*

Cefâ vü cevr ile mu 'tâdım anlarsız n' olur hâlim

Cefâsına hadd ü cevrine pâyân olmasın ya Rab (AKYÜZ-BEKEN 1990: 145)

Görüldüğü gibi Divan şiirinde aşıklar, sevgilinin cefâsından memnundur ve bu eziyetlerin bitmemesini istemektedir.

“dert-cefâ, devâ-vefâ” kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

“nigâr, dert, cefâ, vefâ, devâ” kelimeleriyle sevgilinin yaptıklarıyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Bir ok ile cigerüm pâre kıldı hûnî gözün

Bir ok dahı ura kim hûn-behâ yirine geçer

Hûnî gözün bir ok ile cigerüm yâre kıldı; bir ok dahı ura kim hûn-behâ yirine geçer.

Hûnî(f.s.): 1) Kanlı, kan dökmeye meyilli. 2) s. Kanlı, gaddar, zalim, katil.

Hûn-behâ(f.b.i.): Kan pahası, diyet.

Kanlı gözün bir ok ile ciğerimi parçaladı, eğer bir ok daha atarsan o da diyet yerine geçer.

Divan şiirinde sevgilinin birçok güzellik unsuru kan ile ilgilidir. Gözler, gamze ve kirpikler, kan dökücülük özelliğine sahiptir (PALA 1995: 257). Gözün ok atması, kirpikler dolayısıyladır. Kirpikler göz kapaklarına saf saf dizilirler ve oklarını aşğın üzerine salarlar (PALA 1995: 334). Ok, her halde aşğın bağına ve dolayısıyla gönlüne saplanır. Aşık bu okun gönlünden çıkarılmasını istemez. Onun için bu ok, adeta sevgiliden gelen bir armağandır. Aşık onu en kıymetli varlığı gibi saklar (PALA 1995: 435).

Beyitte şair, sevgilinin gözünden çıkan bir ok ile ciğerinden yaralanmıştır. Eğer bir ok daha atarsa sevgili, o da döktüğü kanın diyeti olacaktır. Burada şair, her ne kadar ciğerinin parçalandığını ve sevgilinin yine atacağı bir okun da kan pahası yerine geçeceğini söylese de; asıl istediği sevgilinin kendisine bakması, ilgilenmesi ve yüz vermesidir. Çünkü göz kapaklarındaki kirpiklerin ok olarak aşğın ciğerine saplanması için sevgilinin aşığına bakması gerekir. Böylelikle sevgili, aşığa hem bakmış olacak hem de rakiplerini kıskandırmış olacaktır. Tabii şair, bu bakışla yaralandığını, bir daha bakarsa diyet yerine geçeceğini söyleyerek sevgiliden bakmasını istemektedir. Dolayısıyla ikinci bakışın da bir yaralıya merhamet bakışı olması kuvvetli ihtimaldir.

Ayrıca şair, ikinci oku istemekle, sevgiliye, “senin için ölmeye hazırım” mesajı vermektedir.

Yine oklar, sevgiliden bir parça, bir hatıra olduğu için aşık onu canına minnet bilir. Çünkü sevgilinin aşığı görmezden gelmesi daha da acıdır. Gamze ister hışımla ister iltifatla olsun, yeter ki olsun. Çünkü gamze, aşğın aşıklığına ve aşkının farkına varıldığına delildir. Varsın ok gibi bağına sapsın (PALA 1998: 55).

“ok, hûnî, hûn-behâ, ciger, pâre” kelimeleriyle gamze ile ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Saçuña cân virürüz hîçe geçmez illâ anuñ

Küdûreti bizüm ile safâ yirine geçer

Saçuna cân virürüz, hîçe geçmez; illâ anuñ küdüreti bizüm ile safâ yirine geçer.

Küdûret(a.i.): 1) Bulanıklık. 2) Gam, tasa, kaygı.

Safâ(a.i.): 1) Sağlık, berraklık. 2) Gönül şenliği, kedersizlik, neşe, zevk, eğlence.

Hîç(f.zf.): 1)Yok denecek kadar az olan; yok olan. 2)s. Ehemmiyetsiz, değersiz.

İllâ(a.e.): 1)...den başka, meğer. 2)Aksi halde. 3) İlle, mutlaka. 4)Yalnız.

Sevgilinin saçına canımızı verdiğimiz halde bir değeri yoktur.Yalnız, sevgilinin bizimle sıkıntısı, safâ yerine geçer.

Saç, kıvrımları nedeniyle halkaya, çevgâna, kemende benzetilir; aşıkların gönüllerini yakalar(İPEKTEN 1997: 154).Sevgilinin saçlarına ulaşmak, onları okşamak, koklamak Divan şiirinde hiç mümkün değildir(PALAA 1998:118).

Divan şiirinde sevgilinin zülfü kıvrım kıvrımdır ve aşığın gönlü o kıvrımlar arasında yer edinmiştir.Aşık, gönlünün o saçlar arasında yer etmesi ile sevgiliye yakınlığını ilan etmiş olur.Böylece rakiplerine karşı da övünmüş olacaktır(PALAA 1998: 117).

Saç, insanı meftun eden, aynı zamanda aşıkların gönlünü alıp onları âvâre eden bir güzellik unsurudur(TARLAN 1998: 392). Şair, sevgilinin saçı için can verdiğini fakat hiçbir değer ifade etmediğini söylemektedir.Sevgili, aşığın can verişini hiç umursamamış ama bundan sıkıntıya düşmüştür.Sevgilinin bu sıkıntısı da şairin hoşuna gitmiş ve sevgilinin kendisini düşündüğünü hayal ederek mutlu olmuştur.

Bunun yanında, sevgilinin aşığa yaşattığı sıkıntıların sevgili için zevk ve neşe kaynağı olduğu da vurgulanmaktadır.Aşığın da verdiği can değil, canlardır...Sevgili için ölüp ölüp dirilmektedir.

“küdûret-safâ” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

4. N’olaydı it bigi yüzüm süreydüm işigine

Velî gedâ nitesi pâdişâ yirine geçer

N’olaydı it bigi işigine yüzüm süreydüm; velî gedâ nitesi pâdişâ yirine geçer.

Nitesi(t.i.): Ne suretle, ne şekilde, nasıl, ne türlü.

Velî(f.e.): Velâkin, amma, fakat.

Sevgilinin eşğine köpek gibi yüz sürseydim ne olurdu; fakat nasıl olur da gahir, padişah yerine geçer.

Divan edebiyatında sevgiliden bahsedilirken onun eşği de anılır.Aşık daima bu eşikte olmak ister ve oraya erişebilmek, yüz sürebilmek için yalvarır durur.Bu, en büyük arzudur.Kapısında kul olup sevdiğinin köpekleriyle sohbet edebilmek için herşeyini

fedaya, orayı gözyaşlarıyla yıkamaya ve orada bir ayak toprağı olmaya hazırdır(PALA 1995: 51).

Eşik, kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak; eşiğine yüz sürmek de bir dilekte bulunmak için bir kişiye yalvarmaya gitmek (EREN-GÖZAYDIN 1988: 471) anlamındadır. Aşığın sevgiliden yalvararak isteyeceğı şey lütuftur.Ömrü sevgiliden lütuft beklemekle geçer.Sevgiliye ait küçük bir söz bile onu kendinden geçirir(PALA 2000: 293). Bu yüzden aşık, sevgilinin eşiğine yüz sürmeyi arzular.

Eşiğine yüz sürmek, sevgilinin kapısına kadar gelmek hatta, içeri girmek anlamına da gelir.Çünkü eşik, kapının hemen yanındadır.İt gibi yüz sürmek ise sürüne sürüne gelmek ve geçmek demektir.Nitekim köpeğın de dört ayağı vardır ve başı yere bakar.Şair de köpek gibi dört ayaklı olarak yani sürünerek sevgilinin eşiğine varmak istemektedir.

Fakat devamında, nasıl olur da fakir biri, padişah yerine geçer diyerek bu düşüncelerinden vazgeçmektedir.Böylelikle şair, sevgilinin eşiğine sürünerek varıp yüz sürmeyi büyük mükafat ve devlet olarak görmektedir, padişahlara yakıştırmaktadır.

Ayrıca buradaki gedâ'lık, sevgilinin lütuflarından mahrum olmayı da simgeler. “gedâ-pâdişâ” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

5. Sabâ dem urdı meger çin seher saçından anuñ

Çemende nefhası müşg-i Hitâ yirine geçer

Sabâ, seher(vakti) anun çin saçından dem urdu; meğer, nefhası çemende müşg-i Hitâ yirine geçer.

Sabâ(a.i.): Gün doğusundan esen hafif ve latif rüzgar.

Seher(a.i.): Tan yeri ağarmadan biraz önceki vakit.

Çin(f.i.): 1)Kıvrım, büküm, çatıklık, buruşukluk. 2)Çin.

Nefha(a.i.): 1)Güzel koku. 2)Rüzgarın bir kere esmesi, bir esim yel. 3)Üfürük, nefes üfürme.

Dem urmak: Söz açmak.

Çin seher(f.s.t.): Gerçek seher, subh-ı sâdık.

Sabâ yeli, seher vakti, onun kıvrım kıvrım saçlarının güzel kokusunun çimenlikte Hatâ miski yerine geçtiğini söyleyerek sevgiliden söz açtı.

Sevgilinin saçlarına ulaşmak Divan şiirinde hiç mümkün değildir. Ancak sabâ yeli ona ulaşabilir (PALAa 1998:118). Dolayısıyla sevgilinin saçlarını gören ve bunların kokusunu bilen sabâ yeli, ondan söz açarak, o saçların kokusunun Hatâ miskininin yerine geçecek kadar güzel koktuğunu söylemiştir.

“Hıtâ” veya “Hoten” şekilleriyle de kullanılan bu kelime, özellikle âhû ve misk ile birlikte anılır. Misk âhûlarının bu bölgede çok oluşu Hatâ’nın değerini artırır (PALA 1995: 240). Misk de Hıtâ ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın (yaban keçisi) göbeğindeki urdur. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur, hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan, sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş. Misk avcıları sahralara kazık çakar ve ceylanların bu kaziğe sürtünerek misk urunu düşürmelerini sağlayıp öz haldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yerini belli edermiş. Hammadde olarak kullanılan bu urdan şişeler dolusu koku elde etmek mümkünmüş (PALA 1995: 389).

Sabâ yeli insan gibi konuşturularak Teşhis ve İntak sanatı yapılmıştır.

“nefha, müşg, Hıtâ” kelimeleriyle güzel kokuyla ilgili; “sabâ, seher, nefha” kelimeleriyle de yelle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Ayagı toprağı Şeyhî ‘aceb ne cevherdür

Ki dimiş ehl-i nazar tûtîyâ yirine geçer

Şeyhî (sevgilinin) ayagı toprağı ‘aceb ne cevherdür? Ki ehl-i nazar tûtîyâ yirine geçer dimiş.

Cevher(a.i.): 1) Maya, öz. 2) Elmas, değerli taş.

Tûtîyâ(a.i.): Kadınların gözlerine çektikleri sürme.

Şeyhi, sevgilinin ayak bastığı yerin toprağının nasıl bir maden olduğuna, bakmasını bilenler sürme yerine geçer demişlerdir.

Toprak, ayak altında çiğnendiği ve değer verilmediği halde, aşıklar için sevgilinin ayağının tozu, toprağı kutsaldır. Sürme olarak göze çekilecek kadar değerlidir. Sürme göz ilacıdır, göze cila verir ve iyi görmesini sağlar (İPEKTEN 1998: 105).

Tûtîyâ, bu isimle bilinen taşın döğülüp göze çekilen tozudur. Sevgilinin ayağı tozu, toprağı hastalıklı gözlere çekilen sürmeye benzetilmiştir (ONAY 1996: 482). Sürme, siyah renkte olur. Göze güzellik verir. Aslı bir cevherdir (PALA 1995: 336). Zaten şiirde de “ne cevherdir” denilerek sürme’nin aslına vurgu yapıldığı gibi sevgilinin ayağının tozundan çıkması dolayısıyla sevgiliye de işaret edilmektedir. Sevgili aynı

zamanda sürme cevherinin çıktığı yerdir, madendir yahut toprağı aslı bir cevher olan sürme'ye çeviren bir simyacıya benzetilmiştir.

“tûtîyâ, ehl-i nazar, cevher” kelimeleriyle sürme ile ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.15. GAZEL 15*

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Gamzeñ ki bir hadeng ile biñ câna kasd ider
Hoş âhuvâne gözler ü şîrâne kasd ider
2. Hattuñ ki çekdi hâtem-i yâkûta dâyire
Bir mûrdur ki mühr-i Süleymâne kasd ider
3. Hâlûñ ki zülfüne tolaşup alnuña agar
Hindû-sıfat kemend ile eyvâna kasd ider
4. Yohdur bilüñe agzuña kılca gönülde yol
Bu dikkat ile ma'nî-i penhâna kasd ider
5. Gencînedür hayâlüñe cân gamzeñ ugrısı
Dil deldügi hazîne-i sultâna kasd ider
6. Men' eylemiş habîb yüzün Şeyhî'den rakîb
Şeytân eger degül niçün îmâna kasd ider**

-Şerh-

1. Gamzeñ ki bir hadeng ile biñ câna kasd ider
Hoş âhuvâne gözler ü şîrâne kasd ider

*age, s. 129.

** «Acılık ile geçsün anuñ tatlu 'ömri kim

Hakkını bilmeyüp nemek ü nâna kasd ider”

Doktora tezinde 6.beyit olarak yer alan bu beyit, TDK'nın 1942 yılında yayınladığı Şeyhî Divanı Nüsha Farklılıkları ve Tarama Sözlüğü ile Akçağ yayınlarından çıkan divanında yer almadığı için buraya almadık.

Gamzen ki bir hadeng ile bin câna kasd ider; hoş âhuvâne gözler ü şîrâne kasd ider.

Hadeng(f.i.): 1)Kayın ağacı. 2)Kayın ağacından yapılmış ok.

Âhuvâne(f.zf.): Ceylan gibi.

Şîrâne(f.zf.): Arslancasına, arslana yaraşır yolda.

Kasd(a.i.): 1)Niyet, kurma. 2)Bile bile yapma. 3)Dövme, öldürme, yaralama gibi işlere kalkışma.

Ey sevgili senin bakışlarından çıkan bir ok, bin tane insanı öldürmek istiyor; ceylan gibi hoş gözlerin de arslan gibi olma niyetinde.

Gamze, aşğın anlamını çözmekte zorlandığı ve binlerce mânâya gelebilecek, şüphelere boğulduğu bir bakıştır.Bu bakışta göz, kaş ve kirpikler hep birlikte rol oynar. Bazen kılıç olup aşğın bağına saplanır, bazen de (beyitte olduğu gibi) ok olur.Sevgili yay kaşlarından kirpik oklarını gamze kılığında fırlatır(PALAA 1998: 14). Süzgün bir yan bakış için, kaşların hafiften çatılması gerekir.Bu, yay'a (keman) benzeyen kaşların kurulmasıdır. O yay ile atılacak oklar ise dizi dizi olmuş kirpiklerdir.Gamze aşğın kalbini hedef alan o kadar nazik bir cellattır ki hiç hissettirmeden sanatını icra ediverir. Gerisi zaten ölüm demektir.Bu yüzdendir ki gamze hiçbir vakit hedefini şaşırmayan kaza okudur(PALA 2000: 125-126).

Sevgilinin gamze okuyla bin tane cana kastetmesi, etrafındaki aşıklarının çokluğuna da işarettir.O kadar çok olmasına rağmen, sevgili bir gamzesiyle hepsini öldürmeye teşebbüs etmektedir.Onun bu hareketini şair, ceylan gibi gözlerin arslan gibi saldırısına benzetmiştir.Çünkü arslanın saldırısının öünde durmak mümkün değildir ve bu saldırı öldürmek, parçalamak içindir.Ceylan gibi gözlerin arslan gibi saldırması ifadesi beyite bir güzellik katmıştır.

“gamze,hadeng,göz” kelimeleriyle gamzeyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Hattuñ ki çekdi hâtem-i yâkûta dâyire

Bir mûrdur ki mühr-i Süleymâne kasd ider

Hattun ki hâtem-i yâkûta dâyire çekdi; (o) bir mûrdur ki mühr-i Süleymâne kasd ider.

Hatt(a.i.): 1)Çizgi. 2)Satır. 3)Yol. 4)Yazı. 5)Ferman, padişah yazısı. 6)Sıra. 7)Gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal.

Hâtem(a.i.): 1)Mühür, üstü mühürlü yüzük. 2)En son.

Mûr(f.i.): 1)Karınca. 2)Yoksulluk, fukaralık sembolü.

Yâkût(a.i.): Yakut, değerli süs taşı.

Ey sevgili senin ayva tüylerin yakut mührü (dudağını) daire içine alan bir karıncaya benzer ki Süleyman'ın yüzüğü olmaya niyetlenir.

Hz. Süleyman ve karıncayla ilgili Kur'an'da şu anlatılır: “Cinlerden, insanlardan ve kuşlardan orduları Süleyman'ın huzurunda toplandı. Bunların hepsi (onun tarafından) sevk ve idare olunuyorlardı. Hatta karınca deresi üzerine vardıklarında bir karınca şöyle dedi: ‘Ey karıncalar! Haydi yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farketmeyerek sizi kırıp geçirmesin. O da, onun bu sözünden dolayı gülercesine tebessüm etti. “ (27/17-18-19).

Yine karıncayla ilgili Kanuni Sultan Süleyman'ın bir olayı vardır: Sultan Süleyman aynı zamanda “Muhibbî” mahlasını kullanan büyük bir şairdi. Önemseydiği, fakat karıncaların bürüdüğü bir ağacı kesmek için Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye bir tezkire yazar ve konuyu sorar:

Ağacımı bürüyüpdür karınca

Günahı var mıdır anı kesince

Şeyhülislam, aynı yolda cevap verir:

Yarın mahşer yerine(kim) varınca

Hakkını alır Süleyman'dan karınca! (GÜRLEK 2003: 25-26)

Hatem, üstü mühürlü yüzük olup genellikle sevgilinin dudağı yerine kullanılır (PALA 1995: 240). Dudak bir yakut olursa ayva tüyleri (hattı) o yakutu çevreleyen bir daire mühür veya yüzük olurlar (PALA 1995: 239).

Mühr-i Süleyman, Süleyman peygamberin yüzüğüne verilen addır. Bu yüzüğün üstünde ism-i Azam yazılıymış. Süleyman bununla bütün yaratıklara hükmedermiş. Bu mühür üzerinde iç içe girmiş iki eşkenar üçgen bulunmuş (PALA 1995:407).

Burada, sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin dudağının etrafında oluşturduğu şekil, mührü benzetilmiştir. Çünkü mühür de ve sevgilinin dudağı da yuvarlaktır. Ayrıca renk olarak, ikisi de kırmızıdır ve çok değerlidir. Mühür, önem arzeden kağıt ve eşyalara basılır; dudak da aşık için çok önemlidir.

Sevgilinin ayva tüyleri, çok küçük olması dolayısıyla karıncaya benzetilerek Süleyman'ın mührü ile ilgilendirilmiştir.

Beyitte Süleyman peygamber ile karınca arasında geçen olaya Telmih vardır.

“mûr,Süleyman,hatem,mühür” kelimeleriyle Süleyman’ın mührü ve karınca ile ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Hâlûñ ki zülfüne tolaşup alnuña agar

Hindû-sıfat kemend ile eyvâna kasd ider

Hâlûñ ki zülfüne tolaşup alnuna agar; hindû-sıfat kemend ile eyvâna kasd ider.

Hâl(f.a.i.): Vücutta meydana gelen ben, nokta.

Eyvân(f.i.): 1)Büyük sofa, salon. 2)Köşk, oturacak yüksek yer.

Ağmak(t.i.): 1)Çıkmak, yükselmek. 2)Aşağı inmek, ağır gelip aşağı meyletmek.

Kemend(f.i.): 1)Uzakta bulunan herhangi bir şeyi tutup çekmek üzere atılan ucu ilmekli uzun ip. 2)İdam için kullanılan yağlı kayış. 3)Sevgilinin saçı.

Hindû(f.i. ve s.): 1)Hintli. 2)Satürn. 3)Ben, benek.

Ey sevgili, Hintli’nin kement atarak saraya çıkmaya çalışması gibi ben’in de saçlarına dolaşıp alınına çıkmaya çalışıyor.

Divan şiirinde sevgilinin ben’i çok zaman bir Hindû’ya benzetilir.Bunun nedeni siyah renkli oluşudur(PALA 1995: 254). Zülfün de rengi daima siyahtır(PALA 1995: 458).Alın ise gece gibi kara olan saçlar arasında bir gündüz olarak bilinir(PALA 1995: 32).

Ben’i bu noktada ay’a benzetebiliriz.Çünkü ben de yuvarlak ve karadır.Ay da ışığını güneşten alır.Işığını almadığı zaman da gündüz gibi ortalığı aydınlatır.Hindû’nun köle anlamı ve ben ile benzerliği dolayısıyla ay da dünyanın kölesi ve uydusudur.

Hintlilerin siyahi ırktan olmaları nedeniyle Divan şiirinde birçok güzellik uunsurları Hindû’ya benzetilmiştir(PALA 1995: 254).Burada da köle anlamıyla değerlendirilmiş ve kementle saraya çıkmaya çalıştığı anlatılmıştır.

Hindû gibi kara olan ben, saçları kemend gibi kullanarak yukarıya yani saraya çıkmak istemektedir.Saray da alındır ki alın, yüksekte, parlak ve beyaz olup saray ve köşkerin özelliğine sahiptir.Dolayısıyla sevgilinin saçlarının ben’ine değmesi, bir kölenin kemend atarak saraya girmek istemesine benzetilmiştir.

“hâl-Hindû, zülf-kemend, alın-eyvân” kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

“hâl,zülf,alın” kelimeleriyle sevgilinin yüzüyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Yohdur bilüne agzuña kılca gönülde yol

Bu dikkat ile ma'nî-i penhâna kasd ider

Agzuna, gönülde kılca yol yohdur, bilüne; bu dikkat ile ma'nî-i penhâna kasd ider.

Pinhân(f.s.): Gizli.

Ma'nî(a.i.): 1)Mânâ, anlam. 2)İç, içyüz. 3)Rüya, düş. 4)Akla yakın sebep.

Dikkat(a.i.): Dakiklik, incelik, doğruluk, ince eleme, ince arama, önem verme.

Bilinmeli ki sevgilinin ağzına, gönülde kıl kadar yol yoktur; bu incelikle gizli manalara kastedilmektedir.

Divan şairleri birçok bakımdan sevgilinin ağzını anmışlardır.Ağız genellikle darlığı ve küçüklüğü ile dikkat çeker.Hatta çoğu zaman ağız, yok diye bilinir.Bu yokluk ağzın küçüklüğünü ifade ettiği gibi onun görünmediğini, dudakların onu sakladığını ve içindeki mücevherleri(dişleri) göstermediğini anlatmaktadır(PALA 1995: 22).

Sevgilinin gönlünden ağzına kıl kadar yol olmaması, içindekileri söylememesi anlamına gelmektedir.Şair, sevgiliden gönlünden kendisine karşı meyil olmasına rağmen, kesinlikle bunu dillendirmediğini söylemekte ve bunun ince manası olduğunu bilinmesini istemektedir.Yani şair, sevgiliden kendisi hakkında hiçbir şey duymamış olmasına güzel sebep göstererek, sevgilinin gönlünden ağzına yol olmadığını ifade etmektedir.Bu da özellikle rakiplere yönelik bir açıklamadır.

Şair, sevgilinin gönlünden ağzına yol olmadığını söyleyerek Tevriye sanatı yapmış ve hem de gerçeği dile getirmiştir.İnsanların kalbinden ağzına bir yol yoktur. Biyolojik olarak kalp, kan dağıtımını yapan organdır.Diğer anlamıyla da (yukarıda geçtiği gibi) sevgili içindekileri söylememektedir.Şair bunun gizli anlamları olduğunu ve rakiplerin de bunu anlaması gerektiğini ifade etmektedir.

Son olarak "bil" kelimesi metinlerde i yazılıp e olarak telaffuz edilen sesi ihtiva etmektedir (TİMURTAŞ 1988: 104).

"Gönlünden ağzına yol olmaması" Tevriyeli kullanılmıştır.

Şair, sevgiliden güzel hiçbir şey duymamış olmasına, gönlünden ağzına yol yoktur diyerek sebep göstermiş ve Hüsn-i Talil sanatı yapmıştır.

5. Gencînedür hayâlüne cân gamzeñ ugrısı

Dil deldügi hazîne-i sultâna kasd ider

Cân, hayâline gencînedir; gamzen ugrısı dil, deldügi hazine-i sultâna kasd ider.

Gencîne(f.i.): Hazine, define.

Ugru(t.i.): Hırsız.

Hayâl(a.i.): 1)İnsanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı şey. 2)Kuruntu.

Benim gönlüm sevgilinin hayalleri ile dopdolu olan bir hazinedir, sevgilinin hırsız gamzeleri sultan hazinelerinin saklandığı yeri delmeye çalışıyor.

Şair, gönlünü sevgilinin hayalleri ile dopdolu olan bir hazineye benzetmektedir. Burada önemli olan nokta, hazinedeki değerli olan şeylerin sevgilinin hayalleri olmasıdır.Şair, sevgili ile ilgili kurduğu hayalleri gönlüne saklamıştır. Çünkü bu hayaller çok değerlidir.O kadar değerlidir ki, şairin buraya verdiği isim “sultanın hazineleri”dir. Sultan, sevgili olduğuna göre, bu hazinenin sahibi de sevgilidir.

Gamze, aşğın anlamını çözmekte zorlandığı ve binlerce manaya gelebilecek, şüphelere boğulduğu bir bakış(PALAA 1998:14) olduğundan şair de beyitte ‘hırsız’ olarak nitelendirmiştir.Çünkü sevgilinin süzgün bakışlarının iyi mi kötü mü olduğu belli olmadığından, gönülde saklanan hayallerin/hazinelerin tehlikeye düşmesi sözkonusudur.Eğer kötüyse, o hayallerin/hazinelerin değeri kalmayacaktır.Yani kötü gamze veya hırsız gamze, gönülde saklanan hazineleri çalmaya başlayacaktır.

Ayrıca hazinelerin olduğu yerde mutlaka hırsızlar da olacaktır.Fakat burada ikisinin de sevgili kaynaklı olması, ilginç bir durum oluşturmuş ve şairi de ikileme sürüklemiştir: Hem gamzesini yani sevgilinin bakmasını isteyecek hem de bundan korkacaktır.

“gencîne,ugru,hazîne,sultan” kelimeleriyle hazinelerle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Men‘ eylemiş habîb yüzün Şeyhî’den rakîb

Şeytân eger degül niçün îmâna kasd ider

Rakîb, Şeyhî’den habîb yüzün men‘ eylemiş; eger şeytan degül(se) niçün îmâna kasd ider.

Rakip, Şeyhî’den sevgili sözünü söylemesini yasaklamıştır.Eğer o şeytan değilse niçin imana niyet ediyor?

Rakibi daima aşğın gözüyle tanırız; bu sebeple kötü, çirkin, zararlı ve zalimdir. Sevgili ile sıkı münasebettedir ve aşığı ondan uzaklaştırır.Sevgili de ina olsun diye aşıktan çok rakibe ve ağyara imkan tanır ve onlarla beraber olup yüz verir.Rakip de

bunu bilir ve aşığa içten içe güler, onunla alay eder.Kıskanç ve dedikoducudur.Aşık ile aralarında daimî bir mücadele vardır(PALA 2000: 294).

Şeyhî de bu mücadelenin içindedir ve rakibi ona sevgili kelimesini yasaklamıştır.Yani rakibi ile Şeyhî arasında ciddî tartışmalar geçmektedir ki tabiri caizse rakibi Şeyhî'ye posta koyar ve değil sevgiliyi görmeyi, etrafında dolaşmayı, onun adını bile ağzına almasını yasaklar.Şeyhi de rakibin bu hareketinden sonra, onun imanının olmadığını ve şeytan olduğunu düşünür.Çünkü rakibin imana kastetmesi, imana niyetlenmesi imanı olmadığı anlamına gelir ki imanı olmayan da ya kafirdir ya da şeytan...

Ayrıca, beyitteki “men‘ , habîb, şeytan, iman” kelimeleri bize, şeytanın Hz. Âdem'e secde etmeyerek Allah'ın emrini dinlememesi, imanı terkedip cennetten kovulmasını hatırlatmaktadır.

İkinci mısırada, “şeytan değil eğer ...” diye devam eden kelimelerin anlamına baktığımızda, rakibin aslında imanı vardır, o da müslümandır; çünkü aynı çevrenin insanlarıdır.Yalnız, burada “şeytan” kelimesi vurgulanmaktadır ki şeytanın Hakk'ı gizlemesi dolayısıyla cennetten kovulması sözkonusudur. Rakip de Şeyhî'den “sevgili” kelimesini söylememesini isteyerek, bir anlamda bu kelimeyi gizlemektedir.Böylelikle ikisi de birbirine benzetilmiştir.

2.2.16. GAZEL 16*

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'î lü Fe'ûlün

1. Şol cân ki yüzüñ şem'ine pervânelig eyler
Nûr olsun anuñ yiri ki merdânelig eyler
2. 'Âşık saçunuñ küfrine terk itdi dil ü dîn
'Âkil ger ana dak duta dîvânelig eyler
3. Bâd-ı seherî zülfüñi her dem taradukca
Cân u gönül ol şâneye dendânelig eyler
4. Yaşlar gözüme kim görelî dişleri nazmın
Her katresi derd ehline dür-dânelig eyler
5. Hûn-ı ciger içenleri sûfî ne bilürsin
Gözler gerek ol meclîse peymânelig eyler
6. Cânânıyile cân ola halvetde yegâne
Şeyhî gelür ise katı bîgânelig eyler

-Şerh-

1. Şol cân ki yüzüñ şem'ine pervânelig eyler
Nûr olsun anuñ yiri ki merdânelig eyler

Şol cân ki yüzün şem'ine pervânelig eyler; anuñ yiri nûr olsun ki merdânelig eyler.

Şem'(a.i.): 1)Balmumu. 2)Mum.

* age, s.131.

Pervâne(f.i.): 1)Geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek. 2)Fırıldak. 3)Çark. 4)Haberci, kılavuz.

Nûr(a.i.): Aydınlık, parlaklık.

Merdâne(f.i.): Mertçe, erkekçe.

Şu can ki sevgilinin mum gibi olan yüzüne pervanelik yapıyor; onun yeri nur olsun ki mertlik gösteriyor.

Sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü yüz oluşturur.Çünkü o kaş, göz, dudak, yanak vs. güzelliklerine sahiptir.Sevgilinin yüzü aydınlık ve parlaktır.Muma benzetilmesinin nedeni budur.Bu durumda aşık pervane olur ve sevgilinin yüzünün şem‘ine yanar(PALA 1995:143). Mum ki, pervane ile kadir kıymet bulur; asırlar boyunca aşığın yegane ışığı olur(PALA 2000:156). Pervane de, mumun aşığı olup aşk yalımı üzere başıyla oynayandır.Pervane gönül işinde, bütün zamanların en büyük aşığı geçer. Bülbülün güle olan aşkı çile, ızdırap ve çılgınlık ile doludur; ancak pervanenin muma üftadeligi her daim ölümlerle neticelenmiştir.Şem‘in(mumun) başındaki aşktır onu yakan, yıkan, harap eden.Ateş başkasından olunca yanışın önüne geçilemez ki zaten!.. Mumun alevinde pervane için bir cazibe kuvveti vardır.İşte o çekimdir pervaneyi mumun etrafında döndüren. Seher olmadan, ateş sönmeden koyverir kendini şulelerin arasına.Bu, fenâdır; onun için, fenâda bekâ sırrını bulmaktır belki(PALA 2000:176-177).

Şairin, “şol cân” dediği aşıktır. Sevgilinin yüzü parlaklığından dolayı muma benzetilmiştir.Yüzdeki yanak da kırmızı ve ateştir, mumun alevidir(İPEKTEN 1996: 88). Şair, sevgiliyi muma, aşığı da pervaneye benzetmiş ve sonunda mumun alevine aşığın kendini attığını îmâ ederek yattığı yerin nurla dolacağını söylemektedir.

“Yeri nûr olsun” bir deyimdir ve ölenin ardından söylenir.Yani aşık, bir pervane gibi, aşkı için kendisini ölüme atmış, yanmıştır. Dolayısıyla mezarı da nur dolacaktır. Çünkü, “Aşık olup da aşkını gizlemekle beraber iffetini muhafaza ederek ölen, şehiddir.” hadis-i şerifince (PALAA 1998:55) şehid olmuştur.Aşkını gizlemiştir; çünkü pervane sessizce uçar ve konuşmadan sessizce muma aşkını anlatır (İPEKTEN 1996: 64).

Sevgilinin yüzünün parlaklığı dolayısıyla muma benzetilmesiyle aşığın yattığı yerin de nur ile, aydınlıkla dolu olması arasında bir ilişki vardır.Nitekim pervane olan aşık, kendini yanan, parlayan muma fedâ etmiş, karşılığında da ‘nûr’ bulmuştur.

Ayrıca, Mevlevîlikte “cân” kelimesinin “tarikata gönül veren sâlik” anlamı da mevcuttur(PALAA 1998: 124). Yani sâlik olan derviş, kendini İlahi Aşk için fedâ ederse bekâ bulabilecektir.

“şem‘, pervâne, nûr” kelimeleriyle mumla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. ‘Âşık saçunuñ küfrine terk itdi dil ü dîn

‘Âkil ger ana dak duta dîvânelig eyler

‘Âşık, saçunun küfrine dil ü dîn terk itdi; ‘âkil ger ana dak duta dîvânelig eyler.

Dak tutmak(t.i.): Kusur bulmak, ayıplamak, kınamak, taşlamak.

Küfr(a.i.): 1)Allah’a ve dine ait şeylere inanmama. 2)Dinsizlik, iamnsızlık. 3) Nankörlük. 4)Sövüp sayma, kaba söz söyleme. 5)Örtme, gizleme.

Aşık, sevgilinin saçının karanlığı için gönlünü ve dinini terk etti; akıl eğer onu ayıplarsa, o da delilğe vurur.

Bu beyit, Şeyh Galip’in yakı manalı şu beytini hatırlatmaktadır:

Bağlanıp zülfünde bozdum ahdi de peymânı da

Çeşmini gördüm unuttum derdi de dermânı da (KALKIŞIM 1994:403)

Burada sevgilinin saçı yüzünden verilen söz ve yemin bozulmuştur (İPEKTEN 1996: 113). Şeyhî de aşığın sevgilinin saçının karanlığına/karalığına önce gönlünü terk ettiğini yani kaptırdığını, sonra da dinini terk ettiğini söylemektedir.Gönlün terk edilmesi, orayı sevgilinin doldurması demektir.Sevgili, aşığın gönül sarayına gelip yerleşmiş, oranın sultanı olmuştur.Aşığın kalbinin/gönlünün sultanı, sevgili olunca, aşığa da terk-i diyar eylemek düşer.

Saçın karanlığına kapılmak, kesrete düşmek, dünya ilişkilerine kapılmaktır (İPEKTEN 1996:113). Tasavvufta saç kesrettir(İPEKTEN 1996: 73). Kesret, sâliki vahdetten uzaklaştırır.Ardından dinin de terki gelmektedir.Akıl bu durumda aşığı eğer ayıplarsa, o da işi delilğe vurdurur.Delilik deyince akla, Kays’ın Leylâ’nın aşkından deli olması da gelmektedir(İPEKTEN 1996: 84).

Kesret aynı zamanda sâliki vahdete götüren yoldur. Fenafillaha erişmek için kesret gereklidir.Ancak bunu yenmek ve kesretten vazgeçmek de gereklidir.Delilik davasında bu da başka bir yoldur(İPEKTEN 1996:84).

“akıl-dîvânelig” arasında Tezat sanatı vardır.

3. Bâd-ı seherî zülfünü her dem taradukca
Cân u gönül ol şâneye dendânelig eyler

Bâd-ı seherî zülfünü her dem taradukca cân u gönül ol şâneye dendânelig eyler.

Şâne(a.i.): Tarak.

Dendâne(f.i.): 1)Diş tanesi. 2)Tarak, çark, destere gibi şeylerin dişi.

Seherî(a.s.): Sabah ve şafakla ilgili.

Bâd(f.e.): 1)Yel, rüzgar. 2)Nefes, soluk. 3)Ah sesi, ah çekme.

Seher yerli sevgilinin saçını her zaman taradıkça can ve gönül de o tarağın dişleri olur.

Sevgilinin saçlarına ulaşmak, onları okşamak, koklamak Divan şiirinde hiç mümkün değildir.Ancak seher yeli ona ulaşabilir.Zaman zaman onlara sevgilinin saçından kokular getirip gönüllerini şâd eder(PALAA 1998: 118). Dolayısıyla şair de, sevgilinin saçlarını tarayan seher rüzgarı adlı tarağın dişi olmak istemektedir.Böylelikle sevgilinin saçına dokunabilsin.Çünkü aşıkların, sevgilinin saçıyla ilgili elde edebilecekleri tek şey, onun kokusudur.Onu da seher rüzgarı getirir.Bu yüzden şair de, seher rüzgarını sevgilinin saçlarının arasında dolaşan bir tarak şeklinde düşünerek onun dişleri olmayı istemiştir.

“zülf, şâne, dendâne, taradıkça” kelimeleriyle sevgilinin saçlarını taramakla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Yaşlar gözüme kim görelî dişleri nazmın
Her katresi derd ehline dür-dânelig eyler

(Sevgilinin) dişleri(nin) nazmın(ı) görelî ki gözüme (dolan) yaşlar(ın) her katresi derd ehline dürdânelig eyler.

Nazm(a.i.): 1)Dizme, sıraya koyma. 2)Sıra, tertip.

Katre(a.i.): Damla, damlayan şey.

Dür-dâne(f.b.i.): 1)İnci tanesi. 2)s. Sevgili, kıymetli.

Sevgilinin dişlerinin tertibini gördüğümünden beri gözyaşlarımın her damlası derd ehline inci tanesi gibi gelir.

Diş, Divan edebiyatında sevgilinin güzellik unsurlarındandır.Diş, daima inciye benzetilir.Sevgilinin dişi ile aşğın gözyaşları çok zaman birlikte anılır.Beyazlığı, güzelliği ve parlaklığı nedeniyle inciyi andıran dişler, bir dizi halinde de ele alınabilir.

Böylece bir inci dizisi oluşur. Sevgilinin dudakları da incilerin saklandığı bir kutu olur. Eğer aşığın gözyaşları bir deniz oluşturursa, sevgilinin dişleri bu denizin incisi olurlar (PALA 1995: 136).

Şair de beyitte, sevgilinin dişlerinin düzenini görünce, gözlerinden akan yaşlarının her damlasının derd ehline inci tanesi gibi olacağını söylemektedir. Sevgilinin dişleri, bir inci dizisidir zaten; bu yüzden dert ehli ve aşık, her an sevgiliyi hatırlamak için ağlayacaktır. Ağladıkça, gözlerinden süzülen yaşlarda sevgilinin dişlerini görecekler ve dolayısıyla sevgiliyi hatırlayacaklardır. Bu yüzden dert ehli, durmadan, göz pınarları kuruyana hatta kan ağlayana kadar gözyaşlarını dökecektir.

Birinci mısradaki “yaşlar gözüme” ile kastedilen, sevgilinin dişlerini gördüğünden beri gözüme yaşlar yürümüştür; yani o zamandan beri ağlamaktayım. Bu, gözlerimden akan yaşların her damlası da, benim gibi aşk derdinden ızdırap çekenlere inci gibi gelecektir, denilmektedir. Birincisi, aşığın gözleri sevgilinin dişlerini gördüğü için, o gözlerden çıkan damlalar da sevgilinin dişlerini çağrıştıracaktır. İkincisi, sevgilinin dişlerini gören aşığın gözleri, o kadar değerlenmiştir ki, oradan çıkan damla da değerli bir inci olmuştur.

Ayrıca beyitteki “yaş,katre,derd” kelimeleriyle incinin oluşumu anlatılmaktadır. Başlangıçta inci de bir damladır ve istiridyenin içinde acılarla oluşur.

“yaşlar-katre, dişler-dürdâne” kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

Yine, “yaşlar,katre,göz” kelimeleriyle ağlamakla ilgili; “dişler, dürdâne, nazm” kelimeleriyle de dişlerle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Hûn-ı ciger içenleri sûfi ne bilürsin

Gözler gerek ol meclîse peymânelig eyler

Sûfi, hûn-ı ciger içenleri ne bilürsin; ol meclise peymânelig eyler gözler gerek.

Peymâne(f.i.): Büyük kadeh, şarap bardağı.

Ey sufi, ciğer kanı içenleri sen ne bilmezsin; bilmen için gözlerinin o mecliste kadeh olması gerekir.

“Kan içmek” mecaz yoluyla kan dökmeğe haris olmak yerinde kullanılır bir tabirdir (PAKALIN 2004: 160). “Ciğer kanı içmek”, içi kan ağlayıp da içine akan kanları içmek anlamına da gelmektedir. Buradan, “kanını içine akıtmak” cezbe ve vecd

hallerini içinde saklamak, coşmamak ve taşkınlık yapmamak demektir. Özellikle melamet ehli bu esasa uyar (ULUDAĞ 2005:206).

Tasavvuf inancına göre en eski zaman, en eski meclis olarak bilinen elest meclisi [bezm-i elest: Allah, ruhlar alemini yarattığı zaman bütün ruhlara hitaben “Elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz eğil miyim?) buyurunca ruhlar, “Kâlû; belâ (Evet, sen bizim Rabbimizsin, dediler). Yaşananların olduğu meclis...] nde verilen söz, ancak sülûk ile yerine getirilebilir.Aksi takdirde, verilen sözden dönme tehlikesi vardır.Bunun için gönüllerin hakiki aşk ile dolu olması gerekir.Tarikatlerdeki zikir melisleri de bu elest meclisinden bir örnektir(PALAA 1998: 124).

Peymâne, meclislerin vazgeçilmez unsurudur.Aşk’ı Allah’a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli, bâdeyi(şarabı) de ruh coşkunluğu için bir araç olarak görür (PALAA 1998: 68). Mecliste, herkes yere daire oluşturacak şekilde oturduktan sonra sâkî, elindeki peymâne ile ortada döner ve herkese aynı içki kasesinden şarap ikram eder (PALAA 1998: 90). Burada meclis ile tekke, sâkî ile mürşid-i kâmil, şarap ile İlahi aşk, âşik ile Allah’ın Cemâl ve Celâl’ine müştak kişi olan sâlik, peymâne(kadeh) ile âşığın kalbi kastedilmektedir (PALA 2000: 310).

Ayrıca şarabın rengi olan kırmızı ile kan(hûn)ın rengi aynıdır.Yine, şarap içeni sarhoş eder ve sonunda gözü kanlandırır(İPEKTEN 1996: 65).Bunun yanında göz de ağlamaktan ve kırmızı gözyaşları dökmekten kızarır (İPEKTEN 1996: 55).Dolayısıyla kanla dolu veya kıpkırmızı olan gözler, şarap dolu kadeh yerine kullanılmış ve teşbih yapılmıştır.

Beyitte, sufinin ciğer kanı içenleri bilemeyeceği söylenerek kaba sofu olarak değerlendirilmiştir.Bunu bilmek için meclislerde gözlerin kan çanağına(kadehine) dönmesi yani çok ağlaması gerektiği belirtilmiştir.Gözler, ağlaya ağlaya kanla dolmadan, kan ağlamadan sufinin olgunlaşamacağı vurgulanmıştır.

6. Cânânıyile cân ola halvetde yegâne

Şeyhî gelür ise katı bîgânelig eyler

Cânânıyile halvetde yegâne cân ola; Şeyhî gelür ise katı bîgânelig eyler.

Bî-gâne(f.b.s.): 1)Kayıtsız, ilgisiz. 2)Yabancı. 3)tas. Dünya ile ilgisini kesmiş olan.

Halvet(a.i.): 1)Yalnız, تنها kalma, tenhaya çekilme, tenhalık. 2)Tenha yer,gizli görüşülecek yer.

Katı(t.i.): 1)Çok, çok fazla, pek şiddetli, iyice, sıkı, sıkı sıkı, gayet. 2)Ağır, acı. 3)Haşin, şiddetli, sert, kırıcı.

Yegâne(f.s.): Biricik, tek.

Aşık ile sevgili gizli bir yerde biraraya gelsinler.Eğer Şeyhî gelirse çok ilgisiz ve yabancı kalır.

Şair burada sevgiliyi rakiplerine terk etmiş görünse de aslında tam tersini vurgulamaktadır.Çünkü şair de sevgilinin aşıkları arasındadır ve aşıklığın gereklerinin ne olduğunu çok iyi bilmektedir.Gerçekten de aşığın her anı sevgilinin hali ile doludur. Sevgiliye ait küçük bir söz bile onu kendinden geçirtir.Canını sevgiliye verecek denli cömerttir.Ondan gelen her eziyete katlanır.Ömrü sevgiliden lütf beklemekle geçer (PALA 2000: 293). Bu yüzden, bir aşığın böyle söylemesi imkansızdır.

Şeyhî bu beyitte, sevgili ile rakibinin gizli yerlerde buluşmasını istemiş çünkü, kendisinin geldiğinde çok ilgisiz davranacağını belirtmiştir.Birincisi, Şeyhî'nin tüm gizli yerleri bilmesidir ki beyitte “gelir ise” denmiştir.Bunun da anlamı Şeyhî'nin sevgiliyle bütün gizli yerlerde buluştuklarıdır.İkincisi de onun, sevgiliyle her daim beraber olduğudur.Sanki, rakiplere bir lütufta bulunur gibi görünse de, altında yatan gerçek, onlara gözdağı verilmektedir.Çünkü, o, sevgiliyle bütün gizli yerleri dolaştığını, halvet olduğunu vurgulayarak rakiplerini saf dışı bırakmak istemektedir.Kendisinin çok ilgisiz davranacağını söylemesi de bu yüzden.

“cânân, cân, halvet, yegâne” kelimeleriyle sevgiliyle yalnız kalmakla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.17. GAZEL 17*

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1. İy sabâ ger menzil-i cânâna kılursañ güzer
Gülşen-i cândur gözümden gözle rûşen kıl nazar
2. İzine yüz sür yüzümden yüz yüz eyle hıdmeti
Yolına cân vir gönülden biñ biñ irişdür haber
3. Zülfi bigi gussamuñ şerh it mutavvel kıssasın
Agzı bigi hâlümi 'arz eyle teng ü muhtasar
4. Geh gehî iltüp getür bizden hatâ andan 'atâ
Dem-be-dem vir armagan andan cefâ bizden ciger
5. Şeyhî'nüñ bu âh u yaşı gönli taşına anuñ
Şol dem idiser eser kim kalmaya benden eser

-Şerh-

1. İy sabâ ger menzil-i cânâna kılursañ güzer
Gülşen-i cândur gözümden gözle rûşen kıl nazar

İy sabâ, ger menzil-i cânâna güzer kılursan; gülen-i cândur gözümden gözle, nazar rûşen kıl.

Güzer(f.i.): 1)Geçme, geçiş. 2)s. Geçen, geçici.

Gülşen(f.b.i.): Gül bahçesi.

Rûşen(f.s.): 1)Aydın, parlak. 2)Belli, meydanda.

*age, s.157.

Nazar(a.i.): 1)Bakma, göz atma. 2)Düşünme. 3)Göz değme. 4)İltifat.

Menzil(a.i.): 1)Yollardaki konak yeri. 2)ev. 3) Bir günlük yol, konak. 4)Mesafe.

Ey sabah yeli, eğer sevgilinin konağından geçersen gözlerini dört aç da benim gözümle bak, çünkü orası canımın gül bahçesidir.

Aşık, sabah yeliyle konuşmaktadır ve ondan sevgilinin olduğu yer'den geçerse kendi(aşığın) gözüyle bakmasını istemektedir.Sabah yelinin gözü yoktur fakat, şair onu sırdaşymış gibi düşünerek ona dertlerini açmakta ve bazı şeyler istemektedir.Onunla dert ortağıymış gibi konuşmakta, onu bir insan gibi görmektedir.Aslında bundan başka yapacağı bir şey de yoktur.Nitekim sevgilinin olduğu yeri ve sevgiliyi görebilecek, ayrıca ondan haberler getirebilecek tek varlık, sabah yelidir.Çünkü aşığın, sevgiliyi görmesi sevgilinin büyük bir lütfudur ve nadir gerçekleştiği gibi hiç gerçekleşmeyebilir de...

Ayrıca aşığın sabah yeline “benim gözümle bak, gözlerini iyice aç” demesi de sevgili ile ilgili her şeyi öğrenmek istemesindedir.

Yine, sevgilinin bulunduğu yer, canın gül bahçesi olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla sevgilinin yüzü anlatılmaktadır.Buna göre gülistan, sevgilinin birer gülü andıran yanakları, yüzü, kulakları ve bir gonca olan ağız ile biraraya getirilir(PALA 1995: 210-211).

Divan şiirinde sevgiliye ve ona ait unsurlara ulaşmak hiç mümkün değildir.Ancak sabah yeli ona ulaşabilir.Dolayısıyla zaman zaman onlara sevgiliden haber ve kokular getirip onları şâd eder(PALAA 1998: 118).

Sabah yeli kişileştirilerek Teşhis sanatı yapılmıştır.

“göz,gözle,nazar,rûşen” kelimeleriyle bakmakla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. İzine yüz sür yüzümden yüz yüz eyle hıdmeti

Yolına cân vir gönülden biñ biñ irişdür haber

(Ey sabâ, sevgilinin) izine yüzümden yüz sür, hıdmeti yüzü yüz eyle, yoluna gönül sen cân vir, haber(i) bin bin irişdür.

Hıdmet(a.i.): 1)İş, hizmet,vazife. 2)İş görme, birinin işini görme.

Ey sabah yeli, dolaşırken sevgilinin izine rastlarsan, onun izine benim yüzümle yüz sür, vazifeni çok iyi yap; yoluna can ver ve haberlerin hepsini de yetiştir.

Sabâ, sevgilinin semtinden esen rüzgardır(ONAY 1996: 417). Rüzgar olması dolayısıyla her yere gidebilir, girebilir ve en önemlisi de görülmez.Bu yüzden şair, ondan yardım istemektedir.Birinci beytin devamı olarak rüzgardan, sevgilinin bastığı yerlere yüz sürmesini söylemektedir.Yüz sürmek, aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek (EREN-GÖZAYDIN 1988: 1656) anlamına geldiği gibi sevgilinin bastığı yere geçen kokusunu almak ve aşığa getirmek amacıyla yüzün yerlere değdirilmesi anlamına da gelir.Çünkü aşık, sevgiliye karşı aşırı sevgi beslediği için rüzgardan medet ummaktadır.Aynı zamanda, sevgilinin bıraktığı iz, yerde olduğundan, rüzgarın onu alabilmesi için yüzünü yere eğip oradan sevgilinin kokusunu alması ve aşığa getirmesi istenilmektedir.

Sevgiliye yapılan hizmetin “yüz yüz” olması hem çokluğuna hem de hizmetin şeklini ifade etmektedir.Rüzgarın, sevgilinin yoluna can vermesi, yine hizmetiyle ilgili ve hizmetinin son aşamasıdır.Eriştireceği haberler de iki yönlü düşünülmelidir: Aşıktan sevgiliye ve sevgiliden aşığa...

“yüz” kelimesi dört kez kullanılarak Tekrir sanatı yapılmıştır.

3. Zülfi bigi gussamuñ şerh it mutavvel kıssasın

Agzı bigi hâlümü ‘arz eyle teng ü muhtasar

(Ey sabâ rüzgarı, sevgilinin) zülfi bigi gussamun kıssasın mutavvel şerh it; hâlümü agzı bigi teng ü muhtasar ‘arz eyle.

Gussa(a.i.): Keder, kaygı, tasa.

Mutavvel(a.s.): Uzatılmış, tafsil edilmiş, uzun uzadıya anlatılmış.

Muhtasar(a.s.): Kısaltılmış, kısaltma, kısa.

Teng(f.s.): 1)Dar, sıkıntılı(şey,yer). 2)Küçük. 3)Sıkı, yapışık. 4)Zavallı.

Şerh(a.i.): 1)Açma, ayırma. 2)Açıklama. 3)Bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap. 4)Açık anlatma.

Kıssa(a.i.): 1)Fıkra, hikaye, rivayet. 2)Olay, macera.

Ey sabâ rüzgarı, sevgilinin saçları gibi kara ve uzun olan dertlerimin hikayesini sen de uzun uzun açıkla; ağzı gibi var-yok olan hâlümü de kısa ve küçük olarak ona sun.

İkinci beytin devamını, yani “bin bin eriştir haber” sözcüklerinin açıklamasını burada buluyoruz.Şair, rüzgardan kendi durumunu sevgiliye anlatmasını isterken yine sevgilinin özellikleriyle ilgi kurarak hem içlenmekte hem de söylemektedir.

Birinci mısradaki sevgilinin saçının siyah ve uzun oluşuyla aşığın dertlerinin hikayesi arasında bir bağ kurulmuştur. Saçın siyahlığı aynı zamanda, aşığı dertten derde düşürmüş, dertlere gark etmiştir. Saçların uzun olmasıyla aşığın dertlerinin hikayesi de uzar gider. Öyle ki her teli için ayrı hikayesi var gibidir aşığın. Çünkü “şerh” in anlamlarından biri de, “bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap”tır.

Diğer yandan şair, sabâ rüzgarından saçını gördüğü zaman, çektiği dertlerin neler olduğunu uzun uzun anlatmasını isterken; ağzını gördüğü zaman da hâlini kısaca arz eylemesini söylemektedir. Çünkü sevgilinin saçının uzunluğuyla dertler de uzayıp giderken karalığıyla da yoğunlaşacaktır. Dar ve küçük olan, hatta çoğu zaman yok diye bilinen (PALA 1995: 22) ağzı ile de dertler yok olup gidecektir. Sevgilinin ağzı ile aşığın halinin kısa ve küçüklüğü arasında bir ilişki vardır. Sevgilinin ağzından çıkacak bir sözle aşığın bütün dertleri bitebilir.

“mutavvel-muhtasar” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“zülf-ağzı, şerh et-arz eyle, mutavvel-muhtasar” kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

4. Geh gehî iltüp getür bizden hatâ andan ‘atâ

Dem-be-dem vir armagan andan cefâ bizden ciger

Geh bizden hatâ iltüp andan ‘atâ getür, gehî dem-be-dem andan cefâ bizden ciger armagan vir.

Geh(f.zf.): Bazı, ara sıra.

Gehî(f.zf.): Bazan, ara sıra.

Hatâ(a.i.): 1) Yanlış; yanlışlık, yanılma. 2)Günah. 3)Kabahat, kusur.

Cefâ(a.i.): Eziyet, incitme.

‘Atâ(a.i.): Bağışlama, bahşiş.

İltmek(t.i.): İletmek.

Dem-be-dem(f.b.zf.): Vakit vakit, daima.

Ciger(a.i.): 1)Ciğer, bağır. 2)Avaz, ses. 3)Keder, sıkıntı.

Ey sabâ rüzgarı, bazen sevgiliye bizden kusur götür, ondan bağışlama getir fakat bizim yüreğimiz parçalansa da daima, ondan armağan olarak eziyet gelsin.

Sabâ rüzgarı, yine haberci olarak aşıktan sevgiliye haberler götürmektedir. Yalnız, aşık, sevgiliden bazen de olsa günahlarını, kusurlarını bağışlamasını istemektedir. Sürekli eziyet etmesini armağan olarak bilse de ara sıra güler yüz görmeyi arzu etmektedir. Fakat sevgilinin katında en makbul aşık, eziyetine en fazla tahammül gösteren olduğundan daima eziyet eder. Eziyetten vazgeçmesi, aşıktan yüz çevirmesi demektir (PALA 2000: 292). Aşık bunu çok iyi bildiği için, eziyetlere “armağan” demiştir. Eziyetlere karşılık biçtiği değer de ciğeridir. Ciğer, yürek veya insanın içidir. Yani eziyetler, aşığın yüreğini yakmakta ve içini parçalamaktadır. Ama o buna razıdır; yeter ki bazen, sevgili güler yüz gösterebilir.

“hatâ-atâ” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

5. Şeyhî'nün bu âh u yaşı gönli taşına anun

Şol dem idiser eser kim kalmaya benden eser

Şeyhî'nün bu âh u yaşı, anun gönli taşına şol dem eser idiser kim benden eser kalmaya.

Şeyhî'nin bu inlemeleri ve gözyaşları sevgilinin taş kalbine eser bıraktığında, bu defa ondan eser kalmayacak.

Son beyitte şair, sevgilinin kendisini bir türlü anlamamasından yakınmaktadır. Öyle ki ağlayarak ve inleyerek tükeneceğini, ancak o zaman bir etkisi olacağını söylemektedir. Sevgilisini taş kalpli olarak niteleyen şair, bir anlamda gözyaşlarıyla heykeltraşlık yapmaktadır. Bu öyle bir heykeltraşlıktır ki işin sonunda kendisi yok olacak, ölecektir. Fakat ortaya koyduğu eser de, sevgilinin gönlünde yer almak olacaktır.

Bir anlamda şair, sevgilinin kendisinin kıymetini ölünce anlayacağını ifade etmektedir. Sevgilinin gönlüne girdiği zaman, kendisinin bitmiş olacağını belirtmektedir.

Şair, sabâ rüzgarıyla olan hasbihaline bu şekilde son vermiştir.

2.2.18. GAZEL 18*

Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün

1. Kaçan kim zülf-i şeb-rengîn yüzine şeh nikâb eyler
Günini ‘âşikuñ gör kim nice bî-âfitâb eyler
2. Saçuñ sevdâsı uş beni kara toprag ider her dem
Dilümde od u başumda hevâ vü gözde âb eyler
3. Hayâl-i çeşm-i mahmûruñ oturup dil otagında
Ciger biryân idüp her dem kabagum pür-şarâb eyler
4. Süzilmiş çeşm-i mestânuñ görüp dil tâk-ı kaşuñda
Didi zî mest kâfir kim bu mihrâb içre hâb eyler
5. Lebûñ vasfını Şeyhî’den soruban rûh-ı kuds eydür
Görûñ bu telh-‘îşi kim ne hoş şîrîn hitâb eyler

-Şerh-

1. Kaçan kim zülf-i şeb-rengîn yüzine şeh nikâb eyler
Günini ‘âşikuñ gör kim nice bî-âfitâb eyler

Kaçan kim zülf-i şeb-rengîn yüzine şeh nikâb eyler; ‘âşıkın günini gör kim nice bî-âfitâb eyler.

Şeb-rengîn(f.b.s.): Gece renkli olan, siyah.

Nikâb(a.i.): 1)Peçe, yüz örtüsü. 2) Perde, örtü.

Âf-tâb(f.b.i.): 1) Güneş. 2)Güneş ışığı. 3)Güzel yüz.

Kaçan(t.i.): Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, nasıl, ne suretle.

* age, s.164.

Ne zaman sevgilinin kara saçları yüzüne şah örtüsü gibi inerse, aşğın da gündüzü güneşsiz geçer.

Divan şiirinde sevgilinin saçı, yüzünün örtüsüdür (PALA 1995: 430). Beyitte “şeh nikâb” denilerek, örtünün şahlarca kullanılan çok kıymetli oluşu vurgulanarak sevgilinin saçı övüldüğü gibi, bu tamlama “tahtıran”ı da anımsatmaktadır. Tahtıran; insan omzunda götürülür veya icabına göre deve, at veya katıra yükletilir. Üstü örtülü tekerleksiz bir nevi arabadır. Padişahlar veya büyük adamlar bunlarla bir yerden bir yere nakledilirdi (PAKALIN 2004: 380). Dolayısıyla tahtırandaki örtüyü, sevgilinin saçı olarak düşündüğümüzde, içindeki padişah da sevgilinin yüzü olmaktadır.

Sevgilinin karanlık saçları güneş gibi yüzünü, şah örtüsüyle kapayınca, aşğın gündüzünün güneşi kaybolur. Sevgili görününce güneş doğmuş olur ve aşğın gözyaşları diner (PALA 1995: 143).

Zülf, yüzün iki yanında, kulakların önünde sarkan, ucu yanağa doğru kıvrılmış saç lülesidir (PALAa 1998: 38). Dolayısıyla sevgilinin yüzünü, aşğın ise güneşini her an kapatabilecektir. Bu yönüyle de kara bulutlara benzer ki yağmurun aynı zamanda aşğın gözyaşlarının habercisidir. Çünkü aşığı, sevgilinin yüzünden mahrum bırakmıştır.

Sevgilinin zülfü, aşığa güneşsiz bir gündüz yaşatmaktadır ki bu ilginç bir durumdur. Şöyle ki güneşsiz ise gündüz değildir; gündüz ise güneşsiz değildir. Aslında bu hal, aşğın mecnûn’luğa (deliliğe) yaklaştığının bir göstergesidir.

“gün-şeb” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“zülf, şeb-rengîn, yüz, nikâb” kelimeleri arasında sevgilinin yüzüyle ilgili Tenâsüp sanatı vardır.

2. Saçuñ sevdâsı uş beni kara toprak ider her dem

Dilümde od u başumda hevâ vü gözde âb eyler

Uş saçuñ sevdâsı beni her dem kara toprak ider; dilümde od u başumda hevâ vü gözde âb eyler.

Hevâ(a.i.): Heves, istek, arzu; sevgi, hoşlanma.

Şair bu beytin birinci mısrasında kapkara bir görüntü çizerek karamsar bir ruh hali sergilemektedir. “Saç” ın özelliği “kara” oluşudur, “sevdâ”nın anlamı “çok kara”dır ve “kara toprak” kelimeleriyle karanlık bir ortam oluşmaktadır.

“Sevdâ”nın aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık anlamına da gelmesi, kara toprak sonunu biraz daha gerçekçi göstermektedir.Mecazen de, “bu sevda beni her gün öldürüyor” denmektedir.Tabii bu sevdâ, her gün öldürmekle kalmaz; aşığın gönlünü ateşle, gözlerini yaşla ve içini de hevesle doldurur.

“Sevdâ” aynı zamanda insan mizacına etki eden dört sıvıdan biridir.Bedende dengeli bulunan bu sıvılardan sevdânın artması yahut eksilmesi halinde sevdâvî hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar.Sevdâ kalpte bulunan siyah bir sıvının adıdır. ‘Kara sevdâ’ deyimini de bu sıvının siyah olmasından dolayıdır (PALA 1995: 478).

Ayrıca, şairi bu hallere düşüren sevgilinin sadece saçıdır.Dolayısıyla sevgilinin kendisini ve diğer güzelliklerini görmek, kim bilir nelere yol açacaktır?

“saç, sevdâ, kara toprak” kelimeleriyle sevgilinin saçıyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“od-âb” kelimeleriyle Tezat sanatı yapılmıştır.

3. Hayâl-i çeşm-i mahmûruñ oturup dil otagında

Ciger biryân idüp her dem kabagum pür-şarâb eyler

Hayâl-i çeşm-i mahmûrun dil otagında oturup her dem ciger biryân idüp kabagum pür-şarâb eyler.

Mahmûr(a.s.): 1)Sarhoşluğun verdiği sersemlik. 2)Uyku basmış, ağırlaşmış göz, baygın göz.

Biryân(f.i.): Et kebabı.

Otağ(f.i.): Çadır.

Sevgilinin baygın gözlerinin hayali gönül çadırına oturunca ciğerlerim kebab olmakta,gözlerim de (kabağım) kan (şarap) dolmaktadır.

Su kabağı, bostan cinsinden olup yerde büyüyen, karpuzu andıran kurs’u ucunda da kart hıyar büyüklüğünde boyun kısmı bulunan bir tür sebzenin meyvesidir.Özelliği, dalında uzun müddet bekletilince, içinin gitgide koflaşması ve hafifleşmesidir.Şekil itibariyle çini vazolara, yahut çocukların henzü tamamını şişirmeye nefesleri yetmemiş yarı şişkin şerit balonlara benzer.Su kabağı olgunlaştığı zaman kutru 35-40 cm, boyun kısmı ile birlikte uzunluğu da 80 cm’yi bulur.Ancak küçük boyda olanları daha kibardır.

Eski insanlar sıvı maddelerin taşınması için su kabağından faydalanmışlardır. Ancak daha önce onları tarladan toplamak, kurutmak, boyun kısımlarının ucundan kesip içlerindeki lifleri bir müddet ıslak tutmakla yumuşatıp temizlemek ve nihayet ağzına bir tıpa uydurmak gerekecektir. Böylece kabak kullanıma hazırdır. İçine de su, sirke, zeytinyağı veya şarap doldurulacaktır; ister tas, ister sürahi, isterse de maşrapa yerine kullanılabilir (PALAb 1998: 57).

Bir önceki beyitte sevgilinin saçından bahseden şair, bu beyitte gözlerinden bahsetmektedir.

Şair, sevgilinin baygın bakışlarını kişileştirip gönül çadırına oturtmuştur. Bu çadırda da, sevgilinin baygın bakışları aşığın ciğerini kebab, gözlerini de şarap eylemiştir. Sevgili, aşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Göz mesttir; çünkü baygın görünüşüyle bir sarhoşu andırır (PALA 1995:124).

Mahmûr gözler, aşığın ciğerini kebab eylemiş, gözlerini de şarapla doldurmuştur. Şöyle ki, aşk bizatihi yakıcıdır; yakan da sevgilidir. Sevgilinin her hali, her hareketi aşığı ateşten ateşe düşürür. Dolayısıyla bu ateş, ciğeri de kebab eyer. Aynı zamanda gözler de ağlamaktan kızarır. Kızarmış olan gözler de şarap dolu kabağa benzer. Çünkü o zamanlarda şarap, kabaklarda saklanmaktadır.

“çeşm, mahmûr, kabak, pür-şarâb” kelimeleriyle sevgilinin gözü ve etkisiyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Sevgilinin baygın gözleri kişileştirilerek Teşhis sanatı yapılmıştır.

4. Süzilmiş çeşm-i mestânun görüp dil tâk-ı kaşuñda

Didi zî mest kâfir kim bu mihrâb içre hâb eyler

Dil, çeşm-i mestânun tâk-ı kaşunda süzilmiş görüp, “zî mest kâfir kim bu mihrâb içre hâb eyler” didi.

Tâk(a.i.c.): 1)Bina kemeri. 2)Yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstü. 3)Kubbe, künbet.

Mestân(f.s.): Sarhoşlar.

Zî(a.s.): “sahip” manasına kelimelerin başlarına getirilerek birleşikler yapar.

Mihrâb(a.i.): 1)Camilerde, imamlık edene ayrılmış olan oyuk, girintili yer. 2) mec. Ümit bağlanan yer. 3) mec. Sevgilinin bakışları.

Hâb(f.i.): Uyku, rüya.

Gönül, kaşının kemerinde süzölmüş sarhoş gözleri görünce bunlara, mihrabda uyuyan sarhoş kafir dedi.

Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur.Bu eğrilik onun hareketlerinde de vardır.Asla dosdoğru olamaz(PALA 1995: 159). Beyitte daha çok, sevgilinin baygın gözlerinin yattığı yer olarak değeriendirilmiştir.Çünkü sarhoşların hem kimseye görünmeden ayılabileceği yerlerdir kemer ve köprü altları, hem de zaten sarhoş olduklarından fazla ileriye gidemedi sızıp kaldığı yerlerdir.Dolayısıyla şair, bu baygın ve sarhoş gözleri görünce, caminin mihrabında uyuyan sarhoşa benzetmiştir.Nitekim kaş bazan bir mihrab, kible veya secde-gâh yani mesciddir(PALA 1995: 160).

Ayrıca şair, baygın ve süzgün mest gözlerin, kaş mihrabında uyuduğunu ve yattığını söyleyerek Hüsn-i Talil sanatı yapmıştır.Çünkü gözler, zaten kaşın altında bulunmaktadır.

“çeşm,kaş,mestân,tâk,görüp” kelimeleriyle sevgilinin gözüyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Lebün vasfını Şeyhî'den soruban rûh-ı kuds eydür

Görün bu telh-‘îşi kim ne hoş şîrîn hitâb eyler

Rûh-ı kuds lebün vasfını Şeyhî'den soruban eydür; görün bu telh-‘îşi kim ne hoş şîrîn hitâb eyler.

Rûh-ı kuds: 1)Cebrail. 2)İlahi gerçeği kavrayan ruh.

Telh(f.s.): Acı.

Îş(a.i.): 1)Yaşayış, yaşama. 2)Ekmek, gıda. 3)Yaşama tarzı, zevk, safa.

Hitâb(a.i.): 1)Bir veya birçok kimselere ağızdan veya yazı ile söyleme
2)Kur'an.

Cebrail, sevgilinin dudağının özelliklerini Şeyhî'den işitince,(Şeyhî için) “şu acı hayata bakın ki ne tatlı sözler söylüyor” dedi.

Cebrail, Allah ile peygamberleri arasında elçilik ifa etmesi ve Allah'ın emir ve vahiylerini tebliğe memur, mukarreb dört melekten biridir.Hz.Muhammed, Hira Dağındaki mağarada yalnız başına tefekküre dalmışken ilk defa olarak Allah'ın “oku” emrini ondan almıştı.O, Allah'ın vahiylerini peygamberimizin kalbine indirmiş ve bazan insan suretinde görünmüştür(PALA 1995: 105-106). Beyitte dudak ve sözleri

işitme ile birlikte kullanılmıştır.Çünkü yerine getirmiş olduğu görevde, en çok bunlarla beraber olmuştur.

Dudağın sır ve nükte-i İlahi olması (PALA 1995: 343) da Cebrail ile alakalıdır. Çünkü kimselerin bilmeyip yalnız Allah'ın bildiği ve peygamberlerine iletilecek olan sırlara, sözlere taşıyıcılık yapmıştır.

Cebrail'in söylediği acı hayat, Şeyhî'ye aittir.Çünkü aşkı ve sevgilisi uğruna eziyetlere, cefalara, sıkıntılara, yaralanmalara vb. katlandığından hayatı acılarla doludur. Fakat sevgilinin dudağı için söyledikleri o kadar tatlı ve güzel sözlerdir ki Cebrail şaşırmıştır.Tabii bu arada, leb'in en belirgin özelliği şîrîn(tatlı) oluşudur (PALA 1995: 343). Dolayısıyla Şeyhî'nin, sevgilinin dudağından bahsederken tatlı sözler söylemesi, sevgilinin dudağının tatlı oluşuyla da ilgilidir.Yani o sözlere o tadı, sevgilinin dudağı da vermiş olabilir.

“şîrîn-telh” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

2.2.19. GAZEL

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Aç alnuñı yüzini cihânuñ münevver it
Çöz zülfüñi dimâgını cânuñ mu'attar it
2. Kur kaşlaruñ kemânını bu yaykara ile
Biz kullaruña gamzelerüñ tîr ü hançer it
3. Sâkî virürse sûfi-i yâbis-dimâg pend
Sâfi mey ile agzını tut magzını ter it
4. Bu dehr zulmetinde ger âb-ı Hızır gerek
Câm-ı cihân-nümâyile 'îş-i Sikender it
5. Mutrib şeker lebinde ne rengîn gazel didün
Hoş-kavl ü ter-terânedür anı mükerrer it
6. Bâlâñı bâga 'arza kıl olsun çenâr pest
Sal sâye şâh-ı serv-i ser-efrâzı server it
7. Her bir söz ehli nagme-i Dâvûd'ı sâz ider
Sözüñ var ise Şeyhî Zebûr'ından ezber it

-Şerh-

1. Aç alnuñı yüzini cihânuñ münevver it
Çöz zülfüñi dimâgını cânuñ mu'attar it

“*Cihânun alnunu yüzini aç (da) münevver it; zülfünü (ve) dimâgunu çöz (de) cânun mu‘attar it.*”

Münevver(a.s.): Nurlandırılmış, parlatılmış, aydınlatılmış; ışıklı.

Dimâg(a.i.): 1)beyin. 2)akıl, şuur.

Mu‘attar(a.s.): 1)güzel kokulu. 2)i. meşhur bir çeşit lale.

Ey sevgili, alnını ve yüzünü aç da dünya aydınlansın; saçlarını çöz de herkesin akıl bağı kokulansın.

Alın, sevgilinin güzellik unsurlarındandır.Beyaz ve parlak olduğu için a, nur ve Zühre’ye benzetilir.Gece gibi kara olan saçlar arasında bir gündüz olarak bilinir. Tasavvufa göre de herşeyin aslı ve ilk yaratılan cevher olan Nûr-ı Muhammedî, ilk önce Hz.Âdem’in alnında belirmiş ve temiz bir soydan tâ peygamberimize kadar gelmiştir. Hatta bu nûrun peygamberimizin babası Abdullah’ın alnında daima parladığına dair rivayetler vardır.Yine tasavufta alın, bir vahdet remzi olarak bilinir(PALA 1995: 32).

Yüz de, sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü oluşturur.Çünkü o kaş, göz, dudak, yanak vs. güzelliklerine sahiptir.Yüz bazen güneştir, gündür, sabahtır, nûr ve ışıktır; bütün benzetmelerde parlaklık ön plandadır(PALA 1995: 143).

Birinci mısradaki, sevgiliye seslenerek yüzünü ve alnını açarak âlemi aydınlatması istenildiği gibi; sevgiliden âlemin alnını ve yüzünü açarak parlaklığının ortaya çıkarması da istenmektedir.Her ikisini de sevgili, yapabilecektir ve her ikisinde de aydınlık, parlaklık ortaya çıkacaktır.Yani hepsi sevgilinin elindedir.

Sevgilinin saçındaki koku bazen kendinde mevcut olsa da, bazen dışarıdan gelse de, misk ve anberden çok daha güzel kokar.Bu kokuyu rüzgar alıp götürür(PALA 1995: 458).Böyle olunca ikinci mısradaki da sevgilinin saçlarının kokusunun, dünyayı güzel kokulara bürüyeceği söylenmektedir.Bağlı olan zülûf, çözüldüğü zaman kokusu da saçlar gibi dağılır.

“alın,yüz,zülûf” kelimeleriyle sevgiliyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“aç-çöz, alın-yüz, zülûf-dimâg, cihân-bâg, münevver it-mu‘attar it” kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

2. Kur kaşlaruñ kemânını bu yaykara ile

Biz kullaruña gamzeleruñ tîr ü hançer it

“*Bu yaykara ile kaşların kemânını kur (ve) biz kullarına gamzelerün tîr ü hançer it.*”

Tîr(f.i.): Ok.

Kemân(f.i.): 1)yay (ok atan). 2)kavis. 3) keman.

Hançer(a.i.): ucu sivri, iki yanı keskin bıçak, hançer.

Ey sevgili; yay gibi olan kaşlarını kur da gamzelerinle biz kullarına ister ok at, ister bizi hançerle.

Kemân en çok, sevgilinin kaşı için yapılan benzetmelerde kullanılmıştır(PALA 1995: 321). Kaşın en büyük de özelliği eğri oluşudur.Eğri oluşundan yay ve hançer olarak kendini gösterir(PALA 1995: 159-160).

Gamze de yalnızca bakışa dayanmayıp göz, kaş ve kirpiğin birlikte ortaya koyduğu bir harekettir.Gamze, gözden çıkar ve aşğa ızdırıp verir.Divan şiirinde gamze en çok ok ve kılıca benzetilir.Gamze ok olunca yaralamak, delmek, öldürmek gibi eylemleri üstlenir.Bir ok olan gamzenin hedefi ise can, gönül, sîne, ciğer ve yürektir. Gamzenin ok oluşunun en büyük nedeni, kirpik oklarından dolayıdır.Sevgili şöyle süzgün bir bakışıyla yay kaşlarından kirpik oklarını hedefe atar.Zaten onun kaşları ile kirpikleri kurulu bir kemânı(yayı) andırır.Sevgili bu okları atmada öyle ustadır ki hiçbiri hedefini şaşırmaz.Gamze okları öylesine değişik tesirler yaparlar ki aşıklar o oklara can atarlar.Aşık, gamze oklarının gönlünden hiç ayrılmamasını ister.Bunun nedeni, sevgilinin bakışlarını devamlı istemek ve okun geri çıkmasının çok zor oluşudur.Aşık, gönül evine, gamze oklarını bir misafir gibi davet eder ve ona can atar.Gamze, hançer olduğu zaman kan döker, öldürür(PALA 1995: 197).

Beyitte sevgilinin bakışı ok, hançer gibi kesici ve delici aletlere benzetilmiştir. Kaş da yaydır ve bakış okunu atar.Kemân da aslında yay anlamındadır(İPEKTEN 1986: 281).Yayın kurulması, sevgilinin kaşlarını çatmasıdır ki ardından gamzenin ok ve hançerleri gelecektir.Fakat şair, bunları arzulamaktadır.Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, aslında sevgilinin bakışları istenmektedir.Sonucu yaralanma veya ölüm de olsa şair bunlara razıdır; yeter ki sevgili baksın...

Gamzeler tîr ve hançere benzetilerek Teşbih sanatı yapılmıştır.

“kaş,kemân,yay,gamze,tîr,hançer” kelimeleriyle sevgilinin gözü ve gamzesiyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Sâkî virürse sûfî-i yâbis-dimâg pend

Sâfî mey ile agzını tut magzını ter it

“Sâkî, sâfi-i yâbis-dimâg pend virürse; sâfi mey ile agzını tut, magzını ter it.”

Magz(f.i.): 1)beyin, dimağ. 2)iç, öz. 3)akıl.

Yâbis(a.s.): kuru.

Mizâc(a.i.): 1)huy. 2)sıhhat.

Sâfi(a.s.): 1)duru, temiz; katkısız. 2) samimi,saf. 3) sadece, yalnız.

Sâkî, kuru mizaçlı sofi öğüt verirse içini ter ile ağzını da sadece şarapla doldur ki konuşmaya devam etmesin.

Beyitte bir eğlence meclisi anlatılmaktadır.Herkes yere daire oluşturacak şekilde oturmuş; sâkî elindeki büyük kadehi ile ortada dönmekte ve herkese içki kasesinden ikram etmektedir.Bu şekilde herkes gam ve kederinden kurtulmakta, coşmakta ve eğlenmektedir(PALA 1995: 90). Tam bu sırada, mecliste oturanlardan olan sofinin, ağzını açıp öğüt vermeye kalkışacağından endişe eden şair, sâkîyi uyarmaktadır.Eğer böyle bir şeye kalkışıp da meclisin havasını bozarsa, sâkîden, ağzını açar açmaz şarapla doldurmasını söylemektedir.Ağzına kadeh ve şarap tutulan sofi, konuşamayacak ve meclisin eğlencesini bozamayacaktır.

Sofinin kuru mizaçlı olması, onun yaratılışında veya doğumunda Zühal yıldızının etkili olduğunu gösterir.Çünkü Zühal yıldızının tabiatı gayet soğuk ve kurudur.Büyük uğursuzluk olup buna bakmak gam ve keder getirir.Zühre gezegenine bakmak ise sürûr ve safâ getirir.Zühal gezegenine ahmaklık, cehâlet, gam, kalın kafalılık, cimrilik, yalancılıkve zarar isnad edilmiştir(İBRAHİM HAKKI 1999: 131). Dolayısıyla bu mizaçta olan sofinin, bezmin havasını bozmasından endişe etmek ve sâkîyi tedbire çağırarak akıllı bir harekettir.

Ayrıca içkinin yakıcı özelliği dolayısıyla, ikinci mısradaki ‘magzını ter it’ denilmiştir.Yani, ağzını açar açmaz şarap boca edilince hem konuşamayacak hem de içkinin yakıcı özelliğinden içi yanacak ve terleyecektir.

‘agzını-magzını’ kelimeleriyle bir kelime oyunu yapılmıştır.

“sâkî, sâfi, mey, ağız” kelimeleriyle şarapla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Bu dehr zulmetinde ger âb-ı Hızır gerek

Câm-ı cihân-nümâyile ‘îş-i Sikender it

“(Kişiyi) Bu dehr zulmetinde ger âb-ı Hızır gerek(se), (önce) câm-ı cihân-nümâyile ‘îş-i Sikender it(mesi lazımdır).

Zulmet(a.i.): karanlık.

Câm-ı cihân-nümâ(f.b.i.): Cihanı gösteren kadeh, içinde dünyayı seyrettiren kadeh.

Ayş(a.i.): Yaşama, eğlence, yiyip içme.

Bu dünyanın karanlığında insana, eğer Hızır'ın bulduğu ölümsüzlük suyu gerekirse, önce dünyayı gösteren kadehi elde olan İskender ile yiyip içmesi gereklidir.

Burada Hızır'ın ölümsüzlük suyunu bulması olayına Telmih vardır.Efsaneye göre İskender, ordusuyla birlikte bir memlekete uğramış.Orada kendisine, bir deniz olduğu, o deniz geçilince üç ay süren Karanlık Ülkesinin başladığı ve bu ülkede âb-ı hayat olduğu söylenmiş.İskender, veziri Hızır'ı da yanına alarak denizi geçmiş ve Karanlık Ülkesine varmış.Bu arada, İlyas da yanlarındaymış.İskender'de de karanlıkları aydınlatan iki mücevher varmış.Birini Hızır ile İlyas'a vermiş. Hangisi suyu bulursa diğerini haberdar etmek şartıyla ayrılmışlar.Hızır ile İlyas yorulunca, bir pınar kenarına oturup karınlarını doyumak istemişler.Hızır yanında getirmiş olduğu pişmiş balıkları çıkarmış.Pınardan elini yıkarken bir damla su balığa sıçramış.Balık o anda canlanıp suya karışmış.Hızır bilmiş ki âb-ı hayat budur, kana kana içmiş.İlyas'a da içirmiş.O sırada bir emr-i İlahi gelmiş ki bundan İskender'e söz etmesinler(PALA 1995: 15).

Görüldüğü gibi zulmet, âb-ı Hızır ve İskender arasında ölümsüzlük suyunu bulmak için oluşturulmuş bir ilişki vardır.Zulmet, Karanlık Ülkesi iken beyitte dünya olarak belirtilmiştir.Karanlık Ülkesi olan bu dünyada ölümsüzlük suyu bulunmak isteniyorsa, içinde dünyayı seyrettiren kadehle birlikte İskender'in meclisinde bulunulmalıdır. Efsaneye göre bu kadehte bütün cihan seyredilebilirmiş(PALA 1995: 104).Şair bunu söyleyerek ölümsüzlük suyunun şarap olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.Şarabın verdiği sarhoşlukla kendinden geçen insan, ölümsüzlüğe de uzanmış sayılacaktır.Böylelikle ölümsüzlük suyunu arayanlara İskender'in meclisi ve şarap, adres olarak gösterilmiş olmaktadır.

Ayrıca şair, ölümlü olarak bu dünyadan murad almanın imkansız olduğunu vurgulamıştır.

“zulmet, âb-ı Hızır, İskender” kelimeleriyle ölümsüzlük suyuyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Hızır ve İskender'in âb-ı hayatı aramalarına hatırlatma yapılarak Telmih sanatı yapılmıştır.

5. Mutrib şeker lebinde ne rengîn gazel didüñ

Hoş-kavl ü ter-terânedür anı mükerrer it

“Mutrib, şeker lebinde ne rengîn gazel didün; hoş-kavl ü ter-terânedür, anı mükerrer it.”

Mutrib(a.s.): 1)çalgı çalan, çalgıcı. 2)şarkıcı, şarkı okuyan.

Ter(f.s.): 1) yaş,ıslak. 2)taze.

Kavl(a.i.): lakırdı, söz.

Terâne(f.i.): nağme, ahenk, makam.

Mükerrer(a.s.): Tekrarlı, tekrar olunmuş, tekrarlanmış.

Rengîn(f.s.): 1) renkli, parlak renkli. 2) güzel, latif, hoş. 3) süslü.

Ey şarkı okuyan güzel; şeker dudağınla ne güzel gazel okudun; o sözleri ve taze nağmeleri tekrar et, bir daha söyle.

Divan şiirinde, bezm'in vazgeçilmez unsurlarından biri mutribdir(PALA 1995: 406). Bezm, ilkbahar mevsiminde çemende, kırlarda veya bir gül bahçesi vs. güzel yerlerde gezip eğlenmek, içip coşmak şeklindeki bir eğlencedir.Sevgilisi, sâkîsi, mutribi, yârânı ve içkisi ile meclis, şairlerin en rağbet ettikleri durumlardan biridir(PALA 1995: 89-90).

Bir önceki beyitte sâkî, meyi dağıtmış ve gam, keder dağılmaya başlamıştır. Artık sıra mutrib denilen şarkıcınıdır.Gönüller neşeyle ve zevkle dolacaktır.Mutribin şarkısıyla şair de mest olmuştur.Bu haliyle, mutribin okuduğu gazeldeki güzelliği, onun şeker dudaklarına bağlamış; “tatlı olan mutribin dudakları olduğu için oradan çıkan gazel de tatlı ve hoş oldu.” demek istemiştir. Ardından da bu güzel gazeli bir daha okumasını söylemiştir.

Gazelin güzelliği mutribin şeker dudaklarına bağlanarak güzel sebep gösterilmiş ve Hüsn-i Talil sanatı yapılmıştır.

“mutrib, gazel, terâne, kavl” kelimeleriyle şarkıyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Bâlânî bâğa ‘arza kıl olsun çenâr pest
Sal sâye şâh-ı serv-i ser-efrâzı server it

“(Sevgili) Bâlânî, bâğa ‘arza kıl (da) çenâr pest olsun; sâye(ni de) sal, şâh-ı serv-i ser-efrâzı server it.”

Bâlâ(f.s.): 1) yüksek, üst, yüce. 2) boy.

‘arza(f.i.): sunma, gösterme.

Pest(f.s.): 1) alçak, aşağı. 2)hafif sesle söylenen.

Ser-efrâz(f.b.s.): başını yukarı kaldıran, yükselten.

Sâye(f.i.): 1) gölge. 2) yardım.

Server(f.i.c.): baş, başkan.

Ey sevgili; boyunu bahçede göster de çınar aşağıda kalsın; senin yardımınla da başını yükselten servi başkan olsun.

Divan şiirinde adından en çok söz edilen ağaç servidir.Sevgilinin boyu yerine benzetme yoluyla kullanılır.O bir süs ağacıdır.Yaz-kış yeşil kalır.Sonbahar rüzgarları dahi ona etki edemez.Hafif rüzgarla salınışı sevgilinin yürüyüşünü andırır(PALA 1995: 477-478).

Çınar ise, asırlarca yaşayan bir büyük ağaçtır(ONAY 1996: 167). Fakat sevgilinin boyu sözkonusu olunca,çınar kısa kalır.Nitekim şair de beyitte bunu vurgulamaktadır.Sevgili boyunu gösterdiği zaman, çınarın boyu onun yanında kısa kalır. Lakin servi, sevgiliye boy olarak benzediğinden yine sevgili tarafından himaye görmektedir.Hatta bahçedeki diğer ağaçlara başkanlık makamına yükseltilmektedir ki sebebi, sevgiliyle olan benzerlik bağıdır.

Sevgilinin benzetildiği servinin üç çeşidi vardır:

1- *Serv-i nâz*: Dalları etrafına sarkan, yeni yetişen servidir.

2- *Serv-i âzâd*: Dalları doğru bitmiş olan ki baştan başa güzel olur.

3- *Serv-i sehî*: Doğru büyümüş ve iki dallı olur.Genellikle uzun boy, buna benzetilmiştir(ONAY 1996: 226).

Sevgili ile olan bağı, benzerliği ve ilişkisi yüzünden servi, bahçedeki ağaçlardan öne çıkarak başkanlığa geçmiştir.Servinin başını yukarı kaldırması, meyvesi olmadığından boyunun hızlı büyümesidir.

Servinin boyunun uzaması ve boya gitmesi, başını yukarı kaldırıp başkan olması sebebine bağlanara güzel sebep gösterilmiş ve Hüsn-i Talil sanatı yapılmıştır.

“bâlâ-pest” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“bâğ, çenâr, serv, bâlâ” kelimeleriyle ağaçlarla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Birinci mısradaki “a” sesi 7 kez, ikinci mısradaki “e” sesi 8 kez tekrarlanarak Asonans; ikinci mısradaki “s” sesi 5 kez tekrarlanarak Aliterasyon sanatı yapılmıştır.

7. Her bir söz ehli nagme-i Dâvûd’ı sâz ider

Sözün var ise Şeyhî Zebûr’ından ezber it

“Her bir söz ehli nağme-i Dâvûd’ı sâz ider; (senin de) söziün var ise Şeyhî Zebûr’ından ezber it.”

Sâz(f.i.): 1) çalgı. 2) öğrenme. 3) silah.

Zebûr(a.i.): 1) kitap. 2) mektup. 3) Hz. Dâvûd’a nazil olan mukaddes kitap.

Nağme(a.i.): ahenk, ezgi, güzel ses.

Her bir söz ehli Davud’un nağmelerini söyler durur; eğer senin de söyleyecek sözün varsa Şeyhî’nin kitabından ezberle.

Dâvûd, kendisine dört büyük kutsal kitaptan Zebûr inmiş olan Beni İsrail peygamberidir. Başlıca mucizesi demiri elinde balmumu gibi yumuşatması ve sesinin lâhûtî olmasıdır. Zebûr’un ayetleri veya sûreleri demek olan Mezâmîr’i okurken dinleyenler kendinden geçermiş (ONAY 1996: 180). Hatta o derecelerde etkili olurmuş ki dinlerken kendinden geçip ruhunu teslim edenler bile varmış. Gür ve kalın sese, Dâvûdî ses denilmesinin nedeni budur (PALA 1995: 133).

Zebûr’da kutsal emirler yerine ilahi ve neşideler yer alır. Dâvûd peygamber güzel sesiyle bu neşideleri okuyunca herkes imana gelirmiş. Zebûr sonradan bozulmuş, insanlar tarafından değiştirilmiştir. İçinde toplam 150 mezmur vardır (PALA 195: 579).

Beyitte şair, söz ile uğraşan insanların Dâvûd’un güzel sesini öğrenmeye çalıştıklarını söyledikten sonra, onlara seslenerek, “söz istiyorsanız, Şeyhî’nin kitabından ezberleyin” denilmektedir. Şair, sesi olmasa da sözlerini Zebûr’un içindekilerle eş tutmakta ve kutsallık atfetmektedir. Ayrıca Zebûr’un ‘kitap’ anlamı dolayısıyla, kendi kitabının içindekilerin söz ile uğraşanlara yeteceğini söylemektedir.

Nağme sözkonusu olunca en yüksek makam, şüphesiz Dâvûd peygamberidir. Yukarıda da geçtiği gibi sesinin etkisiyle ölenler bile olmuştur. İşte bu yüzden nağme ve sözle uğraşanlar, Dâvûdî sesi öğrenmeye çalışırlar. Tam bu noktada Şeyhî, o insanları,

kendi kitabına çağırarak sözlerinin kutsal olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla kendine de bir anlamda “söz peygamberi” makamını vermektedir.

“nağme-i Dâvûd” kelimeleriyle Dâvûd peygamberin sesinin güzelliğine Telmih vardır.

“söz” kelimesi tekrar edilerek Tekrir sanatı yapılmıştır.

2.2.20. GAZEL 20*

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'î lü Fe'ûlün

1. Sen câna gözüm kılalı bir kez nazar iy dost
İtdi bu gönül iki cihândan güzer iy dost
2. Lâle yanaguñ gonce lebüñ yâdına her dem
Tolar gözümüñ câmina hûn-ı ciger iy dost
3. Kâr itmese gönlüne ne tañ âhum u yaşum
Taşa idemez yıl ile yagmur eser iy dost
4. Sini sevenüñ agladuğına sevinürsin
Sakın ki işidüp eşiğe ** düşmen güler iy dost
5. Mihrüñden ura zerreleri topragumuñ raks
Senden sinüme irse nesîm-i seher iy dost
6. Dil 'âşıkâ sordugı lebüñ sırrını bu kim
Cân sırrına 'âlimler olur bî-haber iy dost
7. Cân mürği uçar olsa felek üzre melek-veş
Ger zülfüñi salsañ ana irer yiter iy dost
8. Devlet tozı irişmege bir dem kademüñden
Hâk eyledi Şeyhî yoluña cân u ser iy dost

* age, s.115.

**Mustafa İSEN-Cemâl KURNAZ, Şeyhî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, s.100. (beyite uygunluğu dolayısıyla bu kelime tercih edilmiştir; doktora tezinde "işüne" şeklindedir.)

-Şerh-

1. Sen câna gözüm kılalı bir kez nazar iy dost

İtdi bu gönül iki cihândan güzer iy dost

“İy dost;gözüm, sen câna bir kez nazar kılalı; bu gönül iki cihândan güzer itdi.”

Güzer(f.i.): geçme, geçiş.

Ey sevgili, sen bana bir kez baktığından beri bu gönlüm hem dünyadan hem ahiretten geçti.

Beyitte, sevgilinin bir bakışıyla başlayan aşk anlatılmaktadır.Şair, onun bir bakışıyla ‘âşık’ durumuna geçmiş, o da ‘sevgili’ olmuştur.Aşk’ın başlaması için göz göze gelmek gerekir.Çünkü aşk’ın başlaması için aşığın sevgiliyi görmesi, sevgilinin de ister normal bir bakışla ister muhabbetle olsun bakması gerekir.Dolayısıyla muhabbet ateşi, sevgiliden aşığa düşmüştür.Hal böyle olunca aşığın gözü hiçbir şey görmez, gönlü hiçbir yerde, hiçbir şeyle eğlenemez olmuştur.

Tasavvufî olarak bakış, şeyhlerin ve ermişlerin müritlerine ve sülûk ehline bakışı ki, bu bakış ruhlarına tesir ederek onlara yeni bir şekil verir; gönüllerini feyze doldurur, ruhlarını olgunlaştırır(ULUDAĞ 2005: 272). Dolayısıyla nazar almak çok önemlidir. Çünkü onun etkisiyle ruhlar olgunlaşır ve kalpler aşkla dolar.

‘Dost’ da, kulun Allah’ı sevmesinden önce Allah’ın ezelde kulunu sevmesi ve dost edinmesidir(ULUDAĞ 2005:109-110) ki nazarın şeyhten müridine olmasını da açıklar.Bundan sonra da gönülde dosttan başkası olmaz; dilde dosttan başkası olmaz... Hal böyle olunca Hak aşğının gözü ne dünyayı görür ne ahireti...

“câna” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

2. Lâle yanaguñ gonce lebün yâdına her dem

Tolar gözümün câmina hûn-ı ciger iy dost

“İy dost, lâle yanagun gonce lebün yâdına gözümün câmina her dem hûn-ı ciger tolar.”

Yâd(f.i.): 1) hatırlama, anma. 2) hatır, gönül.

Câm(f.i.): sırça, cam; bardak, kadeh.

Ey dost, senin lale yanaklarını ve gonca dudaklarını her an hatırlamaktan gözümün kadehine ciğerimin kanı doldu.

Şair, sevgilinin lale gibi kırmızı yanağını ve gonca gibi açılmamış dudaklarını düşündükçe gözleri kan ağlamaktadır.Divan şiirinde gonca; sevgilinin ağzı yerine

kullanılır(PALA 1995: 204).Burada ‘leb’ denmesi ağzın parçası olması ve kırmızı renginden dolayıdır.Çünkü beyit, baştan başa kıpkırmızıdır; lale renginde kırmızı yanaklar, gonca gibi açılmamış kırmızı dudaklar ve gözü doldurmuş olan kan...

Divan şiirinde kırmızı rengi ile sevgilinin yanağı ve aşığın gözyaşları hep lale ile ilgilidir.Kan dolu gözlerden akan gözyaşlarının döküldüğü yerler birer lale bahçesi olur (PALA 1995: 342).

Göz kadehe teşbih edilmiştir.Aynı zamanda ağlamaktan ve gözyaşları dökmekten kızarır ve kanlanır(İPEKTEN 1996: 55). Aşık her daim ağlar, ağlar, ağlar... Dur-duraksız ağlayan her kişinin gözleri kızarır ve kan çanağına döner.Veya gözyaşı da bir gün tükenir ve artık gözden kan gelmeye başlar.Her hal ü karda aşığın gözyaşı kana dönüşür, yahut kan renginde görünür(PALAA 1998: 52).Kadehe benzetilmesi dolayısıyla da içindeki kırmızı şarap, kanlı gözyaşları olacaktır.

Göz, tasavvufta kesrettir(İPEKTEN 1997:139).Kan da maddedir ve kesrettir. Beyitte, içime dolan kesret, gözümde boşalıyor ve böylece maddeden kurtuluyorum, denmiştir(İPEKTEN 1996:50).

Ayrıca ‘gonce leb’, henüz açılmamış, tomurcuk haldeki güldür.Dolayısıyla şair de onun açılmasını özendirmek ve rengini buldurmak için gözlerinden kırmızı kanlar akıtmaktadır.Böylelikle sevgilinin kırmızı dudakları, rengini aşığın kanlı gözyaşlarından almış olacaktır.

“iy” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

“yanak, leb, göz” kelimeleriyle yüzle ilgili; “lâle, gonca, hûn” kelimeleriyle de kırmızı renkle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Kâr itmese gönlüne ne tañ âhum u yaşum

Taşa idemez yil ile yagmur eser iy dost

“İy dost, âhum u yaşum gönlüne kâr itmese ne ta’n; (çünkü) yil ile yagmur taşa eser idemez.”

Ta’n(a.i.): sövme, yerme; ayıplama.

Kâr(f.i.): 1) iş, güç. 2) kazanç. 3) işleme, te’sir.

Ey dost, yel ile yağmur taşa nasıl taşa iz bırakamazsa; senin gönlüne benim ah ve gözyaşlarım da etki edemez.

Bir önceki beyitte ağlamaktan gözlerinin kızardığını, hatta kan ağladığını söyleyen şair, devamında, bu gözyaşlarının karşısında sevgilinin kıymet bilmemesinden ve taş kalpliliğinden yakınmaktadır.Şairin ne kadar çok ağladığını bilen veya gören sevgili, kılını bile kıpırdatmamaktadır; ona gönül okşayıcı ne bir hareket yapmakta ne de bir söz söylemektedir.

Şair, beyitte ahını yele, gözyaşını da yağmura benzetmiştir.Ah, insanın ağzından çıkar ve nefesle ilgili olup yel ile de benzerliği vardır.Çünkü her ikisi de (ah ve yel) hava'dan oluşmaktadır.Gözyaşı da yağmur da sudan oluşmaktadır ki gözyaşlarının yağmur gibi aktığı söylenerek mübalağa yapılmıştır.

İkinci mısradaki yel ile yağmurun taşta tesir edemeyeceği söylenerek hem bir gerçeğe işaret edilmiş hem de sevgiliye ‘taş kalplisin’ denilmiştir.

“iy” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

Ah yele, gözyaşı yağmura benzetilerek Teşbih sanatı yapılmıştır.

Gönül-taş, âhım u yaşıım-yel ile yağmur kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

4. Sini sevenün ağladuğuna sevinürsin

Sakın k'ışidüp eşiğe düşmen gelir iy dost

“İy dost, sini sevenün ağladuğuna sevinürsin; (bundan) sakın k'ışidüp eşiğ(in)e düşmen gelir.”

Ey dost, aşıklarının senin için ağlamasına sakın sevinme; çünkü bunu işitip kapına düşmen gelebilir.

Bu beyit de aşığın ağlamasıyla ilgilidir.Üç beyittir ağlama ile ilgili açıklamalar yapılmaktadır.Burada şair, sevgiliden, onu sevenlerin ağlamalarına gülmemesini yoksa kendisinin rezil olacağını söylemektedir.Sevgilinin gülmesi çok şiddetli olmalıdır ki işitip birileri gelmiştir ki bunlar düşmandır.

Şair, sevgiliye seslenerek “seni seven” dediği aslında kendisidir.Aşık, sevgilinin ayrılığından, yüz vermemesinden cb. Nedenlerden dolayı ağlayıp durmaktadır.Sevgili de buna gülmektedir.Şair, “eğer çok gülersen, ‘kim bu kendi kendine gülen deli?’ diyerek birileri gelerek sana düşmanlık yapabilir, hoşlanmayacağı şeyler söyleyebilir.” demektedir.Aslında hem uyarmakta hem de aba altından sopa göstermektedir: “Benim

bu kötü durumuma kahkahalarla gülüyorsun ama sakın senin sesini duymasınlar; duyarlarsa seni de kötü bir duruma düşürebilirler.”demeye getirmektedir.

Şöyle bir manzara vardır anlatılan: Aşık, sevgili için ağlayıp durmaktadır.O kadar çok ağlamaktadır ki gözleri kan çanağına dönmüştür.Sevgili de evinde oturmuş, aşığın bu haline sevinmektedir.Fakat sevinmeyi abartıp yüksek sesler çıkarmaya başladığında, dışarıdan duyanlar kapıya dayanıp sevgiliyi rahatsız edebilecektir.Bu yüzden aşık da sevgiliye üzüleceğini söyleyerek uarmaya da çalışmaktadır.

“iy” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

5. Mihründen ura zerreleri topragumuñ raks

Senden sinüme irse nesîm-i seher iy dost

“İy dost, senden sinüme nesîm-i seher irse; mihründen topragumun zerreleri raks ura.”

Mihr(f.i.): 1) güneş. 2) sevgi.

Raks(a.i.): sıçrayarak oynama, dans etme.

Nesîm-i seher: tan yeli, latif sabah rüzgarı.

Sin(t.i.): mezar, kabir.

Ey dost, senin kokun sabah rüzgarıyla mezarıma ulaşırsa, mezar toprağımın zerreleri muhabbetten raks eder.

Sabâ yelinin Divan şiirinde kullanımı, sevgilinin kokusunu taşıması, dağıtması ve yayması esası üzerine kurulmuştur.O, daima sevgilinin saçlarından bir iz ve koku taşır(PALA 1995: 457).

Şair, Hüsn-i Talil sanatı yaparak rüzgarın mezarın üstündeki toprakları oynatışını, sevgilinin kokusunun aşkıyla oynayan toprağa benzetmiştir.Aynı zamanda mübalağa da yaparak, ‘senin aşkından ölsem de, senin kokunu getiren rüzgarla birlikte, sevinçten mezarımın üstündeki toprak oynamaya başlar.’ demiştir.

Buna benzer, mezar toprağıyla ilgili bir kullanım da Fuzûlî’de vardır:

Dest-bûsî arzusuyla ger ölürsem dostlar

Kûze eylen toprağım sunun anınla yâre su (AKYÜZ-BEKEN 1994: 45)

[Ey dostlarım! Şayet onun elini öpme arzusuyla ölürsem, öldükten sonra toprağımı testi yapın ve onunla sevgiliye su sunun(AKAR 1994:45)]

Fuzûlî, “Sevgilimin elini öpme arzusunu sağ iken yerine getiremezsem, mezarımın toprağından yapacağınız testi ile sevgiliye su verin, hiç olmazsa, öldükten sonra bu arzumu bu şekilde gerçekleştirebileyim.” diyor(GÜNEŞ 2006: 32).

Şair de sevgilinin aşkıyla öyle doludur ki toprağa girse dahi bu aşk, mezar toprağına bulaşacak ve sevgilinin kokusunu duyunca da yerinde duramayacaktır.

Mezar toprağıının rüzgarla hareket edişine Hüsn-i Talil sanatı kullanılarak güzel bir sebep gösterilmiştir.

Aşığın aşkının mezar toprağına geçip sevgilinin kokusuyla oynamasında Mübalağa sanatı vardır.

“iy” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

6. Dil ‘âşık sorduğı lebüñ sırrını bu kim

Cân sırrına ‘âlimler olur bî-haber iy dost

“Dil, ‘âşık lebüñ sırrını sordu; iy dost, bu cân sırrına kim ‘âlimler bî-haber olur.”

Ey dost, gönül, aşığa sevgilinin dudağıının noktasını sordu fakat ruhun sırrı hakkında alimler de bir şey bilmemektedir.

Dudak, Divan şiirinde üzerinde durulan güzellik unsurlarından olup görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma, söz vs. yönleriyle vazgeçilmez bir ögedir. Beyitte de olduğu gibi dudak bir sır, nükte-i İlahidir. Görünmeyecek kadar küçüktür, bir noktadır, hatta hiç görünmeyebilir, hayaldir(PALA 1995: 343).

Yine beyitte, nokta olan dudak, can(ruh) ile ilişkilendirilmiştir. Çünkü canın(ruhun) son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir(PALA 1995: 343). Şair, “ruhun sırrından âlimler de habersizdir” derken aslında bir gerçeğe işaret etmektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de, “Bir de sana ruhtan soruyorlar. De ki: ‘Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ise pek az bilgi verilmiştir.’”(17/85) buyurulmaktadır. Mârifetnâme’de ise şöyle açıklanmaktadır: “...ölmek yok olmak değildir. Belki latif cevherin kesif cevherden uzaklaşmasıdır. Bu latif cevherden maksat, hayvânî ruh olup onun menbaı yürekteki siyah noktadır. Bu ruh, bir latif buhar olup, hava gibi cism-i latiftir.” (İBRAHİM HAKKI 1999: 478).

Beyitte geçen ‘dudak noktası’, ruhun son çıkış noktası dudak olması dolayısıyla, aşık için çok önemlidir. Çünkü o noktadan çıkan sözler, ya öldürecek ya da diriltecektir.

Ruh ile ilişkisi de bu yüzdendir. Sevgilinin nokta olan dudağı, aşığın canını aldığı gibi ona can da bağışlayabilir.

Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi, sevgilinin dudağı hiç görülmemiş ve hayal de olduğundan ondan kimsenin hatta alimlerin bile haberi yoktur.

İkinci mısra ile İsrâ suresinin 85. ayetine (Bir de sana ruhtan soruyorlar. De ki: ‘Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ise pek az bilgi verilmiştir.) Telmih yapılmıştır.

“cân, sır, âlim, bî-haber” kelimeleriyle ruhla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“iy” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

7. Cân mürği uçar olsa felek üzre melek-veş

Ger zülfüñi salsañ aña irer yiter iy dost

“İy dost, cân mürği melek-veş felek üzre uçar olsa; ger zülfünü salsañ, ana irer yiter.”

Ey sevgili, benim can kuşum bir melek gibi gökte uçuyor olsa da eğer sen saçlarını salarsan beni yakalarsın.

Sevgilinin saçı, aşığın gönül kuşunu avlarken bir şahin olarak karşımıza çıkmaktadır (PALAb 1998: 205). Çünkü Divan şiirinde doğan veya şahin anlamında kullanılan bâz, sevgilinin gönül avlayan saçlarından kinayedir. Aşık, bakışlarıyla saç şahininin pençeleri arasına düşer (PALA 1995: 77).

Melek ise nûrdan yaratılmış olup dişi ve erkek değildirler, yemez ve içmezler, uyumazlar. İlahi emirlerin gerçekleştirilmesinden sorumludurlar (PALA 1995: 364). Bunun yanında “melek” kelimesinin günlük hayatımızda “günahsız” ve “masum” olarak mecazen kazanılmış anlamları da vardır. Dolayısıyla masum ve günahsız anlamıyla melek kelimesini beyitte değerlendirdiğimizde, “aşığın can kuşu gökte masum olarak uçmaktadır. Eğer sevgili bir şahin olan saçlarını salarsa, o suçsuz kuşu yakalar.” anlamı çıkmaktadır. Burada, şahinin av esnasında elde taşınıp bir bilek hareketiyle av üzerine salındığını hatırlamamız gerekir (PALAb 1998: 205). Yani “salmak” eylemi şahin ile yapılan avlarda kullanılan bir hareket olduğundan, beyitte bu kelime tercih edilmiştir. Zaten sevgilinin saçlarının da şahin gibi bağlı olması bu kelimenin tercih edilmesini kuvvetlendirmektedir.

Beyitte dikkati çeken bir husus da, aşığın can kuşunun bir melek gibi suçsuz ve günahsız olarak gökte dolaşmasıdır. Aslından denilmek istenen, “benim için normal olan uçmaktır; burada suçlu olan sensin ey sevgili, çünkü beni sen yakaladın.”dır. Bunun

yanında, ikinci mısradan, “şahin olan saçlarını salıvermen, benim can kuşumu yakalamaya yeter de artar bile.” anlamı da çıkar ki aşık, yakalanmaya dünden razı ve hazırdır.

“mürg, uçar, salsan, felek” kelimeleriyle uçmayla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“iy” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

8. Devlet tozu irişmege bir dem kademünden

Hâk eyledi Şeyhî yoluna cân u ser iy dost

“İy dost, bir dem kademünden devlet tozu irişme(si için) Şeyhî, (senin) yoluna cân u ser hâk eyledi.”

Ey dost, Şeyhî senin ayağının talihli tozuna erişmek için başını ve canını senin yoluna toprak eyledi.

Divan şiirinde bir toprak parçası olarak toz, sevgilinin yüceliğinin ve değerinin büyüklüğünü anlatmada kullanılır. Aşık daima sevgilisinin ayağının tozuna özlem duyar ve ona çok değer verir. Burada mübalağaya varan bir değer ve değersizlik sözkonusudur. Aşık, sevgilinin ayağı tozuna bile razıdır ama onu da zor elde eder (PALA 1995: 206). Nitekim beyitte, büyük bir mutluluk ve talihli olan sevgilinin ayağından çıkan toz için, ona ulaşmak için Şeyhî, canını ve başını sevgilinin yoluna toprak eylemiş, yani ölmüştür.

Ayrıca beyitten, “Ey dost, Şeyhî senin ayağının talihli tozuna erişemediğinden başını ve canını senin yoluna toprak eyledi.” anlamı da çıkmaktadır. Yani şair, ‘madem sevgilinin ayağından çıkan o talihli toza ulaşamıyorum, ben de onun yoluna toprak olurum.’ demektedir.

Bu anlamına dini yönden baktığımızda, şairin ayağının tozuna ulaşamadığı dost, Hz. Peygamberdir. Çünkü, O’ndan asırlar sonra dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla O’nun ayağının tozuna erişmesi mümkün değildir. Bu yüzden, Hz. Muhammed’in yoluna canını ve başını fedâ ettiğini söylemektedir.

“kadem, toz, hâk, yol” kelimeleriyle yol toprağıyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.21. GAZEL 21*

Müfte‘ilün Mefâ‘ilün Müfte‘ilün Mefâ‘ilün

1. Gurre-i mehde turra kim pîç ile tâb içindedür
Cân u gönül ki rûz u şeb cevri ü ‘azâb içindedür
2. Hatt u ‘arakda ‘ârızı bûy-ı gül ü semen midür
Nice mu‘attar olmaya müşg ü gül-âb içindedür
3. Çîn saçı Türk gamzesi itdi gazâyı Rûmda
Bunca hatâ vü küfr ile ecr ü sevâb içindedür
4. Câna müferrih olduğın tañlama bâd-ı cevherin
Câm ele alsa la‘linüñ ‘aksi şarâb içindedür
5. Âb-ı hayât menba‘ı yâr işigi türâbıdur
‘Âlemi seyr iden hemân teşne serâb içindedür
6. Zülf ü ruhuñ kitâbına yandı vü Şeyhî irmedi
Nice okına hakîkati ümm-i kitâb içindedür

-Şerh-

1. Gurre-i mehde turra kim pîç ile tâb içindedür
Cân u gönül ki rûz u şeb cevri ü ‘azâb içindedür

“Turra kim gurre-i mehde pîç ile tâb içinde (olduğundan) cân u gönül ki rûz u şeb cevri ü ‘azâb içindedür.”

* Halit BİLTEKİN, *Şeyhî Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 153.

Gurre(a.i.): aklık, parlaklık.

Turre(a.i.): 1) alın saçı. 2) kıvrıcık saç lülesi.

Pîç(f.i.): büküm, kıvrıcık, dolaşık.

Pîç ü tâb: ızdırıp, sıkıntı, endişe.

Tâb(f.i.) 1) güç, kuvvet, takat. 2) ışık, parlaklık. 3) hararet. 4) tazelik. 5) kıvrım, büküm.

Sevgilinin ay yüzünün parlaklığında kıvrıcık saçları, kıvrım kıvrım dolaşık olduğundan ruh ve gönül gece gündüz eziyet içindedir.

Yüz, aydınlık ve parlaktır. Sevgilinin ay yüzü oluşunun nedeni budur. Ay ışığı nurdur. Bu bakımdan sevgilinin yüzü nurdur (PALA 1995: 143). Bu yüze dökülen kıvrıcık saçları gören aşık, sıkıntıya düşer. Sevgilinin saçlarının kıvrım kıvrım birbirine dolandığı gibi, eziyet ve sıkıntı da aşığa dolanır. Çünkü sevgiliyi görmüştür.

Sevgilinin yüzünün ay olması dolayısıyla ona kimsenin eli değmemiş, kimse yanına yaklaşmamıştır (PALA 1995: 57).

Rûz ile şeb arasında Tezat sanatı vardır.

Sevgilinin yüzünden bahsedilmeden ayın parlaklığından bahsedilerek Açık İstiare sanatı yapılmıştır.

2. Hatt u ‘arakda ‘ârızı bûy-ı gül ü semen midür

Nice mu‘attar olmaya müşğ ü gül-âb içindedür

“‘Ârızı hatt u ‘arakda bûy-ı gül ü semen midür? Nice mu‘attar olmaya (çünkü) müşğ ü gül-âb içindedür.”

‘arak(a.s.): çok ince.

Çok ince tüylerle sevgilinin yanağı gül mü, yasemin mi kokuludur? Misk ve gül suyunun içinde olan nasıl kokulu olmasın ki...

Yüzün en geniş kısmını kaplaması dolayısıyla yanak en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biridir (PALA 1995: 220). Renk ve koku bakımından gül ve yasemine benzer. Çünkü utanma halinde yanağın rengi kırmızı ve pembeye döner. Bu durumda gül ve yasemine benzetilen sevgilinin yanağı, koku olarak da yine onlardan gelip gelmediği sorulmaktadır. Şair, cevabı ikinci mısradaki kendi vermektedir. Sevgilinin yanağının güzel kokusu, yanağındaki ben(müşğ)den ve gül suyundan gelmektedir.

Sevgilinin yanağındaki ben, renginden dolayı miske benzetilmiştir. Misk de siyahtır.Aynı zamanda çok güzel bir kokusu vardır(PALA 1995: 389). Gül suyu ise, sevgilinin yanağının renginden dolayı güle ve suya benzetilmesiyle ilgilidir.Dolayısıyla gül suyu ve misk içindeki yanak, çok güzel kokmaktadır.

Beyitte soru sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

“gül, semen, müşk, gül-âb” kelimeleriyle yanak üzerine Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Çîn saçı Türk gamzesi itdi gazâyı Rûmda

Bunca hatâ vü küfr ile ecr ü sevâb içindedür

“(Sevgilinin) Çîn saçı (ile) Türk gamzesi gazâyı Rûmda itdi(ği halde), bunca hatâ vü küfr ile ecr ü sevâb içindedür.”

Çîn(f.i.): 1) kıvrım, büklüm. 2) Çin.

Gazâ(a.i.): Din uğruna savaş.

Hatâ(a.i.): 1) yanlış, yanlışlık. 2)günah. 3) Kuzey Çin.

Küfr(a.i.): 1) Allah’a ve dine ait şeylere inanmama. 2) dinsizlik, imansızlık. 3) İslam’a uymayan davranışlarda bulunma. 4) nankörlük. 5) örtme ve gizleme.

Ecr(a.i.): 1) ahirete ait mükafat, sevap. 2) bir iş, hizmet karşılığı verilen şey. 3) ücret.

Rûm(a.i.): Anadolu.

Sevgilinin kıvrım kıvrım saçları ile savaşçı gamzesi yüzde birbirine girdi, savaştı. Bunca yanlış ve imansızlığa rağmen hâlâ sevap almaktadır.

Sevgilinin zülüfleri Çîn(kıvrım, büklüm), gamzesi Türk(savaşçı, zâlim) olunca yüzü de Rûm olur. Rûm, Anadolu ülkesi demektir(PALA 1995: 143).

Divan şiirinde Türk ismi genellikle sıfat olmak üzere kullanılmış ve sevgililer hakkında söylenmiştir.Osmanlı toplumunda Türk denilince Tatar ırkı akla gelirdi. Çoğunlukla Hitâ ve Kıpçak çölünün insanları hakkında kullanılır ve Hülagu orduları kinaye edilirdi.Bunların işi savaşmak olduğundan eziyete meyilli idiler.Bu benzerlik dolayısıyla Divan şairleri de sevgililerini “Türk” sıfatıyla anar olmuşlardı.Kısacası Divan şiirinde geçen Türk kelimesi, bir milletin ismi değil, bir sevgili yahut zümrenin sıfatı olarak değerlendirilmelidir(PALA 1995: 547). Burada da sevgilinin gamzesinin sıfatıdır.Özellikle göz ile alakalıdır.Gamzenin savaşçı olması, gözün altında ve

üstündeki kirpiklerin, karşı karşıya saf saf dizilip mızraklarını uzatmış izlenimi vermesindedir(İPEKTEN 1998: 140). Kıvrım kıvrım saçlar da kılıcı andırır. Bunların öldürücü olması da savaşın çok çetin olduğunun bir göstergesidir.

Beyitte sevgilinin kılıca benzeyen kıvrım kıvrım saçlarıyla mızrağa benzeyen kirpikleri arasında gösterilen savaş ile, sevgilinin saçlarının gözünün üzerine geldiği anlatılmaktadır.

Gaza, din uğruna savaş anlamına geldiğinden Türklerin Çinlilerle savaşı, Çinlilerin galibiyetiyle sonuçlanmıştır.Çünkü saç, gözü örtmüştür.Nitekim şair, ikinci beyitte, “bunca hatâ vü küfr ile” diyerek bu duruma dikkat çekmiştir.

Sevgilinin ecr ü sevap kazanması da yüzünü göstermesinden kaynaklanmaktadır. “hatâ, Çîn, Türk, Rûm” kelimeleriyle yer ile ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Câna müferrih olduğın tañlama bâd-ı cevherin

Câm ele alsa la‘linüñ ‘aksi şarâb içindedür

“(Sevgilinin) bâd-ı cevherin câna müferrih olduğın tañlama; (çünkü o)câm ele alsa la‘linün ‘aksi şarâb içindedür.”

Müferrih(a.s.): 1) ferahlık veren, iç açan,iç açıcı. 2)hek. Ferahlık veren ilaç.

Bâd(f.i.): 1)yel, rüzgar. 2) nefes, soluk. 3) ah sesi, ah çekme. 4) tas. Allah’ın yardımı. 5) mec. Övme. 6) şarap.

Cevher(a.i.): 1) maya, öz. 2) elmas, değerli taş.

La‘l(a.i.): 1) kırmızı, al. 2) kırmızı ve değerli süs taşı. 3) dudak.

Sevgilinin nefesinin özünün ruha ilaç oluşunu ayıplamayın; çünkü o, kadehi eline alsa dudağının kırmızılığı şaraba yansır.

Sevgilinin nefsinin özü, Allah’ın insanı yarattıktan sonra ona ruhundan üfürmesiyle bağlantılıdır.Yani sevgilinin nefesi ile Allah’ın üfürmesi özde birdir, Allah’tan kaynaklanmaktadır. Çünkü Allah’ın insanın kalıbına kendi ruhundan üfürmesi ile insan canlanmış, hayat bulmuştur.Nitekim Kur’an-ı Kerim’de, “Gerçekten Biz, insanı kuru bir çamurdan, biçimlendirilmiş bir balçıktan yarattık...Ve düşün o vakti ki, Rabbin meleklere: ‘Ben, kuru bir çamurdan biçimlendirilmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağım. Bunun için, Ben onu muntazam bir insan kıvamına getirip içine ruhumdan üflediğim zaman...” (15/26-28-29) denilmektedir. Dolayısıyla sevgilinin nefesi de aşığa

cân verir.Nedeni ise, sevgilinin nefesi ile ağzından çıkan güzel sözler aşığa hayat verir; değilse aşık ölüdür.

İkinci mısradaki sevgilinin nefesinin çıktığı dudaktan bahsedilmiştir.Sevgilinin eline aldığı kadehte görülen dudağın aksi, rengiyle ilgilidir. Dudak kırmızı olduğu için şarap da kırmızılaşmıştır, denilmektedir.

Beyitte sevgilinin dudağının özellikleri anlatılmıştır.Dudağın aşıklara can bağışlayıcılığı, hayat vericiliği Allah'ın nefesiyle insana can vermesi olayı ile bağdaştırılmıştır, önemi vurgulanmıştır.Devamında da şarabın renginin, sevgilinin dudağından aldığı söylenmiştir.

“câm, la'1, şarab” kelimeleriyle şarapla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Âb-ı hayât menba'ı yâr işığı türâbıdır

‘Âlemi seyr iden hemân teşne serâb içindedür

“Âb-ı hayât menba'ı, yâr işığı türâbıdır; âlemi seyr iden teşne, hemân serâb içindedür.”

Teşne(f.s.): 1) susamış. 2) çok istekli.

Ölümsüzlük suyunun kaynağı, sevgilinin kapısındaki topraktır.Bu suyu bulmak için dünyayı dolaşan susamışlar, hayal görmektedir.

Şair, ölümsüzlük suyunun sevgilinin kapısında olduğunu söylemektedir.Yani sevgilinin kapısına gelmek ve orada olmak, ölümsüzlük suyuyla eşdeğerdir.

Dünyada ölümsüzlük suyunu arayan susamışlar ise İskender ve ordusudur. İskender, veziri Hızır ile denizler geçmiş, üç ay süren Karanlık Ülkesi'ni dolaşmış fakat, onu bulmak Hızır ile İlyas'a nasip olmuştur(PALA 1995: 15).Efsaneye göre Hızır ile İlyas âb-ı hayatı bulup içmiş iken şair, onların hayal gördüklerini söylemektedir. Çünkü, ölümsüzlük suyu sevgilinin kapısındaki topraktan çıkmakta yani sevgilinin kapısındadır.Bir anlamda, ölümsüzlük sevgilinin elindedir.Kim onun kapısına varırsa veya kabul edilirse çok büyük bir talihe kavuşmuş demektir.

Âb-ı hayat gerçek anlamıyla “hayat suyu” demektir ki sevgili, ayrılık ızdırabıyla yanan ve kapısına gelen gönüllere hayat suyu, can suyu sunmaktadır.

Su, zaten topraktan çıkar.Âb-ı hayatın da sevgilinin kapısındaki topraktan çıktığı söylenerek güzel sebep gösterilmiş, Hüsn-i Talil sanatı yapılmıştır.

“âb-ı hayat, teşne, menba'” kelimeleriyle suyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Zülf ü ruhuñ kitâbına yandı vü Şeyhî irmedi

Nice okına hakîkati ümm-i kitâb içindedür

“Şeyhî, (sevgilinin) zülf ü ruhun(un) kitâbına yandı vü irmedi; nice okına hakikati ümm-i kitâb içindedür.”

Yanağın kitap olması, üzerinde ayva tüyleriyle oluşmuş yazılar dolayısıyla (PALA 1995: 221). Şeyhî'nin yanması ise, yanağın ateş olmasıyla ilgilidir.

Ayva tüyleri yanak sayfalarına miskle yazılmış yazıdır (PALA 1995:221). Beyitte yanak kitabıyla saçlar da zikredilmiştir.Saçlar, yanağın üzerine geldiği zaman bu kitap, kara kaplı bir kitap olacaktır ve aynı zamanda kapalı olacaktır.Çünkü Şeyhî, bu kitabı anlayamamıştır.Nedeni de budur; sevgilinin saçları yanağının üzerine döküldüğünden yanak kitabı kapalıdır. İkinci mısradaki “nasıl okunsun?” demesinin sebebi de buradadır.

Ümm-i kitâb, arşın üzerindeki kaza ve kader levhası, levh-i mahfuzdur (DEVELLİOĞLU 1996: 1127). O da Allah kudretiyle olacak şeylerin, üzerinde yazılı bulunduğu levhadır.Allah ilk önce levh ü kalem'i yaratmıştır.Kalem, bu levhaya kainatta vukû bulacak olan herşeyi yazmıştır (PALA 1995: 346). Dolayısıyla içindekileri Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Bu yüzden şair de, sevgilinin yanak kitabının içindekileri okuyamamasının sebebi olarak hakikatinin levh-i mahfuzda yazılı olmasını göstermiştir.Çünkü olmuş ve olacak her şey, onun içinde yazılıdır.

“kitâb, ümm-i kitâb, okına” kelimeleriyle okumayla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.22. GAZEL 22*

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

1. Dil müselsel zülfünüñ sevdâsıla dîvânedür
Cân münevver hüsnünüñ şem‘inde bir pervânedür
2. Hey ne bî-dîn turradur zülfüñ ruhuñ üstinde kim
Bunca küfr içreyiken kasdı dahı îmânadur
3. Eyledi gözde hayâl-i çeşm-i mahmûruñ vatan
Kâfir-i mestüñ belî yiri müdâm mey-hânedür
4. ‘İşkuñuñ sevdâsı dilden gitmese tañlama kim
Genc-i bî-haddüñ makâmı kandasâ vîrânedür
5. Mest gözüñ devrinde hamra nice ‘ahd itdüm velî
Viren ol peymânı bâda bâde vü peymânedür
6. Zülf ü hâlin dil-berüñ gördükce iy dil kıl hazer
Kim kılan her demde mürğı sayd dâm u dânedür
7. ‘Âkil iseñ müdde‘î dîvâne dime Şeyhî‘ye
Çünki anuñ meyli dâyim defter ü dîvânedür

-Şerh-

1. Dil müselsel zülfünüñ sevdâsıla dîvânedür
Cân münevver hüsnünüñ şem‘inde bir pervânedür

* age, s.163.

“Dil, (sevgilinin) müselsel zülfünün sevdâsıla dîvânedür; cân (da) münevver hüsnünün şem ‘inde bir pervânedür.”

Müselsel(a.s.): Zincirleme, ardı ardına.

Gönül, sevgilinin uzun saçlarından dolayı deliye dönmüş; cân da onun parlak güzelliğinin mumunda pervâne olmuştur.

Beytin birinci mısrasında, gönlün sevgilinin zincir gibi örülmüş (PALA 1995: 584) ve uzun saçlarının sevdasından deliye döndüğü söylenmiştir. Fakat “divâne” ile “müselsel” arasında bağ vardır. Şöyle ki; deliler zincire vurulurlar. Zincir şakırtısının delileri sınırlendirdiği, azdırdığına inanılır (İPEKTEN 1996: 49).

Öte yandan delilik, aşkın sonucudur. Aşkın ileri durumuna kara sevda denir ki beyitte de geçmektedir. Kara sevda, melankoli yani delilik anlamındadır (İPEKTEN 1996: 49).

Ayrıca, Divan şiirinde aşık, sevgilinin zincir gibi saçlarıyla bağlanmış bir deliyi andırır. Çünkü deliler iyileşinceye kadar zincir ile bağlanır. Delinin ne yaptığını bilmiyor oluşu da aşığın haline uygun düşer (PALA 1995: 135).

İkinci mısradan da aşığın canı, sevgilinin parlak güzellik mumunun bir pervânesidir, denmiştir. Pervâne; gece kelebeği de denilen kanatlı küçük böcek ki, kendini yakıncaya kadar şem‘ ile uğraşır durur. Bu hayvanın gözleri çok küçüktür. Gündüzleri karanlık yerlerde bulunur. Ortalık kararınca gördüğü ışığa doğru koşar. Gözleri kamaştığı için ayrılamaz ve kendini mum vb. gibi şeylere atar. Dolayısıyla nihayet kanatları, vücudu yanar (ONAY 1996: 397).

Eskiden, geceleyin mum ışığında iş görülürdü. Şairler de mum ışığında şiir yazarken hemen yakınlarında bulunan bu kelekleri şiirlerine konu edinmişlerdir. Öyle ki şair, sevgilisinin güzelliğini mum ışığına, kendisini de pervâneye benzeterek onun uğruna can vermeye hazır olduğunu söyler (PALA 1995: 441).

Beytin tamamına baktığımızda, aşğın gönlü sevgilinin örgülü saçlarının sevdasına deli divâne olmuş; cânı da sevgilinin güzelliğinin mumuna pervâne olmuştur.

Beyitte şem‘-pervâne mazmunu vardır.

“müselsel, sevdâ, divâne” kelimeleriyle divânelikle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Dil-cân, müselsel-münevver, zülfünün-hüsnünün, dîvânedir-pervânedir kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

2. Hey ne bî-dîn turradur zülfüñ ruhuñ üstinde kim

Bunca küfr içreyiken kasdı dahı îmânadur

“Zülfün ruhun üstinde kim ne bî-dîn turradur, hey; bunca küfr içreyiken dahı kasdı îmânadur.”

Turre(a.i.): 1) alın saçı. 2) kıvrıcık saç lülesi.

Yanağının üstündeki ne dinsiz kıvrıcık bir saçtır ki, hey; bu kadar küfre batmışken hala imandan bahsediyor.

Yanak, yüzün en geniş kısmını kaplar.Daha çok, burada da olduğu gibi saç ile birlikte anılır (PALA 1995: 220).

Sevgilinin kıvrıcık saçı, yanağının üstüne geldiğinden, şair, saçın küfre batmışken imana niyet ettiği şeklinde ifade ediyor.Dolayısıyla beyitte saç küfre, yanak da imana teşbih edilmiştir.Yanağın imanla yan yana gelmesi, aydınlık ve nurlu oluşundandır; saçın da küfr ile yan yana gelmesi de karanlık oluşundandır.

Divan şiirinde hemen daima küfür, imanla birlikte anılır.İmanın ortaya çıkabilmesi için zıddı olan küfür bilinir.Küfrü bilerek iman etme, en üst dereceden imandır.Divan şiirinde küfür, sevgilinin saçının rengidir.Bu durumda iman da yanak olacaktır.Saç, yanağı gizlediği ve örttüğü, nuru sakladığı için küfür diye nitelenir (PALA 1995: 338-339).

Beyitte saç, kıvrım kıvrım gösterilerek iyice küfre battığı söylenmiştir.Hal böyle iken, yanağın üstüne gelmesi imana niyet etmesi şeklinde açıklanacağı gibi, imanı tamamen ortadan kaldırma şeklinde de açıklanabilir.

Zülf-küfr, ruh-iman kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

İman-küfr arasında Tezat sanatı vardır.

“hey” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

3. Eyledi gözde hayâl-i çeşm-i mahmûruñ vatan

Kâfir-i mestüñ belî yiri müdâm mey-hânedür

“(Sevgili, senin) hayâl-i çeşm-i mahmûrun gözde vatan eyledi; (nitekim) kâfir-i mestün belî yiri müdâm mey-hânedür.”

Sevgilinin mahmur gözlerinin hayali, benim gözüme yerleşti; nitekim sarhoş kafirin de yeri daima meyhanedir.

Şair, sevgilinin baygın bakan gözlerini görmüş olmalıdır ki onları gördüğünden beri başka şey düşünmemektedir. Bunu da sevgilinin baygın gözlerinin hayalinin kendi gözlerinde vatan ettiğini söyleyerek belirtmiştir. “vatan eylemek” oraya bir daha çıkmamak üzere yerleşmek demektir ki sevgilinin gözleri de aşığın gözlerine yerleşmiştir.

Bunun yanında, sevgilinin baygın gözlerinin hayalinin aşığın gözünü yurt edinmesi, sarhoş bir kafirin yerinin devamlı meyhane olmasına benzetilmiştir. Bazen sevgili aşığa ettiklerinden dolayı da kafir olarak nitelenir. Bunda merhametsizlik, insanın imanını gidermesi vs. hususiyetlerin rolü vardır. Kafir sıfatı sevgili için kullanıldığında kelimenin takdir edici, övücü anlamıyla tevriye yapılabilir (PALA 1995: 302) ki beyitte her ikisini de görmekteyiz. Sevgilinin baygın gözlerinin aşığa hem yaptıklarından hem de baygın gözün sarhoşa benzemesinden dolayı kafir olarak nitelendirilmiştir. Fakat aşık, sevgilinin baygın gözlerinden sıkıntılara düşse de nihayetinde kendisine sevgili baktığı için olmuştur. Dolayısıyla sevgilinin bakışlarının devamlı olması aşığın isteyebileceği ve ulaşabileceği en güzel hallerdendir. Bu yüzden kafir kelimesiyle sevgili övülmüştür de.

Ayrıca meyhaneye benzetilen gözler ile meyhane arasında bağ vardır. Şöyle ki, aşığın gözleri ağlamaktan kızarır ve şarap dolu kadehe benzer. Kadehler ve şarap da meyhane de bulunduğundan bu benzetme yapılmıştır.

Hayâl-i çeşm-i mahmûr- kâfir-i mest, göz-mey-hâne kelimelerinin karışık dizilişle Düzensiz Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

“göz, çeşm, mahmûr, mest” kelimeleriyle gözle ilgili tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. ‘İşkuñuñ sevdâsı dilden gitmese tañlama kim

Genc-i bî-haddüñ makâmı kandasâ vîrânedür

“(Sevgilinin) ‘İşkuñuñ sevdâsı dilden gitmese tañlama kim genc-i bî-haddüñ makâmı kandasâ vîrânedür.”

Kandasâ(t.i.): Nerede ise, nerede olursa olsun, nerede olsa.

Sevgilinin aşkının sevdası gönlümden çıkmasa beni ayıplamayın; çünkü sonsuz hazinelerin yeri de nerede olursa olsun yıkılmış ve harap yerlerdir.

Şair, beyitte hem kırık ve yıkılmış kalbine yücelik vermekte hem de kalbinde sakladığı aşkın önemini vurgulamaktadır. Şöyle ki, kalbinde sonsuz bir hazine

sakladığını ve bu yüzden orasının yıkık dökükü olduğunu belirtmektedir.Şairin gönlünde sakladığı sonsuz hazine, sevgilinin aşkıdır.Bu aşk, sonsuz bir hazine olduğundan aşğın gönlünden çıkmaz; aşık da bunu istemez.

Ayrıca vîrâneler izbe ve karanlık yerlerdir.Sevdâ kelimesinin kara anlamı dolayısıyla vîrâne ve sevdâ arasında bir bağ vardır. Yine, sevdâ (aşğın) vîrâne (gönlün) dedir.

Divan şiirinde sevgili ile ilgili birçok güzellik unsuru hazineye benzetilmiştir. Herşeyden önce sevgilinin güzelliği bir hazinedir.Çünkü o hazinenin içinde la‘l(dudak), pîrûze(hat), inci(diş), yakut(ağız) vs. kıymetli mücevherler vardır(PALA 1995: 202).

Ayrıca virâne hazinelerle ilgili Hızır ve Hz. Musa arasında bir olaya telmih vardır.Rivayete göre ikisi arkadaş olmuştur.Hızır, Musa’ya birçok sırrını gösterecekti.Giderlerken harapça bir evin bir tarafa meyletmiş, hemen yıkılmak üzere bulunan bir duvarını gördüler.Hızır bu duvara ellerini gererek doğrulttu; senelerce yıkılamaz bir hale koydu.Çünkü bu duvarın dibinde, o evde oturan yetimlerin babaları tarafından gömülmüş, fakat kimsenin bilmediği bir hazine vardı(ONAY 1996: 238).

Şair, sevgilinin eziyetlerinden dolayı kalbinin kırık dökük ve yıkık bir harabeye döndüğünü fakat bundan ötürü hiç üzümediğini ve bu sevdayı kalbinden çıkarmadığını çünkü sonsuz hazinelerin virânelerle olduğunu bildiğinden sevindiğini vurgulamaktadır.

5. Mest gözün devrinde hamra nice ‘ahd itdüm velî

Viren ol peymânı bâda bâde vü peymânedür

“(Sevgilinin) mest gözün(ün) devrinde hamra nice ‘ahd itdüm velî bâda ol peymânı viren (de) bâde vü peymânedür.”

Hamr(a.i.): şarap.

Ahd(a.i.): 1) söz verme. 2) and, yemin. 3) devir, zaman, gün.

Bâde(f.i.): şarap, içki.

Peymân(f.i.): yemin, and.

Velî(f.e.): velâkin, amma, fakat.

Devr(a.i.): 1) dönme, bir şeyin etrafını dolaşma. 2) dönüp dolaşma. 3) nakil, aktarma. 4) bir şeyi başkasına teslim etme. 5) zaman, çağ.

Sevgilinin sarhoş gözünün zamanında şarap içmemeye o kadar yemin ettim fakat, nefesime o yeminleri veren de şarap ve kadehtir.

Sevgilinin bakışı, sarhoş gözden çıktığı için sarhoştur ve sarhoş eder, kendilerinden geçirir(İPEKTEN 1997: 167). Beyitte sevgilinin baygın bakışları, sarhoş olarak değerlendirilmiştir.Aşık da bir daha şarap içmemeye yemin etmiştir.Fakat bu yemini ederken de sarhoş olduğundan, daha sonra ayıldığında, sarhoşluğun etkisiyle ettiği bu yeminden dönmektedir.Çünkü insan sarhoşken ne dediğini, ne yaptığını bilmez; ayılınca hiçbir şey hatırlamaz.

Aynı zamanda şair, sevgilinin sarhoş bakışlarından öyle sarhoş olmuştur ki, bir daha şarap içmeyeceğine dair yemin eder.Fakat daha sonra kendine geldiğinde yaptıklarının ve dediklerinin sarhoşluğun tesiriyle olduğunu anlar.Çünkü şarap gibi, sarhoş eden sevgilinin gözleri olduğundan, onlardan vazgeçilmez.Bu yüzden şair, ettiği yeminlerin sarhoşluktan dolayı geçerli olamayacağını da ifade etmektedir.

Ayrıca beyitteki “devr” ve “peymâne” kelimeleri birbiriyle bağlantılıdır. Peymâne öncelikle bir bezm(meclis) de “devr” eder, elden ele dolaşır.Şair, buralardan kopamadığını da vurgulamaktadır.

“mest, hamr, bâde, peymâne” kelimeleriyle şarapla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Zülf ü hâlin dil-berûñ gördükce iy dil kıl hazer

Kim kılan her demde mürğı sayd dâm u dânedür

“Ey dil, dil-berün zülf ü hâlin gördükçe hazer kıl kim her demde mürğı sayd kılan dâm u dânedir.”

Hâl(f.a.i.): vücutta meydana gelen ben, nokta.

Hazer(a.i.): sakınma, çekinme; sakın.

Mürğ(f.i.): kuş.

Sayd(a.i.): 1) av. 2) avlama, avlanma.

Dâne(f.i.): 1) tane, tohum. 2) çekirdek. 3) kurşun, gülle.

Dâm(f.i.): tuzak, ağ.

Ey gönül, sevgilinin saçlarını ve benini gördüğün zaman sakın; çünkü can kuşunu her an avlayan bu tuzak ve tanedir.

Divan şiirinde gönlün kuşa benzetilmesi pek harc-ı âlem bir söyleyiş biçimidir. Hemen her şair gönlünü bir vesile ile kuşa teşbih eder.Sevgilinin saçları da, aşıkların gönül kuşunu avlamak için bir tuzaktan başka bir şey değildir. Sevenlerin gönlü birer

kuş olunca, sevilenlerin saçları da onlar için hazırlanmış kıvrım kıvrım birer tuzak haline dönüşür.Bu tuzağın yemleri ise, sevgilinin –buğday tanesini andıran- benleridir (PALAa 1998: 35-36).

Beyitte “gördükçe” denmiş ki aşık, sevgiliyi gördükçe kararını kaybedeceği için o tuzağa mutlaka yakalanacaktır.Hatta belki de yakalanmak isteyecektir.Ayrıca kuşlar, kendilerine hazırlanan tuzak ve yemler konusunda bilinçli hareket etmezler, gayr-i ihtiyârî o yemlere giderler ve tuzağa yakalanırlar.Dolayısıyla aşık da sevgilinin ben’ini gördüğü zaman gayr-i ihtiyârî yakalanacaktır.

Zaten “dil-ber” gönül alıp götüren (DEVELLİOĞLU 1996: 186) demektir. Yani aşık, istese de istemese de gönül kuşu, gönül alıp götüren sevgili sebebiyle taze ve tuzağa yakalanacaktır.Ayrıca ikinci mısradaki geçen “her dem” sözü, sevgilinin kurduğu tuzakla ilgilidir.Bu yüzden aşığın, “her an” kurulan bu tuzaktan kurtulma şansı yoktur.

“mürg, sayd, dâm, dâne” kelimeleriyle kuş avıyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“iy” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

Zülf ü hâl- dâm u dâne, dil-mürg, dil-ber-sayd kelimelerinin dizilişiyle Karışık Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

7. ‘Âkil iseñ müdde‘î dîvâne dime Şeyhî’ye

Çünkü anuñ meyli dâyim defter ü dîvânedür

“Müdde‘î, âkilisen Şeyhî’ye dîvâne deme; çünkü anuñ meyli dâyim defter ü dîvânedür.”

Dîvân(a.i.): 1) büyük meclis. 2) bir şairin şiirlerini kafiyelerine göre alfabe sırasıyla içine alan mecmua.

Müddeî(a.s.): 1) iddia eden, davacı. 2) bir hükümde ayak direyen. 3) inatçı.

Defter(a.i.): dikilmiş kağıt mecmuası.

Davacı, eğer akıllı isen Şeyhî’ye deli deme; çünkü o sürekli defter ve divan’a meyillidir.

Gazelin birinci beytinde yine “dîvâne” kelimesi geçmişti.Son beyitte aynı kelime iki defa geçmektedir.Dolayısıyla şair de, kendisine “deli” denmesine ve böyle bir davaya ve davacıya karşıdır.Hatta üstü kapalı bir tehdit bile vardır “âkilisen” kelimesiyle. Davacıya, “akıllı ol, benimle uğraşma.” mesajı verilmektedir.Fakat, hal böyle iken, dava sahibinin iddiası şeklinde olmasa da ortada bir “dîvâne” lik vardır.

Şairin beyitlerde geçen dîvâneliği, sevgili ile olan ilişkilerinde geçerlidir. Yani tabir-i caizse şair, sevgiliyi görünce deliye dönmekte, akli başından gitmektedir. Yoksa, ikinci mısradaki belirtildiği gibi sâir zamanlarda onun meyli şiir yazarak dîvân oluşturmadır. Dîvân'ın “büyük meclis” anlamını aldığımızda, şairin önemli toplantı ve meclislere katıldığını, dolayısıyla akli başında değerli bir insan olduğunu söylemek gerekir. “Defter” in de aynı şekilde devlet kuruluşu ve özel kuruluşlarla ilgili önemli makam ve işlerle ilgili bir kelime olması, şairin “âkil” olduğuna önemli delillerdendir.

Şeyhî'nin hayatına baktığımızda; Germiyan Beyi II. Yakup'un musahibi olması, II. Murat'ın emriyle Husrev ü Şîrîn mesnevisini tercümeyle başlaması ve Çelebi Mehmet'in göz hastalığını tedavi etmesi (İSEN-KURNAZ 1990: 12) onun önemli bir insan olduğunun, büyük meclislerin insanı olduğunun kanıtıdır.

“âkil-dîvâne” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

2.2.23. GAZEL 23*

Mefâ‘ilün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün

1. Bize ki pîr-i harâbât şeyh ü mürşiddür
Hayâl-i tevbe vü fikr-i sâlih fâsiddür
2. Kılâde kılduğı tesbîhi boynına sûfî
Muhakkıkem sanur illâ hemân mukalliddür
3. Lebûñle câm-ı müdâmı harâm ider müftî
Helâl ıdugına ‘akl ol şarâba şâhiddür
4. Gönül ki kaşuñı peyveste idinür mihrâb
Harâb ise ne ‘aceb çün ki vakf-ı mesciddür
5. Cemâlûñ âyetini “lâ ilâhe illa’llâh”
Yazalı kudret eli okuyan muvahhiddür
6. ‘Âceb ki germ idemez meclisini vâ‘iz-i şer‘
Ya taşdur yüregümüz ya âhı bâriddür
7. Gözüñ hayâline her gice mest olur Şeyhî
Seher ‘ibâdet ider hoş riyâyî ‘âbiddür

-Şerh-

1. Bize ki pîr-i harâbât şeyh ü mürşiddür
Hayâl-i tevbe vü fikr-i sâlih fâsiddür

* age, s.142.

“Bize ki pîr-i harâbât şeyh ü mürşiddür; hayâl-i tevvbe vü fikr-i sâlih fâsiddür.”

Mürşid, “Doğru yolu gösteren, kılavuz” anlamlarına gelir. Müridlerine yani “dileyen, isteyen”lerine yol gösterir (PALA 1995: 411).

Harâbât, harabeler viraneler demek iken Divan şairleri kelimeyi “meyhane” anlamıyla kullanırlar. Divan şairi mest olduğu için meyhane üzerinde çok durmuştur.

Mutasavvıflar ise harâbâtı bir tekke olarak ele alırlar ve orada İlahi aşk şarabının içilip sarhoş olduğunu söylerler. Bölece harâbât bir neşe ve feyz kaynağı, gerçeğe ulaşılan yer olur ki tekke karşılığı kullanılır. Pir-i harâbât da o tekkenin şeyhidir. Oraya zahid asla giremez. Çünkü meyhanede şom ve uğursuzlukların işi yoktur (PALA 1995: 233).

Beyitte de “tevvbe hayali ve düzelme fikri yanlış ve kötüdür” denilmiştir. Çünkü tekkede İlahi aşkın şarabının içilmesiyle ortada muhabbet’ten başka hiçbir şey kalmaz.

Ayrıca meyhaneyi gerçek olarak düşünürsek; şarabın içildiği ve sarhoş olunduğu bir yerde, akıl görevini yerine getiremediği için tevvbe ve kurtulma düşüncesi yanlış olacaktır. Çünkü zevke ve eğlenceye dalmış olan insanlar/sarhoşlar, tevvbe ve kurtulmayı akıllarına getirmezler, istemezler.

“şeyh, mürşid, tevvbe, salâh” kelimeleriyle tekkeyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Kılâde kılduğu tesbîhi boynuna sûfi

Muhakkıkem sanur illâ hemân mukalliddür

“Sûfî, tesbîhi boynuna kılâde kılduğu(nda kendini) muhakkıkem sanur, illâ hemân mukalliddür.”

Kılâde(a.i.): gerdanlık.

Muhakkık(a.s.): hakikati, gerçeği arayıp meydana çıkaran, soruşturucu.

Mukallid(a.s.): 1) bir şeyi takan, kuşatan, boynuna asan. 2) taklitçi.

Sofî, tesbihi boynuna gerdanlık yapınca hakikati aradığını sanır fakat o sadece taklitçidir.

Sofî’nin sûf ve aba giyen; eren, ermiş, gönlü saf kişi; nefsinden fâni, Hak ile bâkî; zâhirde halk ile bâtında Hak ile olan; sûfî Hakk’a ermiştir, sâhib-i vusûldür. Mutasavvıf Hakk’a ermek için çabalamakta, bunun şartlarını yerine getirmeye

çalışmaktadır.Mutasavvife, sırf çıkarı için kendini onlara benzetmektedir, sahtekardır (ULUDAĞ 2005: 322-323).

Beyitte bahsedilen sofi de taklitçilerdendir.Fakat boynuna tesbih doladığından kendini hakikati arayanlardan zannetmektedir.Boynuna tesbih dolamak da, şairin sofiyi hafife almasıyla ilgilidir.Çünkü tesbih elde ve Allah'ı anmak için kullanılır.Dolayısıyla boynuna dolamak bir gösterişten başka bir şey değildir.Zaten mukallid de “boynuna asma, takma” ile ilgilidir.

Şair, taklitçi olan ve tasavvufun özünden uzak olan sofilerin gösteriş için tesbihleri boynuna doladıklarını ve taklitçi olmaktan öteye gidememelerini söylüyor.

“kılâde, boyun, mukallid” kelimeleriyle gerdanlıkla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Lebûnle câm-ı müdâmı harâm ider müftî

Helâl idugına ‘akl ol şarâba şâhiddür

“Müftî, lebünle câm-ı müdâmı harâm ider; (halbuki) ol şarâba ‘akl, helâl idugına şâhiddür.”

Müdâm(a.s.): 1) devam eden, sürekli. 2) i. şarap.

Harâm(a.s.): 1) şeriatçe, dince yasak edilmiş şey. 2) dokunulması yasaklanan, kutsal, mubarek.

Müftü, dudağıyla şarabın haram olduğunu söylüyor fakat şarabın helal olduğuna akli şahiddir.

Müftî, il ve ilçelerde din işlerine bakan ve fetva veren kimsedir (DEVELLİOĞLU 1996: 713). Onun verdiği fetvaya göre sevgilinın dudağı ve şarap haramdır.Sevgilinin dudağının haram oluşu da öpmekle ilgilidir.Yani sevgilinın dudağını öpmek ve şarap içmek...Şarap kadehi ile sevgilinın dudağı arasında benzerlikler vardır.Her ikisi de kırmızıdır, insanı kendinden geçirir, her ikisi de içilir...

İkinci mısradaki da, müftü bunlara haram dese de akıl, şarabın helal olduğuna şahiddir, denilmektedir.Şarabın bir anlamı da “içilecek şey” (DEVELLİOĞLU 1996: 978) dir ki su vb. şeyler de olabilir.Dolayısıyla ikinci mısradaki “şarap”, içilecek şey anlamıyla helaldir.

Ayrıca beyiti, “müftü dudağıyla şarabı haram eder ama aklıyla onun helal olduğunu bilir.” anlamında değerlendirmek de mümkündür.Yani müftünün dudakları ve aklı başka başka şeyler söylemektedir.

Haram kelimesini “dokunulması yasaklanan, kutsal ve mubarek” anlamıyla değerlendirdiğimizde, beyit çok farklı bir mana kazanmaktadır.Şöyle ki, “Müftü, sevgilinin dudağıyla şarap kadehini mubarek sayar, zaten aklı da helal olduğuna şahittir.” İkinci mısradaki yine “şarab”ı içilecek şey olarak değerlendirmek gerekmektedir.Bu haliyle beyit, ilk verilen anlama göre tamamen zıt bir manaya bürünmüştür.Müftü ki din işlerinde yetkili ve fetva veren insandır ve sevgilinin dudağı ile şarap kadehini kutsal saymaktadır.Yukarıda da belirtildiği gibi müftü, sevgilinin dudağıyla şarabı kutsal sayarsa yani içerse, aklı da anlayacaktır helal olduğunu.Dolayısıyla bu, öyle şaşılacak bir şey değildir.

Helal-haram kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

Haram kelimesi iki anlamıyla Tevriyeli olarak kullanılmıştır.

“müftî, helal, haram” kelimeleriyle dinle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Gönül ki kaşunı peyveste idinür mihrâb

Harâb ise ne ‘aceb çün ki vakf-ı mesciddür

“Gönül ki kaşunı peyveste idinür; mihrâb harâb ise ne ‘aceb, çün ki vakf-ı mesciddür.”

Peyveste(f.s.): 1) ulaşmış, bitişik. 2) zf. Daima.

Mihrâb(a.i.): 1)camilerdeki imama ayrılan yer. 2) mec. Ümit bağlanan yer. 3) mec. Sevgilinin kaşları.

Mescid(a.i.): secde dilecek, namaz kılınacak yer, küçük cami.

Vakf(a.i.): 1) durdurma, alıkoyma. 2) duruş, durma, kımıldanmama. 3) ayırma, bağlama. 4) bir malı veya mülkü (satılmamak kaydıyla) bir hayır işine bağışlama.

Gönül, sevgilinin kaşını daima mihrab edinir, eğer mihrab yıkılmış ise buna şaşılmaz, çünkü secde için ayrılmıştır.

Sevgilinin kaşı mihrab, kible veya secde-gah yani mesciddir.Aşık, böylece sevgilinin cemaline yönelir (PALA 1995: 160). Kaş eğridir. İşaret ederken büsbütün eğilir (İPEKTEN 1996: 56) ki beyitte “harâb” kelimesi ile aynı anlam verilmiştir. Yıkılmak ile eğilmek birbirine yakın hareketleri karşılamaktadır.Aynı zamanda “harâb”

olması, yani yıkılması, yer ile bir olması demektir ki kaşın da eğilmesi manasına gelir. Bu haliyle kaş, kızgınlık da ifade eder.

Sevgilinin kaşının harab olması yıkılmış veya kendinden geçmiş olması ile alakalıdır. Kaşın yıkılması da kızgınlık ifade ettiği gibi secdeye varma anlamı da vermektedir.

“mihrâb” kelimesi hem birinci mısradaki hem de ikinci mısradaki anlamlı kullanılarak Sihri Halâl sanatı yapılmıştır.

5. Cemâlün âyetini “lâ ilâhe illa’llâh”

Yazalı kudret eli okuyan muvahhiddür

“Kudret eli cemâlün âyetini ‘lâ ilâhe illa’llâh’ yazalı; okuyan muvahhiddür.”

Muvahhid(a.s.): tevhid eden, Allah’ın birliğine inanan.

Cemâlinin delilini “lâ ilâhe illallah” diye kudret eli yazdığından beri okuyanlar, Allah’ın birliğine inananlardır.

Cemâl, Allah’ın lütuf ve rahmet nedeni olan vasıflarıdır ki tecellisi, Hak Teala’nın herşeyi kollaması, koruması ve kayırmasıdır (ULUDAĞ 2005: 86). Kudret de Allah’ın ezeli gücüdür (DEVELLİOĞLU 1996: 525). Allah’ın ezeli gücü, rahmet ve lutfunun delili olarak, “Alah’tan başka ilah yoktur.” demiştir, bunu söyleyenler de Allah’ın bir olduğuna inananlardır.

Allah’ın lütuf ve rahmetinin delili olarak “lâ ilâhe illallah” yazılması, yani insanlara verilmesi; okuyanların rahmet bulmasıyla ilgilidir. Nitekim, Peygamberimizin verdiği bir haberde Allah Teala buyurur ki: “Hidayet benim evimdir. ‘Lâ ilâhe illallah’ kelime-i tevhidi benim kalemdir. Kaleme giren azâbımdan emîn olur.” (BÎCÂN : 278). Dolayısıyla kelime-i tevhid okuyanlar, muvahhid olduğu gibi Allah’ın kalesine girip azabından da emin olurlar.

“âyet” kelimesi hem delil hem de Kur’an’dan bir parça anlamıyla kullanılarak Sihri Halâl sanatı yapılmıştır.

6. ‘Âceb ki germ idemez meclisini vâ‘iz-i şer‘

Ya taşdur yüregümüz ya âhı bâriddür

“Va‘iz-i şer‘ , meclisini germ idemez; aceb ki ya taşdur yüregümüz ya âhı bâriddür.”

Germ(f.s.): Sıcak.

Şer‘(a.i.): Allah’ın emri, ayet, hadis, icmâ-ı ümmet ve kıyas-ı fukaha esasları üzerine kurulmuş olan din kaideleri.

Vâ‘iz(a.s.): Dini öğütlerde bulunan (ibadet yerlerinde).

Bârid(a.s.): soğuk.

Din kurallarından bahseden vâiz, meclisini ısıtamazsa buna şaşılır; çünkü o zaman ya bizim yüreğimiz taş gibi olmuştur ya da nefesi soğuktur.

Vâizin hitap ettiği meclisi, topluluğu ısıtması, sözlerinin onlara tesir etmesi, etkilemesidir.Vâizin anlattığı şeyler şairatle ilgili, dinle ilgili şeylerdir.Dolayısıyla insanların kalplerinin yumuşayıp etkileneceği bir konudan bahsedilmektedir.Fakat meclis bir türlü ısınmamaktadır.Bunun üzerine şair de, “ya bizim kalbimiz katılaştı ya vâizin nefesi soğuk” demektedir.Burada, meclisteki insanların kalplerinin taş olması sözkonusu değildir.Çünkü biri ikisi mümkün olsa bile hepsi olamaz.Bunu da vâizin meclisi havaya sokamamasından yani birinci mısradan anlıyoruz.İkinci mısradan da “nefesli soğuk” derken anlattığı şeylerin etki etmediğini çünkü vâizin meclisi ısıtacak denli sıcak ve güzel konuşmamasından anlıyoruz.

Beyitte, kürsüye çıkan vâizin anlattığı şeylerin soğuk ve korkutucu olduğundan insanları etkilemediği anlatılmaktadır.

“germ-bârid” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“ya” kelimeleriyle İstifham ve Tekrir sanatı yapılmıştır.

7. Gözüñ hayâline her gice mest olur Şeyhî

Seher ‘ibâdet ider hoş riyâyî ‘âbiddür

“Şeyhî, (sevgilinin) gözün(ün) hayâline her gice mest olur; seher ‘ibâdet ider, hoş riyâyî ‘âbiddür.”

Şeyhî, sevgilinin gözünün hayaliyle her gece sarhoş olur, seherde de ibadet eder; ikiyüzlülüğü ne güzel yapan bir âbiddir o.

Sevgili, aşık üzerinde gözüyle çok etkilidir.Onun bakışları ve gözü mest olduğundan bir sarhoşu andırır (PALA 1995: 124). Dolayısıyla sevgilinin baygın bakışlarını ve mest gözlerini gören aşık da kendinden geçer, sarhoş olur.Fakat beyitte şair, görerek değil de hayaliyle sarhoş olduğunu söylemektedir ki mübalağaya yaklaşan bir ifadedir.Bu hal her gece devam etmekte ve şair, sevgilinin baygın gözlerinin hayaliyle sarhoş olmaktadır.

İkinci mısırda da, gece sarhoş olan aşğın seher vakti ibadet yaptığını söyleyerek kendisini “ikiyüzlülüğü güzel yapan bir âbid” olarak değerlendirmektedir.Çünkü sarhoş olan insan, ibadet yapamaz.

İçkinin yasaklanması merhale merhale olmuştur.Birinci merhalede: “Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden de içki ve güzel bir rızık edirsiniz.” (16/ 67) ayeti, ikincisinde: “Sana içkiyi ve kumarı sorarlar.De ki: Onlar da hem büyük günah hem insanlar için faydalar vardır.Günahları ise faydalarından büyüktür.” (2/219) ayeti, üçüncüsünde ise: “Ey iman edenler! Siz, sarhoşken ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.” (4/43) inmiştir (ZUHAYLİ 1994 c.VII: 437).

Beyitte, gece sarhoş olan şairin, seher ibadet yaptığı belirtilmektedir.Birincisi gece ile seher arasında uzun bir zaman yoktur.Dolayısıyla sarhoşluğu devam ettiği için namaza yaklaşmaması gerekir.Fakat ikinci mısırda ibadet ettiğini söylemektedir. Dolayısıyla ikinci olarak, buradaki sarhoşluk mecâzîdir.Yani sadece sevgilinin gözlerini hatırlayıp kendinden geçme sözkonusudur.Bu yüzden ibadet etmeye engel bir durum yoktur ortada. Zaten ikinci mısranın sonunda “hoş riyâyî ‘âbiddür” denilerek durum açıklanmıştır.

2.2.24. GAZEL 24*

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Ger bir nefes geleydi o dilber kenâreye
Cânum fidâ kılaidum ana bir nezâreye
2. Bülbül gülüñ visâline şükr etmedi öküş
Bu ma'nidür ki mâni' olur diken araya
3. Bulmaya kimse sencileyin şâh-ı dil-nuvâz
İşbu cihâmı ger geze ser-tâ-ser araya
4. Billâh görüñ ki lutf ile ol zülf mârını
Kim hüsn gencini nicesi almış araya
5. Takdîrdür her işi iden Şeyhî şöyle bil
Teşnî' nice bir kılasın sen sitâreye

-Şerh-

1. Ger bir nefes geleydi o dilber kenâreye
Cânım fedâ kılaidım ana bir nezâreye

“O dilber kenâreye ger bir nefes geleydi, ana bir nezâreye cânım fedâ kılaidım.”

Nezâre(a.i.): bakma, seyir.

Kenâre(f.i.): 1) kıyı, kenar. 2) kucak.

Nefes(a.i.): 1) soluk. 2) soluk alacak kadar geçen zaman.

* age, s.217.

Sevgili, eğer bir nefeslik kenara gelseydi, ona bakmaya canımı verirdim.

Beyitte, sevgilinin bir anlık dahi görülebilecek bir zaman diliminde bir kenarda görülmesi halinde ona bakmak için canın feda edileceği söylenmektedir.Şairin burada vurguladığı Divan edebiyatındaki aşıkların genel durumudur.Yani aşık, canını sevgiliye verecek denli cömerttir (PALA 2000: 293). Sevgili de nazlıdır; kolay kolay kendisini göstermez, ancak uzaktan seyredilebilir (PALA 2000: 292). Dolayısıyla şair, sevgiliyi bir anlık görmek için canını feda edeceğini söylemektedir.

“kenâre” kelimesinin “kucak” anlamına da gelmesi beyite farklı bir mana da vermektedir.Şöyle ki; “sevgili bir nefeslik de olsa kucağıma gelseydi, ona bakmak için canımı verirdim.” Buradan, şairin asıl niyetinin bu olduğunu söyleyebiliriz.Her ne kadar kenâr’dan bahsetse de asıl istediği sevgiliyi sarıp sarmalamasıdır.

“e” sesi birinci mısırda 9 kez, ikinci mısırda da 4 kez tekrarlanarak Asonans yapılmıştır.

2. Bülbül gülün visâline şükr etmedi öküş

Bu ma‘nîdir ki mâni‘ olur diken araya

“Bülbül, gülün visâline öküş şükr etmedi; bu ma‘nîdir ki diken araya mâni‘ olur.”

Visâl(a.i.): 1) ulaşma, bitişme. 2) sevgiliye kavuşma.

Ma‘nî(f.i.): 1) mana, anlam. 2) iç, içyüz. 3) rüya, düş. 4) akla yakın sebep.

Mâni‘(a.s.): 1) men eden, geri bırakan, alıkoyan, engel olan. 2)i. engel, özür.

Öküş(t.i.): çok, fazla.

Bülbül güle kavuşmaya çok şükür etmedi; bunun anlamı diken araya girip engel olmuş demektir.

Gül, özel adıyla klasik şiirimizin en seçkin çiçeği, adından en ziyade söz edilen güzelliğidir.Şüphesiz bütün zamanların en muhteşem aşığına da sahiptir gül.Bülbülün aşkı dillere destansa eğer, bu yüzdendir (PALA 2000: 106-107). Gül bütün özellikleriyle Osmanlı sanat dünyasının en önemli anlatım araçlarından birisidir.En çok da sevgiliyi anlatmanın bir aracıdır (KORTANTAMER 1993: 414-415).

Bütün bunların hepsi bir yana gül ile bülbülün aşkları dillere destandır.Gül, bülbülün sevgilisidir.Aşık da sevgili denen gül karşısında şakıyıp duran bir bülbüldür. Gülün dikenini, aşığın rakibidir (PALA 1995: 208). Beyitte de bülbül, güle kavuştuğuna çok şükür etmemiş, araya diken yani rakip girdiğinden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Aslında diken, gülün ayrılmaz bir parçasıdır.Yani araya girmesi, Hüsn-i Talil sanatı gereği söylense de o, gül ile birlikte büyür ve gelişir, hep oradadır.

Ayrıca, bülbül güle tam kavuşmuşken ayrılmak zorunda kalmıştır, çok şükretmemesi de bundandır.

Beyitte bülbül-gül mazmunu vardır.

“visâl-mâni” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“bülbül, gül, diken, visâl” kelimeleri arasında bülbül ve güle ilgili Tenâsüp sanatı vardır.

3. Bulmaya kimse sencileyin şâh-ı dil-nuvâz

İşbu cihânı ger göre ser-tâ-ser araya

“Ger kimse, işbu cihânı göre (ve) ser-tâ-ser araya; sencileyin şâh-ı dil-nuvâz bulmaya.”

Dil-nuvâz(f.b.s.): gönül okşayan.

Ser-tâ-ser(f.zf.): baştan başa, hep, bütün.

İşbu(t.i.): bu, işte bu.

Eğer bu alemi baştan başa arasalar, baksalar; kimse senin gibi gönül okşayan bir sevgili bulamaz.

Beyitte sevgilinin alemde bir tane olduğu vurgulanmaktadır.Kişi, dünyayı baştan başa dolaşsa, arasa; sevgiliden daha güzelini bulamaz.Çünkü sevgili, aşığın kalbini doldurduğundan, onun gözü başka bir şey görmez.

Burada dikkat çeken husus, kişinin bir kalbi olduğu için içinde de bir sevgiliyi barındırır; ikinciye yer yoktur.Bu yüzden aşığın kalbi sevgiliyle doldu mu, ne başkasını görür ne başkasını sorar ne de arar...Zaten, sevgili de buna müsaade etmez.Şöyle ki aşık için sevgiliyle vuslat, belki bir ömürlük bir hayaldir, belki hiç gerçekleşmeyebilir.Yani Divan şiirinde “kavuşmak” genel itibariyle gerçekleşen bir olay olamduğundan aşıklar, sevgili gibisini aramak şöyle dursun, sevgiliye kavuşmayı dahi hayal etmektedirler. Dolayısıyla sevgili gibisini bulmak için alemi dolaşmaya lüzum yoktur, çünkü “sevgili” o’dur, ondan başka sevgili olamaz.

Ayrıca, birinci mısradaki “bulmaya” kelimesiyle şair, sevgilinin yalnız kendisine kalmasını da kasetmektedir.Kimse sevgili gibisini bulmayacak, çünkü o şairin sevgilisidir.

4. Billâh görüñ ki lutf ile ol zülf mârını

Kim hüsnü gencini nicesi almış araya

“Billâh görüñ ki ol zülf, lutf ile mârını kim hüsnü gencini araya nicesi almış.”

Mâr(f.i.): yılan

Genc(f.i.): hazine, define.

Nicesi(f.i.): 1) nasıl, ne suretle. 2) önceki gibi, eskisi gibi.

Billâh(a.zf.): Allah için.

Allah için görün ki, güzellikle o saç yılanını, güzellik hazinesi nasıl almış araya?

Divan şiirinde sevgili ile ilgili birçok güzellik unsuru hazineye benzetilmiştir. Herşeyden önce sevgilinin güzelliği bir hazinedir. Çünkü o hazinenin içinde lâ‘l(dudak), pîrûze(hat), inci(diş), yakut(ağız) vs. kıymetli mücevherler vardır. Ayrıca sevgilinin yılan saçlarının o tılsımlı hazineyi bekleyişi sözkonusudur (PALA 1995: 202).

Zülf, yüzün iki yanında, kulakların önünde sarkan, ucu yanağa doğru kıvrılmış saç lülesidir. Şekil olarak saç, kıvrım kıvrım olmuş kara bir yılanı andırır. Beyitimize göre, bu yılan bir hazinenin bekçiliğini yapmaktadır (PALAa 1998: 38).

Ayrıca sevgili, saç yılanını güzelliğinin hazinesini korumak için lütfundan araya almıştır. Yani güzelliğinin önüne koymuştur. Bu durumda zülûf yılanları hazineye el uzatacak kişileri sokmaya ve zehirleyip öldürmeye hazırdır. Tıpkı definelerdeki yılanların da define avcılarını sokmaları gibi (PALAa 1998: 39).

Beyitte yine, “Billâh gerek” denilerek, güzellik hazinesinin korunması için alınan zülûf yılanının lüzumlu olduğu söylenilmiştir. Böyle, sevgilinin hazinelerinin korunması gerektiği vurgulanmıştır.

“zülûf, mâr, hüsn, genc” kelimeleriyle sevgilinin güzelliğiyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Takdîrdir her işi eden Şeyhî şöyle bil

Teşnî‘ nice bir kılasın sen sitâreye

“Şeyhî, sen sitâreye teşnî‘ nice bir kılasın; şöyle bil (ki) her işi eden takdîrdir.”

Teşnî‘(a.i.): çok ayıp ve çirkin bulma, ayıplama.

Takdîr(a.i.): beğenme, değer verme. 2)(değerini vs.) anlama. 3) ezelde Allah’ın olmasını istediği şeyler.

Sitâre(f.i.): 1) astr. Yıldız. 2) talih, kader, baht.

Şeyhî, sen kaderi nasıl ayıplarsın; şöyle bil ki her işi, ezelde Allah'ın olmasını istediği şekilde olur.

Beyitte şair, kaderine veya talihsizliğine kızmış, söylenmiş olmalı ki, kendini uyarmaktadır. “Sen kaderi ayıplayamazsın, çünkü her şey Allah'ın takdirine göre olur.” denilmektedir.

Levh-i mahfuzda yazılı olanların vücut bulmadan evvelki haline kader, ortaya çıkmasına da kaza denir.Kader, imanın şartlarından biridir (PALA 1995: 300). Dolayısıyla şair, kadere karşı gelinemeyeceğini söyleyerek hem herşeyin Allah'ın takdiri ile gerçekleştiğini belirtmekte hem de, “ kader konusunda fazla ileri gitme, yoksa iman dairesinin dışına çıkacaksın.” diye kendini uyarmaktadır.

Ayrıca, “sitâre” kelimesinin “yıldız” anlamına gelmesi dolayısıyla, “Şeyhî, yıldızları niye ayıplıyorsun ki, herşey Allah'ın takdiri ile olur.” manası da çıkmaktadır. Nitekim burçların insan tabiatı üzerine olan etkilerini anlatan fal kitaplarına da Yıldıznâe adı verilmektedir (PALA 1995: 571). Bu yüzden şair, böyle şeylere itibar etmemesini, herşeyin oluşunun ezelde yazılı olduğunu söylemektedir.

2.2.25. GAZEL 25*

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Olmayıcak vefâsı güzelden ne fâyide
Aglamağile çıka göz elden ne fâyide
2. Her bî-vefâya bunca özenmek ne derd-i ser
Ma'sûkayile bahs u cedelden ne fâyide
3. Yârüñ cemâli şem'ine biñ cehd ider isem
Olmayıcak çü kısmet ezelden ne fâyide
4. Mahbûb u sîm ü zer dükeli sinüñ oldı tut
Yok bir nefes çü mühlet ecelden ne fâyide
5. Şeyhî bu defteri oda yak var sükût kıl
Usanmaduñ mı şî'r ü gazelden ne fâyide

-Şerh-

1. Olmayıcak vefâsı güzelden ne fâyide
Aglamağile çıka göz elden ne fâyide

“Vefâsı olmayıcak güzelden ne fâyide; aglamağile göz elden çıka, ne fâyide.”

Sözünde durmayan vefasız güzelden fayda yoktur, nitekim ağlaya ağlaya gözler de elden çıkar, artık hiçbir şeyin faydası yoktur.

Divan şiirinde sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırap verici oluşu başta gelir. Çünkü vefasızdır, zulüm ve eziyette aşırı sınırları zorlar. Gönlü taşır, aşığa yâr olmaz,

* age, s.218.

ele geçmez, vuslatı yoktur, söz verir ama sözünde durmaz, ağlayıp inlemek ona tesir etmez, merhametsizdir. Aşığın ağlaması ona zevk verir. Aşığın ah u feryadını duymazdan gelir. Sebepsiz yere cevr ü cefa eder (PALA 1995: 479). Aşık da bu zulüm karşısında sabahlara kadar ağlar, gözüne uyku girmez. Gözleri kan ağlar (PALA 195: 52). Nitekim beyitte de ağlamaktan gözler kör olmuştur.

Beyitte dikkat çeken bir nokta da, şairin, “olmayıcak vefâsı güzelden” diyerek sevgiliye sitem etmesidir. Nitekim Âşık Veysel’in de bu manaya yakın bir dörtlüğü vardır:

Güzelliğin on par’etmez
Bu bendeki aşk olmasa
Eğlenecek yer bulaman
Gönlümdeki köşk olmasa (SAKAOĞLU 1989: 226)

Yine bu manaya yakın olarak Bâkî’nin de bir beyti vardır:

Güzeller mihri-bân olmaz demek yanlışdur ey Bâkî
Olur v’allâhi bi’llâhi hemân yalvarı görsünler (KÜÇÜK 1994: 134)

[Ey Bâkî! Güzeller sevgi, merhamet göstermezler demek yanlıştır. Aşıklar biraz yalvarıversinler vallahi de billahi de gösterirler (İPEKTEN 1998: 113)]

Ayrıca şair de güzellerin vefasının olmadığını bilmesine rağmen sitem amacıyla ve çektiği acıların karşılığını alamama derdi ile sıkıntısını söylemektedir.

“güzelden-göz elden” kelimeleri arasında Cinâs yapılmıştır. Çünkü ikisinin de yazılışı aynıdır.

“ne fâyide” şeklinde soruyla İstifham sanatı yapılmıştır.

2. Her bî-vefâya bunca özenmek ne derd-i ser

Ma’şûkayile bahs u cedelden ne fâyide

“Her bî-vefâya bunca özenmek ne derd-i ser; ma’şûkayile bahs u cedelden ne fâyide.”

Ma’şûka(a.s.): sevilen, sevilmiş (kadın, kız).

Bahis(a.i.): 1) konuşulan şey, söz. 2) iddialaşma.

Cedel(a.i.): 1) sert münakaşa, tartışma. 2) kavga.

Her vefasız sevgiliye takılmak ve onunla tartışmakta başağrısından başka ne fayda var?

Şair beyitte, vefasız sevgililer yüzünden edindiği sıkıntılardan ve onlarla yaptığı tartışmalardan hiçbir fayda görmediğini söylemektedir. Gerçekten de Divan şiirinde aşıkların çektiği sıkıntı ve eziyetlerin sonucunda elde ettikleri somut bir fayda yoktur. Çok ince hayallerle süslenen beyitler, şairlerin sanat kudretini gösterse de oluşmuş olan kalıplar içerisinde somut fayda görmek neredeyse imkansızdır. Bu gazel de, bir nevi bu haykırışın bir ifadesidir.

İkinci beyitte bahsedilen tartışmalar da sevgili ile değil, sevgili için yapılanların münakaşasıdır. Onun için çekilen eziyet ve sıkıntılar dolayısıyla sevgiliden güzel şeyler ummak ve bunlar için söylenmek ölçüsünde olan şeylerdir. Bunların da sonucu yoktur. Çünkü sevgili vefasızdır, ondan hesap sorulmaz vs. vs.

Neticede şair, aşık-maşuk ilişkisinden bir fayda göremediğini vurgulamakta; vefasız sevgili yüzünden başının dertten kurtulmadığını belirtmektedir.

“ne fâyide” şeklinde soruyla İstifham sanatı yapılmıştır.

3. Yârûñ cemâli şem‘ine biñ cehd ider isem

Olmayıcak çü kısmet ezelden ne fâyide

“Yârûñ cemâli şem‘ine bin cehd ider isem (de) olmayıcak çü kısmet ezelden ne fâyide.”

Cehd(a.i.): çalışma, çabalama.

Sevgilinin nur yüzünü görmek için ne kadar çalışırsam çalışayım, bana ezelde kısmet olmamışsa hepsi boşunadır, faydasızdır.

Şair, bu beyitte yaptıklarının ve çektiklerinin sonuçsuz ve boşuna olduğunu vurgulamaya devam etmektedir.

Sevgilinin yüzü parlaklığı dolayısıyla muma, aşık da pervaneye benzetilir. Pervane mumun etrafında döner durur ve sonunda kendini ışığa/ateşe atarak ölür. Sevgili için kendini feda eder, yok olur. Şairin de beyitte kastedtiği, sevgilinin yüzünü görmek için ne kadar çalışıp çabalarsam çabalayayım, bana kısmet değilse boşuna olacaktır.

Aslında şair, burada ve diğer beyitlerde aşığın çektiklerinin yanında sevgilinin hiçbir şey yapmadığından yakınmaktadır. Aşık eziyet çeker, sabreder, yanar yakılır, yaralanır vs. Peki ya sevgili? Hiçbir şey... Eğer ortadaki aşk ise ve iki ucunda aşık ile maşuk varsa, maşuğun da bir şeyler yapması gerektiğini anlatmaktadır. Değilse, aşık ne kadar yaparsa yapsın, bir noktadan sonra nasip, kısmet değilmiş diyerek çekip gidecektir ki beyitlerdeki aşık bu durumdadır.

Gerçekten eğer sevgili, aşğın kısmetinde varsa, bu kadar çalışıp çabalamasına gerek yoktur.Allah ezelde yazdıysa, sevgili, aşığı mutlaka bulacaktır. Dolayısıyla kendini paralamasına gerek yoktur. Aynı şekilde eğer Allah, ezelde yazmamışsa, aşık yine boşuna çabalayacaktır.Çünkü o, başkasının kısmetidir ve aşığa yâr olmaz.

“yâr, cemâl, şem“” kelimeleriyle sevgiliyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Sevgilinin yüzünün güzelliği muma benzetilerek Teşbih sanatı yapılmıştır.

“ne fâyide” şeklinde soruyla İstifham sanatı yapılmıştır.

4. Mahbûb u sîm ü zer dükeli sinüñ oldı tut

Yok bir nefes çü mühlet ecelden ne fâyide

“Mahbûb u sîm ü zer dükeli sinün oldı tut; bir nefes ecelden mühlet yok, ne fâyide.”

Dükeli(t.i.): bütün, hepsi, cümle, herkes.

Sevgili, altın ve gümüşün hepsinin senin olduğunu varsay; eğer ecel bir nefeslik mühlet vermezse hepsi faydasızdır.

Şair, beyitte önemli bir gerçeğe dikkat çekmektedir.Kişi bir an için güzeller güzeli sevgiliye, altın ve gümüşe sahip olduğunu varsaysa bile ecel bir nefesliktir ve geldi mi zaman vermez; insanın canını alır gider.O zaman bunların hiçbir faydası olmayacaktır.Nitekim Ruhi güzel bir beyitte bu konuya işaret etmektedir:

Sanma ey hâce ki senden zer ü sîm isterler

“Yevme lâ yenfeu”da kalb-i selîm isterler (PALAb 1998: 244)

(Ey hoca, sanma ki senden altın ve gümüş isterler; hiçbir şeyin gizli kalmayacağı günde temiz ve selim bir kalp isterler.)

Yine Yunus Emre'nin de “tut” redifli şiiri vardır:

Sen bu cihân mülkünü Kaf'dan Kaf'a tuttun tut

Yâ bu âlem mâlını oynayuban uttun tut

.....

Sen Feridûn haznesin Nûşirevân gencile

Kârûn mâlını dahi sen mâlına kattın tut

Bu dünya bir lokmadır ağızdadır çeynenmiş

Çeynenmiş ne tutmak ha sen onu yuttun tut

Ömrün delim bir oktur yay içinde dop-dolu
Dolmuş oka ne durmak ha sen onu attın tut

İşbu cihân mülkünden ansızın ün ederler
Ansızını şimdi bil yeraglanıp gittin tut

.....

Her hâh ki nefes gelir ol kesenden eksilür
Çün kese ortalandı sen onu tükettin tut

.....

(TATÇI 1991: 52-53)

Dolayısıyla kişi, herşeye sahip olsa bile ecel geldikten sonra bir nefes bile beklemeden canını almaktadır ve hiçbir şeyi kalmamaktadır. Ecel bir nefeslik zaman bile tanımaz. Yani o kadar mal mülk kişiye bir nefeslik zaman verdirmez. Şair de, hal böyleyken, ömrü bunlara harcamamak gerektiğini söylemektedir.

“nefes, mühlet, ecel” kelimeleriyle ölümle ilgili kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Şeyhî bu defteri oda yak var sükût kıl

Usanmaduñ mı şi'r ü gazelden ne fâyide

“Şeyhî, bu defteri oda yak (ve) var sükût kıl; usanmadun mı şi'r ü gazelden, ne fâyide.”

Şeyhî, bu defterini yak ve sus; hala bıkmadın mı şiir ve gazel yazmaktan, sana bunların ne faydası var?

Gazelin son beytinde, son söz söylenmektedir. Ömrün sevgili, gümüş, altın gibi şeyler için boşa harcanmaması gerektiğini diğer beyitlerde anlatan şair, son beyitte de şiir ve gazelin de faydasız olduğunu söylemekte ve divanını da yakması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü diğer beyitlerde sevgili, gümüş ve altının faydasız ve boş olduğu değişik şekillerde anlatılmıştır. Hal böyle iken bunlarla, özellikle sevgili ile dolu olan divan da boş ve faydasız olacaktır. Bu yüzden şair, divanını da yakmak istemektedir. Ardından da “sükût kıl” denilerek susulması gerektiği ifade edilmiştir. Yani, “boş şeyler konuşacağına, yazacağına sus, daha iyi.” denilmek istenmektedir.

Nitekim bir hadis-i şerifte, “Sükût, en iyi ahlakıdır.” (SEYYİD HULÛSÎ : 490) buyurulmaktadır. Şairler için de şöyle bir ayet-i kerime vardır: “Şairler(e) gelince)

bunların arkasına da çapkınlar, sapkınlar düşer.Görmüyor musun, bunlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar.Hem de yapmayacakları şeyleri söylerler.” (26/ 224-225-226)

Görüldüğü gibi beyitn birinci mısrası bir hadisle, ikinci mısrası bir ayetle kuvvetlendirilmiş ve bunlara Telmih yapılmıştır.

2.2.26. GAZEL 26*

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1. Bu cân u dil nice gelsün karâra sen gideli
Ki hasret odına yandı karara sen gideli
2. Göğün yüzinde melâyik egerçi yirde beşer
Benümçün âh iderler nigâra sen gideli
3. Hazâna irdi temâmet bu cismümüñ bâğı
Gözüme bakma direm nev-bahâra sen gideli
4. Dirildi kirpügüm ucına bagrumuñ kanı
Ki turmadan dökilür pâre pâre sen gideli
5. Tapuña irmege tutar ümîdini Şeyhî
Du'âya mültezim oldu bî-çâre sen gideli

-Şerh-

1. Bu cân u dil nice gelsün karâra sen gideli
Ki hasret odına yandı karara sen gideli

“Sen gideli bu cân u dil nice karâra gelsün ki sen gideli hasret odına karara(k) yandı.”

Karâr(a.i.): 1) durma. 2) rahat. 3) devamlılık, süreklilik. 4) ölçülülük.

Ey sevgili, sen gittiğinden beri ruhum ve kalbim yerinde duramıyor, çünkü hasret ateşinden içim yandı, ruhum da karardı.

* age, s.247.

Hasret, ateş, kararma kelimeleri bize “sevdâ”yı hatırlatmaktadır. Sevdâ, insan tabiatına etki eden dört sınıdan biridir. Bedende dengeli bulunan bu sınılardan sevdânın artması yahut eksilmesi halinde sevdâvî hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar. Sevdâ kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ki “kara sevdâ” deyimini de bu sıvının siyah olmasından dolayıdır. Zaten sevdâ kelimesinin kendisinde de karanlık anlamı vardır (PALA 1995: 478-479).

Şair, sevgili gidince gönlünün yandığını ve ruhunun karardığını, dolayısıyla ölçüyü, rahatı kaybettiğini söylemektedir. Sevgilinin ayrılığının ateşi, şairin gönlünü yakmıştır. Ayrılığın aşıkta yaptığı en önemli tesir yakma’dır. Aşığın içi yanar, bağrından yanık kokusu gelir ve ahından kıvılcımlar çıkar. Yine ruhu da kararmıştır “Ruhu kararmak” bir deyimdir ve içini sıkıntı ve kasvetin kaplaması, sarması anlamına gelir. Dolayısıyla insanın vücudu bu etkiler altında karâr’ını kaybeder. Yani mecnûn olmaya doğru gidiş başlar.

Arıca “yandı” ve “karara”yı birlikte alırsak; şairin gönlü, içi yanmış ve yangın bitince kapkara olmuş anlamına gelir. Çünkü kararma da yangınla ilgilidir, yangın bittikten sonra o mahaldeki herşey kapkara görünür.

“cân, dil, hasret, karâr, od” kelimeleriyle aşkla ilgili kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Göğün yüzinde melâyik egerçi yerde beşer

Benümçün âh iderler nigâra sen gideli

“Nigâra sen gideli, göğün yüzünde melâyik yerde beşer egerçi benümçün âh iderler.”

Melâ’ik(a.i.): melekler.

Nigâr(f.i.): 1) resim. 2) sevgili.

Egerçi(f.e.): her ne kadar..., olsa da, ise de.

Ey sevgili, sen gittiğinden beri gökyüzünde melekler varsa da bana ağlayan yerde de insanlar benim için ah edip durmaktadır.

Şair; yerde ve göktekiler, sen gittiğinden beri benim perişan halime öyle üzüldüler ki, o günden beri ah edip duruyorlar, demektedir. Gerçekten mübalağa sanatını güzel bir şekilde kullanmıştır.

Aslında buradaki mübalağa, meleklerden ve insanlardan kaynaklanıyor gibi görünse de şairin kendisindedir. Şair gizli gizli kendisini de övmektedir. Çünkü

melekler ve yalnızca, yalnızca bir kişi için ah etmektedirler; o da şairdir.Şair, o kadar perişan ve kötü bir duruma düşmüştür ki görenler dayanamayıp üzölmüşler ve ona ağlamışlardır.Buna melekler de dahildir.

Dolayısıyla şair burada, melekler ve insanların ah ettiğini söyleyerek düştüğü durumun boyutlarını göstermektedir.

Ayrıca, “nigâr”ın “resim gibi çok güzel” anlamına gelmesi, beyite farklı manalar da yüklememize izin vermektedir. Şöyle ki, “melekler ve insanlar, bu güzel sevgili bıraktı gitti diye benim için, benim yerime ah etmektedirler” anlamı da çıkmaktadır.Çünkü onlar, şairin yerine ağlamaktadırlar.Dolayısıyla, şairin ağlamaktan ve perişanlıktan bîtap düştüğünü, onun yerine meleklerin ve insanların nöbeti devraldığını söylemek de mümkündür.

3. Hazâna irdi temâmet bu cismümün bâğı

Gözüme bakma direm nev-bahâra sen gideli

“Sen gideli bu cismümün bâğı temâmet hazâna irdi; nev-bahâra gözüme bakma direm.”

Ey sevgili, sen gittiğinden beri her yerim sarardı soldu, ilkbahara da artık gelme diyorum.

Şairin vücudu sararıp solmuş, sanki sonbahara uğramış gibi olmuştur.Çünkü sevgili gidince hasret ateşi yakmış, perişan olmuş, dermandan kesilmiş bir hale gelerek hazân mevsimi gibi sararmış ve solmuştur.Hazân mevsiminin en önemli göstergesi sararmış yapraklardır.Birinci mısrada da “cismimin bağı” denmesinin sebebi budur. Vücut bahçesinin yaprakları solmuş ve yerlere dökülmüştür.Hiçbir dalında, hiçbir yaprak kalmamıştır.Dolayısıyla hiçbir ümidi yoktur, hepsi tükenmiştir.

Bu yüzden ikinci mısrada ilkbaharın gelmesi istenmiyor.Birincisi henüz sonbahardır, sonbahar yaşanmaktadır.Doğal olarak, ilkbahar gelemez. Ayrıca sonbahardan sonra ilkbahar değil, kış gelir. Yani ilkbaharın gelmesi imkansızdır. İkincisi, şairin ümidi, neşesi ve benzeri hiçbir şeyi kalmadığı için ilkbaharın gelmemesini istiyor.Çünkü ilkbahar, neşenin, sevincin, umutların habercisidir.Şairde bu duygular olmadığından ilkbaharın da gelmesine gerek yoktur.

İlkbaharın şairin gözüne bakması, ondan haber beklemesi anlamındadır. Şair de, “gözüme bakma, halimi görmüyor musun?” demektedir.Yani “benden haber bekleme, sonbahar her yerimi sardı, artık gelme...” anlamı vardır.

“hazân-nev-bahâr” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“hazân, nev-bahâr, bâg” kelimeleri arasında mevsimle ilgili Tenâsüp sanatı vardır.

4. Dirildi kirpügüm ucına bagrumuñ kanı

Ki turmadan dökülür pâre pâre sen gideli

“Sen gideli bagrumun kanı kirpügüm ucına dirildi ki turmadan pâre pâre dökülür.”

Dirilmek(t.i.): toplanmak.

Kirpiğimin ucuna bağrımın kanı toplandı ki sen gittiğinden beri durmadan parça parça akmaktadır.

Aşığın gıdası üzüntüdür. Ömrü sevgiliden lütuf beklemekle geçer.Ondan gelen her eziyete katlanır.Sevgilinin rakipler ile ilgilenmesi, onun için en büyük zulümdür.Bu zulüm ile bazen sabahlara dek ağlar; hatta denizler gibi coşar (PALA 2000: 293).

Aşığın sevgili ile olan ilişkisinde ağlamak yegâne köşelerdendir.Aşığın gözü daima yaşlıdır.Fakat ayrılık sözkonusu olduğu zaman işler değişir.Aşık, ayrılığın acısıyla durmadan kanlı yaş dökmeye başlar (İPEKTEN 1996: 82). Bağrımın kanlı olması, ızdırap çeken yaralı gönüldendir (İPEKTEN 1996: 65).

Birinci mısradaki, “bağrımın kanı kirpiğimin ucuna toplandı” denilmesinin sebebi, ağlamaktan gözdeki pınarların kuruyup yerine kan akmasıdır.Bu yüzden kirpiğin ucuna kan toplanmıştır.Çünkü ağlaya ağlaya su tükenmiştir.Sevgili de gidince artık aşık, parça parça kan ağlamaya başlamıştır.

“bağır” ile “pâre pâre” arasında bir ilişki vardır. O da ciğerin parça parça, kanlarla birlikte gözden aktığıdır.Yahut ciğerin, bu ayrılık sebebi ile parça parça olduğu, parçalandığı için çıkan kanların da gözde toplanarak oradan çıktığı ifade edilmektedir.

“bağır, pâre pâre, kan, dökülür” kelimeleriyle kan ağlamakla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Tapuña irmege tutar ümîdini Şeyhî

Du‘âya mültezim oldı bî-çâre sen gideli

“Şeyhî, ümîdini tapuna irmege tutar; bî-çâre, sen gideli du‘âya mültezim oldı.”

Mültezim(a.s.): kesenekçi, kesimci, devlete ait geliri götürü olarak üstüne alıp toplayan.

Tapu(t.i.): 1) huzur, makam, kat. 2) zat, hazret. 3) hizmet, görev, ibadet, saygı. 4) af dileme töreni.

Ey sevgili, Şeyhî, sen gittiğinden beri ümidini senin huzuruna varmaya bağladı; bîçâre bunun için dua toplayıp duruyor.

Şeyhî'nin dua toplaması, sevgilinin huzurundan boş dönmek içindir. İkinci mısradaki, "dua toplayıcı oldu zavallı, sen gideli" anlamının yanında; "dua toplayıcı oldu, çaresiz kaldı sen gideli" anlamı da vardır. Çünkü hiçbir çaresi kalmayan insanların başvurduğu yegane şey, duadır.

İnsan, herhangi bir şey için elinden gelen bütün işleri yapar, dener. Fakat bir sonuç alamazsa, yapılacak tek iş dua, gidilecek tek yer Allah'ın huzuru kalır. Bu yüzden birinci mısradaki da Şeyhî'nin son ümidi, sevgilinin huzuruna varmak ve dualara ona yalvarmak olarak söylenmektedir.

Mültezim de herkesten dua toplayan anlamındadır. Şeyhî'nin herkesten dua toplaması, sevgilinin huzurundan boş dönmek, bağışlanmak veya onun geri dönmesi içindir.

"du'â, ümîd, bî-çâre" kelimeleriyle duayla ilgili kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.27. GAZEL 27*

Mefâ‘ilün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün

1. Yüzüñ letâfeti şems ü kamerde bulına mı
Lebüñ halâveti şehd ü şekerde bulına mı
2. Melek misin ya perîsin ya rûh-ı kuds ‘aceb
Bu hüsn ile bu melâhat beşerde bulına mı
3. Lebüñ ki kıymet-i cândur ‘aceb ne mercândur
Dişüñ tarâveti dürr ü güherde bulına mı
4. Boyuñ ki serv-i çemendür yimişi şeftâlû
Bu lezzet ü bu halâvet semerde bulına mı
5. Saçuñ ki müşğ getürdi Hıtâ’dan uş haberi
‘Aceb kohusı nesîm-i seherde bulına mı

-Şerh-

1. Yüzüñ letâfeti şems ü kamerde bulına mı
Lebüñ halâveti şehd ü şekerde bulına mı

“Yüzün letâfeti şems ü kamerde bulına mı; lebüñ halâveti şehd ü şekerde bulına mı?”

Letâfet(a.i.): 1) latiflik, hoşluk. 2)güzellik. 3) nezaket. 4) yumuşaklık.

Halâvet(a.i.): 1) tatlılık, şirinlik. 2) zevk.

Şehd(a.i.): bal.

Ey sevgili, yüzünün hoşluğu ayda ve güneşte; dudağının tatlılığı bal ve şekerde yoktur.

* age, s.246.

Divan şiirinde sevgilinin yüzü aydınlık ve parlaktır. Bu yüzden ay ve güneşe benzetilir (PALA 1995: 143). Beyitte daha da ileriye gidilerek ayda ve güneşte olup olmadığı sorulmaktadır.

Dudak da Divan şiirinde üzerinde durulan güzellik unsurlarından olup bazen şeker, şehd, hurma, şîrîn olur (PALA 1995: 343). Beyitte de sevgilinin dudağının tatlılığının bal ve şekerde olup olmadığı sorulmaktadır.

“bulna mı” sözcüğü, beyitte “yoktur” anlamı kattığı gibi, görmediği için sorma anlamı da katmaktadır. Yani sevgilinin yüzünün güzelliği ay ve güneşte, dudağının tatlılığı bal ve şekerde yoktur. Çünkü ondaki güzellikler ve tat, karşılaştırılanlardan çok daha fazladır. Burada, bu anlamı veren aşk’tır. Aşığın aşkı, o kadar fazladır ki sevgiliden başka hiçbir şeyi görmemektedir ve sanki herşeyin kaynağı oymuş gibi düşünmektedir.

Yine aşık, sevgiliyi görmediği için sormaktadır: “Eğer senin yüzünde ve dudağındakiler ay ile güneşte ve bal ile şekerde varsa, onlara bakayım da seni göreyim, seni düşüneyim.” Çünkü sevgili kolay kolay kendini göstermez (PALA 1995: 479):

Yüz-leb, letâfet-halâvet, şems ü kamer-şehd ü şeker kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

“bulna mı” sözcüğüyle İstifham sanatı yapılmıştır.

2. Melek misin ya perîsin ya rûh-ı kuds ‘aceb

Bu hüsn ile bu melâhat beşerde bulna mı

“(Ey sevgili,) ‘Âceb (sen) melek misin, ya perîsin ya (da) rûh-ı kuds? Bu hüsn ile bu melâhat beşerde bulna mı?”

Melâhat(a.i.): güzellik, yüz güzelliği.

Ey sevgili, sen melek mi, perî mi yoksa Cebrail’in kılığına büründüğü güzel biri mi? Çünkü senin bu güzelliğin insanda yoktur.

Şair, beyitte sevgilinin güzelliğini mübalağalı bir şekilde övmektedir. Sevgili o kadar güzeldir ki, bu güzellik insanda olamaz. Bu yüzden ya melektir, ya peridir, ya da Cebrail’in girdiği bir güzel şekildir.

Divan şiirinde birçok yönleriyle ele alınan melekler, en çok sevgiliye benzetilmişlerdir (PALA 1995: 364). Melâhat, yüz güzelliği anlamına geldiğinden, sevgilinin yüzü melek yüzüne benzetilmiş. İnsan olan, yani gerçek, bilgili, olgun olan, kendini bilen insan sevgiliye insan demez. Diyeceği şeylerden biri melektir. Melekler

güzel, iyi huylu, nurdan yaratılmış, maddesi ve cinsiyeti olmayan varlıklardır (İPEKTEN 1986: 268).

Peri de cinlilerin dişilerine verilen addır. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çok çekici olduklarına inanılır. Bazı insanları kendilerine aşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp bir kayboluşları vs. özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşırlar (PALA 1995: 440).

Rûh-ı kudsî olarak söylenen Cebrail'dir (PALA 1995: 106). Beyitte de, Cebrail'in Hz. Peygamber'in yanına gelirken bazen güzel insan şekli ve yüzüyle gelmesi yönü vurgulanarak sevgilinin güzelliğine sebep gösterilmiştir.

Şair, sevgilinin güzelliği karşısında şaşkına dönmüş, onu kime benzeteceğini bilememiştir. Çünkü daha önce hiç böyle bir güzellik görmemiştir.

“ya” kelimesi tekrar edilerek Tekrir sanatı yapılmıştır.

Sorular sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

3. Lebûñ ki kıymet-i cândur ‘aceb ne mercândur

Dişûñ tarâveti dürr ü güherde bulına mı

“Lebün ki kıymet-i cândur ‘aceb ne mercândur; dişün tarâveti dürr ü güherde bulına mı?”

Tarâvet(a.i.): tazelik, taze olma.

Güher(f.i.): 1) elmas, cevher. 2) inci. 3) değerli taş.

Dürr(a.i.): inci.

Kıymet(a.i.): 1) değer. 2) bedel, tutar. 3) şeref, onur.

Ey sevgili, senin dudağın can değerindedir ki bu nasıl değerli bir taştır? Dişinin de tazeliği inci ve elmasta bulunur mu?

Mercan, denizden çıkarılan kırmızı ve değerli bir maddedir (ONAY 1996: 351). Kırmızı ve değerli olması dolayısıyla dudakla ilgisi vardır. Çünkü dudak da kırmızıdır ve değerlidir. Hatta değeri can olur çoğu zaman. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir. Bu noktada dudaktan dökülen can bağışlayıcı kelimeler de önem kazanır (PALA 1995: 343). Nitekim sevgilinin bir güzel sözüyle aşığa can bağışlamış gibi olur, ruhuna neşe gelir, canlılık gelir; fakat bir acı sözüyle de hayat biter, aşığın canı gider.

Bu yüzden beytin birinci mısrasında, sevgilinin dudağının mercanla ilgisi olmadığı, onun değerinin can olduğu söylenmektedir.

İkinci mısradaki diş de Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarındandır. Beyazlığı, güzelliği ve parlaklığı nedeniyle inciye andırır (PALA 1995: 136). İnci, sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Nisan mevsiminde sahile çıkan sadef, midye gibi yapısıyla kapakçığını açarmış. O sırada karnına düşen Nisan yağmurunun damlasını yutup denize dönermiş. Zamanla sadef, içinde inciye oluşturmuş (PALA 1995: 154-155). Sadeğin ağızla, incinin de dişle benzerliği vardır.

Can da bir güher(cevher) telakki edilir. Dolayısıyla dudak ve ağızla ilgili olur. Çünkü menbaı orasıdır. Sevgilinin dudakları can bağışlar. Aşık için sevgilinin vuslatı da cevher niteliği taşır (PALA 1995: 112).

İkinci mısrada, dişin güzelliği inci ve cevherde yok denilirken, birinci mısradaki değerinin can oluşundandır. Değeri “cân” olan dudağın içindekiler de elbette çok değerli olacaktır.

“bulna mı” sözcüğüyle İstifham sanatı yapılmıştır.

4. Boyuñ ki serv-i çemendür yimişi şeftâlû

Bu lezzet ü bu halâvet semerde bulna mı

“(Ey sevgili, senin) boyun ki serv-i çemendür, yimişi (de) şeftâlû (dur); bu lezzet ü bu halâvet semerde bulna mı?”

Çemen(f.i.): ağaç ve çiçeği olan çayır ve yeşillik.

Semer(a.i.): 1) meyva, yemiş. 2) mahsül, verim. 3) netice.

Şeftâlû(f.b.i.): 1) “semiz erik” şeftali. 2) mec. Öpücük.

Serv(f.i.): 1) servi, selvi. 2) mec. Sevgilinin boyu, bosu.

Ey sevgili, senin boyun, çayırlıktaki selvi gibidir, meyvesi de şeftalidir, onun tadı ve lezzeti meyvalarda bulunur mu?

Divan şiirinde adından en çok söz edilen ağaç selvidir. Sevgilinin boyu için hem benzeyen hem benzetilendir. O bir süs ağacıdır. Yaz-kış yeşil kalır. Hafif rüzgarla salınışı sevgilinin yürüyüşünü andırır. Selvinin meyvesi olmaz (PALA 1995: 477-478). Fakat beyitte “yimişi şaftâlû” diye bahsedilmektedir ki şeftâli mecazen “öpücük” anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla sevgilinin boy olarak selviye benzemesi, meyvesi olmayacağı anlamına gelmez. Bilakis sevgilinin meyvesi de öpücüktür. Bu yüzden ikinci mısrada,

sevgilinin öpücük meyvesinin lezzet ve tadının hiçbir meyvede bulunmayacağı vurgulanmaktadır.

Şeftâlinin öpücüğe benzetilmesi, üzerindeki ayva tüyleri dolayısıyla ki o tüyler sevgilinin dudağının çevresinde de vardır. Dolayısıyla o yemişin tadı ve lezzeti hiçbir meyvede olmayacaktır.

5. Saçuñ ki müşg getürdi Hıtâ'dan uş haberi

‘Aceb kohusu nesîm-i seherde bulına mı

“*Müşg, Hıtâ'dan uş haberi getürdi ki (sevgilinin) saçun(un) kohusu ‘aceb nesîm-i seherde bulına mı?’*”

Nesîm(a.s.): hafif rüzgar.

Müşg(f.i.): misk.

Hıtâ(a.h.i.): Kuzey Çin.

Uş(t.i.): 1) işte, şimdi. 2) çünkü. 3) ancak.

Misk, Hıtâ'dan şimdi haber getirdi; sevgilinin saçının kokusu acaba seher yelinde var mıdır?

Hıtâ (Çin) ‘da bulunan ahuların göbeklerinde oluşan kanın, zamanla düşmesiyle, insanlar bunu alıp terbiye ederek misk kokusu elde ederlermiş. Bu misk ahularının ürkmeleriyle, oynaşmasıyla nâfe (göbek) lerinde biriken kan, çeşitli nedenlerle düşer ve bundan misk kokusu yapılır ki nâfeyi kesinlikle ışık sızmayan, karanlık bir yerde açarlarmış. Çünkü şiddetli kokusu böyle yerde ortaya çıkarmış (ONAY 1996: 93).

Ayrıca sevgilinin saçı denildiği zaman müşg, nâfe, Hıtâ, karanlık (DİLÇİN 1986: 136) da birlikte anılır. Misk kokusu ve rengi ile sevgilinin kokusu ve saçları birbiriyle bağlantılıdır (PALA 1995: 389-390).

Beyitte, misk kokusunun Hıtâ'dan haber getirdiği söylenmektedir ki bu haber sevgilinin saçının kokusunun seher yelinde olup olmadığıdır. Çünkü güzel koku konusunda en yüksek makam, sevgilinin saçındadır. Dolayısıyla Hıtâ'da çıkan misk dahi, bu kokuyu merak etmiş ve seher yelinde olup olmadığını sormuştur. Aslında sormamakla kalmamış, sevgilinin saçlarını görmeye de gelmiştir. Bunu “Hıtâ'dan haber getirdi” kelimelerinden anlıyoruz. Aynı zamanda, sevgilinin saçının kokusunun şöherti Hıtâ'da da bilinmektedir ki oralarda bu konuyla ilgili sorular da dolayısıyla meraklar bulunmaktadır.

Diğer bir husus da, misk'in kokusunun karanlık yerlerde terbiye edilerek oluşturulmasıdır. Sevgilinin saçı da karanlık olduğundan, misk'in kokusunun ortaya çıkması için karanlığa yani sevgilinin saçına ihtiyacı vardır. Bu yüzden sevgilinin saçının kokusunun seher yelinde olup olmadığını sormaktadır.

“saç, müşg, Hıtâ, koku” kelimeleriyle kokuyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır. İkinci mısradaki soru sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

2.2.29. GAZEL 28*

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Viridi harâba gönlümi şol gam didükleri
Bulunmadı bu derdüme merhem didükleri
2. Def'-i melâl kılmaga'âlemde bir nefes
Çog istedüm bulunmadı hem-dem didükleri
3. Sîmurg u kîmiyâ-yı vefâ bigidir 'adem
Yâr-ı harîf ü mûnis u mahrem didükleri
4. Ölüyü diri kıldugın işitse leblerüñ
Togurmaz idi 'Îsî(y)i Meryem didükleri
5. Ka'be yüzinde beñlerini kılmayınca yâd
Virmez safâ şu Merve vü zezem didükleri
6. Emsem dir ise leblerüñi Şeyhî kınama
Derdine ol durur dahı emsem didükleri

-Şerh-

1. Viridi harâba gönlümi şol gam didükleri
Bulunmadı bu derdüme merhem didükleri

“Şol gam didükleri gönlümi harâba viridi; bu derdüme (de) merhem didükleri bulunmadı.”

* age, s.239.

Harâb(a.s.): 1) yıkık, viran. 2) geçkin, sarhoş.

Merhem(a.i.): 1) melhem, deriye içilerek veya sürülerek kullanılan tereyağı kıvamında yağlı ilaç. 2) mec. Acıyı, sertliği giderecek ce avunduracak olan sebep.

Şu gam denilen şey, gönlümü yıktı, viran eyledi fakat bu derdime melhem olacak bir şey çıkmadı.

Beyitte şair, acı çektiğini hem de çok acı çektiğini bilmesine rağmen denizin içindeki balık gibi ne yaşadığının farkında değildir. Bunu da “şol gam didükleri” ifadesinden anlıyoruz. Yani aşk derdi, şairi öyle sarmıştır ki olup bitenden haberi yoktur.

Divan şiirinde aşık daima gamlıdır. Bu gam, vuslata erememenin verdiği ızdırap olup sınırı yoktur. Gamın çaresi yine gam çekmektir. Doktorun buna yapacağı bir şey yoktur. Hatta gama ilaç vermek yanlıştır ve hastayı daha da kötü yapacaktır (PALA 1995: 196).

Bu yüzden ikinci mısra da şair, “derdüme merhem bulunmadı” demektedir. Gerçi, derdinin bir merhemi olduğuna da inandığı söylenemez. Çünkü, “merhem didükleri” ifadesi, bunu göstermektedir. Bunun yanında, bu zamana kadar kendisine merhem diye sunulan şeylerin hiçbir faydasının olmadığı anlamı da çıkmaktadır.

“gönül, gâm, dert, merhem” kelimeleriyle gamla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Def'-i melâl kılmaga'âlemde bir nefes

Çog istedüm bulunmadı hem-dem didükleri

“‘Âlemde bir nefes def'-i melâl kılmaga, çog istedüm hem-dem didükleri bulunmadı.”

Melâl(a.i.): 1) usanma, bııkma. 2) sıkılma, sıkıntı.

Hem-dem(f.b.i.): sıkı fıkı, canciğer arkadaş.

Def'(a.i.): 1) savma. 2) ortadan kaldırma. 3) giderme.

Dünyada bir an olsun sıkıntılarımı giderecek arkadaş dedikleri birini çok istedim ama bulamadım.

Beyitte bahsedilen “melâl”, her türlü sıkıntıyı içermektedir. Yani aşk derdi, hastalık derdi, geçim derdi vb. gibi sıkıntılar insanı bu dünyada bunaltır. Bunlardan kurtulmak için öncelikle bunların arkadaş veya dost denilen birilerine anlatılması, içinin dökülmesi lazımdır. Yoksa bu sıkıntılar kişinin içinde birike birike hastalıklara sebep olabilir.

Şair de bu yüzden, sıkıntılarını paylaşacak birilerini aramış fakat bulamamıştır. Maksudı da bu dünyada bir nefeslik rahattır.Yani dert ve sıkıntıların olmadığı, karışmadığı bir nefes olabilmektir. Tabi burada, şairin dertsiz ve sıkıntısız bir an bile geçirmediğini anlıyoruz.Her an sıkıntı içindedir ve o kadar bunalmıştır ki rahat bir nefes almak istese dahi kendine bir dost bulamamıştır.

Ayrıca şairin yapayalnız bir hayat sürdüğünü veya kimsenin kendisini anlamadığını da öğrenmiş oluyoruz. Çünkü “hem-dem didükleri” ifadesi, onun sahip olmadığı şeyler için kullandığı bir ifadedir.

3. Sîmurg u kîmiyâ-yı vefâ bigidir ‘adem

Yâr-ı harîf ü mûnis u mahrem didükleri

“*Yâr u hanîf u mûnis u mahrem didükleri ‘adem(olan) simurg-ı kimyâ vü vefâ bigidir.*”

Simurg(f.i.): Anka kuşu, masal kuşu.

‘adem(a.i.): yokluk, bulunmama.

Kimyâ(a.i.): Kimya. Maddelerin temel yapılarını, birleşimlerini, dönüşümlerini inceleyen bilim.

Harîf(a.i.): 1) meslektaş. 2)herif, bayağı adam. 3) teklifsiz dost.

Mûnis(a.s.): 1) alışılmış, ünsiyetli. 2) cana yakın, sevimli. 3) insandan kaçmayan.

Mahrem(a.s.): 1) haram. 2) nikah düşmeyen. 3) çok samimi, içli dışlı.

Sevgili, eş-dost, arkadaş, kardeş dedikleri yok olan vefâ ve kimyâ simurgu gibidir.

Şair bu beyitte kısaca, hiç kimseden vefâ görmediğini anlatmak istemektedir.Bir insanın hayatına giren sevgilisi, eşi dostu, arkadaşı, kardeşi onun en yakınlarıdır. Bunların hepsi olmasa da çoğu mutlaka vardır.Ve en yakın konumunda oldukları için mutlaka dert ve sıkıntılarda, ilk görülecek, konuşulacak ve dinlenecek insanlardır. Yani her türlü sıkıntıda ilk gidilecek kişilerdir.

Ancak şair bunlardan bir vefâ ve dostluk görmemiştir.Diğer insanlar bir yerde yabancı durumunda olduklarından şair, onları saymamıştır.Fakat en yakınlarından gördüğü muameleler onu derinden üzmüştür.Şairin yalnızlığını paylaşmadıkları gibi, zor ve sıkıntılı günlerinde de yanında olmamışlardır.Bu yüzden şair de onları simurga benzetmiştir.Simurg, Kafdağı’nda yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer

asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran, adı var kendi yok bir kuştur (PALA 1995: 38). Beyitte söz edilen insanlar da adı var kendi yok gibi, görünmediklerinden, şairi arayıp sormadıklarından simurga benzetilmiştir.

“yâr, mahrem, mûnis, harîf” kelimeleriyle insan yakın kişilerle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Ölüyü diri kılduğın işitse leblerün

Togurmaz idi ‘İsî(y)i Meryem didükleri

“Meryem didükleri, leblerün(ün) ölüyü diri kılduğın işitse ‘İsî(y)i togurmaz idi.”

Meryem, sevgilinin dudaklarının ölüleri dirilttiğini duysaydı, oğlu İsa’yı doğurmazdı.

Sevgilinin dudağı, görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, konuşma, söz vb. yönleriyle Divan şairinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir. Beyitle de ilgili olarak asıl önemi, canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir. Bu noktada dudaktan dökülen canbağışlayıcı kelimeler de önem kazanır. Söyledikleriyle ölüleri diriltir (PALA 1995: 343).

Hız. İsa da İsrailoğullarının son peygamberidir. Bir mucize olarak Meryem’den babasız olarak doğmuştur. İsa, Cebrail’in Meryem’e üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa ona can verir, ölüleri diriltir. Körlerin gözünü açmak, çamurdan kuşlar yapıp can vererek uçurmak gibi mucizeler göstermiştir (PALA 1995: 285).

Şair de beyitte, sevgilinin dudaklarının ölüleri dirilttiği için İsa’ya gerek olmadığını belirtmektedir. Sevgilinin dirilttiği ölüler, onun aşıklarıdır. Aşıklar, sevgilinin yoluna kendilerini fedâ etmeye hazırdırlar. Bir nevi canlı ölü gibi... Bu durumdaki aşıklara sevgilinin dudaklarından çıkan güzel bir söz hayat bağışlar ve onları diriltir. Dolayısıyla sevgilinin dudakları, Hız. İsa’nın mucizelerini gösterdiğinden şair, Hız. İsa’ya gerek olmadığını söylemektedir.

Beyitteki bir nükte de, Meryem’in kocasının yani sevdiği bir insanın olmaması fakat Alah’ın bir mucizesi gereği Hız. İsa’ya hamile kalmasıdır. Dolayısıyla Meryem’in, sevgilinin dudaklarının ölüleri dirilttiğinden haberi yoktur. Haberi olmadığı için oğlunu yani Hız. İsa’yi doğurmuştur.

Şair, Meryem'in oğlu Hz. İsa'yı doğurmasının sebebi olarak, sevgilinin dudağının ölüleri dirilttiğini bilmemesini göstererek Hüsni Talil sanatı yapmıştır.

“ölü-diri” arasında Tezat sanatı vardır.

Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesine Telmih vardır.

5. Ka'be yüzinde beñlerini kılmayınca yâd

Virmez safâ şu Merve vü zemzem didükleri

“Ka'be yüzinde benlerini yâd kılmayınca şu Merve vü zemzem didükleri safâ vermez.”

Sevgilinin Ka'be gibi olan yüzündeki benlerini hatırlamayınca Merve ve Zemzem keyif vermez.

“Ka'be, safâ, merve, zemzem” kelimeleriyle beyitte bir Hacc mazmunu yapılmaktadır. Beytin anlamına baktığımızda, sevgilinin yüzü Ka'be olarak değerlendirilmiştir. Ka'be veya kible oluşu, mihrabı andıran kaşlar ve aşkın yegane yöneldiği yer olmasından ileri gelir (PALA 1995: 143). Ben de karalığından ötürü Ka'be olarak belirtilmiştir. Yani aşık, sevgilinin yüzüne yöneldiği vakit, onun benlerin Ka'be olarak görmektir.

İkinci mısradaki, Merve ve Zemzem'in gönül aydınlığı vermemesinin sebebi olarak, sevgilinin kara benlerini hatırlamamak gösterilmiştir. Zemzem, Mekke'de bulunan bir kuyudan çıkan kutsal bir sudur (PALA 1995: 581). Merve de Mekke'de bir dağın adı olup, hacılar bununla Safâ tepesi arasında sa'y ederler, yani 7 defa gidip gelirler ki hacc farızasının rükünlerindedir (PALA 1995: 370).

“Ka'be, safâ, merve, zemzem” kelimeleriyle Haccla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Emsem dir ise leblerüñi Şeyhî kınama

Derdine ol durur dahı emsem didükleri

“Şeyhî, emsem dir ise leblerini kınama, derdine dahı emsem didükleri ol durur.”

Şeyhî, senin dudaklarını öpsem derse onu kınama, çünkü derdinin dermanı öpmektir.

Şair, sevgilinin dudaklarını öpmek istemektedir. Bunun nedeni de, derdine derman için herkesten “emsem” diye duyduğu sözdür. Herkesten bunu duyunca, o da

derdine derman olmak üzere sevgiliye, dudaklarını öpmek istediğini söyleyeceğini ve bu yüzden kendisini ayıplamamasını istemektedir.

Burada dikkati çeken nokta, şair “emsem” dememekte, “bunu söylersem, beni ayıplama” demektedir. Neden olarak da, bu sözü herkesten derde derman olarak duyduğunu belirtmektedir.

Dudak, Divan şairinin vazgeçemediği bir güzellik unsurudur.Cinsî açıdan öpmek, emmek, sormak, ağza almak, buse almak vs. fiillerle birlikte kullanılır (PALA 1995: 343). Şair de derdinin dermanı olarak görmektedir.

“emsem, leb, derd” kelimeleriyle dudakla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“emsem” kelimesi iki kere kullanılarak Tekrir sanatı yapılmıştır.

2.2.29. GAZEL 29*

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

1. Rahm it iy dost oda yakma iñen cânumuzı
Hod bilürsin ki kimüñ boynınadır kanumuzı
2. Ne revâdur irişe nâle vü feryâd göge
En işitmezlenesin nâle vü efgânumuzı
3. Gey harâb oldı dil ü cân ili iy genc-i revân
N’ola ma‘mûr idesin lutf ile vîrânumuzı
4. Tolaşır tîre saçuñ gözlerüñ eydür zinhâr
Nice bî-akl isevüz bilürüz oranumuzı
5. Dünyeyi ehline vü dîni koduk dindâra
Zülfüñüñ küfrin idelden berü îmânumuzı
6. Şol ümîde ki irevüz derdine dermânumuzuñ
Hele hoş geçürürüz derd ile dermânumuzı
7. Eyidüñ harf urana Şeyhî’ye dîvâne diyü
‘Âkil ise okusun defter ü dîvânumuzı

-Şerh-

* age, s.235.

1. Rahm it iy dost oda yakma iñen cânumuzı

Hod bilürsin ki kimün boynınadır kanumuzı

“İy dost, iñen cânumuzı oda yakma, rahm it; hod bilürsin ki kanumuzı, kimin boynınadır.”

İñen(t.i.): çok, pek, daha çok, gayet, ziyade.

Ey sevgili, daha fazla canımını ateşlere yakma, merhamet et; yoksa sen de bilirsin ki kanımız senin boynunadır.

Divan şiirinde sevgilinin en belirgin özelliği, aşığa acı ve ızdırap vermesidir. Zulüm ve eziyette aşırı sınırları zorlar, cana kasteder. Gönlü taşır, merhamet kelimesini bilmez (PALA 2000: 292). Tabii burada göstereceği merhamet, aşığa yüz vermesi, gülmesi, bakması vb. ile ilgilidir. Çünkü aşık, sevgili için yanıp tutuşmaktadır.

İkinci mısra da, sevgilinin eziyetlerinin devam etmesi halinde aşığın ölümünden onun sorumlu olacağı vurgulanmaktadır. Sevgilinin kendinin de bunu bildiği söylenmektedir.

Kanı boynuna olmak, ölümünden sorumlu olmak anlamına gelen bir deyimdir. Eğer sevgili, zulmüne son vermezse, merhamet etmezse aşığın ölümüne sebep olacaktır. Ayrıca aşığın da artık son zamanlarına yaklaştığı anlaşılmaktadır. Çünkü ölümünden sorumlu olarak sevgiliyi gösterdiğine göre, artık zamanı az kalmıştır.

“iy dost” kelimeleriyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

2. Ne revâdur irişe nâle vü feryâd göge

Sen işitmezlenesin nâle vü efgânumuzı

“Nâle vü feryâd göge irişe, sen nâle vü efgânümüzü işitmezlenesin; (bu) ne revâdur.”

İnilti ve feryadlarım göge çıktı, sen bunları duymuyorsun; bu uygun mudur?

Şair, beyitte çok ağlayıp sızladığını fakat sevgilinin bunları duymazlıktan geldiğini söylemektedir. Ayrıca sevgilinin duymazlıktan gelmesi de uygun bir davranış değildir. Çünkü şairin iniltileri göge erişecek kadar çoğalmıştır.

Aşık, sevgilinin zulümleri karşısında sabahlara kadar ağlar, gözüne uyku girmez. Yakasını yırtar, kan yutar, deniz gibi coşar... Aşığın gıdası üzüntüdür (PALA 1995: 52). Sevgilinin gönlü ise taşır, merhamet kelimesini bilmez. Zulüm ve eziyette aşırı sınırları zorlar. Kimse ona hesap soramaz (PALA 2000: 292).

Şair, sevgilinin eziyet ve zulmü (ki yüz vermemek, bakmamak, konuşmamak, rakiple ilgilenmek vs. bunun içindedir) karşısında ağlayıp inlemektedir.O kadar çoktur ki gökyüzüne ulaşmıştır.Sevgili ise hala duymamazlıktan gelmektedir.Şair, bu durumu kendisine revâ görmez.Yani sevgiliden bir bakış, bir söz, bir hareket ile karşılık beklemektedir.Sevgili hiç oralı değildir.

“nâle, feryâd, efgân” kelimeleriyle inlemekle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“ne revâdur” sorusuyla İstifham sanatı yapılmıştır.

3. Gey harâb oldu di ü cân ili iy genc-i revân

N’ola ma‘mûr idesin lutf ile vîrânumuzı

“İy genc-i revân dil ü cân ili gey harâb oldu, n’ola lutf ile vîrânumuzı ma‘mûr edesi.”

Key(t.i.): 1) çok, pek. Gayet. 2) iyi, iyice, hakkıyla. 3) uygun, layık, doğru. 4) böyle, muhteşem.

Ma‘mûr(a.s.): bayındır, şenlikli.

Harâb(a.s.): yıkık, viran.

Vîrân(f.s.): 1) yıkık, yıkılmış. 2) kederli, üzgün.

Ey sevgili, gönül ve rûh memleketi çok harap oldu; iyilikle bu yıkılmış yerleri bayındır yapsan ne olur ki?

Genc-i revân, Kârun’un hazinelerine verilen isimdir.Yürüyen, akan hazine demek olduğu için sevgili yerinde kullanılmaktadır (PALA 1995: 203). Bunun yanında, bu hazinelerin bolluğu, büyüklüğü ve hazine olması yönüyle hem sevgiliyle hem de aşğın yıkılmış gönül ve ruh memleketleri ile ilgisi de vardır.Şöyle ki; sevgilinin güzelliği bir hazinedir.Çünkü o hazinenin içinde la‘l(dudak), pîrûze(hat), inci(diş), yakut(ağız) vs. kıymetli mücevherler vardır.Ayrıca sevgilinin aşkı ve vuslatı için birer genc sayılır (PALA 1995: 202).

Aşğın yıkık ve virane olan gönül ve ruh ülkelerini ma‘mûr edecek yine sevgilinin hazinesidir.Aşğın gönlünün viraneye ve harabeye dönmesinin nedeni de sevgilidir.Ruhunu karartan ve elinde tutan da o...Dolayısıyla hal ve hareketlerle ya da vuslatla bir anda imar edebilir.Ruhu da bu hazineler sayesinde yerinde tutup aydınlığa, neşeye kavuşturabilir.

Aşık, sevgiliden iyilik beklemektedir ki yıkılmış olan gönlünü şenlendirsin. Ayrıca Kârun’un hazineleri kadar zengin olan sevgili için bir-iki ili ma‘mûr eylemek hiç

de zor değildir.Nitekim, sevgilinin hazinesi öyle bir hazinedir ki ne kadar harcarsa harcasın, hiç eksilmez.

“harâb, vîrân, dil ü cân” kelimeleriyle aşğın haliyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“harâb-ma‘mûr” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

4. Tolaşır tîre saçuñ gözlerüñ eydür zinhâr

Nice bî-akl isevüz bilürüz oranumuzu

“Tîre saçuñ tolaşır, gözlerüñ eydür zinhâr, nice bî-‘akl isevüz, oranumuzu bilürüz.”

Tîre(f.s.): bulanık, karai karanlık.

Zinhâr(f.e.): sakın, asla, olmaya, aman!

Oran(t.i.): 1) ölçü, derece, hesap. 2) ölçülü, hesaplı.

Kara saçın dolaşınca gözlerin, “kendini sakın!” der; her ne kadar akılsız isek de hesabımızı biliriz.

Sevgilinin zülüfleri dağınık olduğu zaman daha güzel ve daha çekicidir.Bu karmakarışık ve darmadağın haliyle aşğın aklını başından alır (PALA 1998: 78-79). Zaten ikinci mısradada da buna atıfta bulunmaktadır.Şairin aklı başında değildir, akılsızdır.

Birinci mısradada, sevgilinin kara saçları birbirine dolaşınca, sevgilinin gözleri aşığı uyarmıştır: “Kendini sakın!” Çünkü o kara saçlar, hem görünüşüyle hem de kokusuyla aşğın aklını hatta canını alabilecek güçtedir.Çünkü aşıklar sevgilinin saçlarını direkt koklamaya dayanamayıp can verirler (PALA 1998: 118).

Sevgilinin saçlarının dolaşması, ama rüzgarın etkisiyle ama toplu iken salıverilmesiyle olur.Nitekim hangi sebeple olursa olsun, sevgilinin saçları birbirine dolaşmaya başlamıştır. Aşık da bunu izlemektedir.Sevgilinin gözleri de aşığı, kendini koruması için uyarılmaktadır.Aslında bu uyarının bir yönü de gözün kendisiyle ilgilidir. Çünkü gözdeki kirpik okları, yay kaşları aşığa ölümcül bir tehdit içermektedir.Fakat aşık, bunların hepsinin sevgiliden geldiğini bildiği için herşeyi göze almıştır.Zaten “nice bî-akl isevüz” sözüyle aklının başından gittiğini söylese de, “bilürüz oranumuzu” diyerek hesabını iyi bildiğini ifade etmektedir.Bu hesap da, sevgilinin saçlarına bedel aklını vermesidir.

“bî-akl-biliriz” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

5. Dünyeyi ehline vü dîni koduk dindâra

Zülfüñüñ küfrin idelden berü îmânumuzu

“Zülfünün küfrün îmânumuzu edelden beri dünyeyi ehline vü dîni dindâra koduk.”

Sevgilinin saçının küfrü imanımızı aldığından beri dünyayı ehline, dini de dindara bıraktık.

Arapça’da küfr, imansızlık ve kâfir de imansız demektir.Küfrün asıl lugat manası setr, yani örtmek olup iman nurunu örttüğü için imanın zıddı olan manayı almıştır. Herşeyi örtüp göstermediği için geceye ve karanlığa; gurup zamanında güneşi sakladığı için denize ve kara buluta da Arapça’da kâfir denir.Bu sebeple, eski edebiyatımızda küfr, karalık manasıyla mecaz olarak kullanılmıştır.Zülf de yanağın parlaklığını örttüğü için küfr ile anılmıştır.Eski şairlerimiz gibi Şeyhî de “zülf” ve “küfr” kelimelerinin örtme, örten; imansızlık,imansız; karalık, kara manalarıyla çok oynamışlardır (ONAN 1940: 87-88).

Şair, beyitte, sevgilinin kara saçlarının imanını elinden aldığını söylemektedir. Bu, aslında şöyle olmaktadır: Sevgilinin saçları gerek misk ve anber kokusuyla, gerek karmakarışık ve darmadağınık haliyle ve gerekse kara rengiyle aşığın aklını başından alır (PALA 1998: 78). Akli başında olmayanın yani delinin mükellefiyeti de yoktur. Akıl, ruhsal bir nurdur ki insana gideceği yolu aydınlatır, insana hak ve gerçeği bildirir. Bu ruhsal kuvvete sahip olana akıllı kimse denir.Bundan yoksun olana da Mecnûn(deli) denir.İnsanlar yetki ve kudretleri nisbetinde mükellef (yükümlü) olurlar.Aklı bulunanın ehliyeti ve yükümlülüğü de tamdır (BİLMEN : 49). Dolayısıyla akli olmayan mükellef ve sorumlu değildir. Şair de bunu kasetmektedir.Sevgilinin kara saçlarıyla aklını yitiren şair, mükelleflikten de çıkmış, ne dünya ne de ahiretle bağı kalmamıştır.

“iman-küfr” kelimeleri arasında Tezat sanatı yapılmıştır.

“din,iman,dindar” kelimeleriyle dinle ilgili kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Şol ümîde ki irevüz derdine dermânumuzuñ

Hele hoş geçürürüz derd ile dermânumuzu

“Şol ümîde ki dermânumuzuñ derdine irevüz; hele derd ile dermânumuzu hoş geçirevüz.”

Ermek(t.i.): 1) yetişmek, ulaşmak. 2) erişmek, dokunmak.

Şol(t.i.): şu, o.

Derdimizin çaresine erişmek bizi ümitlendirdi, artık dertle de dermanla da hoş olabiliriz.

“-evüz” eki eski Anadolu Türçesinde (XIII-XV. Yüzyıllar arasında) fiillere gelen zaman ekleri olan geniş zaman(GÜLSEVİN 1997: 94), gelecek zaman(GÜLSEVİN 1997: 102) ve istek kiplerinde kullanılan birinci kişi çokluk ekidir. (GÜLSEVİN 1997: 107). Dolayısıyla şair, henüz derdine derman bulamamıştır.Fakat dermana yetişmiştir. Zaten o da “ümîd” kelimesiyle bunu vurgulamaktadır.

Şairin derdi; aşk derdidir, vuslat derdidir.Ve ümidlidir, derdinin çaresine erişmiştir.Bu yüzden artık, dert de derman da bir olmuştur. Tabii, derdi de dermanı da hoş gösteren vuslat değildir; vuslat ümididir.Bu ümid; sevgiliden gelebilecek ve güzel olan herşeydir.Bir gülüştür, konuşmadır, sözdür vs. herşey olabilir. Önemli olan sevgiliden gelmesi ve aşığı mutlu etmesidir.Bunun da doruk noktası vuslattır.

Yani dert aşktır, derman vuslattır diyebiliriz.Şair, sevgiliden bir ümid gördüğü için, ondan gelen de dertler de güzel olacaktır.Değil mi ki sonunda sevgiliden gelen bir ümidin beklentisi var...

“derd-dermân” sözcükleri ikişer kez tekrarlanarak Tekrir sanatı yapılmıştır.

7. Eyidüñ harf urana Şeyhî’ye dîvâne diyü

‘Âkil ise okusun defter ü dîvânumuzı

“Şeyhî’ye dîvâne diyü harf urana eyidüñ (ki) ‘âkil ise defter ü dîvânumuzı okusun.

Eyitmek(t.i.): söylemek, demek, anlatmak.

Urmak(t.i.): 1) vurmak, çarpmak. 2) belli bir sesi yüksek olarak çıkarmak, haykırmak.

Harf(a.i.): 1) alfabeyi meydana getiren işaretlerden her biri. 2) söz, lakırdı.

Şeyhî’ye deli diye bağırıp çağırana söyleyin ki akıllıysa bizim yazdıklarımızı okusun.

Divan şiirinde aşık, deliyi andırır.Delinin ne yaptığını bilmiyor oluşu da aşığın haline uygun düşer.Aşığın delirmesi için birçok neden bulunabilir.Ayrıca deli, yaptığı işin sonucunu da düşünmez (PALA 1995: 135). Fakat şair, burada deli olmadığını iddia etmektedir. Bu iddiası için delil olarak da yazdığı divanını göstermektedir ki, “be, deli

işî değildir” diyerek akıllı olduğunu ispatlamata ve bilakis deli olanın kendisine bu iftirayı atanlar olduğunu vurgulamaktadır.

Beyitte şöyle bir durum vardır: Şairin rakipleri veya bazı insanlar [ki aşık olan şairlerin mücadelesi çoğunlukla rakiplerdir.Rakib, ‘başkasıyla aynı şeyi isteyen’ anlamıyla(ÇAVUŞOĞLU 1998: 70) daima aşığın sevgili ile arasını açmaya veya bozmaya çalışarak sevgiliyi elde etmeye çalışmıştır.Bu sebeple kötü, çirkin ve zararlı ve zalimdir(PALA 2000: 294).] sağda solda Şeyhi’nin deli olduğunu bağırarak söylemektedirler. Şair de bunlara, “asıl siz delisiniz” demek amacıyla, “âkil ise okusun” ifadelerini kullanmıştır.Yani, “asıl delilik sağda solda bağıra bağıra dolaşmaktır” demeye getirmektedir.

Şair, beyitte, “biz dîvâne değiliz, dîvân sahibiyiz” diyerek ince bir kelime oyunu yapmaktadır.Böylelikle kendisine iftira edenlere de nükteli bir cevap vermektedir.

“âkil-dîvâne” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“okusun, harf, defter, dîvân” kelimeleri arasında kitapla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.30. GAZEL 30*

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

1. Yine uş cân u gönül ‘ıškuña cân virdi bu gün
‘Âkl sevdâya düşüp dîni revân virdi bu gün
2. Leblerüñ yâdına kan içdügi ‘âşık ne ‘aceb
Ayaguñ topragına cân u cihân virdi bu gün
3. Gerçi gaddâr durur devr-i zamân gel iy dost
Hoş sürelim demi çün devr-i zamân virdi bu gün
4. Müdde‘î münkir olur‘ışkına cân virdüğüme
Bilmez anı ki benüm cânıma cân virdi bu gün
5. Ta‘neden ‘ışkı gamın nicesi koyam Şeyhî
Baña ol tuhfe(y)i ol hûb-ı zamân virdi bu gün

-Şerh-

1. Yine uş cân u gönül ‘ıškuña cân virdi bu gün
‘Âkl sevdâya düşüp dîni revân virdi bu gün

“Cân u gönül uş yine bugün ‘ıškuña cân virdi; ‘akl sevdâya düşüp dîni revân virdi.”

Uş(t.i.): 1) işte, şimdi. 2) çünkü. 3) ancak.

Revân(f.s.): 1) yürüyen, giden, akan. 2)i. ruh, can. 3) hemen, derhal.

Bugün, işte yine akıl sevdâya düşüp dini hemen bıraktı ve can ile gönül de aşkına can verdi.

* age, s.202.

Şair, beyitte, bir insan için önemli olan üç şeyden bahsetmektedir ki onlar; akıl, gönül(kalp) ve cân(rûh) dır. Bu üçü insanın insanlığını ortaya çıkarır.Akıl, kalp ve rûh aynı zamanda insanı bütünleyen şeylerdir, olmazsa olmaz türündendir.O, işte bunları sevgili uğruna fedâ etmektedir: Kalp ve rûh, sevgili için cânını vermiş; akıl da sevdâya düşerek kendinden geçmiş, dini de terketmek zorunda kalmıştır.

Kalp ve rûh'un aşk için cân vermesi, kendine kıyması anlamının yanında, aşkı canlandırma anlamı da taşımaktadır.Cân ve gönül'ün cân vermesi, tamamıyla sevgiliyle dolması, aşktan eser kalmamasıyla ilgilidir.Aşkı canlandırması da, "cân vermek" ile alakalıdır. "Cân vermek" ölmek anlamına geldiği gibi, "rûha güç vermek, canlanmasına yol açmak" (EREN 1988 c.I : 244) anlamına da geldiğinden "aşkı ortaya çıkarmak, güçlendirmek" şeklinde de düşünebiliriz. Buradan; aşğın kalbi ve rûhu, sevgiliye olan aşkı canlandırmıştır, manasını çıkarmak mümkündür.

İkinci mısradâ "düşmek" bilerek kullanılmıştır. Çünkü sevdâ, kalple ilgilidir. Sevdâ, kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır.Bunun artması yahut eksilmesi ile sevdâvî hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar (PALA 1995: 478). Dolayısıyla kalbin sevdâyâ dolup taşması sonucu, akıl da düşer, ortadan kalkar. Aklın olmadığı durumda, mükelleflik ve sorumluluk da olmaz.Yani, dini yükümlülük akli olan insanlara mahsustur; akli olmayanlara değil.Bu yüzden din, vücuttan çekilip gitmiştir.

"gönül, aşk, sevdâ" kelimeleriyle aşkla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

"cân" kelimesi iki kere söylenerek Tekrir sanatı yapılmıştır.

2. Leblerüñ yâdına kan içdügi 'âşık ne 'aceb

Ayaguñ toprakına cân u cihân virdi bu gün

"'Âşık, leblerüñ yâdına kan içdügi ne 'aceb, bugün ayaguñ toprakına cân u cihân virdi."

Âşık, sevgilinin dudaklarını hatırlayarak kan içse, buna şaşılır mı? Çünkü bugün sevgilinin ayağının toprağına cânını ve âlemi verdi.

"kan içmek" mecaz yoluyla kan dökmeye haris olmak yerinde kullanılır bir tâbirdir (PAKALIN 2004 c.II : 160). Bu anlamıyla; aşık, sevgilinin kıpkırmızı dudaklarını hatırlayınca, gözünü kan bürüdüğünden, dünyayı ve canını sevgilinin ayağına fırlatıp atmaktadır.Buna da şaşılmaz; çünkü aşık, sevgilinin kıpkırmızı dudaklarını hatırlamıştır ve yaptıklarında mazurdur. Yani, sevgilinin kıpkırmızı

dudakları, aşığa çılgına çevirmiş ve kan dökmeyi ona hatırlatarak, kendi canıyla birlikte herkesi onun ayağının dibine fırlatmıştır.

“Kan içme”yi “kan yutmak” olarak alırsak, mecaz yoluyla elem ve ızdıraba tahammül etmek anlamı çıkmaktadır (PAKALIN 2004 c.II :163): Bu durumda beyitin anlamı; aşık, sevgilinin dudaklarını hatırlayınca öyle elem ve acı duymuş ve kendinden geçmiş ki gözünde hiçbir şeyin değeri kalmamış ve canı ile dünyayı sevgiliye fedâ etmiştir, şeklinde almaktadır.Çünkü, sevgilinin dudağı aşık için çok önemlidir.Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir.Dolayısıyla dudaktan dökülen can bağışlayıcı kelimeler önem kazanır. Yine, sevgilinin dudağı mühr-i Süleymân’dır; yakuttur (PALA 1995: 343)...Bu yüzden aşık, o dudakları hatırlayınca ne yapsa azdır.

Ayrıca “leb” ile “kan” arasında, renk bakımından benzerlik vardır.İkisi de kırmızıdır.Aşık, sevgilinin dudaklarını hatırlamak için kan içmektedir ki aşığın dudakları sevgilinin dudaklarına değsin, değmiş gibi olsun; yani öpsün. Buradan, aşığın daha önce sevgilinin dudaklarını öptüğünü, bu yüzden kan içerek hatırlamak istediğini de çıkarmak mümkündür.

Sevgilinin ayağının toprağına cân ve cihân vermek, sevgiliye verilen değer in büyüklüğüyle ilgilidir.

“leb, ayak, toprak” kelimeleriyle sevgiliye ait unsurlarla Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Gerçi gaddâr durur devr-i zamân gel iy dost

Hoş sürelim demi çün devr-i zamân virdi bu gün

“Devr-i zamân gaddâr durur gerçi, gel iy dost; demi hoş sürelim çün bugün devr zamân virdi.”

Gaddâr(a.s.): merhametsiz, hain, kıyııcı.

Zamân(a.i.): 1) vakit. 2) çağ, devir. 3) süre. 4) mevsim.

Devr(a.i.): 1)dönme, bir şeyin etrafını dolaşma. 2) nakil, aktarma. 3) zaman, çağ.

Gerçi(f.e.): her ne kadar, ise de.

Yaşana zaman merhametsiz ise de gel ey sevgili, anı hoş geçirelim çünkü, devir bugün biraz süre tanıdı.

Devr-i zamân, yaşanan dünyayı anlatan bir terkiptir. Merhametsiz oluşu da, insana yaşattıkları dolayısıyla. Zaten, dünya sıkıntı ve dert yurdudur. Yaratılışında bir alçaklık, bir kararsızlık vardır. Efsaneye göre, dünya bir öküzün boynuzunda, öküz bir balığın sırtında, balık da çalkantılı bir su içinde bulunmaktadır. Bu bakımdan dünyanın değişip durması ve kararsızlığı, insanlara kötü günler gösterir. Hiç kimse orda emniyette sayılmaz. Her insana eziyet etmektedir (PALA 1995: 31).

Şair de dünyanın merhametsiz olduğunu bildiğinden, sevgiliyle güzel zamanlar geçirmek istemektedir. Zaman, mevsim anlamına da geldiğinden, “devr”in verdiğini gençlik olarak düşünürsek, şairin ikinci mısradaki söylediği, “ikimiz de genciz, bu zamanı kaçırmayalım; aşk şimdi güzel yaşanır. Vakit geçip de yaşlılık gelince sıkıntılar, hastalıklar baş gösterir. Bu yüzden gençliğimizin kıymetini bilelim ve güzel geçirelim.” olur.

“dem, zamân, zamâne, devr” kelimeleriyle zamanla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Müdde‘î münkir olur ‘ışkına cân virdüğüme

Bilmez anı ki benüm cânıma cân virdi bu gün

“Müdde‘î ‘ışkına cân virdüğüme münkir olur, bilmez anı ki bugün benüm cânıma cân virdi.”

Müdde‘î(a.s.): 1) iddia eden, davacı. 2) inatçı. 3) bir hükümde ayak direyen.

Münkir(a.s.): inkar eden, kabul etmeyen.

Davacı, sevgilinin aşkına can verdiği için inanmaz; bilmez sevgiliyi ki bugün benim canıma can kattı.

Müdde‘î’nin, aşığın can verdiği için inanmaması, aşığın cân’lı olmasındandır. Aşık kanlı canlı karşısındadır ve sevgili için can verdiğini iddia etmektedir. Müdde‘î (ki rakiptir), aşığın sevgili için can verdiğini görmediğinden, aşığa inanmamaktadır.

Bu beyitte hem rakibe hem de sevgiliye mesajlar vardır. Rakibe verilen mesaj; aşık kendini sevgili için fedâ etmiş ve aşkının büyüklüğünü göstermiştir. Birincisi, “Bunu benden başkası yapamaz.” demektedir. İkincisi de, sevgili için ölen aşık, yine sevgili tarafından canına kavuşturulmuştur ki bu, sevgilinin aşığa olan bakışını yani sevgisini ve ilgisini gösterir. Dolayısıyla aşık, sevgili ile arasına rakibi sokmak istememektedir.

Sevgiliye verilen mesaj da; onun için canını verdiğini ve yine aşkıyla hayat bulduğunu söylemesidir.Böylelikle, rakiplerinin önüne geçecek, belki de vuslata erecektir.

“cânıma cân virdi”, “ölmüştüm, bana hayat virdi”, anlamına geldiği gibi “gülmesi, konuşması, öpmesi vs. gibi bir davranışı ile beni çok mutlu etti” anlamı da taşımaktadır.

Ayrıca birinci mısradaki aşık, aşkına cân vermiş; ikinci mısradaki da sevgili, aşığın canına can vermiştir.Sanki güzel bir alış-veriş yapılmış gibidir.

“cân” kelimesi üç kez tekrarlanarak Tekrir sanatı yapılmıştır.

5. Ta‘neden ‘ışkı gamın nicesi koyam Şeyhî

Baňa ol tuhfe(y)i ol hûb-ı zamân virdi bu gün

“‘Işkî ta‘neden, (onun) gamın(ı) nicesi koyam Şeyhî, bana ol tuhfe(y)i bugün ol hûb-ı cihân virdi.”

Ta‘n(a.i.): sövme, yerme; ayıplama.

Tuhfe(a.i.): 1) hediye, armağan. 2) yeni çıkma, hoşça gider, güzel şey.

Nicesi(f.i.): 1) nasıl, ne suretle. 2) önceki gibi, eskisi gibi.

Aşkî kötöleyen kişi, Şeyhî, sevgilinin derdini nasıl bıraksın; ona o hediyeyi bugün dünya güzeli verdi.

Aşkî kötöleyen kişi, aşığın düştüğü durumları görünce ona acıyıp, bundan vazgeçmesi gerektiğini söyleyen kişidir.Aslında burada, aşığın düştüğü kötü durumlar vurgulanmaktadır.Yani aşık, sevgili için ağlamakta, sızlamakta, inlemekte, aç-susuz kalmakta, deli gibi gezinmekte vs. acınası haller yaşamaktadır.Fakat bunların hepsi sevgili içindir.Öyle iken aşığın bu durumunu gören biri, ona bu durumdan vazgeçmesini söyleyerek aşkı kötölemiştir.Kötölemesi de aşığa yaşattığı kötü haller yüzündendir, aşığa acıdığındandır.

Aşık, bu kadar kötü bir durumda iken, aşkın kötülenmesine, yaşadıklarının ayıplanmasına dayanamaz; çünkü hepsi sevgili içindir.Bunca acıyı, derdi güzelleştiren sevgilidir.Aşığa hepsini güzel gösteren, ikinci mısradaki “tuhfe” dediği hediye, aşk’tır. Onu da içine sevgili yerleştirmiştir.Hem de öyle bir sevgili ki, dünya güzeli olan bir sevgili...Dolayısıyla aşığın gözü, başka hiçbir şey görmez.Çektiği acılar, dertler,

sıkıntılar vs. hepsi sevgilinin aşkı için olduğundan şikayet etmez; şikayet edene de karşı çıkar.

“aşk, tuhfe, hûb-ı cihân, gam” kelimeleriyle sevgiliyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.31. GAZEL 31*

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

1. Terküni urmazam iy cân u cihânum bilesin
Ne kadar kim tura bu gevdede kanum bilesin
2. Beni hicrûñ depeler olur ise saña ne gam
Kimsenem yok ki gele isteye kanum bilesin
3. Bu benüm derdüme senden olısar yine devâ
Yok durur hergiz ana şekk ü gümânum bilesin
4. Bu ne sırdur göricek yüzüñi ‘aklum tagılır
Anuñ için tutılır sözde lisânnum bilesin
5. Gel e Şeyhî`yi esirge ki esîr oldu saña
Gitmegüm yog işigüñ oldu mekânnum bilesin

-Şerh-

1. Terküni urmazam iy cân u cihânum bilesin
Ne kadar kim tura bu gevdede kanum bilesin

“İy cân u cihânum terküñi urmazam; ne kadar kim, bu gövdede kanım dura(na kadar).”

Ey sevgili, bu gövdede kanım durduğu müddetçe bilesin ki seni terketmem.

Şair, sevgiliye bağlılık yemini ederek gazele başlamıştır.Kanı vücudunda olduğu müddetçe sevgiliyi terk etmeyeceğini söylemektedir.Aslında söylediği, kanının son damlasına kadar sevgiliyle olmaya devam edeceğidir.Bu, bir anlamda da sevgili için

* age, s. 210.

yapabileceklerini gösterme manasındadır.Şair, her ne olursa olsun; ister sevgiliden gelen eziyet ve zulümlerle isterse başka şekilde olsun, damarlarında kan dolaştığı müddetçe sevgiliden ayrılmayacağını vurgulamaktadır.

“terkini urmazam...” kelimeleriyle ayrılmayı değil, o kelimeyi bile söylemeyeceğini ifade etmektedir.Yani, “her ne olursa olsun, yaşadığım sürece ayrılmak gibi bir şeye teşebbüs etmek bir yana, ‘ayrılmak’ kelimesini dahi söylemem.” denilmektedir.

“bilesin” fiiliyle kastedilen, şairin kendi durumunu sevgiliye sunmasıdır. Aynı zamanda, sevgiliden şairin söylediklerini bilerek ve düşünerek hareket etmesi istenmektedir.

“iy” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

2. Beni hicrûñ depeler olur ise saña ne gam

Kimsenem yok ki gele isteye kanum bilesin

“Hicrûñ beni depeler ise saña ne gam; bilesin ki kimsenem yok, gele isteye kanım.”

Depelemek(t.i.): çığnemek, ezmek, öldürmek.

Ey sevgili, senin ayrılığın beni öldürürse üzülme; çünkü bilesin ki senden kan pahası isteyecek kimsem yok.

Aşığın en büyük derdi ve dert kaynağı hasrettir. O, ayrılık ve hasrete asla tahammül edemez.Aşık bu hasretten dolayı ölümlü hastadır.Devamlı kan yutmakta, geceler boyu yanıp ağlamakta ve ah etmektedir.Şair de bu yüzden ölürse, sevgilinin üzülmemesi gerektiğini, çünkü ondan kan pahası isteyecek kimsesi olmadığını söylemektedir.Buradan şairin garip olduğunu da anlıyoruz.

Beyitte şair sanki, sevgili beni hasretinden öldürürse, üzülmesine gerek yok; ondan kan ücreti isteyecek kimsem yok dese de, o üzülürse beni ölümüne üzülün der gibidir.Aynı zamanda, sevgilinin hiçbir şekilde üzülmesine gönlü razı olmamaktadır. Dolayısıyla şair, sevgili için taşıdığı yüce duygularını da duyurmaktadır.

İkinci mısradaki “kimsenem yok ki” kelimesiyle şair, sevgiliden başkası olmadığını söyleyerek, “benim senden başka kimsem yok; herşeyi, herkesi senin için geride bıraktım.” demektedir. Böylelikle sevgilinin eziyet ve zulümlerine son vermesini ve hatta vuslatını istemektedir.

“sana ne gam” sözleriyle şair, sevgiliye biraz sitem de etmektedir. “Ben ölsem de hiç umrunda olmayacak, hiç üzülmeyeceksin.” diyerek üzüntüsünü de dile getirmektedir.

“hicr, depelemek, gam” kelimeleriyle ayrılıkla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Bu benim derdüme senden olısar yine devâ

Yok durur hergiz ana şekk ü gümânım bilesin

“Bu benim derdüme yine devâ senden olısar, ana şekk ü gümânım hergiz yok durur bilesin.”

Hergiz(f.zf.): asla, katiyyen, hiçbir vakit, hiçbir suretle.

Gümân(f.i.): zan, sanma, sezme.

Şekk(a.i.): şüphe, tereddüt.

Ey sevgili, benim derdime derman yine sen olacaksın, benim bundan asla şüphem ve tereddütüm yok, bilesin.

Şairin beyitte bahsettiği “dert”, aşk derdidir, ayrılıktır, hasrettir.Çaresi de sevgilide bulunmaktadır.Yalnız, beyitte bahsedilen sadece ‘devâ’dır. Yani, şairin istediği vuslat mı, konuşmak mı, güzel bir söz mü belli değildir.O, sadece ‘devâ’ istemektedir.Ama devânın ne olduğu kapalıdır.

Aslında şairin istediği, sevgilinin kendisiyle ilgi ve alakasını kesmemesidir.Ona kötülük de yapsa sevgili, ilgilendiği için, bu aşığı memnun eder.Yani sevgili eziyet de etse, lütufta da bulunsa aşık mutludur.Çünkü her iki halde de sevgili kendisiyle alakadardır.

Böyle bir durumu Fuzûlî de bir beytinde şöyle anlatmaktadır:

Aşk derdiyle hoşum el çek ilâcımdan tabîb

Kılma dermân kim helâkim zehr-i dermânındadır (AKYÜZ 1990: 172)

[Aşk derdinden memnunum, ey tabip beni tedaviden vazgeç.Derman kılma, zira beni öldürecek zehir senin dermanındadır (TARLAN 1998: 244).]

“dert-devâ” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

4. Bu ne sırdur göricek yüzüñi ‘aklum tagılır

Anuñ için tutılır sözde lisânım bilesin

“Bu ne sırdur, yüzüñi göricek ‘aklum tagılır; anuñ için sözde lisânım tutılır bilesin.”

Sırr(a.i.): 1) gizli tutulan, kimseye söylenmeyen şey. 2) Allah'ın akıl ermeyen hikmeti.

Ey sevgili, bu nasıl sır ki yüzünü görünce aklım dağılıyor; bu yüzden dilim tutuluyor bilesin.

Sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü yüz oluşturur.Çünkü o kaş, göz, dudak, yanak vs. güzelliklerine sahiptir.Bu bakımdan o güzellik meydanı veya güzellik harmanıdır.Yine, yüz aydınlıktır ve parlaktır.Bu yüzden bazen ay yüzlü bazen de güneş olur.Bu nurlu haliyle görünen yüz, aşığın içinde bulunduğu karanlığı yok eder (PALA 1995: 143). Fakat beyitte, sevgilinin güzel yüzü aşğın aklını başından almaktadır.

Şair, sevgilinin güzellikler hazinesi ve parlak yüzünü görünce aklı dağılmaktadır ve konuşamamaktadır.Burada önemli olan nokta, şair, dilinin tutulmasına ve sevgilinin karşısında konuşamamasına güzel bir sebep göstermektedir. “Ben, senin karşında konuşamıyorsam, dilim tutuluyorsa sebebi, güzel yüzünün aklımı almasıdır.” diyerek, bir anlamda özür beyan etmektedir.

Birinci mısradaki “bu ne sırdur” sözleriyle, sevgilinin yüzünün aşıktaki etkisi anlatılmaktadır.Sır, gizli olan anlamıyla sevgilinin yüzünün görülmesi ve aşğın aklının başından gitmesi olayının ikisinin arasında olduğu manasında olsa da , bu olayın Allah'ın akıl ermeyen hikmetlerinden olduğu vurgulanmaktadır.

5. Gel e Şeyhî'yi esirge ki esîr oldı saña

Gitmegüm yog işigüñ oldı mekânım bilesin

“Gel e Şeyhî'yi esirge ki sana esîr oldı; bilesin gitmegüm yog, mekânım işigüñ oldı.”

Esirgemek(t.i.): 1) korumak, himaye etmek. 2) acımak, merhamet etmek.

Esîr(a.s.): 1) savaşta düşman eline düşen kimse. 2) kul, köle. 3) düşkün, vurgun.

Eşik(t.i.): 1) kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak. 2) kapı ağzında basamağın konulacağı yer.

Ey sevgili, Şeyhî'ye merhamet et, o senin kölen oldu ve şunu bil ki onu affetmezsen senin eşliğini mekan eyledi, oradan ayrılmayacak.

Eşikten kasıt, sevgilinin kapısında olmaktır.Bir anlamıyla da o kapıdan, kapının sahibinden istenileni vermesi için beklemektedir. Nitekim şair de, sevgilinin kapısında merhamet etmesi için beklemektedir.İkinci mısradaki, sevgilinin eşliğini mekan edinmesinin bir sebebi budur.Yani, şair sevgilinin kapısından merhamet edilmeden

ayrılmayacağını vurgulamaktadır.Asıl vurguyu da “mekânım oldu” kelimeleriyle yapmaktadır ki şairin kararlılığını göstermektedir.

Ayrıca “eşikte beklemek” , eşiğin arkasındaki insanın da yüceliğini ve büyüklüğünü de gösterir.Nitekim padişah ve hükümdarların kapılarında bekleyen askerleri veya kulları vardır.Bunlar, her an padişahın emirlerine hazırdırlar.Bundan dolayı, sevgili de güzellik padişahı olduğu için kapısında kulları vardır.Bunlardan istediğini almadan gitmeyecek kadar inatçı ve aşık olan da şairdir.Şairin istediği merhamet de, sevgilinin kendisine göstereceği, vereceği bir lutfudur.

“e” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

2.2.32. GAZEL 32*

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Yaşumdan özge ahuma hem-dem bulunmadı
Sâyemden özge sırruma mahrem bulunmadı
2. Âdem didükleri kamu sıdk u safâyimiş
'Âlemde ol dem issi bir âdem bulunmadı
3. Kim mühr urdı leblerinüñ la'li dürcine
Kim arayup nişâne-i hâtem bulunmadı
4. Bu resme göz yaşı cigeri bahr-ı hûn ider
Kanlu cigerde katre kadar nem bulunmadı
5. 'Ayn-ı hayât-ı çeşme-i rûh oldı ol nişân
Sanma ki Hızr u 'Îsî-i Meryem bulunmadı
6. Hayl-i hayâline dil ü cân itdügüm nisâr
Ma'zûr tuta kim dahı nesnem bulunmadı
7. Şeyhî n'olur ki 'âlemi ser-tâ-ser arayup
Şâd ol gönül ki bir dil-i bî-gam bulunmadı

-Şerh-

1. Yaşumdan özge ahuma hem-dem bulunmadı
Sâyemden özge sırruma mahrem bulunmadı

* age, s. 229.

“Yaşumdan özge ahuma hem-dem, sâyemden özge sırruma mahrem bulunmadı.”

Hem-dem(f.b.i.): sıkı fıkı, canciğer arkadaş.

Âh'larına gözyaşından başka arkadaş, sırrıma da gölgemden başka dost bulunmadı.

Âh, bir acı ünlemi olup Divan şiirinde aşğın, aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman olarak düşünülür. “Âh” denildiği zaman, ağızdan çıkan buğu münasebetiyle ve sıcaklığı sebebiyle ateşli olarak ifade edilmiştir. Böylece âh ateşi göklere yükselir. Âh'ın en önemli sebebi sevgiliye kavuşamamak ve onun özlemini duymaktır. Oysa küçük ir ihtimal ile aşık sevgilisine kavuşacak olsa, bu âh'lar yine devam eder. Çünkü aşık bu sefer de ayrılık anını düşünerek ah edecektir (PALA 1995: 23):

Şair birinci mısradaki âh'ına gözyaşından başka arkadaş olmadığını söylemektedir. Bunun da iki yönden doğruluğu vardır. Birincisi, âh'ın ateşini söndürmesi bakımından gözyaşı önemlidir. Çünkü su, ateşi söndürür. Bu yüzden birbirini tamamlayan ikili konumundadırlar. İkincisi de, aşğın içindeki sıkıntı ve dertler de gözyaşlarıyla akıp gider. Dolayısıyla sıkıntı, dert ve ızdırapla gözyaşı güçlü bir bütünlük arzeder. Yani, gözyaşı insanın içinde oluşan dert ve sıkıntıyı bir süreliğine de olsa gideren önemli bir unsurdur. Böylelikle, sıkıntı ve derdin olduğu yerde gözyaşının da olması, birbirini tamamlaması hem doğaldır hem gereklidir. Nitekim ikisi, beyitte arkadaş olarak değerlendirilmiştir.

İkinci mısradaki da şair, sırrına gölgesinden başka sırdaş olmadığını söylemektedir. Burada sır olarak kastedilen şey, aşk'tır. Sır denilmiştir çünkü, şair, aşkını kimseye söyleyememekte ve içinde saklamaktadır. Kimse bilmediği için de sır denmiştir. Sırr'ın gölge ile sırdaş olması da ikisinin görülememesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim gölgenin ortaya çıkması için güneşe ihtiyacı olduğu gibi, sırr'ın da ortaya çıkması için sevgiliye, onu görmeye ihtiyacı vardır. Bu yüzden ikisi sırdaş olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca şairin derdini gölgesinden başkasına anlatamaması yalnızlığını ve garipliğini de gösterir.

Beyitte “yaşumdan özge ahıma-sayemden özge sırrıma, hem-dem-mahrem” kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

“sırr, mahrem, hem-dem” kelimeleriyle gizlilikle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Âdem didükleri kamu sıdk u safâyimiş

‘Âlemde ol dem issi bir âdem bulunmadı

“Âdem didükleri kamu sıdk u safâyimiş, âlemde ol dem issi bir âdem bulunmadı.”

Kamu(t.i.): 1) bütün, hep, her. 2) herkes.

İssi(t.i.): sahip, malik.

Dem(f.i.): 1) soluk, nefes. 2) içki. 3) an, vakit, zaman.

İnsan dedikleri hep temiz kalpli ve safmış fakat, dünyada bunlara sahip bir insan bulunmadı.

Beyitte, olması gereken insanın özelliklerinden biri anlatılmaktadır. Bu yönüyle didaktik bir beyittir. İnsanın temiz kalpli ve saf gönüllü olarak anlatılageldiğini fakat böyle birinin de dünyada olmadığını söylemektedir. Bir anlamda böyle insanların dünyada kalmadığı vurgulanmaktadır.

Diğer yönüyle de beyitte, dünyadaki insanların birbirlerini aldattığını, kalplerin temiz ve saf olmadığını, ikiyüzlü oldukları söylenmektedir. Birinci mısra da olması gereken söylenerek hem öğüt verilmekte hem de insanların böyle olması istenmektedir. İkinci mısra da böyle kimsenin olmadığını söylenerek sitem edilmektedir.

Ayrıca, ikinci mısra da “ol dem issi” dediği neşeli, doğru ve dürüst nefesli insanlardır. “dem” in “an, vakit” anlamı dolayısıyla, böyle insanların bir an bile bulunmadığı da vurgulanmaktadır.

“âdem” kelimesi iki kere tekrar edilerek Tekrir sanatı yapılmıştır.

3. Kim mühr urdı leblerinüñ la‘li dürcine

Kim arayup nişâne-i hâtem bulunmadı

“Leblerinüñ la‘li dürcine mühr urdı kim nişâne-i hâtem arayup bulunmadı.”

Dürc(a.i.): 1) kutu. 2) sandık, cevher kutusu. 3) hokka gibi(kutu gibi) olan ağız.

La‘l(a.i.): 1) kırmızı. 2) kırmızı ve değerli bir süs taşı. 3) dudak.

Hâtem(a.i.): 1) mühür, üstü mühürlü yüzük. 2) en son.

Müher(f.i.): 1) mühür, imza. 2) ed. Sevgilinin ağzı.

Sevgilinin kırmızı dudakları, kutu gibi olan ağızına mühür vurdu ki aransa da o mühür izi bulunmadı.

Divan şiirinde dudak, üzerinde sık durulan güzellik öğelerindedir. Renk bakımından la‘le benzer. Şekil yönünden de bir hokka, dür ve mühr’dür. Bu hokka veya

dürc(kutucuk) içinde inci dişler saklıdır (PALA 1995: 343). Ağız da genellikle darlığı ve küçüklüğü ile dikkat çeker.Hatta çoğu zaman ağız, yok diye bilinir.Bu yokluk, ağzın küçüklüğünü ifade ettiği gibi onun görünmediğini, dudakların onu sakladığını ve içindeki mücevherleri(dişler) göstermediğini anlatmaktadır (PALA 1995: 22).

Şair de beyitte, sevgilinin dudaklarının kırmızılığının ağzına mühür vurduğunu fakat bu mühürden de bir iz olmadığını söylemektedir.Dudakların kırmızılığının mühür vurması, önemli ve devlete ait belgelerin kırmızı mühürle kapatılması dolayısıyla, sevgilinin ağzının içindekilerin önemi vurgulanmaktadır.Ayrıca la‘lin değerli bir süs taşı olması nedeniyle, ağzın değerli bir taşla mühürlenmesi, içindekilerin ondan çok daha değerli olduğunu göstermek içindir.Yani inci gibi olan dişlerin, la‘lden değerli olduğu anlatıldığı gibi, hiçbir değerli şeyin sevgilinin bir parçasından asla daha değerli olamayacağı da vurgulanmaktadır.

Sevgilinin dudaklarının vurduğu mührün izinin bulunmaması, yukarıda da belirtildiği gibi ağzın yokluğuyla ilgilidir.Yani sevgilinin ağzı o kadar küçüktür ki görülemeyecek derecededir ve hatta yoktur.Buna ilave olarak dudağın, ağzın bir parçası olması sebebiyle ağız görünmediği zaman onun da görünmemesi doğaldır.Bu yüzden dudağın vurduğu mührün izi bulunmamaktadır.

Ayrıca hâtem’in mühürlü yüzük olması sebebiyle mühür-i Süleyman ile de alakası vardır.Çünkü Süleyman peygamberin yüzüğünün üzerindeki üçgenler tılsımlı kabul edildiğinden (PALA 1995: 408) sevgilinin ağzının da bir sihir gösterdiği ve yok olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

‘hâtem’ ve ‘mühr’ kelimeleriyle Süleyman peygamberin yüzüğüne Telmih yapılmıştır.

“mühr, hâtem, leb, la‘l, dürc” kelimeleriyle ağızla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Bu resme göz yaşı cigeri bahr-ı hûn ider

Kanlu cigerde katre kadar nem bulunmadı

“Bu resme göz yaşı cigeri bahr-ı hûn döker; (bu yüzden) kanlu cigerde katre kadar nem bulunmadı.”

Sevgiliye gözyaşını, kan deryasına dönmüş ciğer döker fakat, kanlı ciğerde de bir damlacık kadar nem bulunmadı.

Beyitte “resm” kelimesiyle kastedilen sevgilidir.Divan şiirinde sevgiliye istiare yoluyla resm denilir.Resm, kilise duvarlarındaki mozayik işlemeli tasvir olup sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir (PALA 1995: 98).

Şair, sevgili için kan deryasına dönmüş ciğerinden gözyaşı akıtmaktadır.Kanlı ciğerde bir damlacık da olsa nem olmaması iki yönden açıklanabilir: Birincisi, nem daha çok suyla ilgilidir.Kanlı ciğerde de kan vardır; su veya nem olmaması doğaldır. İkincisi, kanlı ciğerde sıvı adına hiçbir şeyin kalmadığı söylenmektedir ki bu da güzel bir mübalağa örneği olduğu gibi şairin kan kaybından öleceği de anlatılmak istenmektedir.

Şair, sevgili için o kadar çok ağlamıştır ki göz pınarları artık kurumuş, kanla dolu ciğerinden kanlı gözyaşı akıtmaya başlamıştır.Ciğerin kan deryasına dönmesi de sevgilinin ok ve kılıç darbeleri ile yani kaş ve kirpikleriyle olmuştur.Bu şekilde yaralanan aşık, kanını gözlerinden dökmektedir.

Sevgilinin kaş ve kirpikleriyle yaptığı gamzedir.Gamze, dudaklarında gülümse olan bir güzelin hafiften kaşlarını çatarak süzgün tavrıyla nazlanarak bakıştır. Sevgili böyle baktığından aşığını girift şüphelere düşürür (PALA 2000: 125). Bu şüpheler, aşığın için kemire kemire ciğerine kan toplanır.Yine, süzgün bir yan bakış için, kaşların çatılması, yay gibi kurulması gerekir. O yay ile atılacak oklar ise dizi dizi olmuş kirpiklerdir (PALA 2000: 125). Dolayısıyla gamze, öldürücü aletlere benzetilir, öldürücüdür (İPEKTEN 1997: 132). Neticede bu ok, mızrak ve kılıç darbeleriyle aşık yaralanır ve ciğerine kan toplanır, ciğeri kan denizine döner.

Ayrıca gerek eski ve gerek yeni tıpta iç yaraları olan hastalara bir süre doğrudan doğruya su verilmez.Bunun zararlı olacağına, hastayı öldüreceğine inanılır.Beytin ikinci mısrasında da bu inanç vardır (AKAR 1994: 28).

Kan maddedir.Kan dökmek ise maddenin boşalması ve mananın kalmasıdır (İPEKTEN 1996: 55).

“ciger” kelimesinin tekrarıyla Tekrir sanatı yapılmıştır.

“nem, katre, bahr” kelimeleriyle suyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. ‘Ayn-ı hayât-ı çeşme-i rûh oldı ol nişân
Sanma ki Hızr u ‘Îsî-i Meryem bulunmadı

“*Ayn-ı hayât-ı çeşme-i rûh oldu, ol nişân sanma ki Hızır u ‘Îsî-i Meryem(de) bulunmadı.*”

Ayn(a.i.): 1) göz. 2) aslı, kendisi. 3) bir şeyin eşi, tıpkısı. 4) kaynak, pınar.

Hayatın kendisi, can çeşmesi olunca; bunun izi Hızır ve Meryem’in İsa’sında da bulundu.

Çeşme, kaynaktır. Ruhların kaynağı da Elest Meclisi’dir. Burası aynı zamanda hayatın aslıdır. Çünkü Allah, ruhlar alemini yarattığı zaman bütün ruhlara hitaben, “Elestü bi Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)” buyurunca ruhlar: Kâlû: Belâ (Evet, sen bizim Rabbimizsin dediler)” İşte o zaman ikrar vermiş olan insanoğlu, dünya hayatına geldiği zaman bu verdiği söze sadık kalmalıdır (PALA 1995: 90).

Hayatın aslı, Allah’tandır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçmektedir: “O ki, ölümü ve hayatı yarattı, sizi imtihana çekip hanginizin davranış bakımından daha güzel olduğunu bildirmek için.” (67/2). Şair, bunun izinin Meryem’in İsa’sında da olduğunu söylemektedir. Gerçekten de İsa peygamberin hayatına baktığımızda, mucize olarak can verdiğini, ölüleri dirilttiğini ve çamurdan kuşlar yapıp can vererek uçurduğunu (PALA 1995: 285) görüyoruz. Dolayısıyla hayatın sahibi olan Allah, onu istediğine istediği zaman verip aldığı gibi, bunun izini, O’nun peygamberi olan Hz. İsa’nın hayatında da mucize olarak bulunmaktadır. Hz. İsa da hayat vermiştir.

“çeşme-i rûh” da Hızır ile ilgilidir. Hızır, ölümsüzlüğe kavuşmak için âb-ı hayat kaynağından içmiştir (PALA 1998: 25). Dolayısıyla can kaynağı olan “çeşme-i rûh”un izi de Hızır’dadır. Çünkü o , ölümsüzlük veren suyun kaynağı bulmuş ve içerek ölümsüzleşmiştir.

“ayn-ı hayât-İsî-i Meryem, çeşme-i rûh-Hızır” kelimelerinin dizilişiyle Düzensiz Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

6. Hayl-i hayâline dil ü cân itdügüm nisâr

Ma’zûr tuta kim dahı nesnem bulunmadı

“*Hayl-i hayâline dil ü cân nisâr itdügüm ma’zûr tuta kim dahı nesnem bulunmadı.*”

Hayl(a.i.): 1) at. 2) at sürüsü. 3) atlı sürüsü. 4) zümre, takım.

Hayli(f.s.): 1) epeyce. 2) bir takım. 3)zf. Oldukça.

Ma’zûr(a.s.): özürlü, özürü olan.

Nisâr(a.i.): 1) saçma, serpmeye. 2) saç, düğünde saçılan para.

Dahi(f.i.): 1) dahi, de 2) bundan başka, aynı zamanda, hem de. 3) başka, diğer. 4) daha. 5) daha ziyade, daha çok. 6) henüz, hâlâ. 7) sonra, bundan sonra, artık, bir daha. 8) yine, yine de.

Nesne(f.i.): 1) şey, nesne. 2) bir şey, hiçbir şey.

Ey hayallerine canımı ve gönlümü saçtığım sevgili, beni özürlü kabul et çünkü verecek başka şeyim yok.

Beyitte şair, sevgilinin hayalleri için canını ve gönlünü fedâ eylemiştir, “başka verecek şeyim yok.” diye de üzülmemektedir. Buradaki incelik, canın ve gönlün fedâ edilip saçıldığı sevgilinin bizzat kendisi değil, onunla ilgili kurulan hayallerdir. Yani, sevgiliyle ilgili kurulan hayaller o kadar değerlidir ki şair, onlar için canını ve kalbini fedâ etmektedir. Bir de sevgilinin kendisi sözkonusu olursa; ona neler yapılmaz ki?.. Bu mesaj da sevgiliye gönderilmektedir.

Şair, “Ey sevgili, ben senin hayallerinle yaşıyorum. Öyle güzel hayallerim var ki seninle; bunlara canımı ve kalbimi fedâ ettim. Ama beni mazurlu gör ki, bunlardan başka verecek şeyim yok.” demektedir. Kaldı ki bir insanın en değerli şeyleri canı ve kalbidir. Bunlar, sevgilinin önüne saçıldıktan sonra, geriye ne kalır ki fedâ edilmeyecek?..

Bu beyitte şair, özür diler gibi görünse de sevgili için yaptıklarını anlatarak, kendini ve aşkını ispat etmektedir.

Ayrıca sevgili uğruna fedâ edilir, ölünür fakat; kalbin fedâ edilmesi, ondan gelecek her türlü eziyet ve sıkıntılara rağmen sevgiliden vazgeçmemek; her ne olursa olsun sevgiliye aşkında sabit ü kadem olmaktır.

7. Şeyhî n’olur ki ‘âlemi ser-tâ-ser arayup

Şâd ol gönül ki bir dil-i bî-gam bulunmadı

“Şeyhî, ‘âlemi ser-tâ-ser arayup n’olur ki; şâd ol gönül ki bir dil-i bî-gam bulunmadı.”

Ser-tâ-ser(f.zf.): baştan başa, hep, bütün.

Şeyhî, dünyayı baştan sona arasan huzur bulamazsın; gerçek mutluluk gamsız bir gönüldür ki o da yoktur.

Bu beyitte mutluluğun tarifi yapılmışsa da bulan olmadığı söylenmektedir. Bu tarife göre mutluluk, gamsız bir gönül ile beraberdir. Fakat o da bulunmamaktadır.

Beyit, bir anlamda Şeyhî’nin kendi kendine serzenişidir. Çünkü hayatına baktığımız zaman, birinci mısrayı söyletecek bir olay yaşadığını görüyoruz. Kendisine

hediye edilen bir tımarı almaya giderken tımarın eski sahipleri tarafından dövülmüştür (İSEN-KURNAZ 1990: 15). Elindekileri kaybedince çok üzülmüştür. Bu gazel veya bu beyit direkt bu olay üzerine yazılmış olmasa dahi, bu olayın etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla dünyanın tamamını isteyen insanı, hırsı yer bitirir. Fakat derd olmayan, gamsız bir gönül mutludur. Çünkü hiçbir şeyin tasasını yaşamamaktadır. Beytin son kelimesi, böyle bir mutluluğa son noktayı koymaktadır: Böyle, gamsız bir gönül yoktur.

“şâd-gam” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

2.2.33. GAZEL 33*

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Didüm bu cân mıdur ya beden didi iksi de
Didüm ki gül midür ya semen didi iksi de
2. Didüm boyuñ nihâl-i sanevber midür ya hod
Bag-ı İremde serv-i çemen didi iksi de
3. Didüm saçuñ sevâdıla zülfüñ girihleri
'Anber midür ya müşg-i Hoten didi iksi de
4. Didüm lebüñ ki âb-ı hayâtı hacil kılur
Mercân mı yâ 'akîk-i Yemen didi iksi de
5. Didüm sadef midür şu agız yâ ho dişlerüñ
Dürrî midür ya dürr-i 'Aden didi iksi de
6. Didüm irişse bir gice Şeyhî visâlüñe
Şükrâne cân gerek mi ya ten didi iksi de

-Şerh-

1. Didüm bu cân mıdur ya beden didi iksi de
Didüm ki gül midür ya semen didi iksi de

“(Sevgiliye) bu cân mıdur ya beden didüm, iksi de didi; didüm ki gül midür ya semen, iksi de didi.”

* age, s. 225.

Sevgiliye sordum ki sen, insan mısın, melek misin? Her ikisiyim dedi. Yine sordum ki sen gül mü yasemin misin? Her ikisi de dedi.

Divan şiirinde karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış gazellere (bunlar dedim-dedi biçiminde, genellikle sorulu-cevaplı konuşmalardır) **Mürâca‘a Gazel** denir (MERMER-ALICI 2006: 95). Bu gazel de **Mürâca‘a Gazel’** e güzel bir örnektir.Şair, sevgiliye güzelliği ile ilgili soru sormakta, sevgili de cevap vermektedir.

Birinci mısradaki bahsedilen cân, insanda yaşamayı sağlayan madde dışı unsurdur (PALA 1995: 105). Dolayısıyla soyuttur, latiftir. Beden de gövde, vücut, cisim, tendir (DEVELLİOĞLU 1996: 77). Burada şairin demek istediği, sevgilinin insan mı, melek veya peri cinsinden latif bir güzel mi olduğudur.Yani, sevgilinin güzelliği karşısında hayrete düşen şair, bu güzelliğin bir insana mı yoksa melek veya periye mi ait olduğu konusunda şüpheye düşmüştür.Çünkü, böyle güzeli hiç görmemiştir.Sevgilinin cevabı ise şairi yanıltmayacak cinstendir: “Hem insan, hem meleğim!” Bu cevap, sevgilinin güzelliğinin farkında oluşunun da ifadesidir.

İkinci mısradaki bahsedilen gül, Divan şiirinde en çok sözü edilen çiçektir. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı münasebeti vardır (PALA 1995: 2008). Yasemin de daha çok rengi, kokusu ve yaprağı dolayısıyla Divan şiirinde anılır ve sevgilinin yanağıyla ilgili olarak gösterilir (PALA 1995: 568).

Sevgilinin güzelliği karşısında hayrete düşen şair, sevgiliye, yanağının gül mü yasemin mi olduğunu sormuş ve “her ikisi de” cevabını almıştır. Şaire verilen cevaplar, şairin merakını giderici değil, hayretini artırıcıdır.Ayrıca gülün rengi kırmızıdır, yasemin ise beyaz renklidir. Dolayısıyla sevgilinin yanağının rengi konusunda şüpheye düşen şair, aynı zamanda bir gerçeği de vurgulamaktadır.Şöyle ki sevgilinin yanağı parlak ve şeffaftır; yani beyazdır.Utanma haliyle kızarır ve gül gibi olur (PALA 1995: 220). Bu yüzden sevgilide her ikisini de görmek mümkündür.

Beyitte kelimelerin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

Sorularla İstifham sanatı yapılmıştır.

2. Didüm boyuñ nihâl-i sanevber midür ya hod

Bag-ı İremde serv-i çemen didi ikisi de

“Boyun nihâl-i sanevber midür ya hod bag-ı İremde serv-i çemen didüm, ikisi de didi.”

Nihâl(f.i.): taze, düzgün fidan, sürgün.

Sanevber(a.i.): 1) çam fıstığı ağacı. 2) çam fıstığı kozalağı. 3) sevgilinin boyu bosu.

Sevgiliye dedim ki sen fidan boylu bir güzel misin yahud cennet bahçesinde naz ve eda ile salına salına yürüyen sevgili misin? İksisi de dedi.

Divan şiirinde sevgilinin boyu ve endamı, ince ve düzgün oluşu nedeniyle nihâle benzetilir (PALA 1995: 430). Sevgilinin boyu daima uzun ve düzgündür (PALA 1995: 94). Şair burada, sevgilinin bir fidan gibi ince ve boylu oluşunu vurgulamaktadır.

Servi de Divan şiirinde en çok sözü edilen ağaç olup yaz-kış yeşil görünütüsüyle güzel görünür ve hafif rüzgarla salınmış sevgilinin yürüyüşünü andırır (PALA 1995: 477-478). Sevgili de servi gibi salınır.Hatta sevgilinin boyu serviden çok daha güzeldir. Aşık bu durumda kendinden geçer (PALA 1995: 94).

Şair bu beyitte, sevgiliye “fidan boylu musun yoksa servi edalı mısın?” diye soruyor gibi gözükse de, sevgilinin boyunun güzelliğini anlatmaktadır.Çünkü bu iki özellik de birbirinin tamamlayıcısı olabilir.Yani, bir olduğunda diğeri olamaz durumu yoktur.Dolayısıyla beyitte sevgilinin fidan gibi ince ve uzun boylu oluşu ve nazlı nazlı, salına salına yürüyüşü vurgulanmaktadır.Zaten sevgili de, şairin sorusuna “her iksi de” diye cevap vermiştir.

İrem, Âd’ın oğlu Şeddâd’ın cennete nazire olarak yaptırdığı meşhur ve gayet güzel bahçedir (ONAY 1996: 282). Şair de sevgiliyi böyle güzel bir bahçenin servisi olarak göstererek güzelliğini anlatmaktadır.

Sorular sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

“ya hod” kelimesi ikinci mısradan da anlamlı olduğundan Sihri Halâl sanatı yapılmıştır.

“nihâl, sanevber, serv” kelimeleriyle uzun ve düzgün görünüşlü ağaçla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Didüm saçun sevâdıla zülfün girihleri

‘Anber midür ya müşg-i Hoten didi iksi de

“*Saçun sevâdıla zülfün girihleri ‘anber midür ya müşg-i Hoten didüm; iksi de didi.’*”

Sevâd(a.i.): 1) karalık, siyahlık, karartı. 2) yazı, karalama. 3)s. Kara, siyah.

Girih(f.i.): düğüm, bağ.

Müşg(f.i.): Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın erkeğinin karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu madde.

'anber(a.s.): 1) güzel koku. 2) güzellerin saçı.

Sevgiliye, kara saçlarıyla saçındaki düğümlerin anber mi Hoten miski midir diye sorunca, ikisi de dedi.

Anber, Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Anber bir ur olup balık tarafından dışa atılır. Bunun için su üzerinde parça parça yüzer vaziyette veya sahile vurmuş olarak bulunur. Divan şairleri anberden, kokusu ve rengi münasebetiyle bahsederler (PALA 1995: 37).

Misk de Çin'in kuzeyi ve Türkistan topraklarında(Hoten) yaşayan bir çeşit ceylanın(yaban keçisi) göbeğindeki urdur ve kurumuş kandan ibaret olan siyah bir maddedir. Hammadde olarak kullanılan bu urdan, şişeler dolusu koku elde etmek mümkünmüş. Divan şiirinde en çok sözü edilen koku ve maddelerden biridir (PALA 1995: 389-390).

Misk, anber ve sevgilinin saçı arasında birçok benzerlik de vardır. Bir kere renkleri siyahtır. Anber ve misk, sevgilinin saçları gibi karadır. Ayrıca beyitte sevgilinin saçı düğüm olarak söylenmektedir. Düğüm, şekil olarak yuvarlaktır. Fakat "girişleri" çoğul bir durum arzettiğinden, sevgilinin saçı örüklüdür. Örükler halka halka yuvarlak görünür. Şair de sevgilinin saçındaki yuvarlaklık ve sevgilinin saçının karalığı nedeniyle anber ve miske benzeterek sevgiliye, "hangisi?" diye sormaktadır. Sevgilinin cevabı da hem anber ve hem misk olduğudur. Aslında bu cevap, onlardan üstün olduğu anlamına da gelmektedir.

Sorular sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

"zülf, anber, müşg, saç" kelimeleriyle saçın kokusuyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Didüm lebüñ ki âb-ı hayâtı hacil kılur

Mercân mı yâ 'akîk-i Yemen didi iksi de

"Lebüñ ki âb-ı hayâtı hacil kılur, akîk-i Yemen ya mercân mı didüm; iksi de didi."

Hacil(a.s.): utanmış, utancından yüzü kızarmış.

'akîk(a.i.): çok kere kırmızı renkte olan bir cins değerli taş.

Sevgiliye, dudakların ölümsüzlük suyunu utandırıyor, Yemen akiği mi yoksa mercan mı dedim; o, her ikisi de dedi.

Âb-ı hayât; ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli sudur. Rivayete göre bu suyu Hızır ile İlyas bulup içmiş ve ölümsüzlüğe ermişlerdir. Sevgilinin dudağında da âb-ı hayât özelliği vardır (PALA 1995: 15). Ancak onu içebilen olmamıştır (PALA 1995: 343).

Hacil, “utancından yüzü kızarmış” anlamına da geldiğinden dudağın kırmızılığı ile mercan ve akikle de bağlantılıdır. Âb-ı hayât, sevgilinin dudağının sonsuzluk bağışlamasıyla güzelliğini görünce utancından kızarmıştır. Bunu şöyle de düşünebiliriz: Âb-ı hayât, sonucunda sudur. Su, renksizdir ve cisimlerin görüntülerini aksettirebilir. Dolayısıyla sevgilinin dudağı ve onun kırmızılığı suda görününce sanki, âb-ı hayâtın utançtan kızardığı düşünülmüştür.

Böyle olunca, sevgilinin dudağının mercan mı ya da akik-i Yemen mi olduğu şair tarafından sorulmuştur. Akik, kırmızı renkte kıymetli bir taştır. Edebiyatta Süheyl yıldızının tesiri ile ren kazanan akik, bu yıldızın en parlak görüldüğü Yemen’de çıkarılmıştır. Dudak, renk bakımından akike benzer. O, içinde inciler(dişler) saklayan saf akikten bir kutucuktur (PALA 1995: 28). Mercan da Divan şiirinde sevgilinin dudağının benzetildiği bir maddedir (PALA 1995: 368). Rengi de kırmızıdır.

Sevgili, şairin sorusuna “her ikisi de” diye cevap vererek benzetilen güzel ve değerli şeylerin hepsini kendinde topladığını vurgulamaktadır.

“leb, mercân, ‘akîk” kelimeleriyle dudakla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.
Soru sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

5. Didüm sade f midür şu agız yâ ho dişlerüñ

Dürrî midür ya dürr-i ‘Aden didi ikisi de

“Şu agız sade f midür ya ho dişlerüñ dürr-i Aden ya dürrî midür didüm; ikisi de didi.”

Sade f(a.i.): sade f, inci kabuğu.

Dürrî(a.s.): inci gibi parlayan, parlak, parıltılı (çok zaman ‘yıldız’ hakkında kullanılır)

Sade f, inci yapan hayvandır. Bu hayvan daha çok Hind ve Çin denizlerinde bulunmuş. Deniz kaplumbağasına benzeyen bir çeşit istiridyedir. Nisan ayında denizin yüzüne veya sahile çıkarak ağzını açar ve yağmur tanesini yutar. İşte bu yağmur

tanesi daha sonra inciye dönüşürmüş (PALA 1995: 459). Bu yüzden sevgilinin ağzına benzetilmiştir. Ağız da içinde inci gibi dişler saklamaktadır.

İnci, Divan edebiyatında sevgilinin dişleri yerine kullanılır. Denizde sadef içinde oluşması, iriliği, parlaklığı en çok kullanılan özellikleridir. İnci, sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Yukarıda bahsedildiği gibi, yağmuru yutan sadef, yağmur tanesinden ızdırıp duyunca bir sıvı salgılamış. Bu sıvılar üst üste yapışarak inciyi oluşturmuş. Eskiden en güzel inciler Güney Arabistan'da Kızıldeniz'e bitişik bir sahil şehri olan Aden'de çıkarılmış (PALA 1995: 155). Dürrî de parlak ve parıltılı anlamıyla "yıldız" olarak da kullanılmıştır.

Dolayısıyla şair, ikinci mısradaki sevgilinin dişlerinin Aden incisi mi yoksa bir yıldız mı olduğuna karar verememiştir. Sevgili de her ikisi olduğunu söyleyerek, dişlerinin hem çok parlak hem de Aden incisi gibi güzel olduğunu vurgulamıştır.

"sade, dürrî, dürr-i Aden" kelimeleriyle inciyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Soru sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

"dişlerün" ikinci mısradaki da anlamlı olduğundan Sihri Halâl sanatı yapılmıştır.

6. Didüm irişse bir gece Şeyhî visâlûne

Şükrâne cân gerek mi ya ten didi ikisi de

"Şeyhî bir gece visâlûne irişse, şükrâne ten ya cân gerek mi didüm, ikisi de didi."

Şeyhî, sevgiliye bir gece kavuşsa teşekkür etmek için bedeni mi canı mı gerekir diye sorunca, sevgili 'ikisi de' demiştir.

Şeyhî, sevgilinin güzellikleri (boyu, endamı, saçı, dudağı, ağzı, dişleri) karşısında, ona kavuşmak istemektedir. Çünkü bu güzellikleri gördükten sonra, başka hiçbir şey tad ve zevk vermez. Bu yüzden şair de kavuşmaya can atmaktadır. İkinci mısradaki da, sevgiliden kavuşmanın karşılığını sormaktadır.

Şeyhî, bir geceliğine sevgiliden murâdını alması halinde canını mı bedenini mi şükür olarak sunacağını sorduğunda, "ikisini de" cevabını almıştır. Tabiatıyla bu, henüz gerçekleşmemiş bir istektir. Sevgilinin cevabı da hem gerçekleşebileceği hem de gerçekleşmeyeceği yönündedir. Çünkü istediği şeyler, aşık da mevcuttur ve o da seve seve vermeye hazırdır. Gerçekleşmemesi ise şairin sorduğu "hangisi?" sorusuna, "ikisi de" cevabını vermesinde gizlidir.

Yalnız, aşğın sunacağı teşekkür için gerekli olan can ve beden “visâl”den sonradır.Bu yüzden sevgilinin de olumlu baktığını düşünebiliriz.

Soru sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

2.2.34. GAZEL 34*

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

1. Ne haber viridi sabâ zülf-i perîşânuñ için
Ki benefşe kara yaslu görünür anuñ için
2. Neyiçün baş açar u el götürür serv ü çenâr
Ki du‘â eyleyeler kadd-i hırâmânuñ için
3. Gün yüzüñi göricek rûşen olur zulmânı
Her ne vech ider isem şol meh-i tâbânuñ için
4. Gerçi layık degülem lutfuña iy kân-ı kerem
Hasenâtuñ günidür hayr idegör cânuñ için
5. Kaşlaruñ yayını ‘îd ayı gibi gözledüğüm
Bu ki cânum siperi terk olan kurbânuñ için
6. Lâle hâk itdi yüzün gül yanaguñ reşkinden
Gonçe çâk itdi kabâ la‘l-i dür-efşânuñ için
7. Dür ü cevher saçılır nâzük ü ter söz yazılır
Şeyhî inşâ kılıcak şol leb ü dendânuñ için

-Şerh-

* age, s. 203.

1. Ne haber viridi sabâ zülf-i perîşânuñ için
Ki benefşe kara yaslu görünür anuñ için

“Sabâ zülf-i perîşânuñ için ne haber viridi ki benefşe anuñ için kara yaslu görünür.”

Sabah rüzgarı dağınık saçların için öyle bir haber getirdi ki menekşe bu yüzden karalar giymiştir.

Divan şiirinde sevgilinin zülfü şekil yönünden birçok sıfat almıştır ki bunların en önemlisi “perîşân” yani dağınık olmasıdır. Nedeni de saçın büküm büküm oluşudur (PALAa 1998: 108). Çünkü sevgilinin zülüfleri dağınık olduğu zaman daha güzel ve çekicidir (PALAa 1998: 78).

Menekşe de Divan şiirinde kokusu, boyu, rengi, boyunun eğriliği ve şekil yapısıyla anılmıştır. Baharın ve çemenin en belirgin unsurlarından biridir. Demet demet olup pazarda satılması haliyle saç’ı andırır. Yine koku yönünden miske benzer (PALA 1995: 367).

Sabâ rüzgarı gündoğusundan esen hafif rüzgardır (ONAN 1940: 33). Eserek sevgilinin saçlarını dağıtır ve kokusu her yöne yayılır (İPEKTEN 1997: 177). Bu yüzden sevgilinin saçlarından ve kokusundan haber vermektedir. Çünkü sevgilinin saçlarına ulaşmak, onları okşamak, koklamak Divan şiirinde hiç mümkün değildir. Ancak sabâ yeli ona ulaşabilir ve kokusunu getirebilir (PALAa 1998: 118).

Menekşenin kara yaslı olmasının iki sebebi vardır: Birincisi, sevgilinin saçlarının dağınıklığının grüntüsü menekşe demetinden daha güzeldir. Menekşe aslında mor renkli bir çiçektir. Sabâ rüzgarı bu haberi getirince menekşe karalar bağlamıştır, yas tutmuştur (EREN-GÖZAYDIN 1988 c.II :790). Karalar bağlamasının sevgilinin kara saçlarıyla da ilgisi vardır.

İkincisi de koku yönünden menekşe, karalar bağlamıştır. Çünkü koku yönünden miske benzemesi, sevgilinin de saçlarının misk kokması dolayısıyladır. Sabâ rüzgarı, sevgilinin saçlarını dağıtınca ortaya o saçların miskten güzel kokusu da çıkmıştır. Bu haber menekşeye ulaştığında, yas tutmuştur. Çünkü sevgilinin saçlarını kıskanmaktadır.

Soru sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

“zülf, kara, perîşan” kelimeleriyle sevgilinin saçıyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Neyiçün baş açar u el götürür serv ü çenâr

Ki du‘â eyleyeler kadd-i hırâmânuñ için

“Serv ü çenâr neyiçün baş açar u el götürür ki kadd-i hırâmânuñ için du‘â eyleyeler”

Servi ve çınar, sevgilinin nazlı yürüyen boyuna dua etmek için yukarı bakıp yükselmektedir.

Sevgilinin boyu daima uzun ve düzgündür.Bu yüzden servi ve çınara benzetilir. Çünkü servi, rüzgarla bir o yana, bir bu yana sallandığından, sevgilinin yürüyüşüne benzer. Onun endamlı yürüyüşü servinin salınışını hatırlatır.Çınar da yüksek bir ağaçtır ve sevgilinin boyunun uzunluğunu vurgulamaktadır.

Birinci mısradaki bahsedilen “baş açma” serviye ait bir özelliktir ki uzunluğunu belirtmektedir.Uzaktan bakıldığında servi, elif gibi dümdüz ve uzun görünür. Bu yüzden beyitte “baş açma” dua için başını yukarı kaldırma anlamıyla kullanılmıştır. “El götürmez” de çınara ait bir özelliktir ki dua için ellerini iki yana biraz açmayı ifade eder. Çünkü çınar, yüksek olduğu kadar dallı, budaklı geniş bir ağaçtır.Biraz uzaktan bakıldığında sanki ellerini açmış gibi dallarının uzandığı görülür.Bu yüzden servi ve çınarın sevgilinin boyu için dua ettiği söylenmiştir.

Servi ve çınarı, sevgilinin endamlı boyu ve yürüyüşü için dua etmesi, kendilerinden çok güzel özelliklere sahip olduğu için, Allah’tan devamını istemeleridir. Yani, “Allah’ım, şu salına salına yürüyen güzelin boyuna ve endamına zeval verme, daim eyle.” demeleridir.

Ayrıca, çınarın dallı budaklı ve geniş bir ağaç ve servinin de uzun oluşuna dua etmek için başını kaldırıp ellerini açmak gibi güzel bir sebep gösterilerek Hüsn-i Talil sanatı yapılmıştır.

Soru sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

3. Gün yüzüñi göricek rûşen olur zulmânı

Her ne vech ider isem şol meh-i tâbânuñ için

“Gün yüzüñi göricek zulmânı rûşen olur, her ne vech ider isem şol meh-i tâbânuñ için(dür).”

Rûşen(f.s.): 1) aydın, parlak. 2) belli, meydanda.

Zulmânı(a.s.): karanlıkla ilgili, karanlık olan.

Vech(a.i.): 1) yüz, surat, çehre. 2) üst, satır, düz, yüz. 3) ön, alın. 4) üslup, tarz. 5) sebep, vesile. 6) vasıta.

Tâbân(f.s.): ışık, parlak.

Gün yüzünü görünce karanlık aydınlanır, bu yüzden hangi yüze bakarsam bakayım, senin parlak yüzünü bulmak içindir.

Sevgilinin ay yüzlü oluşu yüzün aydınlık ve parlaklığındandır. Ay ışığı nurdur. Bu bakımdan sevgilinin yüzü nurludur. Yüz bazen de (birinci mısradaki olduğu gibi) güneştir, gündür, sabahtır ve ışıktır; bütün teşbihlerde parlaklık ön plandadır (PALA 1995: 143).

Birinci mısradaki şu söylenmektedir: Güneş gibi yüzü, bütün karanlıkları aydınlatmaktadır. Bütün karanlıklardır, çünkü buradaki “zulmânî” karanlıkla ilgili anlamıyla hepsini kapsar. Yani karanlık olan gece, karanlık veya kararmış olan kalp, ruh vb. hepsi aydınlanır. Çünkü sevgilinin olmadığı her yer karanlık ya da onu göremediği için aşığın her anı karanlıktır. Aşık, sevgiliyi görmeyince dünyası, kalbi, ruhu kararır, fakat onu görünce her yer, kalbi, ruhu aydınlanır.

İkinci mısradaki da aşık, “Her nereye baksam, seni görmek içindir” demektedir. Aslından parlak olan ay, yani dolunay bellidir fakat, gece olunca ortaya çıkar, gündüz değil... Burada da sanki, sevgiliyi görmek için çok sıkıntı çekilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü gece ve karanlık, sıkıntı ve eziyetle bağlantılıdır.

“gün-zulmânî” sözcükleri arasında Tezat sanatı vardır.

“rûşen, gün, meh” kelimeleriyle parlaklıkla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Gerçi layık degülem lutfuña iy kân-ı kerem

Hasenâtuñ günidür hayr idegör cânuñ için

“İy kân-ı kerem gerçi lutfuna lâyük degülem, hasenâtuñ günidür cânuñ için hayr idegör.”

Kân(f.i.): 1) maden orağı, maden kuyusu. 2) bir şeyin menbaı, kaynağı.

Kerem(a.i.): 1) asalet, asillik, soyluluk. 2) cömertlik, el açıklığı, bahşiş.

Lutf(a.i.): 1) hoşluk, güzellik. 2) iyi muamele, iyilik.

Hasenât(a.i.): iyilikler, iyi haller, iyi işler, hayırlı işler.

Ey cömertlik kaynağı olan sevgili, ben senin iyiliğine layık değilsem de hayırlı işler yapma zamanı olduğu için canını seversen bana güzel davran.

Sevgilinin “kân” yani kaynak olması, güzellikleri sebebiyledir. O, güzellik kaynağıdır, güzellik madenidir. Gözleri, dişleri, ağzı, alnı, yüzü, kirpikleri, saçları, burnu, boyu vs. her yeriyle güzelliğin kaynağıdır. Dolayısıyla aşık da sevgiliden hayır-hasenat yapması yoluyla kendisine güzel davranmasını, iyilik yapmasını, konuşmasını, bakmasını vb. istemektedir.

Hasenatın günü olması, dünyada olmak, dünyada yaşamakla ilgilidir. Çünkü hayır ve hasenat dünyada, yaşarken yapılır; öldükten sonra da yapılanların hesabı verilir. Dolayısıyla öldükten sonra hasenat yapılamaz. Bu yüzden şair, “dünyadayken hasenat yap da sevabını artır” diyerek sahip olduğu zenginliklerden kendisine lutfetmesini istemektedir. Nitekim ölümün insanı ne zaman bulacağı da belli değildir. Bu yüzden acele edilmesi gerekir.

“cânın için” demesi de yaptığı iyiliklerin karşılığını yine, öldükten sonra kendisinin alacağı ve bu sevaplarla güzelliklere kavuşacağı içindir. Yani şair, bir anlamda, “kendini seviyorsan, canını düşünüyorsan dünyadayken, sahip olduğun zenginliklerden cömertçe ver ki kurtulasın” demektedir.

“kerem, hasenât, hayr, lutf” kelimeleriyle iyilikle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Kaşlaruñ yayını ‘îd ayı gibi gözledüğüm

Bu ki cânum siperi terk olan kurbânuñ için

“Kaşlaruñ yayını ‘îd ayı gibi gözledüğüm bu ki cânum siperi, kurbânuñ için terk ola.”

Ey kaşlarının gerilişini bayram ayı gibi beklediğim sevgili, canımı kurban olsun diye terk ediyorum.

Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Hilale benzer ve bu haliyle bayram hilalini gösterir. Çünkü sevgilinin hilal kaşı görününce aşıklar arasında bayram (ıyd) başlar. Ramazan ayının ve bayramın hilalinin görünmesi ve başlaması ile kaş arasında münasebet vardır. Kurban bayramı da hilalin görünmesiyle başladığı için kaş ile kurban arasında ilgi kurulur (PALA 1995: 159-160).

Kaşların yay olması, sevgilinin öfkelenmesi ile ortaya çıkan bir durumdur. Lakin önemli bir özelliği de sevgilinin aşıkla ilgilenmesidir. Bu ilgi her ne kadar öfke, kızgınlık içerse de aşık için önemli olan sevgilinin ilgi ve alakasıdır. Dolayısıyla aşık, sevgilinin hilal gibi olan, eğri şekil almış kaşlarını gözler durur. Çünkü, kötü muamele

de olsa kendisiyle alakadar olacaktır. Bu yüzden, eğri kaşları görmek için, kurban olur, kendini feda eder.

Kaşın yay olması durumunda aşık, kurban veya av olmaya hazırdır (PALA 1995: 160). Sevgilinin avlayacağı şanslı biri olarak kendini kurban etmeye dünden razıdır. Çünkü sonunda sevgili ile olmak vardır, baş başa kalmak vardır.

Şairin, sevgilinin kaşlarının yayını gözlemesi, bayramların hilalin görünmesiyle başlaması geleneğinden dolayısıdır. Bunun için sevgilinin hilal kaşlarının görünmesi, aşığın bayramının başlaması demektir. Oruçlu kişinin bayram hilalini gözlemesi ile aşığın sevgilinin kaşını gözlemesi arasında fazla fark yoktur (PALA 1995: 58).

“ ‘îd, kurban, ay, kaş” kelimeleriyle bayramla ilgili kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Lâle hâk itdi yüzün gül yanaguñ reşkinden

Gonçe çâk itdi kabâ la‘l-i dür-efşânuñ için

“Lâle gül yanaguñ reşkinden yüzün hâ itdi, gonçe lâ‘l-i dür-efşânuñ için kabâ çâk itdi.”

Kabâ(a.i.): üste giyilen elbise, cübbe, kaftan.

Reşk(f.i.): 1) kıskanma, hased günü. 2)s. Kıskanılmış.

Efşân(f.s.): saçan, serpen, dağıtan.

Çâk(f.i.): 1) yarık, yırtık. 2) yırtmaç.

Lale, sevgilinin gül gibi yanağını kıskandığından yüzünü toprağa döndü, gonca da inciler saçan kırmızı dudaklarını kıskandığından üstündeki kaftanını yırttı.

Divan şiirinde kırmızı rengi ile sevgilinin yanağı laleye benzetilir. Lalenin ortasındaki siyahlık, sevgilinin yanaklarına özenme ve onu kıskanma dolayısıyla olmuştur. Ayrıca sevgilinin yanağının laleden daha kırmızı olması, lalenin kıskanmasının da sebebidir (PALA 1995: 342).

Yanak hakkında söylenen özelliklerin başında rengi gelir. Renk bakımından güle benzer (PALA 1995: 220).

Lalenin yüzünü hâk etmesi, yüzünü toprağa dönmesidir. Lale, şekil itibariyle kadehe benzer (PALA 1995: 342) ve başı yukarıya dönüktür doğal olarak. Fakat sevgilinin kıpkırmızı yanağı karşısında kıskançlık gösterdiğinden yüzünü toprağa dönmek zorunda kalmıştır.

Ayrıca kıskançlık sonucu da oluşan renk kırmızıdır. Dolayısıyla beyitte kıskanmış olarak gösterilmesi, renginin kırmızılığındandır. Böylelikle renginin kırmızılığı, kıskançlığından oldu denilerek Hüsni Talil sanatı yapılmıştır.

Gonca da açılmamış çiçek olup çoğunlukla gül için kullanılır (PALA 1995: 204). Lâ'î-i dür-efşân da inci saçan, yani arasından inci gibi dişler görünen dudaktır. Esasen kıymetli ve kırmızı bir taş olan lâ'î, şiirde mecaz olarak dudak manasıyla kullanıldığı gibi, onun yanındaki dür kelimesi de, aynı şekilde diş manasına gelir (ONAN 1940: 83).

Gonca ve tomurcuk olan gülün açılışının sebebi olarak, sevgilinin inciler saçan kırmızı dudakları gösterilmiş ve Hüsni Talil sanatı yapılmıştır.

“lâle, gül, gonca” kelimeleriyle çiçeklerle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“lale” ve “gonca” kişileştirilerek Teşhis sanatı yapılmıştır.

7. Dür ü cevher saçılır nâzük ü ter söz yazılır

Şeyhî inşâ kılıcak şol leb ü dendânuñ için

“Şeyhî şol leb ü dendânuñ için inşâ kılıcak dür ü cevher saçılır nâzük ü ter söz yazılır.”

Cevher(a.i.): 1) maya, öz. 2) elmas, değerli taş.

Nâzük(f.s.): 1) ince. 2) terbiyeli, saygılı. 3) güzel, zarif.

Ter(f.s.): 1) yaş, ıslak. 2) taze.

İnşâ(a.i.): 1) yapma, yapılma, meydana getirme. 2) kaleme alma. 3) nesir, yazı. 4) mektup yazma.

Şeyhî'nin sevgilinin dudağı ve dişleri için yazdıklarından inci ve elmas saçılır. Bunun yanında yazılanlar da ince ve orjinaldir.

Diş, Divan edebiyatında sevgilinin güzellik unsurlarındandır. Daima inciye benzetilir. Beyazlığı, güzelliği ve parlaklığı nedeniyle inciyi andırır (PALA 1995: 136). Bu yüzden şair, sevgilinin dişleriyle ilgili bir yazı yazdığında inci saçılır etrafa. Aynı zamanda o yazı parlak olur.

Leb ile cevher arasında da bir ilişki vardır. Nitekim can bir cevher telakki edilir. Ancak o zaman dudakla ilgili olur. Çünkü menbaı orasıdır. Ayrıca sevgilinin dudağı can bağışlar (PALA 1995: 112).

Böylelikle; şair, sevgilinin dişlerinden bahsedecek olsa inciler saçılır, dudağından bahsedecek olsa elmaslar dökülür.Çünkü sevgilinin güzelliklerinden her biri doruk noktadadır ve bahsedildiği her şeye değer katar.

Şairin yazdığı yazının orijinal olması sevgilinin dudak ve dişleriyle ilgilidir. Şöyle ki, dudak görünmeyecek kadar küçüktür, hatta hiç görünmeyebilir, hayaldir (PALA 1995:345).Dolayısıyla diş de dudağın açılmasıyla ilgili olduğundan anında görülmesi imkansızdır.Hal böyle olunca görülmemiş şeylerle ilgili bir yazı da elbette orijinal olacaktır. Çünkü daha önce hiç kimse görmediğinden onlar üzerine bir şey yazılmamıştır. Şairin yazdıkları bu yüzden orjinaldir.Bu da “nâzük” bir yazı ve fikir olacaktır.

“söz, yazılır, inşâ kılıcak, nâzük” kelimeleriyle yazıyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

GAZEL 35***Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün**

1. Tâli‘üm yapıdıise ni‘met ü râhat kapusın
Yârumuz şükr ki açar mihnet ü zahmet kapusın
2. Dost yolında olur devlet işiginde mukîm
Her kime feth ideler baht u sa‘âdet kapusın
3. Nazar-ı lutfi gözet manzara-i rahmetden
N’ola bagladuñ ise hıdmet ü tâ‘at kapusın
4. Kanı bir ehl-i fütüvvet ki kerem bâbından
Göstere meykede küncinde mürüvvet kapusın
5. ‘İzzet ol gûşe-nişînüñ ki bulup ‘uzlet evin
Kodı vü açdı cihân milkini himmet kapusın
6. N’ola iy pîr-i mugân açasın irşâd kılup
Bu harâbât makâmında kerâmet kapusın

-Şerh-

1. Tâli‘üm yapıdıise ni‘met ü râhat kapusın
Yârumuz şükr ki açar mihnet ü zahmet kapusın

“Tâli‘üm ni‘met ü râhat kapusın yapıdıise yârumuz şükr ki mihnet ü zahmet kapusın açar.”

* age, 204.

Tâli‘(a.i.): 1) talih, kısmet. 2) doğan.

Kısmetim bana rahat bir kapı hazırladıysa eğer, yâr da bize şükür ki sıkıntı ve eziyet kapısını açar.

Beyitte sevgilinin eziyet ve sıkıntılarının nimet ve rahata ulaştırması sebep-sonuç dairesi içerisinde söylenmiştir ki sebep, kader ve kısmetin rahat kapısını açması, sonuç da sevgilinin eziyet ve sıkıntılarıdır. Normalde sevgilinin eziyet ve sıkıntılara katlanılarak onun nimetlerine erişilmesi gerekirken, şair, “kaderimde rahat ve güzellik varsa, sevgili bana sıkıntı ve eziyet verir.” demektedir. Aslında bu, sevgilinin yaptığı zulümlere getirilen farklı bir bakış açısıdır ki dini yönüyle değerlendirildiğinde çok da yerindedir.

Nitekim Ebu Hureyre(r.a.) den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) buyuruyor ki: “Mü’min erkek ve kadının; kendisine, çocuğuna ve malına devamlı olarak bela(ve musibet) iner de, (böylece) günahsız olarak Allah’a kavuşur.” (NEVEVÎ 1993 : 184). Dolayısıyla kişiye gelen musibet, eziyet ve sıkıntılar, kişinin kurtulmasına ve cennete girmesine, nimetlere erişmesine sebeptir. Yine bir hadiste, “Kişinin Allah indinde öyle derecesi bulunur ki ona ameliyle ulaşamaz. Fakat vücudu bir musibete maruz kalır. Bununla o dereceye ulaşır.” (SEMERKANDÎ 1987 : 264). buyurulmaktadır.

Nimet ve rahatın, talihe bağlanması da kader inancının bir gereğidir. Nitekim Allah’ın ezeli hükmü olup levh-i mahfuzda [Allah’ın kudretiyle olacak şeylerin üzerinde yazılı bulunduğu levha (PALA 1995:346)] yazılı olanların vücut bulmadan evvelki haline kader, ortaya çıkmasına da kaza denir. Kader imanın şartlarından biridir (PALA 1995: 300). Şair de bu iman gereği olarak bela ve musibetleri istemektedir ki nimet ve rahata erişebilsin.

“rahat-zahmet” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

2. Dost yolında olur devlet işiginde mukîm

Her kime feth ideler baht u sa’âdet kapusın

“Devlet, dost yolında olur; işiginde mukîm her kime baht u sa’âdet kapusın feth ider.”

Mukîm(a.s.): ikamet eden, oturan.

Devlet(a.i.): 1) siyasi topluluk. 2) büyük saadet, zenginlik. 3) baht, talih. 4) büyük rütbe, mevki.

Dost, tasavvufî anlamıyla hakiki sevgili olan Allah'tır (DEVELLİOĞLU 1996: 190). Şair de asıl büyük zenginliğin Allah'ın yolunda olmakla elde edileceğini söylemektedir. Kim ki Allah'ın kapısında oturur beklerse, ona mutluluk ve nimet kapısının açılacağını belirtmektedir.

Nitekim bazı ayet-i kerimelerde bu vurgulanmaktadır: “De ki: ‘Allah’ın lutfuyla, rahmetiyle; yalnızca O’nunla sevinç duyun! O, onların toplayıp durduklarından hayırlıdır!” (10/58), “İnsanlara, kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, cins atlar, davarlar, ekinler gibi zevklerin sevgisi çekici hale getirildi. Fakat bunlar, dünya hayatının geçici nimetleridir.Oysa Allah, akibet güzelliği, O’nun yanındadır.” (3/14). Evet; büyük mutluluk, zenginlik, baht, büyük rütbe, mevki... ‘devlet’ adına ne varsa, Allah’ın kapısında olanlar için açılır. Bu kapı, mutluluğun kapısıdır ki bu mutluluk, ebedîdir.

Şair, Allah’ın yolunun dışında mutluluğun kapısının açılmayacağını da vurgulamaktadır.Yine bu, Kur’an’da şöyle ifade edilmektedir: “Evet, Allah’ın zikriyle kalpler yatıştır.” (13/28) Yani, Allah’a ibadet etmeyen, O’nu anmayan, O’nun yolunda olmayanların ‘devlet’e erişemeyeceklerini anlatmaktadır.

“baht, sa’âdet, devlet” kelimeleriyle mutlulukla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“ışığında mukîm” kelimeleriyle ikinci mısrada da anlamlı olduğundan Sihri-Halâl sanatı yapılmıştır.

3. Nazar-ı lutfi gözet manzara-i rahmetden

N’ola bağladuñ ise hıdmet ü tâ’at kapusın

“Hıdmet ü tâ’at kapusın bağladuñ ise n’ola, (sen de) manzara-i rahmetden nazar-ı lutfi gözet.”

Hizmet ve ibadet kapısı, bir müslüman için asla kapanmaz; kaldı ki bu, diğer insanlar için de geçerlidir.Öyle ise, hizmet ve ibadetin yapılamaması, ancak ölümle ortaya çıkacaktır. Çünkü ölümden sonra ibadet, hizmet ve benzeri şeyler insanın üzerinden kaldırılmış; hesap vakti gelmiştir. Dünyada yapılanların hesabının verileceği vakittir.

Şair de bu yüzden, öldükten sonra Allah’ın rahmetini ummaktadır. Nitekim Peygamberimizin buyurduğu bir hadis-i şerifte: “Şanı yüce olan Allah’ın yüz rahmeti vardır. Bunlardan bir tanesini dünyada varlıklara vermiştir. Bu bir rahmet onlara,

ecellerine kadar yeter. Allah, kıyamet günü bu bir rahmeti alıp diğer doksan dokuz rahmete ekleyecek, dostları ve kendisine itaat edenler için onu yüze tamamlayacaktır.” (SEMERKANDÎ 1987: 94). Dolayısıyla şair de rahmet penceresinden lutuf bakışıyla bakmak gerektiğini söylemektedir.

4. Kanı bir ehl-i fütüvvet ki kerem bâbından

Göstere meykede küncinde mürüvvet kapusın

“Bir ehl-i fütüvvet kanı ki meykede küncinde kerem bâbından mürüvvet kapusın göstere.”

Fütüvvet(a.i.): 1) soy temizliği. 2) mertlik, yiğitlik, delikanlılık. 3) cömertlik, el açıklığı. 4) eski esnaf teşkilatı.

Kerem(a.i.): 1) asalet, asillik, soyluluk. 2) cömertlik, el açıklığı, lütuf, bağış.

Meykede(f.b.i.): şarap, içki içilen ve satılan yer.

Mürüvvet(a.i.): 1) mertlik, yiğitlik. 2) cömertlik, iyilikseverlik.

Künc(f.i.): 1) köşe bucak. 2) ev altı bodrumu.

Meykede veya meyhane; dostların sohbet meclisi anlamına geldiği gibi kulun aşk ve şevkle Rabbine münâcât yeri, kamil mürşidin kalbi anlamına da gelmektedir (ULUDAĞ 2005: 248). Fütüvvet de; fedakarlık, insanlık, herhangi bir karşılık beklemeden başkalarına yardım ve iyilik etmek, başkalarını kendinden daha önemli ve daha saygıdeğer olarak görmek anlamlarına gelir (ULUDAĞ 2005: 140). Mürüvvet ise; dostların kusurlarını görmezden gelmek, kişinin hal ve hareketlerini en iyi ve en güzel seviyede tutması, Allah için yapılan işleri çok görmemek anlamlarına gelmektedir (ULUDAĞ 2005: 264).

Bu şekilde beyite baktığımızda, şairin, insanlara hizmet eden, güzel ahlaklı bir insanın kendisine yol göstermesini istediğini gördüğümüz gibi böyle insanların kalmadığını da vurgulamaktadır. Dostların meclisinde, hiçbir karşılık beklemeden iyilik yapan, cömert, eli açık, yaptıklarını büyütmeyen insanların kalmadığını göstermesi, dünyadan ve zamandan şikayet olarak yorumlanabilir.

Bunun yanında, fütüvvet sahibi bir kişiden mürüvvet kapısını göstermesini istemesi ve bunu da bir köşede beklemesi, kendisinin güzel ahlaklı insanlardan olmak istediğinin bir göstergesidir. Aynı zamanda mürüvvetin köşede, tenhada bulunabilecek nadir ve değerli şeylerden olduğu vurgulanmaktadır.

“kani” kelimesiyle soru sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

“fütüvvet, mürüvvet, kerem” kelimeleriyle cömertlikle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. ‘İzzet ol gûşe-nişînüñ ki bulup ‘uzlet evin

Kodı vü açdı cihân milkini himmet kapusın

“ ‘İzzet ol gûşe-nişînüñ ki ‘uzlet evin bulup cihân milkini kodı vü himmet kapusın açdı.’ ”

‘izzet(a.i.): 1) değer, kıymet; yücelik, ululuk. 2) kuvvet, kudret. 3) hürmet, saygı; ikram.

Gûşe-nişîn(f.b.s.): köşeye çekilen, insanlardan uzaklaşan.

‘uzlet(a.i.): yalnızlık köşesine çekilme, bir yana çekilip kendi kendine tenhada yaşama.

Milk(a.i.): 1) birinin tasarrufu altında bulunan şey; ev, dükkan gibi gelir getiren mal. 2) bir devletin ülkesi.

Himmet(a.i.): 1) gayret, emek, çalışma, çabalama. 2) yüksek irade. 3) ermiş kimsenin tesiri.

Uzlet, halka karışmamak, onlardan ayrı yaşamak, inzivaya çekilmektir. Tasavvufî olarak ise günaha girmemek, daha çok ve daha ihlaslı ibadet etmek için toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek olduğu gibi mutasavvıfların uzletten maksatları, itiyaktan fazla toplumda kalmamak, laklakiyatla zaman geçirmemek, boş zamanlarda bir köşeye çekilerek ibadet ve tefekkürle zamanı değerlendirmektir (ULUDAĞ 2005: 364-365):

‘gûşe-nişîn’ kelimesi uzletin anlamını tamamlamaktadır. Şair, beyitte, gûşe-nişîn eyleyerek insanlardan uzaklaşıp bir köşeye çekilenlerin bir yücelik ve ululuk elde ettiklerini söylemektedir ki bu insanların dünyanın malını ve mülkünü terkederek, ermiş kişilerin maksadı hasıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevi gücünden (ULUDAĞ 2005: 170) feyzlendiklerini vurgulamaktadır.

Beyitte, bir köşeye çekilip insanlardan uzaklaşmanın faziletinden bahsedilmektedir.Şaire göre, yücelik ve hürmet böyle elde edilir. Yani insan, dünyanın malını terketmeli ve bir köşeye çekilmeli ki erenlerin himmetine nail olsun ve izzet bulsun.

Beyit, bir yönüyle bize Şeyhî'nin başından geçen ve Harâbât'ı yazdıran olayı da hatırlatmaktadır.Şeyhî, kendisine ödül olarak verilen tımarı almaya giderken eski sahipleri tarafından dövülmüştür.Neredeyse hem canından hem malından olmuştur. Bu yüzden şairin dünya malına meyli kötülediği söylenebilir.

“ev, kapusın, açdı” kelimeleriyle evle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. N'ola iy pîr-i mugân açasın irşâd kılup

Bu harâbât makâmında kerâmet kapusın

“İy pîr-i mugân, n'ola irşâd kılup bu harâbât makâmında kerâmet kapusın açasın.”

Pîr-i mugân(f.s.): meyhaneci.

İrşâd(a.i.): 1) doğru yolu gösterme, uyarma. 2) tas. İrfan sahibi birinin bir kimseye tarikâtı ve Allah yolunu göstermesi.

Harâbât(f.s.): 1) harabeler, viraneler. 2)meyhaneler.

Kerâmet(a.i.): 1) kerem, bağış. 2) ikram, ağırlama. 3) velilerin lüzumu anında gösterdikleri fevkalade hal. 4) ermişcesine yapılan hal, hareket, iş.

Pîr-i mugân, tasavvufta aşk şarabını sunan hakiki ve kâmil mürşiddir (ULUDAĞ 2005: 286). Harâbât da tekke ve gönül anlamına gelir (ULUDAĞ 2005: 158). Şair, mürşid-i kamilden kendisini irşad etmesini istemektedir. “harâbât makâmı” ile kastedilen şairin kendisidir.Şair, kendisini yıkık dökük bir yer olarak nitelemekte ve mürşid-i kamilden irşad etmesini, mamur hale getirmesini istemektedir.

Harâbât'ın meyhane ve pîr-i mugân'ın da meyhaneci olması, meyhanecinin meyhaneyi işletmesi, düzeltmesi ve şarap dağıtmasıyla ilgilidir.Dolayısıyla harap durumundaki şaire, aşk şarabını da mürşid sunacaktır.

İkinci mısradaki şair, irşad olmasını kerâmetle alakalandırmıştır.Bu, hem mürşide yönelik hem de şaire yöneliktir. Kerâmet, lüzumu anında gösterilen fevkaladeliktir ki şair, ancak bir kerâmetle düzelebileceğini vurgulamaktadır. Bu da onun durumunun kötülüğünün derecesini göstermesi bakımından önemlidir.

‘Kerâmet’ yapılan ikramlar anlamıyla değerlendirilirse şairin yıkık dökük gönlünün sunulan aşk şarabı ikramıyla mamur olacağı manasına gelir.Dolayısıyla şair, harap gönlü için ikram istemektedir.

Pîr-i mugân, harbât, kerâmet kelimeleriyle meyhaneyle ilgili Tenâsüp sanatı, “iy” kelimesiyle de Nidâ sanatı yapılmıştır.

2.2.36. GAZEL 36*

Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün

1. Yile vardı gül ü lâle nigâruñ hadd ü rûyından
Yire düşdi ser-i tûbî utanup serv boyından
2. Cihânda kâl u kîl eyler ne kim bârîk-bîn varsa
Dirilüp fark idemezler bilini zülfi mûyından
3. Yakar gamgîn olup bagrın Hoten’de dem-be-dem âhû
Haber işideli cânâ saçuñuñ çîni bûyından
4. Rakîbi it gibi ürür nigâruñ her yaña her dem
Çü ney zâr ile ‘uşşâkı güzer kıldukca kûyından
5. Perîşân olsa bu Şeyhî ‘aceb mi çünki hicrûñde
Dimâğı tolu sevdâdur saçuñuñ güft u gûyından

-Şerh-

1. Yile vardı gül ü lâle nigâruñ hadd ü rûyından
Yire düşdi ser-i tûbî utanup serv boyından

“Gül ü lâle nigâruñ hadd ü rûyından yile vardı, ser-i tûbî serv boyından utanup yire düşdi.”

Nigâr(f.i.): 1) resim. 2) (resim gibi güzel) sevgili.

Hadd(a.i.): yanak.

* age, s. 209.

Yüz yerine kullanılan kelimelerin çoğunda (rûy, ruhsar, ârız) aslında yanak kastedilmektedir. Yüzün en geniş kısmını kaplaması dolayısıyla yanak, en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biridir. Yanak hakkında söylenen özelliklerin başında parlaklık, şeffaflık ve rengi gelir. Renk bakımından da gül ve laleye benzer. Ancak çoğu zaman bu çiçekler, yanağa benzeyebilme çabası içinde görünür ve sevgilinin yanağındaki rengini daima kıskanırlar (PALA 1995: 220).

Birinci mısradaki, gül ve lale sevgilinin yanağının ve yüzünün güzelliğini görünce dayanamayıp yele varmışlardır. ‘Yele varmak’ kendini yok etmek anlamındadır. Kıskançlıktan ötürü gül ve lale yapraklarını dökerek kendilerini yok etmişlerdir. Çünkü sevgilinin yüz ve yanağındaki kırmızılık ve güzellik, gül ve laleyi kıskandıracak ve yapraklarını dökerek kadar çok güzeldir.

Selvi, eski şiirimizde çok defa güzel ve uzun boy için kullanılır. Bir güzelin uzun boyu selviye benzetildiği zaman, uzunluktaki ahenk ve tenâsübün bir timsali olarak düşünmek lazımdır (ONAN 1940: 52).

Tûbâ, altıncı gökte ve cennetin yanında (PALA 1995: 481) bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıya olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahi bir ağaçtır (PALA 1995: 543).

İkinci mısradaki da, sevgilinin selvi gibi uzun ve güzel boyundan tûbâ ağacının başını yere eğdiği, utandığı söylenmektedir. Tabii, başını yere eğmesi utanmasından olduğu gibi sevgilinin uzun ve güzel boyu karşısında baş eğdiğini, eğildiğini de düşünmek mümkündür. Şair, tûbânın, sevgilinin boyunu görene kadar başı yukarıda olduğunu, onu görünce başını eğdiğini söyleyerek tûbâ ağacının dallarının aşağıda olmasına güzel sebep göstermiştir.

Tûbâ ağacının utancından başını eğdiği söylenerek Hüsn-i Talil sanatı yapılmıştır.

“yile vardı-yire düşdi, gül ü lâle-ser-i tûbî, hadd ü rûyından-serv boyından” kelimelerinin dizilişiyle Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

“ser, tûbî, serv, boy” kelimeleriyle sevgilinin boyuyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Cihânda kâl u kîl eyler ne kim bârîk-bîn varsa

Dirilüp fark idemezler bilini zülfi mûyından

“Cihânda ne kim bârik-bîn varsa kâl u kîl eyler, dirilüp bilini zülfi mûyından fark idemezler.”

Kâl u kâl(a.i.): dedikodu; çok konuşma.

Mûy(f.i.): kıl.

Barîk(f.s.): nâzik, dakik, ince.

Şair, dünyada ince görüşlü kim varsa hep dedikodu yapmakta olduklarını, bir toplanıp sevgilinin kıl gibi saçından belini ayırdedemediklerini söylemektedir. Divan edebiyatında bel, daima kıl kadar ince ve dardır (PALA 1995: 82). O derece incedir ki bazen gözle görülemez, adeta yok sayılır. Yahut vardır ama görülmez, tıpkı definelere gibi (PALAa 1998: 39).

İşte bu derece ince olan sevgilinin beliyle ilgili dünyadaki ince görüşlü kim varsa konuşmuş ama dedikodudan öteye geçememişlerdir, doğruyu bulamamışlardır. Bir türlü sevgilinin belini, saçlarının kılından ayırdedememişlerdir. Burada sevgilinin belinin inceliğinin derecesi de vurgulanmış olmaktadır.

İnce görüşlü olanların yaptığı dedikodu; saçına beli demeleri ve beline saç demeleri, ikisini birbirine karıştırmalarıdır. Şair de bir türlü toplanıp gerçeği farkedemediklerini söylemektedir.

Ayrıca, “dirilüp” kelimesi “toplanmak” anlamıyla; “barîk-bîn” kelimesi de “ince görüşlü” anlamıyla bel ve saç kılıyla anlam bağlantısı vardır.

“barîk-bîn, bil, zülf, mûy” kelimeleriyle ince’lik üzerine Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Yakar gamgîn olup bagrın Hoten’de dem-be-dem âhû

Haber işideli cânâ saçunuñ çîni bûyından

“Cânâ, âhû, saçunuñ çîni bûyından haber işideli Hoten’de dem-be-dem gamgîn olup bagrın yakar.”

Gam-gîn(a.f.b.s.b.): kederli, tasalı, hüznü.

Dem-be-dem(f.b.zf.): Daima, vakit vakit.

Çîn(f.i.): kıvrım, büküm, buruşukluk.

Beyitte sevgilinin saçının çok güzel koktuğu söyleniyor. Aslında sevgilinin saç her zaman güzel kokar. Fakat âhû, sevgilinin saçının bükümünden ve kokusundan haber alınca ki rüzgarla Hoten ülkesine kadar yayılıp oradaki âhûların bagrını yakıyor, onları

kıskandırıyor.Misk, âhûnun göbeğinden çıkar; Çin, Hoten ve Türkistan'ın yüksek yaylalarında yaşayan bir tür ceylanın göbeğinde toplanan kan pıhtısıdır. Erkek ceylanların göbeklerinde bir hastalık sonucu pıhtılaştıran kanı, hayvan, çalılara sürterek düşürür.Bunun için belirli yerlere kazıklar çakılarak bu parçalar toplanır. Misk, aslında bir hastalık, bir yaradan meydana gelir.Kurumuş kan önce çok kötü kokar.Temizlenip işlendikten sonra güzel kokulu misk elde edilir. Beyitte bu yüzden “kıskanma,üzme” anlamında “yakar gam-gîn olup bagrın” denilmiş (İPEKTEN 1997: 146).

Şair, saçının kokusunun Hoten ülkesine kadar ulaştığını söyleyerek Mübalağa yapmış. Kokunun âhûların gönüllerinde yaralar açması hayaliyle de misk'in oluşumunu anlatıyor.Yani Hoten miskinın meydana geliş sebebi, sevgilinin saç oluyorsa (İPEKTEN 1997: 147). Böylece Hüsn-i Talil sanatı yapılmıştır.

4. Rakîbi it gibi ürür nigârûñ her yaña her dem

Çü ney zâr ile ‘uşşâkı güzer kıldukca kûyından

“Nigârûñ ‘uşşâkı ney çü zâr ile kûyından güzer kıldukca rakîbi her yana her dem it gibi ürür.”

Güzer(f.i.): 1) geçme, geçiş. 2)s.geçen, geçici.

Kûy(f.i.): 1) köy. 2) mahalle ve işlek yol; sokak. 3) sevgilinin bulunduğu yer.

Zâr(f.s.): (sesle) ağlayan, inleyen.

Çü(f.e.): gibi.

Sevgilinin aşıkları ney gibi inleyerek sevgilinin köyünde dolaştıkça rakibi de her zaman her yerde it gibi bağırrır.

Rakip, “başkasıyla aynı şeyi isteyen” değil de “arada fesatlık yapan, bekçi, gözeten” anlamındadır (ÇAVUŞOĞLU 1998: 71). Bu yüzden sevgilinin aşıkları, aşktan, dertten,sıkıntıdan, eziyetten inleyerek dolaşıp dururken rakip de sevgilinin mahallesinin köpekliğini yaparak bağırrıp durmaktadır.Çünkü o kıskanç ve dedikoducudur (PALA 2000: 294). Böyle olunca rakip, aşıkların aşk derdinden çektiği eziyetler için ney gibi olan inleyişlerini sevgili duymasın, merhamete gelmesin diye köpekler gibi bağırrıp durmaktadır.Amacı da aşıkların iniltilerinin duyulmasını engellemektir.

Şair, aşıkların iniltilerini ney’e benzetererek, bir anlamda onların çıkardıkları seslerin güzelliğini vurgulamıştır ki aşıklardan biri de zaten kendisidir.Nitekim ney de

dinleyeni lâhûtî bir zevke garkeden güzel bir çalgıdır: Rivayete göre Peygamberimiz ilahi aşk sırrını Hz. Ali'ye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali, Medine dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kuyu taşmış, bu sır ile coşmuş. Su, her yeri kaplayınca kenarlarından kamışlar yetişmiş. Bir çoban da bu kamışlardan kesip değişik yerlerini delerek üflemeğe başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip İlahi sırrı anlatır olmuş (PALA 1995: 429).

“rakîp-‘uşşâk” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“ney, zâr, ‘uşşâk” kelimeleriyle Mevlevîlikle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Perîşân olsa bu Şeyhî ‘aceb mi çünkü hicrîünde

Dimâğı tolu sevdâdur saçunuñ güft ü gûyından

“Bu Şeyhî perîşân olsa ‘aceb mi? Çünkü hicrîünde dimâğı saçunuñ güft ü gûyından tolu sevdâdur.”

Dimâg(a.i.): 1) beyin. 2) akıl, şuur.

Güft ü gû(f.i.): dedikodu.

Sevgilinin ayrılığında aklı, saçının dedikodusundan sevda dolu olan Şeyhî perişan olsa, buna şaşmamak gerekir.

Şeyhî'nin aklının, sevgilinin saçının dedikodusuyla dolu olması, zihninde o güzellikleri hatırlaması, düşünmesi ve kendi kendine konuşmasıyla ilgilidir. Özellikle de kendi kendine konuşmasıyla... Çünkü sevdâ, bedende dengeli bulunan dört sıvıdan biri olup artması yahut eksilmesi halinde sevdâvî hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar (PALA 1995: 478). Dolayısıyla Şeyhî'nin aklındaki bu rahatsızlık, sevdâ ile çok yakından bağlantılıdır.

Yani Şeyhî, sevgiliden ayrılınca sevdâdan aklı başından gitmiş, sürekli kendi kendine konuşmaktadır, perişan bir vaziyettedir. Perişanlık da sevgilinin saçıyla ilgilidir. Çünkü sevgilinin saçı, perişan ve dağınıktır (PALA 1995: 458). Böylece, aşğın da aklını başından alarak perişan eder.

Dolayısıyla Şeyhî'nin perişan olmasının iki sebebi bulunmaktadır: Birincisi, sevgiliden ayrı olmak...İkincisi de sevgilinin saçlarıdır. Bu yüzden onun, perişan haline şaşmamak gerekir.

Ayrıca sevdâ, perîşân kelimeleri sevgilinin saçıyla ilgili kelimelerdir. Böylelikle “sevdâ, perîşân, saç” kelimeleriyle saçla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır. “ ‘aceb mi” sorusuyla da İstifham sanatı yapılmıştır.

2.2.37. GAZEL 37*

Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün

1. Sâkiyâ subh-dem sabûh idelüm
Bâde sun kim gıdâ-yı rûh idelüm
2. Çünkü ser-mâye ‘ömrdür kişiye
Andan uş bir nefes fütûh idelüm
3. Hûblaruñ sohbetine şükrâne
Genc-i Kârûn u ‘ömr-i Nûh idelüm
4. ‘Işk metni metîn ü müşkildür
Anı hall itmege şürûh idelüm
5. Şeyhîyâ Hak’dan iricek tevfiğ
Varalum tevbe-i Nasûh idelüm

-Şerh-

1. Sâkiyâ subh-dem sabûh idelüm
Bâde sun kim gıdâ-yı rûh idelüm

“Sâkiyâ subh-dem sabûh idelüm, bâde sun kim gıdâ-yı rûh idelüm.”

Sabûh(a.i.): 1) sabahleyin sağılan süt. 2) sabah vakti içilen şarap. 3) mahmurluk bozan içki.

Bâde(f.i.): 1) şarap, içki. 2)mec.aşk, Allah sevgisi.

Subh-dem(a.f.zf.): sabah vakti.

* age, s.199.

Ey sâkî, şarap sun da sabah vakti şarap içelim, böylece ruhumuzun gıdasını alalım.

Sâkî, bezmi tertip eden kişinin seçtiği genç, teşrifati bilen, kültürlü ve söze hakim bir hizmetkar, bir bende, bir mahbûbdur. Eğer mahbûbe olursa, erkek kılığında hizmet ettirilir. Bezimde şakalara karşılık verebilir ama asla laubâlî olamaz. O genellikle içki içmez (PALA 2000: 73).

Şarabın bir gün evvel ayazlatılmak üzere dışarda bırakılmış olanı tercih edilir. Çünkü gece dışarıda bırakılan mâyîler, ilaç özelliği kazanır, tortusu dibe çöküp safileştiği için şifa olur (PALA 2000: 73). Şair de bu yüzden “ruhumuzun gıdasını alalım” demektedir.

Ayrıca, bezme akşam vakti başlanır; sabahlara dek sürer (PALA 1995: 90). Dolayısıyla beyitte sabah vakti olması, bezmin sabaha kadar sürdüğü anlamına gelmektedir. Bir de sabûh’un mahmurluk bozan içki anlamına da gelmesi, gecedeki devam eden bezmin ağırlığını bir içkiyle ortadan kaldırmak olarak değerlendirilebiliriz.

Bâde, Divan edebiyatında olduğu kadar tasavvuf edebiyatında da kullanılır. Aşkî Allah’a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli, bâdeyi de ruh coşkuluğu için bir araç olarak görür (PALA 1995: 68).

“sâkî, sabûh, bâde” kelimeleriyle bezmeyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“sâkiyâ” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

2. Çünkü ser-mâye ‘ömrüdür kişiye

Andan uş bir nefes fütûh idelüm

“Çünkü ser-mâye ‘ömrüdür kişiye, uş bir nefes andan fütûh idelüm.”

Ser-mâye(f.b.i.): 1) anamal. 2) ana para. 3) bilgi, ustalık.

Fütûh(a.i.): 1) zafer, galibiyet, üstünlük. 2) açma; açılma, ferahlanma, gönül ferahlığı.

Uş(t.i.): 1) işte, şimdi. 2) çünkü. 3) ancak.

Kişinin sermayesi ömrü olduğundan, ondan bir nefes alıp rahatlayalım.

İnsanın ömrü en önemli ve en değerli sermayesidir. Ondaki daha değerli bir şey yoktur. Çünkü yapacağı her şey, kazanacağı her şey onunla değerlidir. Ömür olmadan, can ve ruh olmadan kişinin hiçbir şey yapmaya iktidarı yoktur. Para kazanır, evlenir,

çoluk-çocuk sahibi, mal-mülk sahibi olur, makam elde eder...Bunların hepsi ömrün içinde elde edilebilecek şeylerdir.

Ömrü 1 (bir) sayısı olarak varsayarsak diğerleri onunla birlikte değer kazanan 0(sıfır) derecesindedir.Dolayısıyla 1(bir) olmadan 0(sıfır) ların hiçbir değeri olamaz.

Ömrün, canın en önemli göstergesi de “nefes”tir. Kişinin ömür sermayesinin bitmediğini gösteren bir delildir. Bu yüzden nefes, hayatla eş anlamdadır.Nitekim şair de, bir nefes daha alarak yaşadığımızın farkına varalım, ferahlayalım, demektedir.

“ser-mâye, ömr, nefes, kişi” kelimeleriyle ömürle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Hûblaruñ sohbetine şükrâne

Genc-i Kârûn u ‘ömr-i Nûh idelüm

“Hûblaruñ sohbetine şükrâne genc-i Kârûn u ‘ömr-i Nûh idelüm.”

Hûb(f.s.): güzel, hoş iyi (sevgili).

Güzellerin sohbetinin değerini iyi bilelim, o sohbetler Kârûn hazinesi gibidir ve Nûh’un ömrü gibi ömre ömür katar.

Kârûn, bir rivayete Firavn’ın nazırı bir rivayete göre ise Hz. Musa’nın kavminden ve hatta akrabalarından olup çok zengin ama cimri ve zalim bir kişi imiş. Edebiyatta da enginlik ve cimrilik sembolü olarak kullanılır (PALA 1995: 313).

Şair, güzellerin sohbetinin Kârûn hazinesi gibi değerli olduğunu söylemektedir. Çünkü bir kere güzellerin kendileri bulunmaz bir hazinedir. O hazinenin içinde la‘l(dudak), piruze(hat), inci(diş), yakut(ağız) vs. kıymetli mücevherler vardır (PALA 1995: 202). Dolayısıyla böylesine değerli,böylesine güzel olanın,sohbeti de çok değerlidir ve büyük bir nimettir.

Nuh peygamber 1000 veya 950 sene yaşadı.Bu nedenle”Nuh ömrü”deyimi yaygın bir kullanım kazanmıştır.(PALA 1995:432).Beyitte de vurgulanan,güzellerin sohbetinin ömrü uzattığı,ömüre ömür kattığıdır.Şair, güzellerin sohbetinin karşılığı olarak bu sohbetleri Karun hazinesi gibi değerli bilelim ve ömrümüzü uzattığını düşünelim demektedir.

Beyitteki “hûb”u güzeller ve sevgililer olarak düşünebileceğimiz gibi ermiş ve evliya olarak da düşünebiliriz.Çünkü beyit, tasavvufî bakımdan da anlamlıdır. Nitekim evliyanın sohbeti hazinelerden değerlidir ve ömre ömür katar. Çünkü onlar, Allah’ın

dostları ve sevdiği insanlardır. Onların sohbetleri de ilahi aşk sohbetleri ve ilahi aşk saçılan sohbetlerdir. Bu da bütün değerli şeylerden daha değerlidir.

4. ‘İşk metni metîn ü müşkildür

Anı hall itmege şürûh idelüm

“ *İşk metîn ü müşkildür, anı hall itmege şürûh idelüm.*”

Müşkil(a.s.): 1) güç, zor, çetin. 2) i. engel, güçlük, zorluk, çetinlik.

Metîn(a.s.): metanetli, sağlam, dayanıklı.

Şürûh(a.i.): şerhler, izahlar, açıklamalar.

Hall(a.i.): 1) çözmeye, çözülmeye, karışık bir meselenin içinden çıkma; karar verip neticeye varma.

Aşk yazısı, sağlam ve zor olduğundan anlaşılabilir, onu çözmek için açıklamak gerekir.

Şair, beyitte çok önemli bir gerçeği vurgulamaktadır. Gerçekten de aşk; anlaşılması zor bir duygu ve haldir. Nitekim Eflatun da aşkı, “doğumsuz, ölümsüz, artmaz, eksilmez bir güzellik” olarak tanımlar (PALA 2000: 285). Bu yüzden açıklanmaya, izaha ihtiyacı vardır.

İlk olarak, aşk’ın doğduğu yerin kalp olduğunu söyleyebiliriz. Aslında, ondan önce de bir “hûb, mahbûb, sevgili, yâr” vardır. Yani aşk, sevgiliden aşığa düşer. Düştüğü yer de kalptir. Şöyle ki, bedende dengeli olarak bulunan dört sıvıdan biri olan sevdâ, kalpte bulunur. Sevdâlanmak, aşka tutulup bedendeki sevdâ sıvısının artmasıdır (PALA 1995: 478-479). Ve ne olursa bundan sonra olur. Aşık ile sevgili arasında uzun bir hikaye başlar ki genellikle bitmez. Aşk, yerine göre yol olur yürünür, yerine göre iman olur uyulur. Bazen ateş olup yakar, bazen deniz olup boğar. Sultan olur ülke yönetir, şarap olur sarhoş eder. At olup koşar, kuş olup uçar. Hazine olur vîrân gönüllerde saklanır; kimya olur hakir toprakları altına dönüştürür. Sır olur saklanır; gonca olur açılır... Velhasıl aşk, herşeydir, herşey de aşktır. Basit ve çekici bir arzudan, hastalık derecesine varan iptila ve tutkulara kadar her boyutta onu görürüz (PALA 2000: 290-291).

Bütün bu sayılanlar Divan edebiyatına bir aşk edebiyatı dememiz için kafidir (PALA 2000: 292). Hal böyle olunca, yüzlerce kitap yazılan bu konu, elbette çözülmesi de uzun izah ve açıklamaları gerektirecektir.

5. Şeyhîâ Hak'dan iricek tevfik

Varalum tevbe-i Nasûh idelüm

“Şeyhîâ Hak'dan inicek tevfik, varalum tevbe-i Nasûh idelüm.”

Tevfik(a.i.): 1) uydurma, uygunlaştırma. 2) Allah'ın yardımına kavuşma.

Tevbe-i Nasûh(a.i.): bir daha bozmamak üzere edilen tevbe.

Ey Şeyhî, Allah'ın yardımını gelince, gidip Nasûh tevbesi edelim.

Şeyhî, güzelce bir tevbe etmek için (yani Nasuh tevbesi etmek için) Allah'ın yardımının gelmesini beklemektedir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Şair, Nasuh tevbesi için Allah'tan yardım beklemektedir. Nedeni de, “Allah istemeseydi, istemeyi vermezdi” hükmü gereği Allah'ın kula tevbe etme düşüncesini vermesidir. Dolayısıyla fail-i mutlak olan Allah, kuluna tevbe etme düşüncesini lutfederek onun yardımına koşmaktadır.

Ayrıca, beyitte ifade edilen tevbe-i Nasuh'tur. Tevbe-i Nasuh, tevbenin en makbulü ve bir daha bozmamak üzere edilen tevbedir. Bu tevbe için kulun önce, işlediği günahın şuuruna varması, sonra pişman olması ve bir daha işlememek üzere kesin söz vermesi gerekir (PALA 1995: 536). Yoksa şair, zaten tevbe etmektedir. Fakat, onun asıl istediği günahı bir daha işlememek ve bu yüzden nasuh tevbesi etmektir. Bu yüzden de Allah'ın yardımını beklemekte ve istemektedir.

“Hak, tevfik, tevbe-i nasuh” kelimeleriyle dinle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.38. GAZEL 38*

Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün

1. Senüñ derdüñden iy dil-ber yüregüm kan idüp gitdüm
Kenâra gelmedüñ iy dür yaşum ‘ummân idüp gitdüm
2. Umardum vasluña irem yüzüm ayaguña sürem
Fırâkuñ odına düşüp dili kurbân idüp gitdüm
3. Niçe ki cehd idüp hanum gözüm yaşını ‘arz itdüm
Terahhum itmedüñ bir kez yüregüm kan idüp gitdüm
4. Yürürem gurbet içinde şehâ derdüñle dertlenü
Ki tâkat kalmadı va’llâh ciger biryân idüp gitdüm
5. Niçe dertlülere dermân olur idi bu Şeyhî’nüñ
Garîb düşdi begüm bahtı ki bî-dermân idüp gitdüm

-Şerh-

1. Senüñ derdüñden iy dil-ber yüregüm kan idüp gitdüm
Kenâra gelmedüñ iy dür yaşum ‘ummân idüp gitdüm

“İy dil-ber, senüñ derdüñden yüregüm kan idüp gitdüm; iy dür kenâra gelmedüñ yaşum ‘ummân idüp gitdüm.”

Ey sevgili, senin derdinden yüreğime kan oturdu, sen bir inciydin kıyıya gelmeyince gözyaşımı umman edip gittim.

İkinci mısradaki “kenâr, dür, yaş, ummân” kelimeleriyle incinin oluşumu anlatılmıştır: İnci, sade denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Nisan mevsiminde

* age, s. 197.

sahile yani kenara çıkan sadef, midye gibi yapısıyla kapakçığını açarmış. O sırada karnına düşen nisan yağmurunun damlasını yutup denize dönermiş. Denizdeki tuzlu su ortamında bu saf yağmur tanesi, hayvana bir ızdırap verince sadef, bunun acısından kurtulmak için bir sıvı salgılamış. Bir müddet sonra bu sıvının hükmü geçince sadef, tekrar sıvı salgılamış. Bu sıvılar katılarak birbiri üzerine yapışır ve böylece inciye oluşturmuş (PALA 1995: 154-155).

Birinci mısradaki da miskin oluşumuna işaretler vardır. Şair, sevgilinin derdinden yüreğine kan oturduğunu söylemektedir. Nitekim misk de âhû adı verilen misk keçisinin içine oturan kurumuş kandan ibarettir (PALA 1995:390).

Şair, beyitte, sevgilinin çektiği sıkıntı ve eziyetler yüzünden yüreğine kan dolduğunu söylemektedir. Yani, kanını içine akıtmış olup derdini kimseye söyleyememiştir (EREN-GÖZAYDIN 1988 c.II- 776). Aslında bu durum, aşk'ın doğası gereği olup bütün aşıkların yaşadığı bir haldir. Burada şair, çektiklerini ve ne kadar kötü bir vaziyette olduğunu sevgiliye duyurmak istemektedir. Çünkü aşık için "gitmek" sözkonusu değildir.

Ayrıca "kenâr"ın "kucaklama" anlamı dolayısıyla, şairin asıl isteğini de öğrenmiş oluyoruz. Şair, sevgilisini kucaklayamadığından, ona sarılamadığından gözyaşlarına boğulmuştur. Öyle çok ağlamıştır ki gözyaşlarından denizler, okyanuslar olmuştur. Böylelikle "dür" ile "ummân" arasındaki ilişki farklı bir mana daha kazanmıştır: Şairin gözyaşları olmasa, sevgili diye bir inci de olmayacaktır.

İkinci mısradaki gözyaşlarının umman olması dolayısıyla Mübalağa sanatı yapılmıştır.

"iy" kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

2. Umardum vasluña irem yüzüm ayaguña sürem

Firâkuñ odına düşüp dili kurbân idüp gitdüm

"Ayaguna yüzüm sürem, vasluña irem umardum; firâkuñ odına düşüp dili kurbân idüp gitdüm."

Ey sevgili, ayağına yüz sürmeye ve sana kavuşmayı umuyordum, fakat ayrılık ateşine düşerek gönlümü kurban edip gittim.

Şair, sevgiliye kavuşmayı ve ayağına yüz sürmeyi umarken ayrılığın ateşine düşmüş ve gönlünü aşkına, sevgiliye kurban etmiştir. Yani, sevgiliye kavuşmayı ve

aaklarına yüz sürmeyi hayal ederken, ondan ayrılmak zorunda kalmıştır. Tabii bu ayrılık, sevgilinin elinde değildir. Ayrılığın ateşiyle gönlünü kurban etmesi de, yüreğinin sevgiliyle beraber gitmesi dolayısıyladır. Aşığın kalbi sevgiliyle dolu olduğundan o nereye giderse gönül de onun peşinden gidecektir. Böylelikle gönül, sevgiliye kurban olacaktır.

Kurban da sevgili için fedakarlık yapma, bir şeylerden vazgeçme anlamı vardır. Bu yüzden aşığın gönlünü sevgiliye vererek gönlünden vazgeçerek büyük bir fedakarlık yaptığını söyleyebiliriz.

Ayrıca, birinci mısradaki kavuşma olarak, sevgilinin ayağına yüz sürme gösterilmesi, aşığın razı olduğu hali ifade etmektedir.

“od, firâk, dil” kelimeleriyle ayrılıkla ilgili tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Niçe ki cehd idüp hanum gözüm yaşını ‘arz itdüm

Terahhum itmedüñ bir kez yüregüm kan idüp gitdüm

“Hânum niçe ki cehd idüp gözüm yaşını ‘arz itdüm, bir kez terahhum itmedün, yüregüm kan idüp gitdüm.”

Niçe(t.i.): 1) nasıl. 2) çok, birçok, hayli. 3) çok kez. 4) ne. 5) ne zaman. 6) kaç, ne kadar. 7) hangi.

Cehd(a.i.): çalışma, çabalama.

Terahhum(a.i.): merhamet etme, acıma.

Sultanım, ne kadar çabalayıp gözyaşımı sana sundumsa, bir kez olsun acımayınca yüreğimi kanla doldurup gittim.

Şair, sevgili için çok eziyet çektiğini ve sonunda onun için gözyaşlarını hediye olarak sunduğunu fakat, sevgili acımayınca yüreğine kan oturarak gittiğini söylemektedir. Burada ilginç olan şairin gözyaşlarını sunmak için çok çile çekmiş olmasıdır. Çekilen çile ise, gözyaşlarını sunma vesilesiyle sevgiliyi görmek amacıyla aynı zamanda. Dolayısıyla şair, gözyaşlarını sunarken sevgiliyi de görmüş olacaktır.

Beyitte dikkati çeken diğer bir husus da aşığın gözyaşının inci olması (PALA 1995: 154) ve bu güzel hediye (incinin) han(padişah)a sunulmasıdır. Gerçekten de en güzel hediyeler, padişaha sunulur ki onun lutfuna, himayesine ve sevgisine mazhar olunabilsin. Nitekim aşık da bu güzel inciyi bir hayli çalıştıktan sonra, gönül padişahı

olan sevgiliye sunmuş fakat, ondan bir iltifat görememiştir. Böyle olunca, aşık da içi kanaya kanaya oradan yani huzurundan ayrılmak zorunda kalmıştır.

“gözüm yaşı, yüregüm, kan, cehd” kelimeleriyle aşığın haliyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Yürürem gurbet içinde şehâ derdüñle dertlenü

Ki tâkat kalmadı va'llâh ciger biryân idüp gitdüm

“Şehâ, derdüñle dertlenü gurbet içinde yürürem ki va'llâh tâkat kalmadı, ciger biryân idüp gitdüm.”

Biryân(f.i.): tava, tepsi gibi şeylerde susuz veya az suda pişirildikten sonra kızartılan et kebabı.

Ey güzellik sultanı, senin derdinle dertli olarak gurbette yürümekten gücüm kalmayınca ciğerimi kabap edip gittim

Şair, gönül sultanı sevgilinin ülkesinde (köyünde, mahallesinde) onu görebilmek, aşkına karşılık bulabilmek, onunla konuşabilmek gibi sebeplerle dolaşmaktan gücü bitmiş, dermanı kalmamış ve aşktan içi, ciğeri kavrulmuş bir halde oradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Dolaşmasının sebebi, sevgiliyi bulabilmek olduğu gibi, perişan bir garip olarak kalacak yerinin olmamasından da kaynaklanmaktadır. Garip olması dolayısıyla kimseden yardım da görememiştir.

Yalnız, şairin garipliği sevgili ile olan bağından kaynaklandığından, onun ciğerinin yangınına söndürecek şey de yine sevgilidir ve onun vereceği karşılıktır.

Beyitte, gurbet ellerde üstü başı perişan bir garibin ağlaya sızlaya dolaşması resmedilmiştir.

“gurbet, derdinle, dertlenü, tâkat, ciger, biryân” kelimeleriyle aşığın haliyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Niçe dertlülere dermân olur idi bu Şeyhî'nüñ

Garîb düşdi begüm bahtı ki bî-dermân idüp gitdüm

“Begüm, niçe dertlülere dermân olur idi; bu Şeyhî'nüñ bahtı garip düşdi ki bî-dermân idüp gitdüm.”

Padişahım nice dertliye dermân verdi fakat bu Şeyhî, bahtının garipliğinden dermansız gitti.

Fuzûlî'nin de buna benzer bir beyti vardır:

Kamu bîmârına cânân devâ-yı derd eder ihsân

Niçin kılmaz bana dermân beni bîmâr sanmaz mı (AKYÜZ-BEKEN 1990:260)

[Sevgili, aşk yüzünden bütün hasta düşünelere derdinin devasını ihsan ediyor, niçin benim derdime derman kılmıyor, acaba beni hasta zannetmiyor mu? (TARLAN 1998: 627)]

Şair de sevgilinin nice aşığına yüz verdiği, derdine derman olduğu halde kendisine derman vermemesini bahtının garipliğine bağlamaktadır. Yani şair, sevgiliye sitem dahi edememekte, onu suçlayamamaktadır. Çünkü o, sevgilidir ve ne yapsa suçlanamaz. Nitekim şair de sevgiliye kıyamaz ve derdinin dermansızlığını bahtına bağlayarak gider.

“beg-garip” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“dertlü, derman, bî-dermân, garip” kelimeleriyle gariplikle ilgili tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.39. GAZEL 39*

Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün

1. Bulmaduk vasla dest-res n’idelüm
Olmaduk yâra hem-nefes n’idelüm
2. Tolduralum ciger kanıyla kadeh
İçelüm göz yaşını bes n’idelüm
3. Kanda buldı lebi nebâtın hâl
Tûtîden yigimiş meges n’idelüm
4. Bizden ayru görür yüzini rakîb
Güle yâr oldı hâr u hâs n’idelüm
5. Eser itmez nasîhatuñ vâ‘iz
Keser iseñ sözüñi kes n’idelüm
6. Saña cennet bize mahalle-i dost
Bu hevâda uçar heves n’idelüm
7. Şeyhî cân bâğına kılur pervâz
Uşanur ise bu kafes n’idelüm

-Şerh-

1. Bulmaduk vasla dest-res n’idelüm
Olmaduk yâra hem-nefes n’idelüm

* age, s. 192.

“Vasla dest-res bulmaduk, yâra hem-nefes olmaduk n’idelüm.”

Dest-res(f.b.i.): kuvvet ve zenginlik.

Hem-nefes(f.a.b.i.): arkadaş.

Sevgiliye kavuşma zenginliğine eremedik ve ona arkadaş olamadık, ne yapalım.”

Şair, sevgiliye kavuşamamanın üzüntüsünü yaşamaktadır.Onu, sevgiliye ulaştıracak bir aracı bulamayışına hayıflanmaktadır.İkinci mısradaki ise kavuşmanın ötesine geçerek arkadaşlık yapmaya, hem-nefesi aynı nefesi paylaşan olarak düşündüğümüzde sevgiliden bûse almaya istek vardır.

Aslında Divan şiirinde bir aşık için kavuşamama, olağan bir durumdur.Zaten şair de “n’idelüm” diyerek bu durumun kendisinden kaynaklanmadığını vurgulamaktadır.

“bulmaduk-olmaduk, vasla-yâra, dest-res--hem-nefes” kelimelerinin dizilişiyile Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

2. Tolduralum ciger kanıyla kadeh

İçelüm göz yaşını bes n’idelüm

“Ciger kanıyla kadeh tolduralum; göz yaşını bes içelüm, n’idelüm.”

Bes(f.e.): 1) yeter, yetişir, tamam, kafi. 2) çok.

Aşk derdinden içimiz kan ağlayarak göz kadehimizi dolduralım ve gözyaşını çok içelim.

Kadeh ile kastedilen gözdür, aşğın gözüdür.Çünkü aşğın gözü kızıl kan ağlayarak bir kadehe dönüşür (PALA 1995: 103). Yani göz, ağlamaktan ve kırmızı gözyaşları dökmekten kızarır (İPEKTEN 1996:55). Böylelikle şarap dolu bir kadeh benzetilmiş ve “içelüm” denilerek de aşk derdinin yudumlanacağı belirtilmiştir.

Burada, bir döngüye de şahit olmaktadır.Şöyle ki; şair, aşk derdiyle içi kan ağlamakta olup sürekli gözyaşı akıtmaktadır ve zamanla gözyaşları kırmızıya dönerek yani kanlanarak şarap dolu bir kadehi andırır ve bu da bir içki gibi içilerek içeriden dışarı çıkanlar tekrar geri alınmış olmaktadır.

Ayrıca, ciğer kurumuş kandır, aşıkların gönüllerindeki ateşin ızdırabının etkisiyle erir ve gözden kanlı gözyaşı olarak akar (İPEKTEN 1996: 71)

Şair, aşk derdinden yanıp yakılarak kalı gözyaşları akıtmakta ve bu kanlı gözyaşlarını şarap ve derman olarak içerek teselli aramaktadır. Aynı zamanda “n’idelüm” ifadesiyle durumunun çaresiz olduğunu da ifade etmektedir.

“kan, ciger, gözyaşı” kelimeleriyle kırmızı renkle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Kanda buldı lebi nebâtın hâl

Tûtîden yigimiş meges n’idelüm

“Lebi nebâtı hâl(ini) kanda buldı; n’idelüm meges tûtîde yigimiş.”

Kanda(t.i.): nerede, nereye

Hâl(f.i.): vücutta meydana gelen ben, nokta.

Meges(f.i.): sinek.

Nebât(a.i.): topraktan biten, çıkan herşey; bitki.

Tûtî(f.i.): dudu, papağan cinsinden taklit yapan bir kuş.

Yig(t.i.): 1) daha iyi, üstün. 2) kuvvetli, baskın.

Sevgilinin dudağının etrafındaki tüyler, o kara beni nerede buldu? Ne yapalım sinek, dudu kuşundan üstün tutuluyormuş!

Edebiyatta genellikle yüzde bulunan benler ile bu benlerin renginin siyahlığı ile küçüklüğünden sık sık bahsedilir. Daha çok dudak (leb) ile birlikte bulunur. İkinci beyitte sineğe benzetilmesi dolayısıyla dudak şeker, ben de şekere konan bir sinek olmuştur (PALA 1995: 224).

Şair, kendisini papağana, sevgilinin yüzündeki kara beni de sineğe benzetmiş ve sineğin dudağın yanında olmasına, tercih edilmesine şaşır kalmıştır. Bu yüzden biraz sitemkardır ve hayıflanmaktadır. Aslında, sevgilinin dudağının yanındaki ben’i kıskanmaktadır. Çünkü o ben, sürekli dudağın yanındadır ve ondan faydalanmaktadır. Şair, buna dayanamaz ve onu rengi dolayısıyla kara bir sineğe benzeterek aşağılar.

Sevgilinin dudağının tatlı oluşu, onun en belirgin özelliklerindedir. Nitekim bazen helva veya beyitte olduğu gibi şeker olur (PALA 1995: 343). Sinek de tatlı veya şekerin olduğu yerlerde bulunduğundan sevgilinin yüzündeki ben, kara sineğe benzetilmiştir.

Sevgilinin ben’i kara bir sineğe benzetilerek Teşbih sanatı yapılmıştır.

4. Bizden ayru görür yüzini rakîb

Güle yâr oldı hâr u hâs n'idelüm

“Rakîb, (sevgilinin) yüzünü bizden ayru görür; hâr u hâs güle yâr oldu, n'idelüm.”

Hâr u hâs: ot kırıntısı, çalı çırpı, çerçöp.

Rakip, sevgilinin yüzünü daha fazla görüyor; ne yapalım, çalı çırpı güle sevgili oldu artık.

Rakip kelimesi, klasik edebiyat metinlerinde (16. yy. ın sonuna kadar) “başkasıyla aynı şeyi isteyen” değil de “arada fesatlık yapan” anlamında kullanılmıştır (ÇAVUŞOĞLU 1998: 70-71). Beyitte de sevgiliyi daha fazla görerek şairi kızdırmıştır. Birinci mısradaki rakibin sevgiliyi daha uzun görmesi sözkonusu olduğu gibi baş başa kalmaları anlamı da vardır. Dolayısıyla, rakip ile sevgili birlikte ve baş başa olunca, şaire göre gül ile diken gibi veya değerli, güzel ve kokulu gül ile değersiz, kokusuz çalı çırpı çerçöp gibi olmuşlardır. Onların birlikteliği şaire bunu çağrıştırmıştır.

Şairin, sevgili ve rakibin durumu için zihninde oluşan çağrışımlar Hüsn-i Talil sanatını oluşturmuştur. Nitekim, gül ile diken birbirinden zaten istese de ayrılamaz. Dolayısıyla, onların birlikteliği normaldir, doğaldır. Buradan, “gülü seven, dikenine katlanır.” atasözünü şair inceden inceye sezdirmektedir.

Böylelikle şair, hem rakibi diken benzetmesiyle kötülemekte hem de gülü sevdiğinden dikene de katlanacağı fikrini vererek rakibe gözdağı vermektedir.

5. Eser itmez nasîhatuñ vâ'iz

Keser iseñ sözüñi kes n'idelüm

“Vâ'iz nasîhatuñ eser itmez, sözüñi keser iseñ kes, n'idelüm.”

Ey vaaz veren hoca! Senin nasihatlerin tesir etmiyor; artık sözünü kesersen kes, ne yapalım.”

Vaizin anlattığı şeyler, şeriatle ilgili, dinle ilgili şeylerdir. Dolayısıyla insanların kalplerinin yumuşayıp etkileneceği konular anlatılıp nasihat verilmektedir. Fakat vaizin anlatışı bir türlü tesir etmez. Bu da onun anlattıklarının gönülden değil de dilinden çıktığındandır. Çünkü dilden çıkan sözler, kulağa kadar gittiği halde, kalpten ve gönülden çıkan sözler ise gönüle gider ve tesir eder. Buradan, vaizin zahid olması hasebiyle insanları etkileyemediğini açıklayabiliriz. Nitekim rind ile zahid

tartışmalarında zahidler, dini şekil yönüyle ele aldıklarından, özümüne inmediklerinden konuşmaları da soğuktur ve insanları etkilemez.

Şair de vaizin, insanları etkilemeyen sözleri yüzünden konuşmasını yarıda bırakmasına hiç aldırılmayacağını söylemektedir.

“nasihat” kelimesiyle “Din, nasihattir.” Hadisine Telmih yapılmıştır.

“vaiz, nasihat, söz, eser“ kelimeleriyle vaizin konuşmasıyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Saña cennet bize mahalle-i dost

Bu hevâda uçar heves n’idelüm

“Saña cennet, bize mahalle-i dost(gerek); heves, bu hevâda uçar, n’idelüm.”

Hevâ(a.i.): heves, istek, arzu; sevgi, hoşlanma.

Heves(a.i.): 1) arzu, istek. 2) gelip geçici istek.

Ey vaiz! Sen cenneti istiyorsun, biz de sevgilinin bulunduğu yeri istiyoruz, ne yapalım; bizim de arzumuz bu isteği peşinden gidiyor.

Bu beyit, bir önceki beytin devamı niteliğinde olup vaizle ilgili açıklamalara devam edilmiştir. Vaizin veya onun bağlı olduğu zahidlik yolunun hedefinin cennet olduğu, kendisinin de rindlik meşrebi dolayısıyla dostu (ki dini yönüyle Allah’ı ifade etmektedir) istediği vurgulanmıştır. Buradaki “dost” vaizin cenneti münasebetiyle “Allah”tır.

Bu beyitte de rind ile zahid arasındaki farklılıklardan bahsedilmiştir. Zahidin isteğinin cennete girmek olduğu halde, rindin amacının da Allah’ı görmek olduğu söylenmiştir. Buradaki dost’u mürşid-i kamil olarak da anlamak mümkündür.

İkinci mısradaki şair, kendi heves ve arzusunun bu istek peşinde uçtuğunu söylemiştir. “hevâ”yı “hava” olarak düşündüğümüzde “uçar” sözcüğü havanın uçucu özelliğini vurgulamış olmaktadır. Ayrıca heves de hava görünmeyen bir haldir.

Yine, “uçar” sözcüğünün “uçmak” kelimesiyle cennetle de ilgisi vardır. Böylelikle “cennet, dost, uçar” kelimeleriyle cennetle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

7. Şeyhî cân bâgına kılur pervâz

Uşanur ise bu kafes n’idelüm

“Şeyhî cân bâgına pervâz kılur, bu kafes uşanur ise n’idelüm.”

Uşanmak(t.i.): kırılmak, parçalanmak, ufanmak, dağılmak, kopmak, toz haline gelmek.

Pervâz(f.i.): 1) uçma, uçuş. 2) saçak. 3) hücre. 4) ayna. 5) dolap.

Şeyhî, elest meclisinde verdiği sözü yerine getirmek için çırpınıp durmaktadır; vücud kafesi buna dayanmazsa dayanmasın, ne yapalım?

“cân bâğı” ruhların toplandığı Elest Meclisi olabileceği gibi, cennet de olabilir. Fakat her ikisinde de, Şeyhî'nin özündeki varoluşa yani Hakk'a doğru bir yönelişi sözkonusudur. Dolayısıyla onun, bu istikamet üzerinde çalışıp çabaladığını ve menzile varmaya çalıştığını görüyoruz.

Bu noktada “çile” sözcüğü öne çıkar ki çile; dervişlerin تنها ve ıssız bir yere çekilip kırk gün kırk gece çetin bir perhiz ve nefis mücahedesini döneminden geçmeleri, bu süre için gıda, uyku ve dünya kelamını en aza indirerek hem beden hem de zihnen azami derecede ibadet etmeleridir. Çile sıkı bir perhiz, çetin bir nefis idmanı, zor bir ruhsal eğitim ve başarılması son derece güç bir sınavdır (ULUDAĞ 2005: 96). Bu yüzden şair de “ten kafesi buna dayanmazsa dayanmasın” diyerek kararlılığını göstermiştir.

“pervâz, kafes, cân, uşanmak” kelimeleriyle kuşla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.40. GAZEL 40*

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1. Bahâr mevsimidür hem-dem-i sabâ olalum
Gül ile dost kohusına âşinâ olalum
2. Çü devr-i lâledür ihlâs ile kadeh tutalum
Nite ki nergis olur mest bî-riyâ olalum
3. Zamâne sırrını ko gonca bigi ser-beste
Çemen safâsına gül bigi dil-güşâ olalum
4. Götürdi lutf-ı sabâ uş hevâ küdüretini
Nesîm-i subh bigi bir nefes safâ olalum
5. Cihân fütûhına Cem câmdur dimiş miftâh
Gelün mülâzım-ı câm-ı cihân-nümâ olalum
6. 'Amelden ücret umınca gurûr-ı tâ'at ile
Günehde muntazır- rahmet-i Hudâ olalum
7. Bahâr tevbeye Şeyhî cünûn dimiş 'âkil
Bu gün muvâfakat it irte parsâ olalum

-Şerh-

1. Bahâr mevsimidür hem-dem-i sabâ olalum
Gül ile dost kohusına âşinâ olalum

* age, s. 192.

“Bahâr mevsimidür hem-dem-i sabâ olalum; gül ile dost kohusına âşinâ olalum.”

Bahar mevsimidir; rüzgara arkadaş, gülle dost ve kokusuyla tanıdık olalım.

Burada, arkadaş manasına gelen başka bir kelime kullanılmayıp “hem-dem” kelimesinin “sabâ” ya tamlama yapılışı, rüzgarla dem arasındaki mana bağının göz önünde bulundurulmuş olmasından dolayıdır.Çünkü, “hem-dem” kelimesi içinde bulunan “dem” Farsça’da “zaman, nefes, koku, şarap” ve Arapça’da “kan” gibi çeşitli manalara gelir.Bu yüzden, “hem-dem” zamanları beraber geçen ve nefesleri, solukları bir olan arkadaş demektir ki bu suretle hem-dem-i sabâ olmanın, rüzgarla nefes nefese olmak, beraber esmek gibi bir mana ile kullanıldığı anlaşılmaktadır.Ayrıca dem’in şarap manası dolayısıyla, bu kelimenin ikinci mısradaki “gül” ile renk bakımından ilişkisi olduğu da hatıra gelmektedir (ONAN 1940: 36).

İkinci mısradaki “gül ile dost kohusına” denmesinin sebebi; sabâ rüzgarının bahar mevsiminde esmesiyle birlikte hem bahçelerdeki güllerin kokusu hem de sabâ rüzgarının sevgiliden koku getirme özelliği dolayısıyla sevgilinin kokusu taşınacaktır. Gerçi taşınmasına da gerek yoktur, çünkü şair sabâ rüzgarıyla sıkı fıkı bir arkadaşlık kurduğundan, her yere beraber gittiklerinden gülün ve sevgilinin kokusunu rahatça alabilecektir.

Buradaki diğer önemli bir husus da, bahar mevsimi gelene güller önce tomurcuklanır, sonra seher vaktinde sabâ yelinin parmaklarıyla açılır. Gül açılınca bahar gelir, eğlence başlar (PALA 1995: 208). Dolayısıyla, beyitte bahar mevsimi ve saba yeliyle birlikte gül de anılmıştır.

“bahâr, sabâ, gül, koku” kelimeleriyle baharla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“hem-dem, âşinâ, dost” kelimeleriyle dostlukla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Çü devr-i lâledür ihlâs ile kadeh tutalum

Nite ki nergis olur mest bî-riyâ olalum

“Devr-i lâledür çü ihlâs ile kadeh tutalum, nite ki nergis mest olur, bî-riyâ olalum.”

Nite(t.i.): nasıl.

Lale devri olduğu için samimiyetle ele kadeh alalım ve nergisin olduğu gibi riyasız sarhoş olalım.

Nergis, asıl renkli yaprakları sarı ve göbeği yeşil olan çiçektir. Eski şiirlerimizde güzel ve baygın gözlerden bahsedilirken bu çiçeğin ismine hemen daima rastlanır.

Çiçeğin manzarası uykulu ve mahmur bir göze benzer. Nergisin sıfatı olarak da mest, bîmâr ve haste gibi kelimeler kullanılır.

Nergis çiçeği hakkında, eski Yunanlılardan gelen bir efsane vardır: Narsis, fevkalade güzel ve güzelliğine mağrur bir gençmiş. Ormanlar perisi Eko, Narsis'in aşkıyla muzdarip ve üzüntülü ölmüş. Narsis birgün pınar başında suya bakarken kendi güzelliğine hayran olarak aksini kucaklamak için suya atılıp boğulmuş; ruhu da bir çiçek halinde meydana çıkmış (ONAN 1940: 37).

Lale de Divan şiirinde kırmızı rengiyle şekil yönünden kadehe benzeyişiyle ele alınmıştır (PALA 1995: 342) ki birinci mısradaki da kadeh zikredilerek açıkça belli olmaktadır.

Şair, birinci beyitte baharın geldiğini söylemiş; ikinci beyitte de şarap içip sarhoş olmalıyız demiştir. Ona şarabı hatırlatan da şekil ve renk yönüyle laledir. Nergisin aslının mahmur ve sarhoş gibi görünmesinden dolayı da onun gibi gerçekten sarhoş olmayı istemektedir.

“devr-i lâle, kadeh, mest” kelimeleriyle bahar sarhoşluğuyla Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Zamâne sırrını ko gonca bigi ser-beste

Çemen safâsına gül bigi dil-güşâ olalum

“Ko zamâne sırrını gonca bigi ser-beste, çemen safâsına gül bigi dil-güşâ olalum.”

Ser-beste(f.b.s.): 1) başı bağlı. 2) örtülü, gizli, kapalı.

Dil-güşâ(f.b.s.): gönül açan, iç açan, kalbe ferahlık veren.

Bırak feleğin sırrı gonca gibi kapalı kalsın. Biz bağ, bahçe safasına gül gönlümüzü açalım.

Şair, bu beyitte bahar geldiği için derin düşüncelerle aklını ve kendini yormak istemediğini söyleyerek eğlence ve safa ile vaktimizi geçirelim, demektedir. Bunları ifade ederken de baharın ve çiçeklerin görüntülerinin benzetmelerinden faydalanmaktadır.

Şairin feleğin sırrından bahisle böyle konuların açılmamış gonca gibi kapalı kalması gerektiğini söylemesi, baharın eğlence ve zevk zamanı olmasını vurgulamasındandır. Ayrıca bahar mevsimindeki eğlencenin önemini büyüklüğünü göstermek için de karşısına, vazgeçilecek unsur olarak feleğin sırrı konulmuştur.

Ardından da eğlenceye geçerek gül gibi açılmak gerektiğini belirten şair, “derin mevzularla uğraşmayalım; yiyelim, içelim ve eğlenelim.” demeye getirmektedir.

Birinci mısradaki “feleğin sırrı” konusu “gonca” gibi kapalı kalmış; ikinci mısradaki ise gonca açılarak gül olmuş ve eğlence ile zevk de başlamıştır.

“gonca, gül, çemen” kelimeleriyle gülle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.
“beste-güşâ” arasında Tezat sanatı vardır.

4. Götürdi lutf-ı sabâ uş hevâ küdüretini

Nesîm-i subh bigi bir nefes safâ olalum

“Uş lutf-ı sabâ hevâ küdüretini götürdi; nesîm-i subh bigi bir nefes safâ olalum.”

Küdüret(a.i.): 1) bulanıklık. 2) gam, tasa, kaygı.

Uş(t.i.): işte.

İşte saba yelinin iyiliği, heves kaygısını giderdi; biz de sabâ yeli gibi bir nefeslik de olsa eğlenelim.

Birinci mısradaki “hevâ” dünyada bulunan bütün herşeye karşı gösterilen istek, arzu ve hırstır. Dolayısıyla kişi, hevâsının peşine düştüğü zaman gecesi gündüzü birbirine karıştır, rahat yüzü görmez olur, dinlenemez, gülemez vs. İşte bu yüzden şair de, bahar mevsimi olması dolayısıyla bu zamanda esen sabâ rüzgarının bu “hevâ”yı ve sıkıntılarını dağıttığını söylemektedir. Nitekim “hevâ” kelimesi “hava” ile de anlam ve yazılış yönünden benzerdir. Beyitte de tercih edilmesi sabâ yelinden dolayı olup aralarında bağ kurulmuştur. Yani sabâ yeli, bir iyilik yapıp esmiş ve kötü havayı dağıtmıştır.

İkinci mısradaki ise, sabah esen hafif rüzgar gibi bir anlık da olsa zevk bulalım, denilmektedir. Burada da nefes ile nesîm-i subh arasında şekil yönünden benzerlik olup ikisi de çok hafif bir hava taşırlar.

“küdüret-safâ” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“sabâ, nesîm-i subh, hevâ, nefes” kelimeleriyle yel ile ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Cihân fütûhına Cem câmdur dimiş miftâh

Gelûñ mülâzım-ı câm-ı cihân-nümâ olalum

“Cem, cihân fütûhına miftâh câmdur dimiş, gelüñ mülâzım-ı câm-ı cihân-nümâ olalum.”

Fütûh(a.i.): zafer, galibiyet, üstünlük.

Miftâh(a.i.): anahtar.

Mülâzım(a.s.): bir yere veya kimseye sarılıp ayrılmayan, tutunup kalan.

Cem, dünyada neşe ve emel kapısının anahtarı kadehtir demiş; gelin, biz de içinde cihanı seyrettiren kadehten ayrılmayalım.

Cem yahut Cemşit, eski İran tarihine göre Pişdâdiyân sülalesinin dördüncü ve meşhur hükümdarıdır. Yunanlıların Baküsü gibi, Cemşit de şarkta şarabı icat etmiş olmakla anılır. Rivayete göre; Cemşit zamanında üzüm meydana çıkmış. O da halkın bu meyveden istifade etmesini dileyerek birkaç kap içine üzüm koydurmuş, her gün bir kaptaki üzümü alıp yerlermiş. Bir müddet sonra son kaptaki üzümü alıp yemek istedikleri zaman, onun bozulup köpürdüğünü görmüşler ve bu kabı kendi haline bırakmışlar. Birkaç gün daha geçtikten sonra bakınca, durulduğunu görmüşler ve muayene için suyundan biraz içmişler; acılığundan zehir sanmışlar. Sonra da süzüp bir şişeye koymuşlar. Cemşit’in gayet güzel bir cariyesi çok şiddetli bir başağrısına tutulmuş, devasını bulamayınca intihar maksadıyla zehir sanılan üzüm suyunu içmiş. Fakat öldürmediği gibi derdine deva bulmuş; ayrıca neşe verici bir tesiri de varmış. Hemen Cemşit’in huzuruna varıp işi anlatmış. Üzüm suyu olan şarap da bu suretle bulunarak şahdoru (şah ilacı) adını almış (ONAN 1940: 38):

Câm-ı Cem tamlaması Cemşit’in meşhur esatiri kadehi için kullanılır ki cihân-nümâ sıfatı da ona verilir. Bu kadeh adeta yapma küre gibi dünyanın beş kıtasını içinde gösterirmiş (ONAN 1940: 38).

Şair de beyitte, şarabı bulan ve önemli bir hükümdar olan Cem’in birinci mısradaki “dünyayı fethetmenin anahtarı şarap dolu kadehtir” sözünden dolayı içinde dünyayı seyrettiren kadehten ayrılmamak istemektedir. Tabii burada şairin, bahar mevsiminin güzelliği ve coşkunluğuyla şarap içmeye aradığı bahaneyi bulduğunu söylemek yerinde olacaktır.

“Cem, câm, câm-ı cihân-nümâ” kelimeleriyle kadehle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“fütûh-miftâh” kelimeleri aynı kökten türediği için İştikak sanatı yapılmıştır.

6. ‘Amelden ücret umınca gurûr-ı tâ‘at ile
Günehde muntazır- rahmet-i Hudâ olalum

“*Gurûr-ı tâ‘at ile ‘amelden ücret umınca, günehde muntazır-ı rahmet-i Hudâ olalum.*”

Muntazır(a.s.): gözleyen, bekleyen.

Mademki ibadetimize güvenerek yaptığımız işin karşılığını umuyoruz; günahımız için de Allah’ın rahmetini, affını bekleyelim.

Şair beyitte, dindar insanların durumunu anlatmıştır. Bahsettiği kişilerin içine kendisini de eklediğini ikinci mısradaki “olalum” sözünden anlıyoruz. Yani bu insanlar, yaptıkları güzel işlerin karşılığını, ibadetin kendilerine verdiği bir gurur ile beklemektedirler. Yaptıkları ibadetler onlara bir gurur vermiştir ki ibadetin insana vereceği en önemli zarardır. Kişi yaptığı ibadetlerle gururlanmaya, herşeyi kendinden bilmeye başlarsa bu, onun için hiç de iyi değildir. Yalnız, şair de bu durumun farkında olmalı ki ikinci mısradaki “günahta da Allah’ın rahmetini bekleyelim” demektedir. Bir anlamda, birinci mısradaki yanlış için, ikinci mısradaki “günahımızın affını Allah’tan bekleyelim.” denilmiştir.

“ ‘amel, tâ‘at, rahmet, Hudâ, güneh” kelimeleriyle dini kavramlarla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

7. Bahâr tevbeye Şeyhî cünûn demiş ‘âkil
Bu gün muvâfakat it irte parsâ olalum

“*Şeyhî, ‘âkil bahâr tevbeye cünûn demiş, bugün muvâfakat it, irte parsâ olalum.*”

Muvâfakat(a.i.): 1) uygunluk, uyma. 2) uzlaşma, razı olma.

Cünûn(a.i.): 1) delirme, çıldırma, delilik. 2) tas. ve ed. aşkın galip gelmesi.

İrte(t.i.): ertesi, gelecek sabah, yarın.

Parsâ(f.s.): 1) sofı, dine bağlı (kimse). 2) iffetli, namuslu, temiz, doğru(kimse).

Ey Şeyhî! Akıllı başında olan, tövbe yüzünden neşesiz geçecek bahara deliliktir demiş. Gel bugün ses çıkarma, razı ol, içelim, keyfimize bakalım da yarın işi sofuluğa vururuz.

Şair bu beyitte, akıllı birinin “baharda tevbe etmek deliliktir” sözüne uyarak yiyip içip eğlenmek gerektiğini, bahar mevsimi geçtikten sonra sofuluğa devam edeceğini söylemektedir. Tabii, beyitte bahsedilen kişinin akıllı olması, söylediği şeyin Şeyhî’nin hoşuna gitmesindedir.

Burada şairin içki içip eğlenmeye tevbe ettiğini fakat bahar geldiği için zamanlamasının çok yanlış olduğunu gördüğünü anlıyoruz. Bundan kurtulmak için de birinin sözüne uymayı uygun bulmuştur.Sofuluğa da bahardan sonra devam edecektir.

Baharda tabiatın güzelliğinden istifade ederek, bu mevsimin yılda bir geldiğini fırsat bilerek neşelenmek, keyfe, safaya bakmak düşünce ve duygusuyla yazılmış olan Şeyhî'nin bu gazelinde, bütün beyitlerin bu mana bütünlüğüne girebildiği görülmektedir. Halbuki, Divan edebiyatının beyit anlayışı yani her beytin tamam bir manayı ifade etmesi, şairleri genellikle eserde bir mana bütünlüğü bağından ve endişesinden uzak bulundururdu.Bir gazelin muhtelif beyitlerinin çeşitli manalar taşıdığı ve birbirlerine bu bakımdan bağlanmadıkları gerçektir. Şeyhi'nin bu gazeli gibi, beyitleri aynı mana bütünlüğü içine girebilen gazellere **yek-âhenk gazel** denir.

“ ‘âkil-cünûn” arasında Tezat sanatı vardır.

2.2.41. GAZEL 41*

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

1. Her seher-geh od düşer eflâke âhumdan benüm
Her gice ‘âlem tolar dûd-ı siyâhumdan benüm
2. Kan döker şâm u seher mihr ile şefkatden şafak
Yummaz ilduzlar gözin feryâd u âhumdan benüm
3. Çün benüm sıdk u safâ oldı günâhum bilürem
Bu gün âhum çoklığını ol günâhumdan benüm
4. Nahs-ı tâli‘dür beni dil-haste kılan dem-be-dem
Yohsa ben kul şâkirem devletlü şâhumdan benüm
5. Serv-kaddüñ sâyesin ki idinmişem püşt ü penâh
Gün togisar başuma püşt ü penâhumdan benüm
6. Ben bu derd ile ölüp topragum olursa hebâ
Su yirine od çıka huşk-i giyâhumdan benüm
7. Şâhid-i ‘âdil gözüm yaşıyla gönlüm odıdur
‘Ârif olan mâ-cerâm añlar güvâhumdan benüm
8. Şöyle yakdı âhum odı yüregümi huşk ider
Ger muhîte ire bir kef hâk-i râhumdan benüm
9. Şükr kıl Allâh’uña Şeyhî k’irüre şâhuña
Hâşa kim mahrûm olam lutf-ı İlâhumdan benüm

* age, s. 189.

-Şerh-

1. Her seher-geh od düşer eflâke âhumdan benüm

Her gice ‘âlem tolar dûd-ı siyâhumdan benüm

“Her seher-geh benüm âhumdan eflâke od düşer, her gice benüm dûd-ı siyahumdan ‘alem tolar.”

Her seher benim ahımdan göğe ateş düşer, her gece benim kara dumanımdan alem dolar.

“âh” Divan şiirinde aşğın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman olarak düşünülür. Böylece âh ateşi göklere yükselir. Aşık bazen öyle ateşli âh eder ki onun ateşinden gökte yıldızlar, ay ve güneş tutuşur, yanar. Nitekim bu nedenle parlamaktadırlar. Âh, sabahlara kadar sürer. Âh’ın en önemli sebebi sevgiliye kavuşamamak ve onun özlemine duymaktır. Oysa küçük bir ihtimal ile aşık, sevgilisine kavuşacak olsa, bu âhlar yine devam eder. Çünkü aşık bu sefer de ayrılık anını düşünerek âh edecektir (PALA 1995: 23).

Şair de bu beyitte, göklerin kendi ateşiyle yandığını, gecenin de âhının kara dumanıyla karardığını söylemektedir. Birinci mısırada, “eflâke od düşer” denilerek, “gökteki yıldızlar, benim âhımdan etkilenirler ve onların da içine ateş düşer” anlamı verilmiştir. Çünkü şair, öyle feryâd u figân etmekte ve öyle âhlar çekmektedir ki duyanların kayıtsız kalması mümkün değildir. Bu yüzden, aşğın seher vakti, insanların çoğunlukla uyuduğu vakitte ettiği feryâd u figânın ve âhın etkilediği ve içini yaktığı, yıldızlardır. Dolayısıyla onların yanmaları da bundandır. Ayrıca ikinci mısırada da âh’ın geceleri karartması anlamı dolayısıyla, birinci mısırada da zaman gündüz olduğundan “eflâk” ile kastedilen güneş olmalıdır. Böylelikle anlam yerli yerine oturmuştur. Dolayısıyla gündüzleri güneşi ateş gibi yakan ve o halde dünyayı aydınlatmasını ve ısıtmasını sağlayan da şairin âh’ıdır.

Şairin âh’ı, gündüzleri olduğu gibi geceleri de devam etmektedir. İkinci mısırada da, âh’ın çıkardığı kara dumandan bütün alemin dolduğu söylenerek mübalağa sanatı yapıldığı gibi gecenin kara omasına güzel sebep gösterilerek Hüsn-i Talil sanatı yapılmıştır. Şair öyle âh etmektedir ki çıkan kara dumanlar her yeri kaplamakta ve gecenin kararmasına sebep olmaktadır.

Birinci mısırda güneşin yanmasına, ikinci mısırda gecenin kararmasına âh sebep gösterilerek Hüsn-i Talil sanatı yapılmıştır.

Âh'ın dumanının âlemi kaplaması ile Mübalağa sanatı yapılmıştır.

“seher-gice” sözcükleri arasında Tezat sanatı vardır.

“her seher-geh—her gice, eflâke-âlem, âhumdan—dûd-ı siyâhumdan” kelimelerinin dizilişiyile Düzenli Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

“âh, od, dûd, siyah” kelimeleri âh'la ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Kan döker şâm u seher mihr ile şefkatden şafak

Yummaz ılduzlar gözin feryâd u âhumdan benüm

“Şafak, mihr ile şefkatden şâm u seher kan döker; ılduzlar benüm feryâd u âhumdan gözin yummaz.”

Mihr(f.i.): 1) güneş. 2) sevgi.

Şafak, sevgi ve merhametten gece gündüz kan ağlamakta; yıldızlar da benim feryatlarımdan gözünü yumamaz.

Şafak, güneş doğmadan az önce beliren aydınlık (EREN-GÖZAYDIN 1988 c.II- 1365) olup beyitte, güneşin doğuşuyla ve batışıyla beliren kızılık kastedilmektedir.

Birinci mısraya göre, şafağın kıpkırmızı olmasının sebebi sevgi, merhamet, muhabbettir.Yani şair, o da benim gibi aşk yüzünden kan ağlamakta demeye getirmektedir.Burada, “şâm u seher”, “gece gündüz benim gibi kan ağlıyor” manasıyla alınabileceği gibi, şafağın kızıl olduğu iki zamanı da ifade etmektedir.Nitekim şafak, güneşin doğacağı zaman ve batacağı zaman kızılılaşır.Böylelikle, şafağın kızıl oluşuna güzel sebep gösterilerek Hüsn-i Talil sanatı yapılmıştır.

İkinci mısırda ise şair, feryâd u figânından gökteki yıldızların hiç uyumadığını, gözlerini yumamadığını söylemektedir. Yıldızların gözünü yummaması, hep uyanık kalması, ışıklarını devam ettirmeleriyle alakalı olup geceleri görülebildikleri halde gündüzleri görünemezler.Aslında yıldızlar, gündüzleri ışıldar fakat, görünmemeleri, güneş ışığının oluşturduğu yoğunluk sebebiyledir.Yoksa yıldızlar, daima gökte ve parlamaktadırlar.Sadece biz onları, güneşin ışınlarını almadığımız zaman farketmekteyiz. Dolayısıyla şair de yıldızların gözünü yummayıp sürekli parlamalarını kendi âh u feryâdına bağlayarak Hüsn-i Talil sanatı yapmıştır.

Yıldızların gözünü yumması ile yıldızlar kişileştirilip Teşhis sanatı yapılmıştır.

Şafağın kızılığına ve yıldızların sürekli parlamasına güzel sebep gösterilerek Hüsn-i Talil sanatı yapılmıştır.

“şâm-seher” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

3. Çün benüm sıdk u safâ oldı günâhum bilürem

Bu gün âhum çoklığını ol günâhumdan benüm

“Çün benüm günâhum sıdk u safâ oldı,bilürem; bugün âhum çoklığını benüm ol günâhumndan(dır).

Benim günahım sevgiliye bağlılık ve muhabbet göstermem oldu, biliyorum; zaten bugün bu kadar çok âh etmem de o günahımdandır.

Şair bu beyitte, ilk iki beyitteki âh’larının sebebini söylemektedir.Bu kadar çok âh etmesinin sebebi, sevgiliye olan bağlılığı ve muhabbetidir.Yani şair, sevgiliye o kadar çok bağlıdır ve aşk doludur ki ne yapsa ondan ayrılmaz, bilakis aşkı artar.Sevgili de aşğa eziyet ettikçe eziyet eder, dertten derde sürükler.Böylelikle aşğın âhı da arttıkça artar, artık onun âh’ları yüzünden dünya şekillenmeye başlar.

Bu beyitte şair, her ne kadar, çok âh etmesini sevgiliye olan bağlılık ve aşk günahına(!) bağlıyor gözüke de aslında, sevgiliye ince bir mesaj verilmektedir: “Ben sana öyle bağlıyım ve öyle aşğım ki hiçbir şey beni bu yoldan döndüremez.” denilerek aşkın ve sadakatin büyüklüğü gösterilmek istenmektedir.Böylelikle sevgiliye kavuşma, ondan güzel bir söz duyma gibi bahtiyarlıklara erişilebilecektir.

Şairin “günâh” diye bahsettiği “sıdk u safâ” aslında güzel bir haldir, günah denmez. Fakat sevgili, aşğa yüz vermedikçe çekilen sıkıntılar sebebiyle aşık hem kendi kendini suçlamakta hem de sevgiliden artık bir merhamet beklemektedir.Belki de şairin “günâh”ı iki kere tekrar edip vurgulaması, sevgiliden beklediği “sevap” türünden iyilik ve güzellikler içindir; sevgiliye bunları çağrıştırması amacıyladır.

“günâh” ve “benüm” kelimeleri ikişer kez tekrarlanarak Tekrir sanatı yapılmıştır.

4. NaHS-ı tâli‘dür beni dil-haste kılan dem-be-dem

Yohsa ben kul şâkirem devletlü şâhumdan benüm

“Beni dem-be-dem dil-haste kılan nahs-ı tâli’dür; yoksa benim devletlü şâhumdan (dolayı) ben kul şâkirem.”

Nahs(a.i.):1) uğursuzluk. 2) uğursuz, bahtsız.

Tâli‘(a.i.): talih, kısmet, kader, baht.

Beni daima gönül hastası yapan talihimin uğursuzluğudur; yoksa ben büyük nimetlere sahip sultanımdan dolayı şükreden bir kulum.

Şair, beyitler ilerledikçe sevgilisinden beklentilerini dile getirmektedir. Bunu yaparken, önce çektiği çileleri ve halini anlatmış; şimdi de onu övmeye başlamıştır.

Bu beyitte şair, gönül hastalığının sebebi olarak bahtının uğursuzluğunu göstermiştir. “Ne çekiyorsam, bahtımın uğursuzluğundan.” diyerek çektiği eziyetleri, dertleri ve sıkıntıları bahtına ve kaderine bağlamıştır. Bunu yapmaktaki amacı, sevgiliyi kötü durumların müsebbibi olarak göstermeyerek onu temiz ve iyi göstermek; nimeti bol bir sultan olarak bahsederek de onu yüceltmektedir.

Aslında, ikinci mısradaki ifadelerden iyilikler beklediğini değil, iyilikler gördüğünü anlıyoruz. Şair, nimeti bol sultana şükran dolu bir kul olduğunu söyleyerek gördüğü iyiliklerden bahsetmektedir. Dolayısıyla bu iyilikler de olsa olsa sevgilinin eziyet ve sıkıntı vermek için de olsa şaire kızgınlıkla bakması, yanından geçip ona yüz vermemesi, gamzeleriyle yaralaması türünden şeylerdir. Bunlar da aşğa acı verse de, sevgilinin iyi veya kötü ilgisinden kaynaklanmaktadır. Şair de bunları “devletlü şâh”ın “nimet”lerinden saymakta ve ona “şâkir kul” olduğunu söylemektedir.

“kul-şâh” arasında Tezat sanatı vardır.

5. Serv-kaddüñ sâyesin ki idinmişem püşt ü penâh

Gün togısar başuma püşt ü penâhumdan benim

“Serv-kaddüñ sâyesin ki püşt ü penâh idinmişem; püşt ü penâhumdan benim başuma gün togısar.”

Püşt(f.i.): arka, sırt.

Penâh(f.i.): sığınma, sığınacak yer.

Sevgilinin selvi boyunu arkama alıp sığınınca benim başuma gün doğdu.

Sevgilinin boyu daima uzun ve düzgündür (PALA 1995: 94). Bu yüzden selviye benzetilir. Şair de selvi boylu sevgiliye sırtını dayadığını söyleyerek onu, kendisinin

sahibi, koruyucusu olarak göstermiştir.Aynı zamanda, selvi boylu sevgiliyi sığınılacak bir yer olarak değerlendirerek ona verdiği önemi göstermiştir.

Birinci mısradaki şair, çektiği eziyet ve sıkıntılara karşılık selvi boylu sevgiliye sığındığını söylemektedir.Burada ilginç olan, onun çektiği eziyet ve sıkıntıların sebebi ve kaynağı da sevgilidir.Yani şair, sevgiliden sevgiliye sığındığını ifade ederek; onun eziyetlerinden, onun sevgisine sığındığını vurgulamıştır.

İkinci mısradaki da, sığındığı yerden başına güneş doğduğunu söyleyerek umduğu güzellikleri bulduğunu anlatmıştır.Başına gün doğması, isteklerini gerçekleştirmek için iyi bir duruma erişmek (EREN-GÖZAYDIN 1988 c.II : 583) anlamına geldiğinden şair, sevgiliden kendisine güzellikler gelmeye başladığını ifade etmiştir.

Ayrıca, servi uzun bir ağaç olup gölgesi geniş değildir.Bu yüzden selviye sırtını veren bir kişinin başına güneşin gelmesi de doğaldır.

“püşt ü penâh” iki kere tekrar edilerek Tekrir sanatı yapılmıştır.

6. Ben bu derd ile ölüp topragum olursa hebâ

Su yirine od çıka huşk-i giyâhumdan benüm

“Ben bu derd ile ölüp topragum hebâ olursa, benüm huşk-i giyâhumdan su yirine od çıka.”

Hebâ(a.i.): 1) gayet ince toz, zerre. 2) yok yere, boş, nafile.

Huşk(f.s.): 1) kuru. 2) kaba, soğuk.

Giyâh(f.i.): taze, ot.

Ben bu aşk derdiyle ölürsem ve toprağım da ufalanıp giderse, mezarımın üstündeki kuru otlardan su yerine ateş çıkar.

Şair, bu beyitte aşk derdinden ölüp gideceğini ve hala da bir umudunun olmadığını belirtmektedir.

Toprağın hebâ olması, iyice ufalanıp zerre haline gelmesidir ki uzun zaman geçtiğinin göstergesidir. Aynı zamanda şair, “boş yere toprak olursam...” demek istemiştir. Tabii boş yere olması, sevgiliye kavuşamamak, murad alamamakla ilgilidir.

Toprağın iyice ufalanması da bakımsızlığına işaret etmektedir.Yani sulanmazsa, üzerine çiçek dikilmezse; kısaca bakılmazsa, toprak zerre zerre ufalanıp ve yok olup gider. Böylece mezar, mezar omaktan çıkar ve yer belli olmaz; nerede gömülü olduğu bilinmez, unutulur gider.

İşte böyle bir mezarın üstündeki otlardan da ancak ateş çıkar. Çünkü ot, en küçük bir ısınmada ve kıvılcımda yanar, parlayıverir. Ayrıca, otlardan ateş çıkması, mezarın içindeki aşğın taşıdığı aşk ateşiyle de ilgilidir. Yani, aradan uzun zaman geçse ve ölü olsa da aşk ateşi, ilk günkü gibi yanmakta, hatta otları bile yakmaktadır.

İkinci mısırada “su yirine” denmesi de bir gerçeğe işaret etmektedir ki taze otlardan su çıkar. Böylece şairin, mezarının üstündeki otları, içindeki aşk ateşiyle beslediğini ve o otlardan bu yüzden ateş çıktığını anlıyoruz.

“ölüp, topragum, hebâ, derd” kelimeleriyle mezarla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“su-ateş” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

7. Şâhid-i ‘âdil gözüm yaşıyla gönlüm odudur

‘Ârif olan mâ-cerâm añlar güvâhumdan benüm

“Şâhid-i ‘âdil, gözüm yaşıyla gönlüm odudur; ‘ârif olan benüm güvâhumdan mâ-cerâm anlar.”

Güvâh(f.s.): şahit, delil, tanık.

Gözyaşlarımla gönül ateşim, benim doğru şahidlerimdir ki zaten arif olan da benim bu şahitlerimden, başımdan geçenleri anlar.

Şair, yaşadıklarının kanıtı olarak gözyaşlarını ve içindeki aşk ateşini göstermektedir. Arif olanın da bunlardan, yaşadıklarını anlayacağını ileri sürmektedir.

Divan şiirinde aşık, sevgiliden gelen her eziyete katlanır, çileler çeker. Bu zulüm ile bazen sabahlara dek ağlar (PALA 2000: 293). Zaten onun tek sermayesi kendisidir. Ağlar, dövünür, yırtınır, feryâd u figân eder...Hep kendisini bitirir. Pervâne gibi, kendini yok etmekle mutluluk bulur.

Birinci mısırada şair, gözyaşı ve aşk ateşine adil şahitler diyerek onların asla yanlış yorumlanamayacağını vurgulamıştır. Çünkü gözyaşını bir insan isteyerek akıtamaz; mutlaka bir sebebi olmalıdır ve gözyaşı, içerdeki bir sıkıntıya da işaret eder. Aşk, görülme dahi gözyaşı ve değişik hallerle kendini farkettirir.

İkinci mısırada ise, arif olanların başından geçenleri gözyaşından ve aşk ateşinden anlayacağını söylemiştir. Böylelikle, kendi durumunu anlamayanları da cahillikle itham etmiştir.

“yaş-od” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

8. Şöyle yakdı âhum odı yüregümi huşk ider

Ger muhîte ire bir kef hâk-i râhumdan benüm

“Âhum odı yüregümi şöyle yakdı (ki) ger, benüm hâk-i râhumdan muhîte bir kef ire, huşk ider.”

Kef(f.i.): 1) köpük. 2) sünger taşı.

Âhımın ateşi yüregimi öyle bir yaktı ki, benim yolumun toprağından bir taş bir yere değse orayı kurutur.

Şair bu beyitte, içindeki aşkın durumunu anlatmıştır. Aşk ateşi ile yanan şair, öyle bir âh etmiştir ki bu âhın kıvılcımları, ateşi, sadece yüreğini yakmamış, etrafında ne varsa yakıp geçmiştir. Bu haldeyken, âh ettiği vakit, yürüdüğü yoldaki yanan taşlardan biri bir kasabaya, köye, mahalleye düşse orayı kurutacaktır. Bu, mübalağanın en üst derecesi olan gulüv’dür.

Şair, mübalağanın en üst derecesini kullanarak içindeki aşkı ve aşk ateşini anlatmaya çalışmıştır. Tabii, içindeki ateşle âh edince, yürüdüğü yoldaki yanan taşlardan biri bir yeri kurutuyorsa, bu, şairi ne yapmaz?..Şair de bunu sevgiliye göstermek istemiştir.

“yakdı, odı, âhum” kelimeleriyle ateşle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

9. Şükr kıl Allâh’uña Şeyhî k’irüre şâhuña

Hâşa kim mahrûm olam lutf-ı İlâhumdan benüm

“Hâşâ kim benüm lutf-ı İlâhumdan mahrûm olam; Şeyhî, şükr kıl Allah’uña ki şâhuna irüre.”

İrürmek(t.i.): ulaştırmak, eriştirmek.

Şeyhî, haşa ki sen İlahi lutuftan mahrum değilsin; Allah’a şükret ki seni sultanına ulaştırdı.

“irüre” ulaştıra anlamında olup, Allah’ın lutuf ve inayeti ile sevgiliye kavuşacağını şair, bu beyitte söylemektedir. İkinci mısradan, Allah’ın lutfundan kesinlikle mahrum olmadığını bildiğini söyleyerek, sevgiliye kavuşacağını dolayısıyla şükretmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bu beyitte, biraz da, şairin “işimiz Allah’a kaldı” fikrini kabul ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü, sevgiliye kavuşma, sevgilinin elinden gelmemektedir. Yani sevgilinin isteği doğrultusunda olmamaktadır. Sanki, “bu dünyada olmadı ama, öbür

dünyada Allah'ın lutfuyla kavuşuruz.” der gibidir şair.Nitekim “irüre” sözcüğü de henüz kavuşmadığını anlatmaktadır.

Ayrıca şükretmek, nimetin artmasına vesiledir.Şair de bunu bildiğinden şükrünü arttırarak sevgilisine kavuşmayı ummaktadır.Beyti bu anlamda da açıklayabiliriz.

“şükr, Allah, İlah, lutf” kelimelerle dini kavramlarla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.42. GAZEL 42*

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1. Didüm visâlûne irmek didi hayâl-i muhâl
Didüm cemâlûni görmek didi mübârek fâl
2. Didüm yüzümi yüzüne didi ki sürme yüri
Didüm tozuñi gözüme didi ki sürmedür al
3. Didüm ki kâmetüñ âfet didi ne togru haber
Didüm ki kaşlaruñ ugrı didi ne egri hayâl
4. Didüm yitürdi kemâlüñ didi aya noksân
Didüm irürdi cemâlüñ didi güneşe zevâl
5. Didüm ki Şeyhî'yi 'ıškuñ didi ki öldüriser
Didüm harâmî gözüne didi ki kanı helâl

-Şerh-

1. Didüm visâlûne irmek didi hayâl-i muhâl
Didüm cemâlûni görmek didi mübârek fâl

“Visâlûne irmek didüm, hayâl-i muhâl didi; cemâlûni görmek didüm, mübârek fâl didi.”

Muhâl(a.s.): mümkün olmayan.

Fâl(a.i.): uğur, talih.

Sevgiliye “sana kavuşmak...” deyince, “imkansız şey” dedi; “yüzünü görmek...” deyince de “iyi alamet” dedi.

* age, s.185.

Divan şiirinde karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış gazellere (bunlar dedim-dedi biçiminde, genellikle sorulu cevaplı konuşmalardır) **Mürâca‘a Gazel** denir (MERMER-ALICI 2006: 95). Şair de bu gazelinde, sevgiliyle karşılıklı yaptığı konuşmaları anlatmıştır.Yalnız, konuşmalar her mısradaki karşılıklı soru-cevap şeklinde olduğundan soru ve cevapla aşık ve sevgili tarafından birlikte tamamlanmıştır.

Birinci mısradaki şair, sevgiliye kavuşmayı soruyor ve “imkansız” cevabını alıyor. Divan şiirinde aşığın en belirgin hedefi vuslattır.Ağlayıp inleiyişi yalnızca vuslat içindir. Vuslat için sevgiliye devamlı bir yakarış içindedir (PALA 1995: 563).

İkinci mısradaki da şair, sevgiliye yüzünü görüp göremeyeceğini soruyor.Sevgili de şaire, “eğer görebilirsen hayra alamet say” diye cevap veriyor.Gerçekten de sevgili, yüzünü arada sırada gösterir, arz-ı dîdâr eyler.Aşık da bu anı görmek için herşeyini vermeye hazırdır (PALA 1995: 143).

Sevgilinin, “yüzümü görünce hayra alamet say.” demesi; gamzelerini, dudaklarını, yanaklarını, gözlerini, saçlarını görebileceği hatta büyük bir lutuf olarak konuşabileceği düşünüldüğünde gerçekten, sevgilinin yüzünü görmek hayra alamettir.

“didüm, didi” kelimeleri tekrar edilerek Tekrir sanatı yapılmıştır.

2. Didüm yüzümü yüzüne didi ki sürme yürü

Didüm tozuñı gözüme didi ki sürmedür al

“Yüzümü yüzüne didüm, didi ki yürü sürme; tozuñı gözüme didüm, didi ki al, sürmedür.”

Sevgiliye “yüzümü yüzüne süreyim” deyince, “olmaz” dedi; “ayağının tozunu gözüme süreyim.” deyince, “al, sürmedir” dedi.

Bu beyitte şair, sevgilinin yüzüne yüz sürmek istiyor fakat sevgili, “sürme, olmaz” diyor. İkinci mısradaki ise şair, “bari ayağının tozunu süreyim” deyince sevgili, “olur, gözüne sürme olsun” diye cevap veriyor.

Birinci mısradaki, şairin isteği, daha çok Cinas sanatını gerçekleştirmek içinmiş gibidir.Çünkü, cevaptaki “sürme” ile ikinci mısradaki “sürme” arasında Cinas sanatı vardır.

Sürme, göze sürülen ilaç olup siyah renkte olur. Toz halde olup göze hem güzellik hem de görüş kuvveti verir.Sevgilinin ayağının yolunun toprağı aşık için bir sürmedir (PALA 1995: 336).

İkinci mısradaki sevgili, ayağının tozunu sürme diye gözüne çekmesi için şaire izin vermiştir.

“yüz, didüm, didi” kelimelerinin tekrarıyla Tekrir sanatı yapılmıştır.

“sürme” hem olumsuz hem de göze sürme anlamıyla kullanılarak Cinaz sanatı yapılmıştır.

“ü” sesi beyitte onbir kez tekrarlanarak Asonans sanatı yapılmıştır.

3. Didüm ki kâmetüñ âfet didi ne togru haber

Didüm ki kaşlaruñ ugrı didi ne egri hayâl

“Didüm ki kâmetüñ âfet, ne togru haber didi; didüm ki kaşlaruñ ugrı, ne egri hayâl didi.”

Sevgiliye, “boyun afet...” dedim, “doğru söyledin” dedi; “kaşların da hırsız” deyince, “eğri bir düşünce” dedi.

Âfet, edebiyatta insanı, uğruna ölünecek kadar aşk belalarına düşüren güzeller için kullanılır. Ayrıca sevgilinin boyu ile birlikte fitne koparma özelliği ön planda tutularak şiirlerde geçmektedir (PALA 1995: 21).

Birinci mısradaki şair, sevgilinin boyunu âfet olarak değerlendirmiştir. Çünkü sevgili, selvi gibi salınınca aşık, kendinden geçer (PALA 1995: 94). Bu yüzden sevgilinin boyuna âfet demiştir. Sevgili de “doğru söyledin” diye cevap vermiştir. Buradaki “doğru” hem şairin söylediği ile ilgili hem de sevgilinin kendi boyu ile ilgilidir. Nitekim sevgilinin boyu daima uzun ve düzgündür. Bunun için bülend, bâlâ, rast, doğru gibi sıfatlar kullanılır (PALA 1995: 94) ki sevgili de bundan bahsetmiştir.

İkinci mısradaki şair, sevgiliye “kaşların hırsız gibi” deyince sevgili de “ne eğri düşünce...” diye cevap vermiştir. Kaşların hırsız oluşu, kötü oluşuyla ilgilidir. Kaş adeta bir fitne dükkanı gibidir. İçindekiler de göz, kirpik ve gamzedir (PALA 1995: 159). Bu yüzden “ugrı” denilerek kötülenmiştir. Sevgilinin verdiği cevap, yine çok manidardır: “ne eğri hayal...” Eğrilik, kaşın en büyük özelliğidir. Eğrilik onun hareketlerinde vardır. Asla dosdoğru olamaz (PALA 1995: 159).

“egri-togru” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“didüm-didi” kelimelerinin tekrarıyla Tekrir sanatı yapılmıştır.

4. Didüm yitürdi kemâlüñ didi aya noxsân

Didüm irürdi cemâlûñ didi güneşe zevâl

“Kemâlûñ yitürdi didüm, aya noksan didi; cemâlûñ irürdi didüm, güneşe zevâl didi.”

Yitürmek(t.i.): 1) kaybetmek, zayi etmek, mahvetmek. 2) ulaştırmak, eriştirmek.

Şair, sevgiliye “kemalin ulaştırdı” deyince, o da “aya noksanlık” diye tamamladı; “güzelliğin ulaştırdı” deyince de, “güneşe zeval” diye tamamladı.

Sevgilinin kemâlinin aya eksikliğini ulaştırması, sevgilinin olgunluğu ile ilgilidir. Sevgilinin olgunluğunun yanında, ay daima eksiktir; istediği kadar dolunay ile tam dolu olsun fakat sevgili sözkonusu olunca, ileri gidemez. Çünkü yüz, nurunu Allah’ın Cemâl sıfatından alır. Ay ışığı da nurdur (PALA 1995: 143) fakat Allah’ın yüze verdiği nur ile karşılaştırılmaz.

İkinci mısra da sevgilinin yüzünün güzelliği, parlaklığı güneşinkini sona erdirdiği söylenmiştir. Çünkü sevgilinin yüzü güneşten daha alımlıdır (PALA 1995: 143). Böylece olunca, güneşe gerek kalmamıştır.

“didüm-didi” kelimelerinin tekrarıyla Tekrir sanatı yapılmıştır.

5. Didüm ki Şeyhî’yi ‘ışkuñ didi ki öldüriser

Didüm harâmî gözûñe didi ki kanı helâl

“Didüm ki ‘ışkuñ Şeyhî’yi, didi ki öldüriser; harâmî gözûñe didüm, didi ki kanı helâl.”

Bu beyitte, aşkın Şeyhî’yi öldürdüğü, çünkü haydut olan sevgilinin gözüne şairin kanı helal olduğu söylenmiştir.

Göz, Divan şiirinde en çok sözü edilen güzellik unsurlarındandır. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zalimlik, lakaytlık, öfke vs. onun sıfatlarındandır. Kan dökmekte üstüne yoktur. Yine göz, gönül ülkelerini fethetmek için öldürücü özelliklere sahiptir (PALA 1995: 124). Bu yüzden aşkın kanı, sevgiliye ve onun gözüne helaldir. Çünkü aşık canını seve seve vermektedir.

Sevgilinin aşkının Şeyhî’yi öldürmesi, ikinci mısra da bahsedildiği gibi gözü gibi diğer öldürücü özellikleriyle ilgilidir. Mesela sevgilinin dudağı da aynı görevi görmektedir. Bir sözüyle hayat bağışladığı gibi, can da alabilir. Bu yüzden, aşk yavaş yavaş Şeyhî’yi öldürmektedir.

“didüm-didi” kelimelerinin tekrarıyla Tekrir sanatı yapılmıştır.

2.2.43. GAZEL 43*

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Cânâ hayât-ı cân virür ol cânâ leblerüñ
Yâkûta reng ider dahı mercâna leblerüñ
2. Hızır ol kadehden içdügiçün kaldı câvidân
Bir cür'a dökdi çeşme-i hayvâna leblerüñ
3. Gonce deriye sıgmaya ol şevk ile eger
Bir bûse virse gonce-i handâna leblerüñ
4. Hûblık içinde hatm ide ol la'l hâtemi
Ger nakş olursa mülk-i Süleymân'a leblerüñ
5. Hâssiyetiyle topragı yâkût u la'l ider
Hâkim olalı mülk-i Bedahşân'a leblerüñ

-Şerh-

1. Cânâ hayât-ı cân virür ol cânâ leblerüñ
Yâkûta reng ider dahı mercâna leblerüñ

“Cânâ leblerüñ ol cânâ hayât-ı cân virür; yâkûta, mercâna dahı reng ider.”

Ey sevgili! Dudakların canlara hayat verdiği gibi yakut ve mercana da renk verir.

Dudak, Divan şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarındandır. Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir. Bu noktada dudaktan dökülen can bağışlayıcı kelimeler de önem kazanır. Söyledikleriyle ölüleri diriltmek bakımından bir Îsî-nefes ve Îsî-dem'dir (PALA 1995: 343).

* age, s. 183.

Birinci mısradaki sevgilinin dudağının hayat bağışlayıcı özelliği üzerinde durulmuştur. Gerçekten de sevgilinin dudağı, aşıklar üzerinde böyle bir etkiye sahiptir. Yani bir sözüyle aşığı öldürebileceği gibi, bir sözüyle de diriltebilir, can verebilir. Aşığa söyleyeceği bir güzel söz, gamzelerinin ve kirpiklerinin öldürdüğü aşığa can verip onu diriltebilir. Yine aşığa söyleyeceği bir kötü sözle onu öldürüp canını alabilir. Çünkü aşığın canı, sevgilinin iki dudağının arasındadır. Onun iyi ve güzel sözleriyle hayatı bulmaktan da öte cenneti yaşayabilir; kötü sözleriyle de ölmekten beter durumlara düşebilir.

Yakutun kırmızı, sarı ve gök renginde olmak üzere üç çeşidi vardır. En kıymetlisi nar tanesi gibi kırmızı olandır. Buna yakut-i rummânî de denir. Yenildiğinde kalbe iyi gelirmiş. Bu nedenle yakut-ı müferrih denilen bir çeşit pahalı şerbet de yapılmış (PALA 1995: 567). Dolayısıyla sevgilinin dudağının, değerli olan yakuta rengini vermesi, onun önemini vurgulamak içindir. Ayrıca, kırmızı yakutun kalbe iyi gelmesi ve şerbet yapılması, sevgilinin dudağı ile ilgili unsurlardır. Sevgilinin dudağı da can verir, kırmızı yakut kalbe iyi gelir; sevgilinin dudağı öpülmek istenir, şerbet gibi içilmek istenir.

“cân” sözcüğü üç kez tekrarlanarak Tekrir sanatı yapılmıştır.

“leb, hayât-ı cân, yakut, mercan, reng” kelimeleriyle dudakla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Hızır ol kadehden içdüğüçün kaldı câvidân

Bir cür‘a dökdi çeşme-i hayvâna leblerüñ

“Leblerüñ çeşme-i hayvâna bir cür‘a dökdi, Hızır ol kadehden içdüğüçün câvidân kaldı.”

Cür‘â(a.i.): yudum, içim.

Câvidân(f.s.): daimi kalacak olan, ebedi.

Çeşme-i hayvân(f.): ölümsüzlük suyunun çeşmesi.

Dudakların ölümsüzlük suyunun çeşmesine bir yudum döktüğünden Hızır da o sudan bir kadeh içince ölümsüz oldu.

Bu beyitte de sevgilinin dudağı ile ölümsüzlük suyu arasındaki ilişki anlatılmıştır. Buna göre; sevgilinin dudağı, ölümsüzlük suyunun çeşmesine bir yudum dökmüş, oradan bir kadeh su içen Hızır da ölümsüz olmuştur.

Kaynağı karanlıklar demek olan zulmât, zulumât, zulmet denilen ve menbai meçhul diyarda bulunan bir su olan âb-ı hayâtı içen ölmez, dünya durdukça yaşarmış. Hızır ve İlyas peygamberler bu suyu bulup içmişler, sonra Allah bu pınarı insanların gözünden sakladığından İskender, Zulumât'a kadar gittiği halde suyu bulamamıştır (ONAY 1996: 65).

İşte bu suyun, ölümsüzlük suyu olmasına sebep olarak da şair, sevgilinin dudağının bu çeşmeye bir yudum su dökmesini göstermektedir. Daha sonra da Hızır gelip buradan içmiş ve ölümsüz olmuştur. Nitekim âb-ı hayât yani dirilik suyu Tuhfe-i Vehbî şerhine göre de sevgilinin ağzı ve can bağışlayan söz demektir (ONAY 1996: 65).

Ayrıca, ikinci mısradaki “bir cür‘a dökdi” denilerek sevgili yüceltilmiştir. Yani, “onun dudağından çıkan bir yudumla oldu ölümsüzlük suyu” denilmiştir.

Yine ikinci mısradaki, “kadeh” kelimesinin tercih edilmesi , sevgilinin dudağının şekil yönünden şarap ve kadehe benzemesi (PALA 1995: 343) dolayısıyladır. Kadehin içindeki şarabın rengiyle, sevgilinin dudağının rengi kırmızıdır. Bu şekilde “kadeh”in iki anlamı da kullanılarak İhâm-ı Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Hızır’ın ölümsüzlük suyunu bulması olayına Telmih vardır.

“kadeh” iki anlamda kullanılarak İhâm-ı Tenâsüp sanatı vardır.

“Hızır, câvidân, çeşme-i hayvân” kelimeleriyle âb-ı hayâtla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Gonca deriye sıgmaya ol şevk ile eger

Bir bûse virse gonca-i handâna leblerüñ

“Leblerüñ gonca-i handâna eger bir bûse virse, ol şevk ile gonca deriye sıgmaya.”

Handân(f.s.): gülen, sevinçli.

Dudakların, sevinçli goncaya bir öpücük verse, o neşeyle gonca üzerindeki örtüye sığmaz, yırtar çıkar.

Gonca, açılmamış çiçek, tomurcuktur. Goncanın açılması, yüzünden örtüyü atmasıyla kendini gösterir. Goncanın gülmesi, açılmasıdır (PALA 1995: 204). Burada buna sebep olarak, sevgilinin dudağının öpmesi gösterilmiştir. Yani, sevgilinin dudağı açılmamış çiçek olan goncayı bir öperse, gonca o neşeyle üzerindeki örtüye sığmaz ve

onu yırtar çıkar. Dolayısıyla goncanın açılmasına sebep olarak sevgilinin bir öpücüğü gösterildiğinden Hüsni Talil sanatı yapılmıştır.

Ayrıca, sevgilinin dudağının öpücüğüyle açılan gonca, kırmızı renkte olacağından yine sevgilinin dudağının rengiyle benzerliği oluşacaktır.

Beyitte dikkati çeken diğer bir husus da; gonca, Divan şiirinde sevgilinin ağzı yerine kullanılır ve açılmamışlık özelliğiyle kendini gösterir. İçinin kırmızılığı dolayısıyla da goncayla benzerliği vardır ve ikisi de açılınca ortaya çıkar (PALA 1995: 204).

Goncanın açılmasına güzel sebep gösterilerek Hüsni Talil sanatı yapılmıştır.

Goncanın neşeyle içi içine sığmayacağı söylenerek Teşhis sanatı yapılmıştır.

4. Hûblık içinde hatm ide ol la'l hâtemi

Ger nakş olursa mülk-i Süleymân'a leblerüñ

“Leblerüñ mülk-i Süleymân'a ger nakş olursa , ol la'l hâtemi hûblık içinde hatm ide.”

Hûb(f.s.): güzel, hoş, iyi.

Nakş(a.i.): 1) resim. 2) ipekle, sırmayla işleme. 3) mec. Lale.

Hatm(a.i. ve s.): 1) bitirme. 2) mühürleme. 3) hâlis. 4) i. sağlamlaştırma.

Hâtem(a.i.): 1) mühür, üstü mühürlü yüzük. 2) en son.

Eğer dudakların Süleymân'ın mallarının üzerine işlenirse; o kırmızı mühür, güzellikle mühürlenmelidir.

Süleyman, Davut peygamberin oğludur. Babası gibi hem peygamber hem de padişah olmuştur. Süleyman'ın taşı, kırmızı yakuttan olan yüzüğü vardı. Üzerinde Allah'ın ismi yazılı idi. Bundan dolayı bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar emrine tâbi tutuluyordu (LEVEND 1984: 120).

Sevgilinin dudaklarının Süleyman peygamberin mülküne işlenecek olması, sevgilinin dudağının Süleyman peygamberin kırmızı yakuttan olan yüzüğüyle benzerliği yüzündendir. Nitekim ikisi de kırmızı olup çok değerlidir. Ayrıca, sevgilinin dudağının Süleyman peygamberin mührü olarak, onun mülküne işlenmesi, Süleyman peygambere ait olanları işaretlemesi dolayısıyladır. Yine, sevgilinin dudağının mühür olması, Süleyman peygamberin emrindekileri etkilemesi ve onlara emirlerin “işlemesi” dolayısıyla bir ilgi kurulabilir.

Birinci mısradaki şair, sevgilinin mühür olan dudaklarının, Süleyman peygamberin mülküne işlenirken gayet nazik olunmasını istemektedir. Çünkü dudak, sevgilinin de olsa nazik ve incedir, sertliğe gelmez.

Mühürlerin kırmızı ve yuvarlak olması sebebiyle de sevgilinin kırmızı ve yuvarlak dudakları arasında bir ilgi ve benzerlik kurulmuştur.

“hatm-hâtem “kelimeleri arasında İştikak sanatı vardır, çünkü aynı kökten türemişlerdir.

“mülk-i Süleyman, la‘l, hâtem, hatm” kelimeleri arasında Süleyman peygamberin yüzüğüyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Hâssiyetiyle toprağı yâkût u la‘l ider

Hâkim olalı mülk-i Bedahşân’a leblerüñ

“Leblerüñ mülk-i Bedahşân’a hâkim olalı, hâssiyetiyle toprağı yâkût u la‘l ider.”

Hâssiyet(a.i.): kuvvet, tesir.

Dudakların Bedahşân ülkesine sahip olduğundan beri tesiriyle toprağı yakut ve la‘l eder.

Bedahşân, bugün bir kısmı Afganistan, bir kısmı da Rusya sınırları içinde kalan yukarı Sind ve Horasan bölgesinde, Kâbil ile Yarkent arasında dağlık bir memleket. Eski çağ tarihlerinde Bakteria olarak geçer. Çok eski zamanlardan beri burada, bedahş denilen yakut madeni çıkarılır. Şehrin adının da bu kelimedenden geldiği sanılmaktadır. Edebiyatta da daima bir yakut cinsi olan kırmızı la‘l taşı ile birlikte anılır (PALA 1995: 78).

İkinci mısradaki, sevgilinin dudaklarının Bedahşân ülkesine sahip olduğu söylenmiştir. Bu Bedahşân’da çıkarılan yakutların kırmızı renkte olmasıyla ilgilidir. Yani sevgili kırmızı dudakları sayesinde yakutlara ve oradan da Bedahşân ülkesine hükmetmektedir. Nedeni de Bedahşân’daki yakutlar rengini sevgilinin dudağından alır ve böylece onun hükmü altına girer.

Birinci mısradaki da, sevgilinin dudaklarının tesiriyle toprağın yakuta dönüştüğü söylenerek kimya ilminden bahsedilmiştir. Kimya, çeşitli maddelerden altın elde etmenin ve bakır, gümüş vs. madenleri altına dönüştürmenin yollarını arayan batıl bir ilimdir. Bu ilmin ana maddesi iksirdir. İksir, eldeki maddenin altın olmasını, dönüşmesini sağlar (PALA 1995: 333). Aynı zamanda bulunmazlığı ile anılır (PALA

1995: 278). Sevgilinin dudağı da görünmeyecek kadar küçüktür, hatta hiç görünmeyebilir, hayaldir (PALA 1995: 343). Dolayısıyla beyitte de sevgilinin dudağı iksir olarak gösterilerek toprağı yakuta dönüştürdüğü vurgulanmıştır.

“yâkût, la‘l, leb” kelimeleriyle kırmızı renkle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.44. GAZEL 44*

Mütefâ'ilün Fâ'ülün Mütefâ'ilün Fâ'ülün

1. 'Acebâ bu devr içinde neyiçün safâ belürmez
Sitem ü cefâ çoğundan kerem ü vefâ belürmez
2. Neyiçün bu çarh okını atar u siper dutılmaz
Neyiçün bu devr derdin virür ü devâ belürmez
3. Didiler tevekkül eyle eleme tahammül eyle
Bu söze te'emmül eyle ki geçen belâ belürmez
4. Hele iy şikeste gönülüm yine derdüñle hoş geç
Ki bu gam zamânesinde ferâh u şifâ belürmez
5. Dilegüñ buyısa Şeyhî işiginde viresin cân
Yüzüm ururam dün ü gün eser-i du'â belürmez

-Şerh-

1. 'Acebâ bu devr içinde neyiçün safâ belürmez
Sitem ü cefâ çoğundan kerem ü vefâ belürmez

“‘Acebâ bu devr içinde safâ neyiçün belürmez; sitem ü cefâ çoğundan kerem ü vefâ belürmez.”

Safâ(a.i.): 1) saflık, berraklık. 2) gönül şenliği, kedersizlik, neşe, zevk, eğlence.

Vefâ(a.i.): 1) sözünde durma, sözünü yerine getirme. 2) dostluğu devam ettirme.

Kerem(a.i.): 1) asalet, asillik, soyluluk. 2) cömertlik, elaçıklığı, lütuf, bağış.

Acaba bu zamanda niye neşe ortaya çıkmıyor? Galiba sıkıntı ve sitemin

* age, s. 167.

çokluğundan lütuf ve dostluk ortaya çıkmıyor.

Şair, birinci mısradaki soruya ikinci mısradaki yine kendisi cevap vermiştir. Yaşadığı zamanda neşenin, zevkin ortaya çıkmamasını sorguladıktan sonra çekilen eziyet, sıkıntı ve dertlerden insanların vefasızlaştığını ve cömertlik duygusunun da kalmadığını söylemektedir.

Devr, dönme dolaşma ile de ilgili olduğundan zamanla bazı şeylerin ortaya çıkması ve bazı şeylerin de kaybolması doğaldır. Tabii bu doğallık “devr” kelimesine göredir. Yoksa şairin beyitte söylediği şeyler doğrudur.

İkinci mısradaki cefanın çokluğundan kerem ve vefanın ortaya çıkmadığı söylenmiştir. Sıkıntı ve eziyetlerin çokluğu insanların başkalarını görmesini engellediği için bu sonuçlar ortaya çıkmıştır.

“safâ-cefâ” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“safâ, kerem, vefâ” kelimeleriyle güzel olan şeyler üzerine Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“neyiçün” sorusuyla İstifham sanatı yapılmıştır.

2. Neyiçün bu çarh okını atar u siper dutılmaz

Neyiçün bu devr derdin virür ü devâ belürmez

“Neyiçün bu çarh okını atar u siper dutılmaz; neyiçün bu devr derdin virür ü devâ belürmez?”

Çarh(f.i.): 1) felek, gök. 2) ok yayı. 3) s. Devreden, dönen.

Kader, okunu atar da niye siper alınmaz? Zaman, derdini verir de niye dermanını ortaya çıkarmaz?

Kader ile okun birlikte anılması, kaderin özelliği sebebiyledir. Çünkü kaderinde ok gibi geri dönüşü yoktur. Mutlaka da hedefini bulur. Dolayısıyla kaderin okları sözkonusu olduğu zaman siper geçilmez. Sebebi de kader okları gittiği yerde kesinlikle sahibini bulur.

İkinci mısradaki da, zamanın getirdiği sıkıntılarının devasının belirmediği söylenmektedir. Yani zaman, sıkıntı getiriyor da niçin derman, deva getirmiyor, diye sorulmaktadır.

“neyiçün” kelimesi hem tekrarlanarak Tekrir sanatı yapılmış, hem de soru sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

“derd-devâ” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

3. Didiler tevekkül eyle eleme tahammül eyle

Bu söze te’emmül eyle ki geçen belâ belürmez

“Eleme tevekkül eyle, tahammül eyle didiler; bu söze te’emmül eyle ki geçen belâ belürmez.”

Te’emmül(a.i.): iyice, etraflıca düşünme.

Acıya, derde sabret, tevekkül et dediler; şu sözü iyi düşün ki geçen geçmiştir artık.

Şairin çektiği acılar ve dertler için “sabret ve tevekkül et” demişlerdir. Şair de, “geçen geçtikten sonra, sabretsen ne, tevekkül etsen ne...” diyerek cevap vermiştir.

İkinci mısradaki, “geçen geçince hiçbir şeyin önemi kalmaz.” denilerek, aslında hep acılarla, dertlerle uğraşmamak gerektiği anlatılmıştır. Yani olayların kötü yönüne değil, iyi yönüne bakarak hayatımızı felakete çevirmememiz gerektiği söylenmiştir.

İnsanın başına gelen bir derdin, acının, elemin geçtikten sonra bir daha gelmeyeceği ifade edilerek, insanın kendini üzmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

4. Hele iy şikeste gönülüm yine derdüñle hoş geç

Ki bu gam zamânesinde ferâh u şifâ belürmez

“İy şikeste gönülüm, yine derdüñle hoş geç hele ki bu gam zamânesinde ferâh u şifâ belürmez.”

Ey kırık gönülüm, sen yine derdini hoş say çünkü, bu gam çağında rahatlık ve şifa yok.

Şair, kırık gönlüne bu çağda rahat olmadığını söyleyerek yine dertlerle hoş geçinmesini, onları iyi görmesini ifade etmiştir. Çünkü dünya, rahat etme yeri değildir. Dünyada eziyet, sıkıntı ve dertler vardır. İnsan bu dert ve sıkıntılardan zevk almasını bildiği zaman hayat daha da güzelleşir.

Şair bir anlam da kendini anlatmaktadır. Gerçek yaşamındaki sıkıntı ve dertlerini dile getirmektedir.

“dert-şifâ” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“iy” kelimesiyle Nida sanatı yapılmıştır.

5. Dilegüñ buyısa Şeyhî işiginde viresin cân

Yüzüm ururam dün ü gün eser-i du‘â belürmez

“Şeyhî, dilegüñ buyısa işiginde cân viresin; dün ü gün yüzüm ururam eser-i du‘â belürmez.”

Şeyhî, eğer onu eşiğine gece gündüz yüz vurduğun halde dua etmiyorsa, orada can vermelisin.

Burada eşiğine varılan sevgili olmayıp tekkedeki mürşid-i kamildir.Çünkü ikinci mısradaki “du‘â” kelimesi geçmekte olup eşiğe yüz vurularak istenilen şeydir. Dolayısıyla şair, bir anlamda mürşidinden, hocasından dua ve himmet istemiş fakat bunun olmadığını görünce onun eşiğinde can vermek istemiştir.

Şairin, eşiğinde gece gündüz yüz vurup istediği duadır.Duayı da hocasından isteyeceği için şair, eğer dua alamazsam onun eşiğinde can vermek gerekir, demektedir. Böylelikle hocasının ne kadar büyük bir insan olduğunu da vurgulamıştır.

“dün-gün” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

2.2.45. GAZEL 45*

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1. İy sefer 'azmin kılan cân eyle menzil gitme gel
Çün dil ü cânsın koma bî-cân ü bî-dil gitme gel
2. Hâsılısın 'ömrümüñ gitme becid 'ömrüm bigi
Sensüz olan 'ömrden bi'llâh ne hâsıl gitme gel
3. Sen yaşum bigi gidelden gitdi nûrı çeşmümüñ
Vaktidür merdümligüñ bir dem kerem kıl gitme gel
4. Göller itdi yolları âb-ı revânından gözüm
Gülsin iy serv-i revân soldurmasın gil gitme gel
5. Kana girme dön yaşum arduñcadur yiter dutar
Âh-ı 'âşıkdan yigitsin olma gâfil gitme gel
6. Ay yüzünüñ ayrılığı günlerim dün eyledi
Dün ise kim her demidür baña biñ yıl gitme gel
7. 'Akl u sabr u cân u gönli kârbânı Şeyhî'nüñ
Hastedür iy sârbân bağlama mahmil gitme gel

-Şerh-

1. İy sefer 'azmin kılan cân eyle menzil gitme gel
Çün dil ü cânsın koma bî-cân ü bî-dil gitme gel

* age, s. 188.

“İy sefer ‘azmin kılan, menzil cân eyle gitme gel; çün dil ü cânın bî-cân u bî-dil koma, gitme gel.”

Ey gitmek isteyen sevgili! Benim canımı konak eyle gitme; çünkü sen gönülsün, cansın, beni gönülsüz ve cansız bırakıp gitme.

Şair, gitmek isteyen sevgiliye seslenerek kendisini bırakmamasını istemektedir. Kendi gönlünü konak kabul etmesini rica etmektedir. Aslından “sefer” e çıkan insanlar için “menzil” mutlaka uğranıp kalınacak yerlerdir. Şair de bunu bildiğinden, sevgilinin “sefer”ine saygılı olsa da “menzil” olarak kendi canını sunmaktadır. Buradaki teklif, sevgilinin şairin gönlünde kalmaya devam etmesiyle ilgilidir. Yoksa, sevgilinin de şairi sevmesiyle ilgili değildir. Dolayısıyla şair, sevgilinin gitmemesini isteyerek, onu sevmeye devam etmek istediğini anlatmaktadır.

Sevgilinin gitmeme sebebi de ikinci mısradan anlatılmaktadır. Buna göre şair, gönül ve canını sevgili vermiş ve oraları sevgiliyle öyle dolmuştur ki artık gönül ve can, sevgili olmuştur. Bu yüzden, eğer sevgili giderse, şair, gönülsüz ve cansız kalacaktır.

Ayrıca şair, “gitme gel” diyerek sevgiliye yakarmaktadır ki sevgili artık yola çıkmıştır. Dolayısıyla şair, tabir-i caizse, sevgilinin ayaklarına kapanıp gitmemesi için yalvarmaktadır.

“iy” kelimesiyle Nida sanatı yapılmıştır.

“sefer, azm, menzil, gitme, gel” kelimeleriyle yolculukla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Hâsılısın ‘ömrümün gitme becid ‘ömrüm bigi

Sensüz olan ‘ömrden bi’llâh ne hâsıl gitme gel

“ ‘Ömrümün hâsılısın, becid ‘ömrüm bigi gitme; sensüz olan ‘ömrden bi’llâh ne hâsıl gitme gel.

Becid(f.s.): 1) ciddi, gerçek. 2) zf. Cidden, gerçekten.

Sen ömrümce uğraşıp ortaya çıkardığım sevgilisin, ömrüm gibi geçip gitme; sensiz olan ömürden ne olur ki gel gitme.

Şair, sevgiliye “ömrümün hâsılısın” diyerek ona verdiği değeri göstermektedir. Çünkü, ömrünce uğraşıp ortaya çıkardığı eserdir sevgili ki daha da kavuşmamıştır. Yıllarını ve ömrünü harcayarak ortaya çıkardığı bu aşkın hiç bitmesini istemez şair.

Nedeni de ömrünün, hayatının bir anlamda bomboş ve anlamsız, değersiz kalacak olmasıdır.

Bir ömür uğraşarak oluşturduğu bu aşkın, ömür gibi hızlı geçerek gitmesine gönlü razı değildir. Burada ömrün hızlı geçmesi dolayısıyla, aşkın da bir anda bitmesi sözkonusudur.

İkinci mısra da, sevgilinin olmadığı bir ömrün boş ve faydasız oluşu anlatılmıştır. Bir de, bu boş ve faydasız oluş “bi’llâh” sözüyle, yeminle tasdiklenmiştir.

“ömür “üç defa, “gitme” iki kez tekrarlanarak Tekrir sanatı yapılmıştır.

“ne hâsıl” diye sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

“hâsılın-ne hâsıl, ömrümün-ömrden” kelimelerinin dizilişleriyle (noksan) Akis sanatı yapılmıştır.

3. Sen yaşum bigi gidelden gitdi nûrı çeşmümüñ

Vaktidür merdümligüñ bir dem kerem kıl gitme gel

“Sen yaşum bigi gidelden çeşmümüñ nûrı gitdi; merdümligüñ vaktidür, bir dem kerem kıl, gitme gel.”

Sen gözyaşım gibi gittiğinden beri gözlerimin ferî kalmadı; insanlığın vaktidir, bir defalığına iyilik yap da gel gitme.

Şair, sevgilinin gidişini, gözyaşlarının gözünden ayrılışına benzetmektedir. Aynı zamanda sevgiliye, “sen gittiğinden beri ağlıyorum.” mesajı da verilmiştir. Ardından da sevgili, gözyaşı gibi ayrılınca, şairin gözlerinin ferî, canlılığı da gitmiştir. Yani, şairin gözlerinin ferînin gitmesiyle, iyice tükendiğini ve yıkıldığını anlıyoruz.

Ayrıca, “gözlerimin nuru gitti” diyen şair, gözlerinin nuruyla sevgiliyi de kasetmektedir. Çünkü, sevgili görüldüğü zaman, ilk önce aşğın gözleri ışıldar, canlanır; gözleri güler. Bu yüzden, gözün nuru olan sevgilinin gidişi, birinci mısra da vurgulanmıştır.

İkinci mısra da, sevgiliden bir anlık cömertlik yaparak insanlık göstermesini ve gitmemesini istemektedir. İnsanlığın vaktidir diyerek kendi düştüğü durumu da göstermektedir şair. Yani, o kadar kötü bir haldedir ki insanlık yapılmasına muhtaçtır. “İnsanlık” kelimesi özellikle seçilmiştir çünkü, sevgiliden istenenin herkesin yapabileceği bir şey olduğu vurgulanmıştır.

“git” kelimesinin türevleri kullanılarak İştikak sanatı yapılmıştır.

4. Göller itdi yolları âb-ı revânından gözüm

Gülsin iy serv-i revân soldurmasın gil gitme gel

“Gözüm âb-ı revânından yolları göller itdi, iy serv-i revân gülsin, gil soldurmasın gel gitme.”

Gözüm ağlamaktan, akarsu gibi, yolları göle çevirdi, ey uzun boylu sevgili sen bir gülsün, çamur seni soldurmasın, gel gitme.

Şair, sevgilinin ayrılmasından sonra o kadar çok ağlamıştır ki gözyaşları akarsu gibi aka aka yolları göle çevirmiştir. Burada, şairin ince hayallerle oluşturduğu mübalağayı görüyoruz ki ikinci mısra da devam etmektedir.

İkinci mısra da şair, sevgiliye seslenerek, “ey uzun boylu sevgili, sen bir gülsün, çamurlu sularda solarsın, gel gitme” demektedir. Boyunun güzelliğiyle selviye benzettiği sevgiliyi, nazikliğiyle de güle benzetmiştir.

Şair, bu beyitte sevgiliden gitmemesini isterken, ortaya koyduğu sebeplerle kendisini değil, sevgiliyi düşündüğünü söylemiştir. Nitekim, şairin gözyaşlarıyla göle dönen çamurlu yollar, nazik bir gül için uygun değildir. Bu yüzden, nazik olan sevgiliye de bu çamurlu göller değil, nezih yerler yakıştığından oradan ayrılmamalıdır. Tabii bu aslında, şairin işine gelen bir durumdur. Böylelikle sevgiliden ayrılmayacaktır.

“gel, gül, gil, göl” kelimelerinin yazılışı aynı olduğundan bir kelime oyunu yapılmıştır.

“iy” kelimesiyle Nida sanatı yapılmıştır.

Sevgili söylenmeden “gül” ve “serv-i revân” a benzetilerek Açık İstiare yapılmıştır.

5. Kana girme dön yaşum arduñcadur yiter dutar

Âh-ı ‘âşıkdan yigitsin olma gâfil gitme gel

“Dön, kana girme, yaşum arduñcadur yiter dutar; âh-ı ‘âşıkdan yigitsin, gâfil olma, gel gitme.”

Ey sevgili, kana girme, dön; gözyaşım ardından gelir ve seni yakalar; anladık aşkın ahının yapacaklarını bildiğin halde korkmuyorsun ama cahillik yapıp âh alma, gel gitme.

Şairin sevgiliye “kana girme” diye söylemesi, bu ayrılığın şairi öldüreceği içindir. Ayrılık ateşiyle yanıp yakılan şairin gücü, takatı kesilir, üzüntüsünden kahrolur

ve ağlamaktan da gözlerinden kan gelir... Bunların sonu da ölümdür. Dolayısıyla şair de, sonu ölüm olan bir yola girdiğinden sevgiliyi uyararak, gözyaşlarının sevgiliye yetişip tutacağı ifadeleri, ikinci mısradaki “âh-ı ‘aşk” la ilgilidir. “Mazlumun âhi yerde kalmaz” düsturunca hareket eden şair, sevgiliyi uyararak gözyaşlarının kendisini yakalayacağını ve geri gitmeyeceğini vurgulamaktadır.

İkinci mısrada, sevgilinin aşğın âhından yiğit olduğu söylenerek aşğın âhının tutmasından korkmadığı belirtilmiştir. Yani sevgili, âh almaktan korkmamaktadır. Şair de bunu yiğitlik olarak değerlendirmektedir. Fakat aşğın âhından kaçabilecek kadar yiğit olan sevgilinin, aşğın gözyaşlarından kaçamayacağı söylenerek eninde sonunda dönmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Aynı zamanda, “yaşum arduncadır” denilerek, sevgili gittiğinden beri ağladığı anlatılmaktadır.

6. Ay yüzünün ayrılığı günlerim dün eyledi

Dün ise kim her demidür baña biñ yıl gitme gel

“Ay yüzünün ayrılığı günlerim dün eyledi; dün ise kim her demidür baña biñ yıl, gel gitme.”

Ey sevgili, senin ay yüzünden ayrıldığımdan gündüzlerim gece oldu; gecelerin de her anı bin yıl gibi oldu, gel gitme.

Ay bir ışık kaynağıdır. Işığı ise, güneş gibi ateş değil, nurdur. Gecelerin güzelliği ay ile kaimdir. O, nuruyla güzeldir ve geceye güzellik verir. Bu nurlu yüzüyle ay, sevgiliden başkası değildir. Ona kimsenin eli değmemiş, kimse yanına yaklaşmamıştır. Her gece görünmez, bir yerde duramaz, uzaktan seyredilir, yükseklindedir, karanlığı aydınlatır. Bütün bunlar sevgilideki özelliklerdir. Ayrıca yapılan bütün benzetmelerde sevgili, aydan daha üstün ve parlaktır (PALA 1995: 57).

Şair de beyitte, gündüzlerinin aydınlığı olarak sevgilinin ay yüzünü göstermektedir. Dolayısıyla onun gündüzlerini aydınlatan güneş değil, ay (sevgilinin yüzü)dir; şair, böyle kabul etmektedir. Çünkü şairin gözlerinin aydınlığı sevgilidir, onun yüzüdür. Bu yüzden sevgili olmadığı zaman ne olursa olsun, karanlıktır ve gecedir.

İkinci mısrada ise, sevgilinin ayrılığıyla karar gecelerde zamanının geçmediği anlatılmaktadır. Hatta, geceleri bir anın bin yıl gibi olduğu söylenerek yaşadığı durumun vehâmeti vurgulanmıştır.

Gecelerin bu kadar uzun olması, bize şeb-i yeldâyı hatırlatmaktadır. Şeb-i yeldâ 22 Aralık'ta yaşanan yılın en uzun gecesidir. Bu gece, uzunluğu sebebiyle sevgilinin aşıklarının ızdırabını anlatır (PALA 1995: 503).

Şeb-i yeldâyı anlatan çok güzel bir beyit vardır:

“Şeb-i yeldâyı müneccimle muvakkit ne bilir

Mübtelâ-yı gama sor kim geceler kaç saat (Lâ edrî)

[Şeb-i yeldâyı ne müneccimler ne muvakkitler tanımlayıp anlatabilirler. Gecelerin kaç saat olduğunu, var git gama mübtela olanlardan sor(PALAb 1998: 182)!]

“gün-dün” kelimeleri arasında Tezat sanatı vardır.

“dün” iki kez tekrarlanarak Tekrir sanatı yapılmıştır.

“gün, dem, yıl” kelimeleriyle zamanla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

7. ‘Akl u sabr u cân u gönli kârbânı Şeyhî’ nün

Hastedür iy sârbân bağlama mahmil gitme gel

“İy sârbân, Şeyhî’ nün ‘akl u sbar u cân u gönli kârbânı hastedür, (bu yüzden) mahmil bağlama, gel gitme.”

Kârbân(f.i.): kervan.

Sâr-bân(f.b.i.): deveci.

Mahmil(a.i.): mahfe, deve üzerine konan(iki kişinin bineceği) sepet.

Ey kervan başı! Şeyhî'nin akıl, sabır, can ve gönül kervanı hastadır; sen de mahmil bağlayıp da gel gitme.

Şair, sevgiliyle ilgili olan bütün herşeyini bir kervana benzeterek sevgiliden ayrı, hasta olduklarını söylemiştir.Kelimelerin yan yana dizilişi, şekil yönünden de bir kervanı andırmaktadır; “akl u sabr u cân u gönli”. Tabir-i caizse bu kervan, şairin herşeyini taşıyan göç kervanıdır.Sevgili de kervanın önündeki kişi olan deveci olup kervanı yönlendiren kişidir.

Şair, kervanın hasta olduğunu ve hareket etmeyeceğini söyleyerek, sevgiliden gitmemesini istemektedir.Sevgili de kervan başı olduğundan, onun devesini hazırlayıp ayağa kalkması harekete geçmesi demek olacağından şair, ondan devesini hazırlamamasını istemektedir.

Ayrıca, sevgilinin baş olduğu kervan, aşğın herşeyini taşımaktadır. Bu yüzden şair, bir anlamda, “eğer gidersen, herşeyimi de alıp götüreceksin; gel gitme” demektedir.

“kârbân, mahmil, sârbân” kelimeleriyle kervanla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır. Birinci mısranın sonundaki “Şeyhî’nün” kelimesi, ikinci mısrayla da anlamlı olduğundan Sahr-i Halal sanatı yapılmıştır.

2.2.46. GAZEL 46*

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

1. Sabâ demini nesîm-i habîbe beñzeldüm
N'idem çü derdlüyidüm ben tabîbe beñzeldüm
2. Mahallesin tolanurken yüzüm sürüp gördüm
Bir it garîbi talardı rakîbe beñzeldüm
3. Sücûd iderdi ayagina küfr ü dîn ehli
Yüzini Ka'be vü zülfin salîbe beñzeldüm
4. Göñül diledi saçından kaşında kıla karâr
Gicede mescide konmuş garîbe beñzeldüm
5. Visâlin öñdün idi kıldı kâmetile kıyâm
Çi ger kıyâmete saldı karîbe beñzeldüm
6. Riyâ vü zerkı kogıl didi pîr-i mey-hâne
Mevâ' izin işidicek hatîbe beñzeldüm
7. Cemâl-i gülşenine medh okur iken Şeyhî
'Anâluyidi dili 'andelîbe beñzeldüm

-Şerh-

1. Sabâ demini nesîm-i habîbe beñzeldüm
N'idem çü derdlüyidüm ben tabîbe beñzeldüm

* age, s. 195.

“Sabâ demini nesîm-i habîbe beñzetdüm; n’idem çü ben derdliyidüm(onu) tabîbe beñzetdüm.”

Sabah esen rüzgarı, sevgilinin havasına benzettim; ne yapayım dertli olduğumdan sevgiliyi de doktora benzettim.

Şairin sabâ rüzgarını sevgilinin havasına benzetmesi boşuna değildir.Çünkü sabâ yelinin Divan şiirinde kullanımı, sevgilinin kokusunu taşıması, dağıtması ve yayması üzerine kurulmuştur.O, daima sevgilinin saçlarından bir iz ve koku taşır. Sevgilinin saçındaki misk, anber, sümbül ve reyhan kokularına sahiptir (PALA 1995: 457).

Bu yüzden şair, sevgiliden iz taşıyan sabâ yelini, sevgilinin kokusuna benzetmiştir ki haksız da değildir. Çünkü sevgilinin kokusu da sabâ yeli de havadan oluşur ve sevgilinin kokusuyla birlikte şairin derdine derman olacak bir doktora benzetmiştir.

İkinci mısradaki, doktora benzetilmesinin sebebi olarak da şairin dertli olması öne sürülmüştür.Yani şair sabâ yelini, içinde sevgiliden kokular olduğu için sevgilinin havasına benzetince, içindeki aşk coşkusu artmış ve dertlenmiştir.Dertlendiği oranda da sabâ yelini derdine derman olacak bir doktor olarak görmüştür.

“sabâ, nesîm, dem” kelimeleriyle yel ile ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Mahallesin tolanurken yüzüm sürüp gördüm

Bir it garîbi talardı rakîbe beñzetdüm

“Mahallesin tolanurken yüzüm sürüp gördüm; bir it, garîbi talardı, rakîbe beñzetdüm.”

Talamak(t.i.): ısırarak, yaralamak.

Şair, sevgilinin mahallesinde dolanırken sevgilinin eşiğine yüz sürüp onu görmüştür.O sırada da bir köpek şairi ısırınca, şair onu rakibe benzetmiştir. Çünkü sevgilinin eşiğine yüz sürdükten sonra şairi yaralayan ne olursa olsun rakibe benzetilecektir.

Rakibi, biz daima aşığın gözüyle tanırız; bu sebeple kötü, çirkin, zararlı ve zalimdir.Sevgili ile yakın olduğundan aşığı ondan uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Rakip, kıskanç ve dedikoducudur.Sevgilinin mahallesinin köpekleri rakiplerin ta kendileridir. Cahillik, nadanlık, domuzluk, akreplik, yalancılık, pespayelik vs. rakibin en hafif sıfatlarındandır (PALA 2000: 294).

İkinci mısrada şair, kendisini bir köpeği ısırıldığını ve onu rakibe benzettiğini söylemektedir. Burada dikkati çeken nokta, şairi bir köpeğin yaralamasıdır. Yani köpek, rakibe benzetilmiştir. Dolayısıyla bir “köpek” vardır ortada kesinlikle. Şair de rakibe benzetmiştir. Edebiyatımızda da rakibin en önemli sıfatlarından “it” oluşu. Bu yüzden şair, rakibin köpek olduğunu, üstüne basa basa vurgulamaktadır.

3. Sücûd iderdi ayagina küfr ü dîn ehli

Yüzini Ka‘be vü zülfin salîbe beñzetedüm

“Küfr ü dîn ehli ayagina sücûd iderdi; yüzini Ka‘be vü zülfin salîbe beñzetedüm.”

Salîb(a.s.): 1) kapıp götüren, alan, alıp yok eden. 2) inkar eden.

Kafir de müslüman da ayağına secde edince yüzünü Ka‘be’ye, saçlarını da inkarcıya benzettim.

Şair birinci mısrada kafir ve müslümanların, sevgilinin ayağına secde ettiklerini söylemektedir. Yani, kafir ve müslümanların sevgilinin ayağına kapandığı anlatılmaktadır. İkinci mısraya göre de müslümanların sevgilinin ayağına kapanma sebebi olarak onun yüzünü Ka‘be edinmeleri gösterilmiştir. Ayrıca, sevgilinin güzelliğinin doruk noktada olması da müslüman ve kafirin ayağına kapanması dolayısıyla vurgulanmıştır.

Sevgilinin yüzünün Ka‘be veya kible oluşu, mihrabı andıran kaşlar ve aşığın yegane yöneldiği yer olmasından ileri gelir (PALA 1995: 143). Yine ikinci mısraya göre kafirlerin, sevgilinin ayağına kapanma sebebi olarak, onun saçı gösterilmiştir. Sevgilinin güzelliğini oluşturan siyah öğelerin (Ben, saç, kaş, göz vs.) ortak noktası küfrü temsil etmesidir (PALAa 1998: 18). Dolayısıyla beyitte de “küfr” ile sevgilinin “zülfi” ü ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin yüzü de parlaklığı ve beyazlığı sebebiyle “Ka‘be” ve “dîn ehli” ile ilişkilendirilmiştir. Çünkü beyaz da imandır (PALAa 1998: 18).

Ayrıca beyitte, renklerle inanışlar da ilişkilendirilerek Hak ve batıl çizgisi de gösterilmiştir. Kara renk, küfür ve batıl; beyaz renk, iman ve Hak ile birbirine bağlanmıştır.

“ayag, yüz, zülfi” kelimeleriyle insanla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır. Yine “sücûd, küfür, dîn, salîb, Ka‘be” kelimeleriyle de dinle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Gönül diledi saçından kaşında kıla karâr

Gicede mescide konmuş garîbe beñzetdüm

“Gönül, saçından diledi(ki) kaşında karâr kıla; gicede mescide konmuş garîbe beñzetdüm.”

Gönül, sevgilinin saçlarından kaşlarında kalmasını diledi; böylece kaşları sevgilinin yüz mescidinde bir garibe benzettim.

Sevgilinin yüzü mescid olarak da karşımıza çıkar (PALA 1995: 143). Çünkü içinde mihrabı andıran kaşlar vardır. Sevgilinin kaşları da garibe benzetilmiştir. Sebebi de eğri oluşu ile garibin iki büklüm, eğri vaziyetine benzemesi dolayısıyladır. Gece de sevgilinin kara saçlarıdır.

Aşığın gönlünün, sevgilinin saçından, kaşından aşağı inmemesini dilemesi, yüzün güzelliğini örtmemesi dolayısıyladır. İkinci beyitteki benzetmelerle baktığımızda, garibin(kaşın) sıkıntısının artmaması içindir.

Ayrıca gariplerin yeri ve yurdu olmadığı için onların konaklayacağı, uyuyacağı yegane yerler mescidlerdir. Oralarda yatıp kalkanlar. İnsanlar da oraya yiyecek ve içecek götürüp bu gariplere yardımcı olurlar. Bu yüzden şair de ikinci mısradaki böyle bir benzetme yapılmıştır.

“saç, kaş, gece” kelimeleriyle “kara”lık yönüyle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Visâlin öñdün idi kıldı kâmetile kıyâm

Çi ger kıyâmete saldı karîbe beñzetdüm

“Visâlin öñdün idi, kâmetile kıyâm kıldı, çi ger kıyâmete saldı, karîbe beñzetdüm.”

Öñdün(t.i.): önce, ilk önce, önceden, daha önce.

Karîb(a.s.): yakın, yakın olan.

Kıyâm(a.i.): 1) kalkma, ayağa kalkma, ayakta durma. 2) ölümden sonra dirilip ayağa kalkma.

Çi(f.e.): ne.

Ona kavuşmaktan önceydi; sevgili boylu boyunca ayağa kalkıverince kıyametin alametlerinden birisi zannettim.

Şairin beyitte bahsettiği, sevgilinin boyunu kıyamet alametine benzetmesinin ik yönü vardır: Birincisi kıyamet, kavuşma günüdür; artık ondan sonra ayrılık yoktur. Bu

yüzden “kıyâm” ile “kıyâmet” kelimeleri arasında anlam bağı vardır. Sevgili ayağa kalkıverince, şair de artık kavuştuğunu zannetmiştir.

İkincisinde de, sevgilinin boyunun daima uzun olması dolayısıyla, ayağa kalkınca kıyamet alameti sayılması, aslında bir gerçeğe işaret edilmektedir.: Kıyametin alametlerinden birisi de, kıyamete yakın zamanlarda yüksek yüksek binaların türeyecek olmasıdır. Dolayısıyla şair, sevgilinin boyunu görünce kıyamet alametine benzetmiş ve boyunun uzunluğunu vurgulamıştır.

6. Riyâ vü zerkı kogıl didi pîr-i mey-hâne

Mevâ‘izin işidicek hatîbe beñzetedüm

“Pîr-i mey-hâne riyâ vü zerkı kogıl didi; (onun) mevâ‘izin işidicek(onu) hatibe beñzetedüm.”

Zerk(a.i.): 1)sofuların giydiği mavi cübbe. 2)dindar görünme. 3) ikiyüzlülük, riya.

Mevâ‘iz(a.i.): nasihatler, öğütler.

Meyhanenin yaşlısı, “ikiyüzlülüğü ve dindar görünmeyi bırak” dedi, bu öğütleri işitince onu hatibe benzettim.

Buradaki meyhane, dostların sohbet meclisi, tekkedir (ULUDAĞ 2005: 248). Pîr de şeyh, mürşiddir (ULUDAĞ 2005: 286). Dolayısıyla mürşidin, şaire bahsettiği riyadan ve ikiyüzlülükten uzak olması da melâmet ile ilgilidir. Melâmet, kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümektir. Allah’ın kanunu öyledir ki kim halkı Hak yola davet etse, herkes onu kınar. Bu yüzden Hak erlerinin kınanmayı daima göze almaları ve buna hiç aldırış etmemeleri lazımdır. Melâmî, riyadan ve ucubdan (kendini beğenmişlik) şiddetle kaçınır, ihlase büyük önem verir (ULUDAĞ 2005: 241-242). Hal böyle olunca, şair, mürşidin konuşmasını işitince hatibe benzettiğini söyleyerek bir anlamda hal’e önem verdiğini, kal’i önemsemediğini vurgulamaktadır.

Ayrıca şairin, “hatibe benzettim” demesi konuşan kişinin hatip olmadığını fakat onun gibi söz söylediğini göstermek içindir.

“hatîb, mevâ‘iz, işidicek” kelimeleriyle vaazla ilgili kelimelerle Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

7. Cemâl-i gülşenine medh okur iken Şeyhî

‘Anâlu yidi dili ‘andelîbe beñzetzüm

“Şeyhî (sevgilinin) cemâl-i gülşenine medh okur iken; (sevgilinin) anulu (olan) dili(ni) andelibe beñzetzüm.”

Cemâl(a.i.): yüz güzelliği.

Andelîb(a.i.): bülbül.

Anulu(f.i.): meşhur, ünlü.

Şair, sevgilinin yüzünün güzellik bahçesine övgüler dizerken meşhur olan dilini de bülbüle benzetmiştir.

Şairin “cemâl-i gülşeni” dediği, sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü yüz oluşturur. Çünkü o, kaş, göz, dudak, yanak vs. güzelliklerine sahiptir. Bu bakımdan yüz, güzelliğin gül bahçesidir. Yüzün güzelliğine “cemâl” denir. Bu güzellik, İlahi güzelliğin bir aksinden ibarettir. Bu yüzden yüz, aşığın seyretmeye doyamadığı bir yerdir (PALA 1995: 143). Sevgilinin birer gülü andıran yanakları, yüzü, kulakları ve bir gonca olan ağız ile biraraya getirilir (PALA 1995: 210).

Aynı zamanda yüz güzelliğini oluşturan dudak(la’l), hat(piruze), diş(inci), ağız(yakut) gibi değerleriyle o bir hazinedir (PALA 1995: 202).

İkinci mısra da sevgilinin yüzünün güzellik unsurlarından (tam olarak değil de dolaylı yoldan) “dil” den bahsedilerek önemli bir duruma vurgu yapılmıştır. Nitekim, dilin bulunduğu ağız ve dudak, canın son çıkış noktası olması dolayısıyla dudaktan dökülen can bağışlayıcı kelimeler yönünden önem kazanır (PALA 1995: 343).

Yani, aşığı öldüren de dirilten de dudak, dolayısıyla dildir. Bu yüzden şair, sevgilinin dilini bülbüle benzeterek onun konuşmasını övmüş ve ondan güzel sözler beklediğini anlatmak istemiştir.

Sevgilinin yüz güzelliği gül bahçesine, dili de bülbüle benzetilerek Teşbih sanatı yapılmıştır.

“dil, andelib, okur” kelimeleriyle papağanla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2.2.47. GAZEL 47*

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Biñ yıl çekerse 'ışkı gamından garâmeti
Yoh gönlümüñ bu mihnete bir dem nedâmeti
2. Olsun selâmet ehline cândan selâm kim
Teslîm kıldılar bize mülk-i melâmeti
3. Sevdâ 'alâyimi sebebin 'âşık añlaya
'Allâme-i cihân ne bilür ol 'alâmeti
4. Ger bu'd-ı maşrıkeyn ise ma'sûkadur karîn
'İşk ehlinüñ hemîn ola keşf ü kerâmeti
5. Uş yir ü gök öñümde rükû' u sücûd ider
Kıldı kıyâm çün harem-i cânda kâmeti
6. Kaddi hayâli sâye-i tûbî salar ne gam
Hicrân odı koparsa başuma kıyâmeti

-Şerh-

1. Biñ yıl çekerse 'ışkı gamından garâmeti
Yoh gönlümüñ bu mihnete bir dem nedâmeti

“(Sevgilinin) ‘İşkı gamından garâmeti biñ yıl çekerse (de), gönlümün bu mihnete bir dem nedâmeti yoh.”

* age, s. 241.

Garâmet(a.i.): 1) borç, diyet gibi şeyleri ödemeler. 2) vergiler, resimler.

Mihnet(a.i.): 1) zahmet, eziyet. 2) gam, keder, sıkıntı, dert. 3) bela, musibet.

Nedâmet(a.i.): pişmanlık.

Sevgilinin aşk derdinin vergisini ödemek bin yıl tutsa da, gönlümün bu sıkıntıya bir anlık dahi pişmanlığı yoktur.

“garâmet” kelimesinin “borç” anlamı da vardır. Fakat şairin aşkına verdiği önemi anlatmak bakımından “vergi” anlamı daha uygun düşmektedir. Çünkü vergi, bütüne oranla bir kısmı ifade eder. Bu yüzden şair de aşkın büyüklüğünü vurgulamak istemiştir. Nitekim bu “sevgilinin yaptığı aşk derdinin borcu” bin yıl devam etse de, bir an dahi pişmanlık duymayacağını söyleyerek, sevgiliye olan aşkıdaki kararlılığını göstermiştir.

İkinci mısradan da şair, sevgilinin verdiği eziyet ve sıkıntılara bir an dahi bile pişmanlık duymayacağını söylemiştir. Çünkü, sevgilinin eziyetlerinin en önemli yönü, aşkla ilgilenmektir. Yani aşkla ilgilendiği için ona eziyet etse de bu, aşık için büyük lütuftur. Bu yüzden şair, “bu sıkıntılara bir an bile pişman değilim” demiştir.

“bir dem- bin yıl” arasında Tezat sanatı vardır.

2. Olsun selâmet ehline cândan selâm kim

Teslîm kıldılar bize mülk-i melâmeti

“Selâmet ehline cândan selâm olsun kim bize mülk-i melâmeti teslîm kıldılar.”

Selâmet(a.i.): 1) salimlik, eminlik, korku ve endişeden uzak olma. 2) kurtulma. 3) esenlik.

Selâm(a.i.) 1) barış, rahatlık. 2) sonu iyi ve hayırlı olma. 3) selam, esenleme.

Teslîm(a.i.): 1) bir emaneti yerine verme. 2) bir şeyi yeni sahibine verme. 3) hakikat olduğunu söyleme.

Kurtulanlara içten bir selam olsun. Çünkü onlar bize melamet ülkesini verdiler.

Melâmet, selâmeti terk etmektir. Kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümektir. Allah’ın kanunu öyledir ki, kim halkı hak yola davet etse, herkes onu kınar. Peygamberler, veliler hep kınanmışlardır. Bu yüzden hak yolda yürüyen hak erlerinin kınanmayı daima göze almaları ve buna hiç aldırış etmemeleri lazımdır. Özellikle aşıklar, aşkları uğrunda her türlü kınanmayı, hatta aşığılanmayı göze alırlar (ULUDAĞ 2005: 241-242).

Bu beyitten şairin Melâmîliğe olan meylini öğrenmiş oluyoruz. Tabii Melâmîliğin, dünyevî aşk için de önemli ve güzel argümanlar sağlaması, bunda etkilidir. Çünkü sevgilinin derdinden yanıp yakılan, harap ve bitap bir aşık da halkın aşığılanmasına ve kınamasına maruz kalır.

Yukarıda belirtilen, “Melâmet, selâmeti terk etmektir.” ifadesinin beyitle çeliştiği düşünülebilir. Fakat, ikinci mısradaki “teslim kıldılar” denilerek, ahirete göçmüş olan Melamilerden bahsedildiğini anlıyoruz. Dolayısıyla, selamette yani rahatta olanlar, ahirete göçmüş olanlardır. Yani, dünyada selameti terk edenler (endişeyi, korkuyu bırakanlar), ahirette selameti (kurtuluş) bulmuşlardır.

Şair, “bize teslim kıldılar” diyerek, Melâmîliğe meylini belirtmektedir.

“selâmet, selâm, teslîm” kelimeleri aynı kökten türediğinden İştikak sanatı yapılmıştır.

3. Sevdâ ‘alâyimi sebebin ‘âşık añlaya

‘Allâme-i cihân ne bilür ol ‘alâmeti

“*Sevdâ(nın) ‘alâyimi sebebin(i) ‘âşık anlaya; ‘allâme-i cihân ol ‘alâmeti ne bilür.*”

Alâ‘im(a.i.): nişanlar, belgeler.

Aşkın sebeperini ancak aşık anlar; dünyanın en bilgili insanı o alameti bilemez.

Sevdâ, insan mizacına etki eden dört sıvıdan biridir. Bedende dengeli bulunan bu sıvılardan sevdanın artması yahut eksilmesi halinde sevdâvî hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar. Sevdâ kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ki buna daha çok süveyda denilir. “Kara sevdâ” deyimi de bu sıvının siyah olmasından dolayıdır (PALA 1995: 478). Bunu da allâme-i cihan olan birisinin anlaması mümkün değildir. Allâme-i cihan, okulla ve derslerle ilgilidir. Dolayısıyla buralarda öğretilmeyen bir şeyi de bilmesi imkansızdır.

Aşık olan ise sevdâ’nın sebeplerini çok iyi anlar. Çünkü aşkı ortaya çıkaran, o sebeplerdir. Yani sevgilinin yüzünün güzelliğidir, dudaklarının kırmızılığdır, gamzelerinin fattanlığıdır, saçlarının karalığıdır vs. gibi şeylerdir. Bunlar, aşığı aşık yapan sebepler olup hiçbir yerde öğretilmez; sadece aşıklar anlar. Bu yüzden medrese hocaları bunu bilmez.

“ne bilür” diye sorularak İstifham sanatı yapılmıştır.

4. Ger bu‘d-ı maşrıkeyn ise ma‘şûkadur karîn

‘Işk ehlinüñ hemîn ola keşf ü kerâmeti

“*Işk ehlinüñ keşf ü kerâmeti hemîn ola; ger bu‘d-ı maşrıkeyn ise ma‘şûka karîndir.*”

Bu‘d(a.i.): 1) uzaklık. 2) aralık.

Maşrıkeyn(a.i.): iki taraf.

Hemîn(f.e.zf. ve s.): bu bile, tıpkı bu; çok.

Karîn(a.s.): 1) yakın. 2) bir şeye sahip olan. 3) hısım komşu gibi yakın olanlardan her biri.

Aşk ehlinin keşf ü kerameti çoktur; mesela doğu ve batının arası sevgili için yakındır.

“maşrıkeyn” kelimesini iki yön olarak yani doğu ve batı olarak alabileceğimiz gibi “iki taraf” olarak da düşünebiliriz. Sevgili için çok yakın olan iki taraf, olsa olsa hayat ve ölümdür.Şair, bu “iki taraf”ın sevgilinin elinde olduğunu söylemiştir ki aşığa yaşattıkları bakımından doğrudur.Onun dudaklarından çıkacak bir sözün “hayat” ve “ölüm” kadar değeri vardır.Yani sevgili bir sözülle aşığa hayat bağışlayabileceği gibi,bir sözülle de öldürebilir.İşte bu yüzden hayat ve ölüm, sevgili için birbirine çok yakındır.

Şairin de sevgilinin bu yönünü, “keşf ü kerâmet” olarak göstermesi, yaptığıının önemini vurgulamak içindir.

“ ‘Işk, ma‘şûk “kelimeleri aynı kökten türediği için İştikak sanatı vardır.

5. Uş yir ü gök önümde rükû‘ u sücûd ider

Kıldı kıyâm çün harem-i cânda kâmeti

“*Uş yir ü gök önümde rükû‘ u sücûd ider(ken); kâmeti çün harem-i cânda kıyam kıldı.*”

Kâmet(a.i.): boy, bos.

Kıyâm(a.i.): 1) ayağa kalkma. 2) ayaklanma.

Şu yer ve gök önümde rükû ve secde ederken sevgili, boyuyla bak can haremde nasıl ayağa kalktı?

Şairin birinci mısradaki bahsettiği, yer ve gökte bulunanların insana secde etmeleridir. Gökte bulunanlar melekler olup, Allah’ın izniyle Hz. Âdem’i yarattığı zaman Hz. Âdem’e secde etmişlerdir.Yerde bulunanlardan kasıt da toprak ve hayvanlardır ki hayvanlar, yüzleri toprağa dönük olduğu için ve secdeye benzer bir

şekilde oldukları için secde ediyor, diye ifade edilmiştir.Toprak da en aşağıda olduğundan secde vaziyetindedir.

İkinci mısrada da sevgilinin, aşğın can haremi olan kalbinde boyuyla ayağa kalktığını söylüyor.Burada ifade edilmek istenen aynı zamanda,şairin gönlünde sevgilinin aşkının ayaklanarak arttığı ve çoğaldığıdır.Şair de buna şaşmaktadır. “yer ve gökteki herşey önümde eğilirken sevgili, kalbimde ayaklanıyor, hayret!” demektedir. Burada, yer ve göğün önünde secde ettiği insanın içinde sevgilinin aşkı artıyor denilerek, sevgilinin aşkının (karşılaştırma yoluyla) büyüklüğü vurgulanmak istenmektedir.

“sücûd-kıyâm” arasında Tezat sanatı vardır. Göktekilerin secde etmesi yoluyla meleklerin Hz. Âdem’e secde etme olayına Telmih yapılmıştır. “rükû’, sücûd, kıyâm” kelimeleriyle namazla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. Kaddi hayâli sâye-i tûbî salar ne gam

Hicrân odı koparsa başuma kıyâmeti

“Hicrân odı başuma kıyâmeti koparsa, ne gam; (sevgilinin) kaddi(nin) hayâli sâye-i tûbî salar.”

Ayrılığın ateşi, başuma kıyameti koparsa ne olur ki?..Sevgilinin boyunun hayali, Tuba ağacının gölgesini benim başuma saldığından ben rahatım.

Şair, ikinci mısrada, ayrılığın ateşinin kıyamet gibi başına kopsa da üzülmeyeceğini belirtmektedir.Buradan, ayrılığın ateşinin şairin üzerine kıyamet gibi etki yapacağını görüyoruz.

Birinci mısrada ise şair, ayrılık ateşinin kopardığı kıyametin etkisinden, sevgilinin boyunun hayalinin başına saldığı Tuba’nın gölgesi ile kurtulduğunu söylemektedir. Burada dikkati çeken nokta, şairi, ayrılığın ateşinin kopardığı kıyametten bir “hayal”in kurtarmasıdır.Yani, sevgilinin boyunu düşünen şair, Tuba ağacının gölgesiyle gölgelendiğini söylemektedir.

Ayrılık ateşiyle kıyametin bir arada anılması, ayrılığın acısının çokluğunu ve önemini göstermek içindir.Bunun karşısına, bir “hayal” ile kurtuluşun koyulması da sevgilinin etkisini göstermesi açısından önemlidir.

“ne gam” kelimeleri ikinci mısrayla da anlamlı olduğundan Sahr-i Halal sanatı yapılmıştır.

2.2.48. GAZEL 48***Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün**

1. Zâhidi gör ki gezer ‘ışk ile mey-hâneleri
Görelî sendeki ol nergis-i mestâneleri
2. Yüzünüñ şem‘ine karşı yakılup yanmagıçün
Kığırup cem‘ iderem her gice pervâneleri
3. Ol perî şânınadır zülf-i perîşân ile kim
Tagıdur müşg ile ‘anber urıcak şâneleri
4. Atınuñ ayagina yüz süre beydak gibi şâh
Anda kim mât ide bir lu‘b ile ferzâneleri
5. Şâh olur mülk-i cihâna bulur ol genc-i nihân
Her ki ma‘mûr ide ‘adl ile bu vîrâneleri
6. Vargıl iy zâhid-i hod-bîn baña efsûn okıma
Ben de çoğ okımışam halka bu efsâneleri
7. Leb ü dendânuñı Şeyhî dil ile vâsf idicek
Nice hoş nazm ider ol la‘l ile dür-dâneleri

-Şerh-

1. Zâhidi gör ki gezer ‘ışk ile mey-hâneleri
Görelî sendeki ol nergis-i mestâneleri

* age, s. 243.

“Zâhidi gör ki sendeki ol nergis-i mestâneleri görelî ‘ışk ile mey-hâneleri gezer.”

Nergis, altın gibi koyu sarı renkli, göbeği yeşil bir küçük çiçektir. Eski şairler, güzellerin gözlerini nergise teşbih ederek çok kullanmışlardır. Ortasındaki yeşil kısım, uzaktan siyah gibi görünür. İşte şairlerimiz bu yuvarlaklıktan, siyahımsı görünmesinden dolayı göze, yaprakları da kirpiklere benzetmişlerdir. Öyle tahayyül etmişlerdir (ONAY 1996: 379-380).

Eski şiirlerimizde güzel ve baygın gözlerden bahsedilirken bu çiçeğin ismine daima rastlanır. Çiçeğin görünüşü uyukulu ve mahmur bir göze benzer; nergisin sıfatı olarak da mest, bimar ve haste gibi kelimelerle kullanılır (ONAN 1940: 37).

Zâhid, dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğundan kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişi olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdırlar, hayatın acemisidirler (PALA 1995: 577-578). Beyitte de zâhidin, güzelin gözlerini görüne kendinden geçmesinden bahsedilmektedir. Böylelikle konuştuklarının, inandıklarının, yaptıklarının yanlış olduğunu görebileceği bir durumla karşılaşmıştır. Karşılaşmakla kalmamış; kötü durumlara düşmüştür. Sevgilinin gözleri zâhidin aklını başından almış ve içki meclislerine düşürmüştür.

Beyitte, sevgilinin gözü söylenmeden “nergis” denilerek Açık İstiare sanatı yapılmıştır.

2. Yüzünüñ şem‘ine karşı yakılup yanmağičün

Kıgırup cem‘ iderem her gice pervâneleri

“Yüzünüñ şem‘ine karşı yakılup yanmağičün her gice pervâneleri kıgırup cem‘ iderem.”

Kıgırmak(t.i.): çağırmaq, davet etmek, seslenmek, haykırmak.

Sevgili, senin yüzünün ışığına karşı yansınlar diye her gece pervaneleri çağırıp topluyorum.

Pervâne, gece kelebeği de denilen küçük böcektir ki kendini yakıncaya kadar mum ile uğraşır durur. Bu hayvanların gözleri çok küçüktür. Gündüzleri karanlık yerlerde bulunur. Ortalık kararınca gördüğü ışığa doğru koşar. Gözleri kamaştığı için

ayrılmaz ve kendini fener, lamba şişesi, mum ve ampül gibi şeylere çarpar.Sonunda kanatları, vücudu yanar (ONAY 1996: 397).

Pervâne bir yerde duramaz, rahat edemez, sürekli dolanır durur.Sonunda kendini yakar ve ölür. Böylece gerçek aşık olduğunu gösterir (İPEKTEN 1996: 83).

Eskiden, geceleyin mum ışığında iş görülürdü. Şairler de mum ışığında şiir yazarken hemen yakınlarında bulunan bu kelekleri şiirlerine konu edinmişlerdir.Şair, sevgilisini ve onun yüzünü muma, kendisini de pervâneye benzeterek onun uğruna can vermeye hazır olduğunu söyler (PALA 1995: 440-441).

Beyitte de şair, sevgilinin yüzünü ışık saçan muma benzetmiş, pervânelerin asıl yanmaları gereken mumun sevgilinin yüzü olduğunu söylemiştir.Çünkü sevgilinin yüzü öyle güzel ve parlaktır ki can verilmeye layıktır.

Ayrıca, şairin kendini ayrı tutmasıyla, pervâneleri sevgilinin aşıkları olarak değerlendirirsek, şair, her gece sevgilinin mum gibi parlak olan yüzüne aşıklarını çağırıp can verdirmektedir.Böylece bütün aşıklarını öldürüp yalnızca kendisi kalacaktır.

Sevgilinin yüzü, muma benzetilerek Teşbih sanatı yapılmıştır.

“şem‘, yakılıp, yanmag, pervâne, gice “ kelimeleriyle mum ve pervâneyle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Ol perî şânınadır zülf-i perîşân ile kim

Tagıdur müşg ile ‘anber urıcak şâneleri

“(Sevgili) zülf-i perîşân(ı) ile kim müşg ile ‘anber urıcak şâneleri tagıdur; (bu) ol perî şânınadır.”

Şâne(f.i.): tarak.

Sevgili, dağınık ve güzel olan misk ve anber kokulu saçlarıyla tarakları bile kırar ki bu, onun peri gibi güzelliğinin şanındandır.

Sevgilinin saçları için mutlaka bir şâneye ihtiyaç duyulur (PALA 1995: 500). Beyitte şâne, aşıklardır.

Zülf de Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak sık sık sözkonusu edilir. Geleneğe göre saç, her ne kadar örüklü, sarık, fes veya ferace altında gizli; sarışın, kızıl renkli vesaire ise de Divan şairi onu daima kara ve dağınık görür, gösterir (PALAa 1998: 38). Dağınık saçın sebebi ise sevgilideki naz mahmurluğu veya rüzgarın o saçları dağıtmasıdır.Böylece o saçlardaki misk ve anber kokusu etrafa yayılıp

aşıkları mest etmektedir (PALAA 1998:41) ki beyitte tarak olarak gösterilen aşıklar olup kırılıp dağılmakta yani ölmektedirler.

Perî, cinlerin dişilerine verilen addır. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. İnsanlardan kaçır ve göze görünmezler. Bazı insanları kendilerine aşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp bir kayboluşları vs. özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşırlar (PALA 1995:440).

Beyitte de misk ve anber kokulu saçlarıyla aşıkları ve saçlarını dağıttığı söylenerek bunlar onun perî özelliğine verilmiştir. Aynı zamanda, sevgilinin güzelliği vurgulanmak için “perî” özelliği söylenmiştir ki “böyle bir güzelliği kimse görmedi” denilmek istenmiştir.

“perî şânınadır-perîşân” kelimeleriyle Cinas sanatı yapılmıştır.

Sevgili söylenmeden perî denilerek Açık İstiare yapılmıştır.

Ayrıca “tagıdur” hem şânelere ait olarak, hem de sevgilinin saçlarına ait olarak da anlamlı olduğundan İhâm-ı Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

4. Atınuñ ayagina yüz süre beydak gibi şâh

Anda kim mât ide bir lu‘b ile ferzâneleri

“Şâh, (sevgilinin) atınuñ ayagina beydak gibi yüz süre; anda kim bir lu‘b ile ferzâneleri mât ide.”

Beydak(a.i.): satranç oyununda piyade denilen taşlardan her biri.

Mât(f.i.): satranç oyununda yenilme.

Ferzâne(f.s.): bilgili, feylesof.

Şair, beyitte satranç oyunundan bahsetmektedir. Bunu “at, beydak, şâh, mat, lu‘b” kelimelerinden anlıyoruz.

Satrançın, Hind hükümdarlarından Talmend Şah için icad edildiği rivayet edilmektedir. Buna göre Talmend, Çin askerleri ile savaşta bozguna uğrayınca üzüntüsünden fil üzerindeki tahtında can verdi. Validesi hasretinden deli divane olup bir şeyle teselli bulamayınca Hind hekimlerinden Sehese bin Dâhir satrançı icad etti. Kadın bu şekilde teselli olurdu (ONAY 1996: 456). Satranç, 64 kareye ayrılmış bir satıh üzerinde taşlarla oynanan oyundur (PALA 1995: 466).

Satrançta kullanılan tabirleri şairlerimiz şiirlerinde kullanmışlar ve bazı sanatlar yapmışlardır. Piyade, ön sıraya dizilen taşlar ki beydak da denir. Mât, satrançta şâhın esaretidir (ONAY 1996: 456).

Beyitte, sevgilinin akli ve zekası ile, satranç oyununda karşısındaki bilgili kişileri bir oyun ile yendiği anlatılmaktadır. Böylelikle ikinci mısraya geçilerek, hem gerçek bir anlama işaret edilmiş hem de satranç oyunu sonlandırılmıştır: Şah, piyade askeri gibi sevgilinin atının ayağına yüz sürmektedir, çünkü bir oyun ile yenilmiştir.

“at, beydak, şâh, mât, lu‘b” kelimeleriyle satrançla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Şâh olur mülk-i cihâna bulur ol genc-i nihân

Her ki ma‘mûr ide ‘adl ile bu vîrâneleri

“Her ki ‘adl ile bu vîrâneleri ma‘mûr ide; ol genc-i nihân bulur, mülk-i cihâna şâh olur.”

Her kim adaletle viraneleri imar ederse, o gizli bir hazine bulur ve cihan devletine şah olur.

Beyitte kastedilen vîrâneler, iki şey olabilir: Birincisi harab olan evler, binalar... Gizli olan hazineler de genellikle vîrânelerde bulunur. Vîrâneler kimselerin, insanların uğramadığı yerlerdir (PALAa 1998: 39). İkincisi de insanların yıkık gönülleridir ki buraları tamir edenler yani bu insanları sevindirenler de gizli bir hazine bulmuş olurlar.

“Genc-i nihân” gizli hazine demektir ki bir kuds-i hadise Telmih vardır: “Ben gizli bir hazine idim. Tanınmayı sevdim. Beni tanımaları için mahlukatı yarattım.” (İBRAHİM HAKKI 1999: 1).

İster yıkık gönülleri sevindirenler isterse vîrâne yerleri tamir edip insanların hizmetine sunanlar, mutlaka ya insanların gönlünde yer edinirler, ya devletin önemli kademelerinde... Şair de cihan mülküne şah olacağı söylemiştir.

Genc-i nihân sözüyle kudsî bir hadise Telmih yapılmıştır.

6. Vargıl iy zâhid-i hod-bîn baña efsûn okıma

Ben de çoğ okımışam halka bu efsâneleri

“İy zâhid-i hod-bîn! Vargıl baña efsûn okıma; halka bu efsâneleri ben de çoğ okımışam.”

Hod-bîn(f.b.s.): kendini beğenmiş, bencil.

Efsûn(f.i.): büyü, sihir.

Efsâne(f.i.): 1) asılsız hikaye, masal, boş söz, saçma sapan lakırdı. 2) meşhur olay.

Zâhid, dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğundan kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişi olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdırlar, hayatın acemisidirler (PALA 1995: 577-578). Nitekim beyitte de hayatın acemisi olduğundan bahisle bildiklerini ısrarla başkalarına anlatmasından bahsedilmektedir.

Şair, beyitte zahidin yaptıklarını bir zamanlar kendisinin de yaptığını söylemektedir. Bu da şairin zahidlik yolundan geçtiğini göstermektedir. Zahidlik yolundan geçen şair, rindlik haline geçmiştir ki, zahidin anlattıklarını “boş söz “ olarak değerlendirmesinden anlıyoruz. Şair, zahidin ilim ve imanı dış görünüşüyle insanlara anlatmasını asılsız hikayeler olarak değerlendirmektedir. Nedeni de insanları etkilemeyi masal gibi dinlenilmesi ve gereğinin yapılmamasıdır.

“iy” kelimesiyle Nidâ sanatı yapılmıştır.

7. Leb ü dendânuñı Şeyhî dil ile vâsf idicek

Nice hoş nazm ider ol la'l ile dür-dâneleri

“Şeyhî, (sevgilinin) leb ü dendânuñı dil ile vâsf idicek, ol la'l ile dürdâneleri nice hoş nazm ider.”

Şeyhî, sevgilinin dudak ve dişlerinden bahsettikçe, kırmızı yakut ve incileri dizdiğini söylemektedir.

Sevgilinin dudağı renk bakımından yakuta benzer (PALA 1995: 343). Yakutun kırmızı, sarı ve gök renginde olmak üzere üç çeşidi vardır. En kıymetlisi nar tanesi gibi kırmızı olandır. Buna yakut-i rummânî de denir. Yenildiğinde kalbe iyi gelirmiş (PALA 1995: 567). Şair de bu yüzden birinci mısradaki “dil” kelimesini kullanmıştır. Burada “dil” hem ağızımızdaki konuşma organımız hem de gönül anlamıyla kullanıldığından İhâm-ı Tenâsüp sanatı yapılmıştır. Dolayısıyla dil, gönül anlamıyla “la'l” kelimesiyle uygunluk içindedir.

İnci, Divan edebiyatında sevgilinin dişleri yerine kullanılır. Denizde sadef içinde oluşması, iriliği, parlaklığı en çok kullanılan özellikleridir (PALA 1995: 155). Beyitte de parlaklığı ve iriliğiyle, güzelliği vurgulanmıştır sevgilinin dişlerinin.

Şairin beyitte vurguladığı; sevgilinin kıpkırmızı dudakları ve parlak dişlerinden bahsedince inci ve yakutu dizerek güzel bir görüntü oluşturduğudur.

“dil” kelimesi iki anlamda kullanılarak İhâm-ı Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Sevgilinin dudağı yakuta, dişleri inciye benzetilerek teşbih sanatı yapılmıştır.

2.2.49. GAZEL 49*

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

1. Düşeli gönlüme sen cân u cihânuñ hevesi
Kalmadı tende karâr itmege cânuñ hevesi
2. Yaşum ırmag oluban seyl döker şâm u seher
Biteli cânda sen serv-i revânuñ hevesi
3. Yârdan ben ne şikâyet ideyin çünki beni
Nâ-murâd itmek imiş devr-i zamânuñ hevesi
4. Dutuşup başdan ayaga yanuban şem‘ bigi
Cân oda atmag imiş hûba uyânuñ hevesi
5. Şeyhî dirdi hevesini bileli sen sanemüñ
Girmez oldı gözine hûr u cinânuñ hevesi

-Şerh-

1. Düşeli gönlüme sen cân u cihânuñ hevesi
Kalmadı tende karâr itmege cânuñ hevesi

“Sen cân u cihânuñ hevesi gönlüme düşeli, cân(im)uñ tende karâr itmege hevesi kalmadı.”

Can ve cihan olan sevgilinin hevesi gönlüme düşünce, benim de canımın vücudumda durmaya isteği kalmadı.

Sevgilinin “cân” olması, aşığın kalbinde olması ve ruhunu sarıp sarmalamasıyla ilgilidir; canını sevgiliye verebilecek kadar aşık olmasıyla ilgilidir; aşığın canında ruh

* age, s. 247.

yerine sevgiliyi taşımasıyla ilgilidir...

Sevgilinin “cihân” olması aşğın dünyasının sadece onunla dolu olmasıyla ilgilidir; aşık için dünyanın anlamının sevgili olmasıyla ilgilidir...

Dolayısıyla “cân u cihân” olan sevgilinin arzusu ve isteği aşğın gönlüne düşünce, vücudunun ruhuyla dengesi bozulmuştur.Yani ruhu, vücudunda duramamaktadır.Zaten sevdâ da bedende dengeli olarak bulunan dört sınıftan biri olup kalpte bulunur.Bunun artması veya eksilmesi ile sevdâvî hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar (PALA 1995: 478). Bu yüzden aşğın kalbi, sevgilinin aşkıyla dolup taşınca ruhun yerinde durması mümkün olmaz; o, olması gereken yere gitmek ister, ait olduğu yeri arzular. Nitekim can, insanda yaşamayı sağlayan madde dışı unsurdur (PALA 1995: 105).Böyle olunca, aşık, sevgilinin aşkıyla dolunca yaşamayı değil de sevgiliyi arzulamaktadır.Çünkü gönlüne sevgilinin arzusu düşmüştür.

Sevgili söylenmeden “cân u cihân” denilerek Açık İstiare yapılmıştır.

2. Yaşum ırmag oluban seyl döker şâm u seher

Biteli cânda sen serv-i revânuñ hevesi

“Sen serv-i revânuñ hevesi cânda biteli, yaşum ırmag oluban şâm u seher seyl döker.”

Ey uzun boylu sevgili!Senin arzun içimde belirince gözyaşlarım ırmak olup gece gündüz akmaktadır.

Şair, sevgilinin arzusu ve isteği canında ortaya çıkınca yani ona aşık olunca gece gündüz ağladığını söylemektedir.Aşğın ağlaması, sevgiliye olan kavuşma arzusundan, onu görmek istemesinden dolayı olup bunların gerçekleşmemesi aşığı gözyaşlarına boğar.Aslında ağlamak, aşıklığın en önemli belirtilerinden, nişanlarındandır.

Şair, beyitte “ırmag, seyl, biteli, serv-i revân” kelimeleriyle farklı bir anlam daha kurgulamıştır. “serv-i revân” , servi gibi uzun ve güzel boylu olan sevgilidir; “biteli” kelimesiyle de serv-i revân olan sevgilinin can toprağında bittiği, çıktığı söylenmektedir.Şair de onu gece gündüz ağlayarak sulamaktadır.Çünkü servi, çok su isteyen bir ağaç olup sulak olan yerlerde yetişmektedir.Nitekim şair de bunu bildiği için gece gündüz ağlayarak, ırmak gibi akarak servi (gibi uzun boylu olan sevgili) yi sulamakta ve kurummasına izin vermemektedir.

Aynı zamanda şair, sevgilinin kendi can toprağında bittiğini söyleyerek bu aşkı içinde taşıdığını ve gözyaşlarıyla büyüttüğünü ifade etmektedir.

Ayrıca servi, hayat belirtisi olup insanlar, etrafında su olduğu için yerleşim yerleri kurarlar.Şair de serv-i revân olan sevgilisiyle hayat bulduğunu vurgulamaktadır.

Sevgili söylenmeden serv-i revân denilerek Açık İstiare yapılmıştır.

“ırmag, seyl, biteli, serv” kelimeleriyle servi ağacıyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

3. Yârdan ben ne şikâyet ideyin çünkü beni

Nâ-murâd itmek imiş devr-i zamânuñ hevesi

“Ben yârdan ne şikâyet ideyin, çünkü devr-i zamânuñ hevesi beni nâ-murâd itmek imiş.”

Şair, sevgiliden gördüğü eziyetleri, sıkıntıları ve dertleri feleğe, zamana bağlayarak sevgiliden şikayet etmemektedir.Burada iki durum sözkonusudur: Birincisi, şairin sevgiliden şikayet etmemesi olup, onun verdiği sıkıntı ve eziyetlere katlanmasıdır. Çünkü bu eziyet ve sıkıntılar, sevgilinin iyi ya da kötü de olsa ilgisiyle alakalıdır. Yani sevgili, eziyet de etse aşıkla ilgilendiğinden hiçbir aşık bu durumu olumsuz görmez.Bu yüzden şair, beyitte sevgiliden ne diye şikayet edeceğini söyleyerek mutlu olduğunu vurgulamaktadır.

İkincisi, şairin şikayet ettiğinin devr-i zaman olması, onun kendisine güzellik sunmaması, sevgiliye kavuşturmamasıyla ilgilidir.Şair, sevgiliye kavuşamamasını çağa ve yaşadığı zamana bağlayarak, kendisinin arzu ve isteğini yerine getirmeyen olarak devr-i zamanı göstermektedir.

“devr-i zamânın hevesi” denilerek devr-i zaman kişileştirilmiş ve Teşhis sanatı yapılmıştır.

4. Dutuşup başdan ayaga yanuban şem‘ bigi

Cân oda atmag imiş hûba uyânuñ hevesi

“Hûba uyanın hevesi, başdan ayaga dutuşup şem‘ bigi yanuban oda cân tamag imiş.”

Güzelliğe kapılanın arzusu, baştan ayağa tutuşup mum gibi yanarak ateşe can atmaktır.

Şair, bu beyitte mum ve pervane ilişkisinden yola çıkarak aşıkların hallerini anlatmıştır.Nitekim pervane, gece kelebeği de denilen küçük böcektir ki kendini yakıncaya kadar mum ile uğraşır, etrafında döner durur.Işığa doğru koşar ve gözleri kamaştığı için ayrılamaz ve kendini ateşe atar (ONAY 1996: 397). Aşık da, aşkın

ateşle yanmaya başlayınca kendini pervane gibi ateşe atıp yok etmek istemektedir. Tabii bir “hûb” a uyunca.

Beyitte anlatılanları sıralayıp gidersek; önce aşık bir güzele kapılır, sonra baştan ayağa tutuşur ve sonunda kendini ateşe atar. Çünkü bir güzele kapılınca içine aşk ateşi düşer. Bu ateş, aşığı öyle yakar ki dayanamayıp kendini ateşlerde yok etmek ister.

Şair, birinci mısradaki aşığı yanıp tutuşan muma, ikinci mısradaki da pervaneye benzetmiştir ki bir anlamda yanan da, kendini ateşe atan da bir olmuştur. Böylelikle vahdet-i vücud anlayışı da vurgulanmış olmaktadır diyebiliriz.

Şair, aşığı muma ve pervaneye benzeterek Teşbih sanatı yapmıştır.

“dutuşup, yanuban, od” kelimeleriyle ateşle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

5. Şeyhî dirdi hevesini bileli sen sanemüñ

Girmez oldı gözine hûr u cinânuñ hevesi

“Şeyhî, sen sanemüñ bileli, hevesini dirdi; hûr u cinânuñ hevesi gözine girmez oldı.”

Dirmek(t.i.): toplamak, biriktirmek.

Hûr(a.i.): 1) ahu gözlüler. 2) cennet kızları, huriler.

Sanem(a.i.): 1) put. 2) güzel kimse.

Cinân(a.i.): cennetler, bahçeler.

Şeyhî, sevgiliyi bildiğinden beri bütün hevesini topladı ve ne cennetlerin ne de hurilerin hevesi gözüne girmez oldu.

Huri, gözlerinin akı karasından çok olan, ceylan gözlü cennet kızıdır. Hurilerin misk, anber ve kâfur gibi güzel kokulu maddelerden yaratıldığına dair rivayetler vardır. Onların anber ve misk dolu saçlara, hilal kaşlara, güneş gibi aydınlık yüzlere, tatlı sözlere sahip oluşlarını ifade için bu rivayet ortaya atılmış olabilir. Hurilerin gül yanaklı, inci dişli, mercan dudaklı, servi boylu, güzel huylu, gülden daha temiz kızlar oluşu Divan şiirindeki sevgililerin huriye benzetilmesine neden olmuştur (PALA 1995: 258). Fakat beyitte şair, sevgilisini öyle övmektedir ki hurilerden ve cennetten arzu ve isteğinin geçtiğini belirtmektedir. Yani sevgili öyle güzeldir ki şairin ne cennette ne de cennet kızlarında hevesi kalmıştır.

Ayrıca şair, birinci mısradaki sevgiliyi bildiğinden beri hevesini derip topladığını ifade etmektedir. Yani, sevgili ortaya çıkınca şair, neye hevesi varsa ve ne kadar hevesi

varsa hepsini toplamıştır. Çünkü sevgili, kendisinde heves adına hiçbir şey bırakmamıştır.

İkinci mısradaki “girmez oldu gözine hûr u cinânın hevesi” denilmesinin ardında, zaten cennetin ve cennetin kızlarının görülmediği gerçeği de yatmaktadır. Bu yüzden şair, “girmez oldu” diyerek bir hakikati de ifade etmiştir.

Sevgilinin kendisi söylenmeden sanem denilerek Açık İstiare yapılmıştır.

2.2.50. GAZEL 50*

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün

1. Oldı sa‘d ilduzınıñ gurresi garrâ bu gice
K’itdi mâh ile kırân zühre-i zehrâ bu gice
2. Saçı çîn açdı mı yâ nâfe-i âhû-yı Hitâ
Ki oldı pür-müşg-i Hoten dâmen-i sahrâ bu gice
3. İrse Hızır itmez idi bu düne seyr-i zulûmât
K’âb-ı hayvân akıdur gülşen-i hadrâ bu gice
4. Benem ol katre ki sahrâlara salmışdı sehâb
İrdi gün pertevi cezb eyledi deryâ bu gice
5. Subh-ı sohbet şeb-i vuslat hakı olsun bu dünüñ
Sâ‘ati yıl demi ay lahzası yeldâ bu gice
6. İrdi çün cânlara mi‘râc-ı Muhammed’den dem
Ne gerek Şeyhî’ye ihyâ-yı Mesîhâ bu gice

-Şerh-

1. Oldı sa‘d ilduzınıñ gurresi garrâ bu gice
K’itdi mâh ile kırân Zühre-i zehrâ bu gice

“Bu gice mâh ile Zühre-i zehrâ kırân k’itdi, sa‘d ilduzınıñ gurresi bu gice garrâ oldı.”

Sa‘d(a.i.): 1) kutluluk. 2) uğur. 3) uğurlu, kutlu.

Gurre(a.i.):Parlaklık.

* age, s. 223.

Garrâ(a.s.): ah, parlak, güzel, gösterişli, şatafatlı.

Kırân(a.i.): 1) yakınlık. 2) iki şeyin birleşmesi.

Zühre(a.h.i.): Çobanyıldızı, Çolpan, Kervankıran, Venüs.

Zehrâ(a.s.): yüzü pek beyaz ve parlak olan.

Bu gece ay ile parlak yüzlü Zühre yıldızı yakınlaşınca kutluluk yıldızının ışığı bu gece daha da parladı.

Çobanyıldızı, Venüs sa‘d-ı asgar (küçük kutluluk) sayılır. Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanlar güzel, zarif, zevk sahibi, zeki, maharetli ve sanatkar olurlar. Fazla hissidirler. Üçüncü felek Zühre’ye aittir. Cuma günü ve Salı gecesi onun tesirindedir. Efsaneye göre Zühre, İranlı çok şuh ve güzel bir kadın imiş. Harut ve Marut adlı meleklerden göğe yükselmenin yolunu öğrenip oraya çıkmıştır. Bu yıldıza bakmak gönlü ferahlatır ve ruha neşe doldurmuş (PALA 1995: 585).

Ay da sevgiliden başkası değildir. Ona kimsenin eli değmemiş, kimse yanına yaklaşmamıştır. Her gece görünmez, bir yerde duramaz, uzaktan seyredilir, yükseklerdedir, karanlığı aydınlatır. Bütün bunlar sevgilideki özelliklerdir (PALA 1995: 57).

Beyitte ay ve Zühre’nin yakınlaşması kutluluk yıldızı olarak değerlendirilmiştir. Ay, sevgili olunca Zühre’ye yaklaşması da güzelliğinin ve parlaklığının artması demektir. Nitekim, beyitte gecedan bahsedilmesinden dolayı ay gibi olan sevgili de ortaya çıkacaktır. Bu da kutluluk yıldızının ışığının parlamasıdır.

Sevgili söylenmeden “mâh” denilerek Açık İstiare yapılmıştır.

“ılduz, mâh, Zühre” kelimeleriyle astronomi ile ilgili ; “gurre, garrâ, gice” kelimeleriyle ışıkla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

2. Saçı çîn açdı mı yâ nâfe-i âhû-yı Hitâ

Ki oldı pür-müşg-i Hoten dâmen-i sahrâ bu gice

“Dâmen-i sahrâ bu gice pür-müşg-i Hoten oldı ki (sevgili) çîn saçı (nı) mı açdı yâ (da) nâfe-i âhû-yı Hitâ (mı etraftı kapladı)?”

Nâfe(f.i.): misk ahusu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit misk, koku.

Sahrâ(a.i.): kır, ova, çöl.

Dâmen(f.i.): etek.

Çölün etekleri bu gece Hoten miskiyle doldu; yoksa sevgili kıvrım kıvrım saçlarını mı açtı ya da Hitâ ahusunun kokusu mu geliyor?

“Hitâ” veya “Hoten” şekilleriyle kullanılan bu kelime özellikle ahu ve misk ile birlikte anılır.Misk ahularının bu bölgede çok oluşu ve misk’in diğer ülkelere buradan nakledilişi Hitâ’nın değerini arttırır (PALA 1995: 240).

Misk veya müşg, Hitâ(Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın (yaban keçisi) göbeğindeki urdur. Buna nâfe de denir.Hammadde olarak kullanılan bu urdan, şişeler dolusu koku elde etmek mümkünmüş. Divan şiirinde en çok sözü edilen koku ve maddelerden biridir.Kokusu ve siyah rengiyle sevgilinin kokusu ve saçlarına benzer (PALA 1995: 389-390).

Beyitte, çölün misk kokusuyla dolduğu, bunun da sevgilinin saçını açması yoluyla mı yoksa Hitâ ahusunun kokusu yoluyla mı olduğu sorulmaktadır ki bilindiği halde sorularak Tecâhül-i Ârif sanatı yapılmıştır.Çünkü sevgilinin saçı miskten daha güzel kokar.Beyitte bahsedilen, çölün kokuyla dolması, misk ahusunun çölde dolaşmasıyla ilgilidir ki rüzgar yoluyla etrafa yayılmıştır. Fakat şair bunu, sevgilinin saçlarına bağlamıştır.

“çîn, Hitâ, Hoten” kelimeleriyle ülkeyle ilgili; “nâfe, âhû, müşg, sahrâ” kelimeleriyle miskle ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

“açdı mı” denilerek İstifham sanatı yapılmıştır.

3. İrse Hızır itmez idi bu düne seyr-i zulûmât

K’âb-ı hayvân akıdur gülşen-i hadrâ bu gice

“Gülşen-i hadrâ bu gice k’âb-ı hayvân akıdur, Hızır(ona) irse, bu düne seyr-i zulûmât itmez idi.”

Yeşil kubbe bu gece ölümsüzlük suyu akıtmaktadır.Eğer Hızır, bu suya ulaşırdı, karanlıkta Zulûmât’ı dolaşmazdı.

Şair bu beyitte, Mevlevîliğe olan bağlılığını ve sevgisini vurgulamıştır. Mevlevîlik, Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî’nin vefatından sonra oğlu Sultan Veled tarafından teşkilatlandırılan bir tarikattır. Mevlevî tarikatı Mevlânâ’nın Mesnevî adlı altı ciltlik eserini temel kitap kabul eder. Kur’an’dan sonra, bir dervişin bilmesi gereken kitap Mesnevî’dir.Tarikatın merkezi Konya’dır (PALA 1995: 375). Kubbe-i hadrâ da denilen yeşil kubbe yani Hz. Mevlânâ’nın türbesi buradadır.Dolayısıyla şair, “gülşen-i

hadrâ” diyerek burayı yeşil bahçeye benzetmiş ve buradan çıkan hayat suyunun (ki Hz. Mevlânâ’nın feyzidir) Hızır’ın aradığından çok daha güzel olduğu vurgulanmıştır. Hatta Hızır’ın, yeşil (kubbeden) bahçeden akan hayat suyunu bulması halinde, karanlıkta Zulumât’ı dolaşmayacağı, boşu boşuna âb-ı hayâtı aramayacağı söylenmektedir. Çünkü Hızır, İskender’le birlikte Zulumât ülkesinde âb-ı hayâtı aramaya çıkmışlardır (PALA 1995: 248).

Şair, Hızır’ın boş yere dolaşıp arandığını söylemiş ve aradığı şeyin Hz. Mevlânâ’nın olduğu yerde bulunduğunu söylemiştir. Aynı zamanda, Hz. Mevlânâ’nın feyzinin ölümsüzlük suyundan değerli olduğu vurgulanmıştır.

Beyitte Hızır’ın âb-ı hayâtı araması ve bulması olayına Telmih vardır.

“hadrâ” ve “Hızır” kelimeleri aynı kökten türediğinden İştikak sanatı yapılmıştır.

4. Benem ol katre ki sahrâlara salmışdı sehâb

İrdi gün pertevi cezb eyledi deryâ bu gice

“Ol katre benem ki sehâb sahrâlara salmışdı; gün pertevi irince, bu gice deryâ (beni) cezb eyledi.”

Ben o damlayım ki bulut beni çöllere göndermişti, fakat gün ışığı beni yakalayınca, bu gece deniz beni kendine çekti.

Şair bu beyitte suyun döngüsünden bahsetmektedir. Bu döngüye göre su, önce buharlaşır. Buharlaşan nemli hava yükselir. Yükselen nemli hava da yukarılarda soğuk tabakaya çarpınca yağmur olarak yere düşer.

Beyitte şair, kendini damla olarak göstererek bulutun içindeyken, bulutun isteği ve emriyle çöllere düştüğünü söylemiştir. Çöllerdeki aşırı sıcak sebebiyle, gün ışığıyla birlikte bu damlalar buharlaşmış ve denizin üzerine tekrar yağarak denizle birleşmiştir. Bunu da denizin yani milyarlarca su damlasının kendisini çağırması şeklinde ifade etmiştir ki Hüsni-i Talil sanatı yapılmıştır.

Ayrıca şair, bir damla olarak yanıp yakılarak buharlaştığını ve sonunda deryâyâ kavuştuğunu ifade etmektedir. Bir anlamda şair, deryâ-yı ehâdiyete kavuşmak için yanıp yakılmak gerekir demektedir. Bu yanıp yakılma aşktır ve güneş ışığı olan kâmil mürşidin nazarıyla ortaya çıkar.

Yağmurun denize yağması, denizin çağırması güzel sebebine bağlanarak Hüsni-i Talil sanatı yapılmıştır.

“katre, sehâb, deryâ” kelimeleriyle suyla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.
 “gün-gice” kelimeleri arasında Tezat sanatı yapılmıştır.

5. Subh-ı sohbet şeb-i vuslat hakı olsun bu dünüñ

Sâ‘ati yıl demi ay lahzası yeldâ bu gice

“Subh-ı sohbet (ve) şeb-i vuslat hak(k)ı (için) bu dünün sâ‘ati yıl, demi ay, lahzâsı yeldâ olsun.”

Kavuşma gecesi ve sabaha kadar süren sohbetin hakkı için bu gecenin saati yıl gibi, zamanı yıl gibi, ânı da uzun olsun.

Şair bu beyitte çok önemli bir durumdan bahsetmektedir: Sevgiliye kavuşmuştur... Divan şiirinde hemen hemen hiç rastlanmayan bir durumdur. Çünkü sevgiliye kavuşmak, mümkün olmayan bir durumdur ve aşık öldüğü, yok olduğu halde gerçekleşmez. Fakat aşık kavuşmak gibi mucize bir hali yakaladığı için bitmesini asla istememektedir. Bu yüzden, sevgiliye gece başlayan ve sabaha dek sürecektir sohbet için, bir saatin bir yıl gibi uzun olmasını istemektedir; aynı şekilde zamanın bir ay gibi ve ânın da çok uzun olmasını istemektedir.

“yeldâ bu gice” kelimelerinden, en uzun gece olan 21 Aralık olduğunu da anlıyoruz.

“sâ‘at, dem, lahzâ” kelimeleriyle zamanla ilgili Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

6. İrdi çün cânlara mi‘râc-ı Muhammed’den dem

Ne gerek Şeyhî’ye ihyâ-yı Mesîhâ bu gice

“Mi‘râc-ı Muhammed’den cânlara dem irdi çün Şehyî’ye bu gice ihyâ-yı Mesîhâ ne gerek.”

Hz. Muhammed’in miracından canlara hayat geldiği için Şeyhî’ye bu gece, Hz. İsa’nın ölüleri diriltme mucizesi gerekmez.

Hz. İsa, İsrailoğullarının son peygamberidir. Kendisine İncil indirilmiş olup bir mucize olarak Hz. Meryem’den babasız olarak doğdu. Hz. İsa, Cebrâi’in Hz. Meryem’e üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa ona can verir, ölüleri diriltir; “Mesîh” lakabıyla bilinir (PALA 1995: 285-286).

Mirac’ın kelime manası “merdiven” ise de Peygamberimizin göğe yükselmesine ad olmuştur. Peygamberimiz Recep ayının 27. gecesi Mekke’deki Mescid-i Haram’dan

Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya gelmişti. Buna İsrâ denilir. Peygamberimizin Mescid-i Aksâ'dan Sidre-i Muntehâ'ya dek olan yolculuğu da Mi'râc adını alır (PALA 1995: 387).

Şair de beyitte Hz. Muhammed'den mirac mucizesi olarak hayat geldiği için Hz. İsa'nın nefesiyle ölüleri diriltme mucizesine gerek olmadığını söylemiştir. “dem” kelimesi Hz. İsa'nın nefesine de işaret etmektedir. Aynı zamanda beyitte, Hz. Muhammed'in üstünlüğü vurgulanmıştır. O'ndan gelen üstün tutularak yeterli görülmüştür.

“dem” kelimesi hem Hz. Muhammed hem de Hz. İsa ile ilgili olduğu için İhâm-ı Tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Beyitte Hz. Muhammed'in mirac mucizesine ve Hz. İsa'nın da ölüleri diriltme mucizesine Telmih vardır.

SONUÇ

Hazırlamış olduğumuz çalışmanın sonuç bölümünü iki kısımda değerlendireceğiz:Şekil ve içerik yönünden...

Şekil Yönünden

Gazellerin 21 tanesi 7 beyitten, 19 tanesi 5 beyitten, 8 tanesi 6 beyitten, 1 tanesi 8 beyitten ve 1 tanesi de 9 beyitten oluşmaktadır. Bunların 4'ünde mahlas yoktur. Mahlas olmayan gazellerin 2'si 5 beyitten oluşmakta, 2'si de 6 beyitten oluşmaktadır. 7 beyitten oluşan bir gazelde de, mahlas 6.beyittedir.Diğer gazellerin son beyitlerinde mahlas bulunmaktadır.

Mahlas beytinden sonra bir beyit eklenen gazel olduğu için gazeller arasında Müzeyyel Gazel vardır (4. Gazel). Aynı zamanda karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış iki gazel de olduğundan iki tane Mürâca'a Gazel vardır (33. Ve 42. Gazel). Son olarak da 25 tane Müreddef Gazel vardır.

Bunların yanında Şeyhi'nin XV. Yüzyılda yani Divan şiirinin başlangıç döneminde yaşaması, onun kullandığı dili ve konuların da üzerinde etkili olmuştur. Başlangıç döneminin aruz kusurlarını Şeyhi'nin gazellerinde görebiliriz:

Fâ'ilâtün- Fâ'ilâtün- Fâ'ilâtün- Fâ'ilün vezniyle yazılmış olan 5. Gazelde imâle ve zihaf lar vardır: *Cân-da-n ay-ru/ ten bi-gi ni/-ce o-lam ten/-hâ garîb*

Mef'ûlü / Fa'ilâtü / Mefâ'ilü / Fâ'ilün veznini çok kullanmış olmasına rağmen imâle ve zihaf lar vardır: *Bu mürde- dil bulur i-se vasluñ i-le hayât.*

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür fakat, burada vurgulamak istediğimiz Şeyhî'nin, Divan şiirinin başlangıcındaki hataları yaptığı ve doğal sürecin bir parçası olduğudur.

Gazelerde kullanılan vezinler ve kullanılma sayıları şöyledir:

1. **Mef'ûlü / Fâ'ilâtü / Mefâ'ilü / Fâ'ilün (14 kez)**
2. **Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün (10 kez)**
3. **Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (7 kez)**
4. **Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün (7 kez)**
5. **Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün (4 kez)**
6. **Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün (3 kez)**
7. **Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün (2 kez)**

8. Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün (2 kez)

9. Mütefâ‘ilün Fâ‘ülün Mütefâ‘ilün Fâ‘ülün (1 kez)

Görüldüğü gibi gazellerde 9 farklı aruz çeşidi kullanılmış olup Mef‘ûlü-Fâ‘ilâtü-Mefâ‘ilü-Fâ‘ilün kalıbı 14 kez kullanılarak birinci sırada yer almıştır.

Şairin bu tercihi –özellikle devri dikkate alındığında-ayrı bir önem kazanır.Zira,bu devirlerde daha çok basit vezinlere rağbet edilmektedir.Şairin monotonluktan uzak vezinleri seçmesi,onun ahenk yönünden de ince bir zevke sahip olduğunu göstermektedir.Bu aynı zamanda dilin imkanlarını sonuna kadar zorlamayı göze almak demektir.Şiirlerinde görülen imâle,zihaf gibi hataları devrinin kaçınılmaz kusurları olarak kabul etmelidir (İSEN-KURNAZ 1990: 17).

Gazellerde kullanılan kafiye ve rediflerin dağılımı da şöyledir:

Kelime halindeki redifler:

baña (2. g.)	devridür (11. g.)	garîb (5.-6. g.)	idinmişdür (13.g.)
belürmez (44.g.)	didi iksi de (33.g.)	gitme gel (45.g.)	idüp gitdüm (38.g.)
benüm (41.g.)	didükleri (28.g.)		it (19.g.)
beñzetedüm (46.g.)	dost (9. g.)	hevesi (49.g.)	iy dost (20.g.)
bilesin (31.g.)			
bulna mı (27.g.)	eyler (16.-18.g.)	içün (34.g.)	kasd ider (15.g.)
bulınmadı (32.g.)		içindedür (21.g.)	kapusın (35.g.)
bu gice (50.g.)	ne fâyide (25.g.)	idelüm (37.g.)	
lebleriñ (43.g.)	yirine geçer (14.g.)		
n’idelüm (39.g.)	sen gideli (26.g.)		
olalum (40.g.)	virdi bu gün (30.g.)		
olur (10. g.)			

“*baña, devridür, garîb, idinmişdür, belürmez, didi iksi de, gitme gel, idüp gitdüm, benüm, didükleri, it, beñzetedüm, dost, hevesi, iy dost, bilesin, bulna mı, eyler, içün, kasd ider, bulınmadı, içindedür, kapusın, bu gice, ne fâyide, idelüm, lebleriñ, yirine geçer, n’idelüm, sen gideli, olalum, virdi bu gün, olur*” rediflerinden 8 tanesi (*devridür, garîb, dost, hevesi, iy dost, fâyide, kasd, lebleriñ*) yabancı kelime

olup 17 tanesi de Türkçedir. Arapça olanlar *devridür*, *fâyide*, *garîb* (2 tanedir), *hevesi*, *kasd* olup 4 tanedir; Farsça olanlar *dost*, *leblerüñ* olup iki tanedir.

Ek halindeki redifler:

- dedür (12.gazel)	- ye (24.gazel)	- um (31.gazel)	- i (47.gazel)
- a(-e) (15.-43.-46.gazel)	- den (25.gazel)	- uñ (34.-49.gazel)	- leri (48.gazel)
- lig (16.gazel)	- de (27.gazel)	- ından (36.gazel)	
- dür (22.-23.gazel)	- umu (29.gazel)	- umdan (41.gazel)	

Kafiyeler:

- hâ: Tam uyak (1.gazel)
- âh: Tam uyak (2.gazel; 6.gazel; 41.gazel)
- âb: Tam uyak (3.gazel; 10.gazel; 18.gazel; 21.gazel)
- eb: Tam uyak (4.gazel)
- â: Yarım uyak (5.gazel; 14.gazel; 40.gazel; 44.gazel; 50.gazel)
- ât: Tam uyak (7.gazel; 8.gazel)
- âli: Zengin uyak (9.gazel)
- r: Yarım uyak (11.gazel; 17.gazel; 19.gazel)
- zel: Zengin uyak (12.gazel)
- ûd: Tam uyak (13.gazel)
- ân: Tam uyak (15.gazel; 30.gazel; 31.gazel; 34.gazel; 43.gazel; 49.gazel)
- âne: Zengin uyak (16.gazel; 22.gazel; 48.gazel)
- er: Tam uyak (20.gazel; 27.gazel)
- id: Tam uyak (23.gazel)
- âre: Zengin uyak (24.gazel; 26.gazel)
- el: Tam uyak (25.gazel)
- em: Tam uyak (28.gazel; 32.gazel)
- an: Tam uyak (29.gazel; 38.gazel)
- en: Tam uyak (33.gazel)
- y: Yarım uyak (36.gazel)
- ûh: Tam uyak (37.gazel)
- es: Tam uyak (39.gazel)

- âl: Tam uyak (42.gazel)
- il: Tam uyak (45.gazel)
- îb: Tam uyak (46.gazel)
- âmet: Zengin uyak (47.gazel)
- et: Tam uyak (35.gazel)

Bu verilere göre; gazelerde sadece *ek halinde olan redif* 8 tane, *kelime halinde olan redif ise* 25 tane, *hem ek hem kelime halinde olan redif ise* 10 tanedir. Gazellerin sadece kafiye olanlarının sayısı 7, hem kafiye hem redif olanlarının sayısı 43 olup bunların da redifi sadece ek olan 8 tane, redifi sadece kelime olan 25 tane ve redifi hem ek hem de kelime olan 10 tanedir.

Gazelerde kullanılan kafiyelere baktığımızda tam uyak 33 defa, yarım uyak 9 defa ve zengin uyak da 8 defa kullanılmıştır.

İçerik Yönünden

İçerik yönüne geçmeden önce gazel hakkında açıklama yapmak yerinde olacaktır. Gazel, âşığın gönül derdini sevgilisine açması veya sevgilinin kendi halini sadık âşığa bildirmesi için söylenir (MERMER-ALICI 2006: 87). Genel olarak aşk konusu etrafında yazıldığı gibi didaktik konularda yazılanları da vardır.

Ayrıca Eski Türk Edebiyatı'nın temeli sayılan kaynaklara başlık itibarıyla bakmak da içerik yönünden açıklamalara faydası olacaktır. Buna göre; Kur'an, Hadis, Peygamberler Tarihi, Firdevsi'nin Şehnamesi, Tasavvuf ve Tasavvuf Edebiyatı Eski Türk Edebiyatı'nın ana kaynaklarıdır (MERMER-ALICI 2006: 29).

Gazellerin içeriğinde de bu kaynaklara rastlamak mümkündür. Şeyhî, dine bağlı bir insandır ve şiirlerinde de göstermiştir. Bunu şöyle anlatmaktadır:

Cemâliñ âyetini "lâ ilâhe illa'llâh"

Yazalı kudret eli okuyan muvahhiddür (23.gazel/5.beyit)

İrdi çün cânlara mi'râc-ı Muhammed'den dem

Ne gerek Şeyhî'ye ihyâ-yı Mesîhâ bu gice (50.gazel/6.beyit)

Tasavvufla olan ilişkisi Hacı Bayram Veli ile olan bağından kaynaklanmakta olup özellikle gösteriş ve riyadan uzak, Melâmî düşüncesini benimsemekte, ham sofuluğa karşı çıkmaktadır:

'İlm ü 'amelde hâsıl olan sa'ydür abes

Zühd ü riyâda fâ'ide yok cüz kuru ta'ab (4.gazel/4.beyit)

Hûn-ı ciger içenleri sûfî ne bilürsin

Gözler gerek ol meclîse peymânelig eyler (16.gazel/5.beyit)

Sâkî virürse sûfî-i yâbis-dimâg pend

Sâfî mey ile agzını tut magzını ter it (19.gazel/3.beyit)

Kılâde kılduğı tesbîhi boynına sûfî

Muhakkıkem sanur illâ hemân mukalliddür (23.gazel/2.beyit)

Dünyeyi ehline vü dîni koduk dindâra

Zülfüñüñ küfrin idelden berü îmânumuzı (29.gazel/5.beyit)

Olsun selâmet ehline cândan selâm kim

Teslîm kıldılar bize mülk-i melâmeti (47.gazel/2.beyit)

Tekke ile medrese, rind ile zâhid arasındaki tartışmalarda hem tasavvufla olan bağı itibariyle hem de şairlerin genel tavrının rindlikten yana olması dolayısıyla tekke ve rind tarafında olmuş ve zâhid ile medreseyi yermiştir:

Rind-i melâmetüz bizüm hâtrumuz güzeldedür

Bize öğüt viren sanur gönül ile göz eldedür (12.gazel/1.beyit)

Kendüzüñe vir öğüdüñ yürü i zâhidem diyen

Mahv idemezsin alnumuz yazusı çün ezeldedür (12.gazel/2.beyit)

Lebûñle câm-ı müdâmı harâm ider müftî

Helâl ıduğına 'akl ol şarâba şâhiddür (23.gazel/3.beyit)

'Âceb ki germ idemez meclisini vâ 'iz-i şer'
Ya taşdur yüregümüz ya âhı bâriddür (23.gazel/6.beyit)

Eser itmez nasîhatuñ vâ 'iz
Keser iseñ sözüñi kes n'idelüm (39.gazel/5.beyit)

Ger bu 'd-ı maşrıkeyn ise ma 'şukadur karîn
'Işk ehlinüñ hemîn ola keşf ü kerâmeti (47.gazel/4.beyit)

Zâhidi gör ki gezer 'ışk ile mey-hâneleri
Görelî sendeki ol nergis-i mestâneleri (48.gazel/1.beyit)

Vargül iy zâhid-i hod-bîn baña efsûn okıma
Ben de çoğ okımışam halka bu efsâneleri (48.gazel/6.beyit)

Zâhid sözün işitme vü tut pendimi benüm
Bend-i gam-ı zamâneden ister isen necât (7.gazel/6.beyit)

Şeyhî'nin şiirlerinde tasavvuf, cezbe ve aşk heyecanını coşkun bir şekilde lirik olarak kendini gösterir:

Kahr u celâl-i hicrile yarıldı Tûr-ı cân
Sabr ola mı kılınca tecellî cemâl-i dost (9.gazel/2.beyit)

Şeyhî bekâ diler iseñ cân haremin 'imâret it
Kim bu cihân meremmeti hey dimedin harâb olur (10.gazel/5.beyit)

Şiir ve gazele bakışı da dünyaya bakışı gibi olup ehemmiyet vermemektedir:

Şeyhî bu defteri oda yak var sükût kıl
Usanmaduñ mı şî'r ü gazelden ne fâyide (25.gazel/5.beyit)

Şeyhî, özellikle, yaşamış olduğu olaylar sebebiyle (Hârname'nin yazılmasına sebep olan, verilen tımar sebebiyle çektiği sıkıntılar) dünyaya, zamana karşı bedbîn ve karamsardır ve onlardan şikayetçidir:

Devletüñ işiğinde kim kamuya feth-i bâb olur

Biz kula kısm olan hemîn cevr ü gam u 'itâb olur (10.gazel/1.beyit)

'Acebâ bu devr içinde neyiçün safâ belürmez

Sitem ü cefâ çoğundan kerem ü vefâ belürmez (44.gazel/1.beyit)

Hele iy şikeste gönüm yine derdüñle hoş geç

Ki bu gam zamânesinde ferâh u şifâ belürmez (44.gazel/4.beyit)

Yârdan ben ne şikâyet ideyin çünki beni

Nâ-murâd itmek imiş devr-i zamânuñ hevesi (49.gazel/3.beyit)

Şeyhî, eğlenceyi ve yiyip içmeyi seven bir insandır:

Şeyhî sa 'âdet ol kişiniñ ola kim müdâm

Şugli safâ vü 'iş ola vü 'işret ü tarab (4.gazel/6.beyit)

Şâhid ü şem' ü şarâb ola vü şeh bî-Şeyhî

Taş dahu ağlaya kim âh garîb âh garîb (6.gazel/7.beyit)

Sâz u şarâb u şâhid ile Şeyhî hoş geçür

Bu bir nefes hayâtuñı kim yok aña sebât (7.gazel/7.beyit)

Şeyhî bahâr günleri menfa 'ati yok ögüdüñ

Fikr şarâb u şâhid ü çeng ü ney ü gazeldedür (12.gazel/5.beyit)

Hatta o kadar ki bu yiyip içmeden kendisini bile sorumlu tutmamakta, yaptıklarını kadere bağlamaktadır:

Levh-i ezelde yazmış idi hâlıkü'l-ineb

K'ola müdâm elümde benüm câm-ı la'l-leb (4.gazel/1.beyit)

Sermest iderse ger beni mâ'ü'l-'ineb n'ola
Ma'zûr tut ki sâbık ola anda 'ilm-i Rab (4.gazel/2.beyit)

Gazelin konusu sevgiliye olan duygularını ifade etmek iken Şeyhî, didaktik unsurlara da yer vermiştir:

Bâg-ı sa'âdet isteyen eylük ide k'eyülerüñ
Hoş kohusı ebed kalur gül bigi kim gül-âb olur (10.gazel/4.beyit)

Son olarak şunları söyleyebiliriz; Şeyhî'nin gazelleri hakkında tezkirelerde olumlu ve olumsuz düşünceler olmasına rağmen incelememize ve bazı araştırmacılara göre Şeyhî, Divan şiirinin başlangıcındaki rolünü bi-hakkın edâ etmiş etmiştir. Hatta zamanında Türkçe kelime kullandığı için eleştirilen şairin önemi, çok daha büyüktür. Arkaik kelimeleri şiire sokarak Türkçe kelimelerin olduğu şiirlerin de güzel olabileceğini hem göstermiş hem de bu yolu açmıştır.

Gazelin genel konusu aşk ve sevgili hususunda genel kalıplara uyduğu gibi daha ötesine de geçtiği olmuştur. Bu da onun farklılığını ve özgünlüğünü daha da pekiştirmektedir.

Dîvân şiirinin kurucuları arasında yer alan Şeyhî'nin şiirlerinde, Dîvân edebiyatının genel özelliklerini bulmak mümkündür.Şeyhî, Germiyanlı şairler içerisinde Şeyhü'ş-Şuarâ olarak haklı bir şöhrete ulaşmıştır (GÜLER 2004: 49).

EKLER

ESKİ YAZILI METİNLERDEN ÖRNEKLER

GAZEL 1

یارب نه حسن اولر بو نه بهجت و بها	که اولم ایباغ توزنه جان و جهان بها
کر حسن بدر نور نه ایده مقابله	یوزی نور یله کورنه شمس الفحی سها
جاد و کزک جو قشینه پنب اتر خنک	سحر یله ای اولر یی قیجیس اژدما
جان مرغی کم طلشدی قرازلت اغن	مشکل ذراعنه دشدی عجب اولامی
حالات عشقه کرب نهایت دلدی	درد المغ ابتداء و جان و رنگ اتها
عزم یکی کج بکه مینی و عده لرورد	اه اول اجل دد کله ایرر دینجه ما
باشکر قولنشته بلا نوشنی صر	شیمی سگایت اته ادب اولامی

GAZEL 2

چکلن اوز که یلما د چون پنا بکا	اوش ایسکل تری دینه بجه کاه
شنع ایدیم کزیشین ایسکلده	دل پچاره که عذارم درر کنا . بکا
نظر فیه قل ارباد شاه چهن جمال	که رحمتک کندر سایه اربکا
نک ابدن دانه چسک که عرف منی	اذهل یقرسه جانک اود برک کاه
نه ایده دایره جلد که عذار گل حنطی	که خلعه اوزد قمر نقطه پیک زابکا
یتغان کز کسب منی بو سپر و ناز ک	ایب شراب غرور ایلمز نکا د بکا
بودنچ و مجنه شفتت نغینه و ایمنی	بودد دهرته رحم اتریک آه بکا

GAZEL 3

چس خزان نمشدن گزیزک اجتناب
 یسگده کر ادب جان وصلکاضم اولمعا
 عارضی نقل و قدح سگد بس روش باد
 یارندم کون جان کوینگلن قلام سوال
 مجرتک زهر بید جسته تلخ او در نعیم
 ساج ترنگن او ذرتا ساکن او زبو لب

پسز سنده بسزه دکمه قرص ما افتاب
 بنحو فضل اتم بیان یارب اولام فتح
 شیر و شهد چسپید اچسره خیر او لرترا
 حال تنگین دانه کسرتدن زهری حاضر جواب
 شو قنک ذو قیله طاموده عذاب
 اب رحمت در ذمی احمد حنین بو ترا

حفظ و خاتون شکر مستشبه و تند گل شکر حوض
 حق یلدر چین ده سزنگ و اند اعلم بالحق

GAZEL 4

نوح از لده یزمشدی خالق العیب
 پرست ادر ز کربنی ما العیب نله
 کربن تخلف اتم انگ حکمذ بوکن
 علم و علمده حاصل او نن سس رعیت
 دولت انگ که سابقه اقسیم ازل
 شیخی سعادت اول کیشنگ اولکم
 کند زو صال خلوت اول یار دیکه

که اول مدام المده بنم جام لعل لب
 معذور دت که سابق او ز انده علم
 لازم کلور که دینیم انی کم ذکل ادب
 زهد و ریاده فایده تی جوق و تعب
 صک عنایتندن انکار کرده سلب
 شغلی صفا و عیش اول او عشرت و طرب
 سیند سپید قوش اولاد اذخ لب

GAZEL 27

بک حلاوت شهده و تکرده بو	بک لطافت شمس و قرده بو
بو حسنه بو ملاحت بشرده بو	ملک برین یه پریسن یه روح قوسن
دیشک طراوت درده که ده بو	بک که قیمت جاندره عجب نه مر جاندر
بو لذت و بو حلاوت شمرده بو	بیک که پسر و جن در همیشه شنناو
عجب قحویسی نسیم سحرده بو	بجک که مشک کتره دی خطادن اوسن

GAZEL 28

بو لنگه بو درومه مسرهم دد کلری	دره خرابه کللمی شول غم دد کلری
جوغ استدم بلنمد محمدم دد کلری	دفع ملال قلمغه عالمک برنفس
یار و جین و مونس محرم دد کلری	سیرغ و کیمیا و وفا کیم دد کلری
طوغ مزید عیسی مریم دد کلری	اؤنوی دیر قلدغن ایشته بلرک

احمد ماکوجا

دره صفا شوروه و زمرم دد کلری	کعبه یزنده بکلرین قلمینه یاد
در دینه اولدر اخی امسم دد کلری	ایسم در یسه بلرک شیخی قنیم

GAZEL 29

خود بلور حسن که ملک بوینده در قافری	دستم است ای دوست اوده یا تو اگر جانم
پس ایشتم لیس نامه واقعا غریبی	نه روزا در ارشه ناله و فریاد که که
نده معمود اده حسن لطفله ویرا غریبی	کی خواب اولد دل و جان ایل ای کج روا
نجه دل عقلسوز بلوروز اود را غریبی	طلشه نیره صبح کز لک ایدر دنهار
بزلنگلی کفرن اولدن برو ایما غریبی	دنییی اعلنه و دین قداق و نذاره
هله خوش کاپوروز در دله در ما غریبی	سول امیده که اروز در دنده در ما غریبی
عاقلمه اقسون دشره دیوانم غریبی	ایدک حرف ارنه شیخه دیوانه دیو

GAZEL 30

عقل سپو دایه شب دین روان ورده بکن	کینه ادش جان و گکل عشقه جان ورده بکن
اینگل طر عننه جان و جهان ورده بکن	تبدگ یازنه قان اچدکی عاشقن ز
خوش سرم دم جون دور زمان ورده بکن	کرچه عذار در دور زمانه کل ایست
بلنه اینکه بنم جائه جان ورده بکن	مدعی منک او تر عشقنه جان ورده بکن
بکه اول تحفه اول خوب زمان ورده بکن	طغنه دن عشق عنین یچیس قویم شیخی

GAZEL 45

ای سوغه من قلس جان ایله سز کتدی
 جان دلو جان سن قهله جان دلو کتدی
 حاصل سن عمرک بکنمه بجه عمرم بکی
 پسن یشم بیل کیدلن کنده نوز چشمک
 و قدره ز طنگ بر دم کرم قبل کتدی کل

کولله ایله یللی ایب روه اشدن کرم
 کلسن ای پتور و زوان صلده مسون کل کتدی کل
 قانه کرمه دن یشم آرد که در پتور دتر
 او غایشدن بکتین اوله غافل کتدی کل
 این یزدو کل آرزو غی کتدم دن ایله
 دوشیا کم هر دهی در بنا که یک پل کتدی کل
 عقل و صبر و جان کل کار و باید شیمک
 پشنه در ای ساربان بخلامه محل کتدی کل

GAZEL 46

صبا دین سیم چینه بکنتم
 ندم جو در تلویدم بن طیبه بکنتم
 مجلس طلر کن یزم رب کوردم
 بر آیت غریب طلر دی رقیبه بکنتم
 سجو دار دی ایاغنه کفره دی املی
 یزنی کجه و زینن صلیبه بکنتم
 کل دلله صحن قشیده قید قرار
 کجا ده مسجده قمش غریبه بکنتم
 و صالین اگدمدی قلدی قایتله قیام
 بد کر قیامته صلدی قریبه بکنتم
 ریا و زرق بیغل دید پر میخانه
 موا عیظن اشد یجک خطیبه بکنتم
 حال کلشنه طرح او قور کن سجنی
 غا لوید دی عند یبه بکنتم

GAZEL 47

بیخ گنجلک پر محنته بردم ندایتی	بک بک جگر عشق عمیدن غزلتمتی
تسلیم قلدر بزه ملک ملا متی	اولیاءن سلامت اهلنه جان سلام
علاّمه جهان نه بلور اول علامتی	سودا علایمی سببه بن عاشق اکتی
عش اهلنک صمین اول کشف کر متی	کر بعد مشرقینب معشوقه در قرین
قلدر قیامی خون صبرم جانده قیامتی	اوشش یرد کوک او کله رکوع کجوا
مجران ادری قشرب بشوم قیامتی	قدی خیال سایه طوبی صلہ نغم

GAZEL 48

کرئی پسندیک نرکس مپتانه لیری	را پلای کور که کدز عشق قلده مینجانه لیری
تغرب جمع ادرم هر کج پروانه لیری	یزگل شمعنه قرشو یقلب ینمغون
طغذر مشکله عبره اوجق شان لیری	اول بری شانه در زلف بریشانه
انده کم مات اده بر لعل فرزای لیری	اتنگ ایغنه یز سره پدق بگی شاه
هر که معمور اده عدله ویرانه لیری	شاه اوله ملک جهان بلور اول کج کینا
من دد جوغ او قشیم خلقه بو افسانه لیری	در غل ای زاهد خردین بکه افسون
نچ خوش نظم ادر اول لعل در دایه لیری	لب و دندانگی شیخی دلله وصف ادبک

KAYNAKÇA

- AHMED, BÎCÂN, Yazıcıoğlu, **Envârü'l-Âşıkîn** (Sadeleştirenler H. Mahmud Serdaroğlu, A. Lütfi Aydın), Çelik Yayınevi, İstanbul.
- AKAR, Metin, 1994, **Su Kasidesi Şerhi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- AKYÜZ, Kenan-BEKEN, Süheyl-YÜKSEL, Sedit-CUNBUR, Müjgan, 1990, **Fuzûlî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ALPARSLAN, Hakan, 2006, **Ahmedî Dîvânı'nda (1.-50.) Gazellerin Şerhi**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Dumlupınar Üniversitesi SBE.
- ALTINTAŞ, Halil ve ŞAHİN, Muzaffer, 2001, **Kur'an-ı Kerim Meali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- BANARLI, N.Sâmi, 1998, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Büyük İslam İlmihali**, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul.
- BURSALI, Mehmet Tahir Efendi, 1972, **Osmanlı Müellifleri**, Meral Yayınları, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, 1998, **Divanlar Arasında**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, 1996, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yayınları, 13.Baskı, Ankara.
- DİLÇİN, Cem, 1983, **Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- 2007 , *“Divan Şiirini Günümüzün Türkçesine Aktarma ve Diliçi Çeviri”*, **Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan**, 1.baskı, Ankara.
- EREN, Hasan-GÖZAYDIN, Nevzat-PARLATIR, İsmail-TEKİN, Talât-ZÜLFİKAR, Hamza, 1988, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2 C., Ankara.
- FUZÛLÎ, 2001, **Rind ile Zâhid**, MEB Yayınları (Çev. Hüseyin AYAN), Ankara.
- GIBB, E.J., Wilkinson, **Osmanlı Şiir Tarihi I-II** (Çev. Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÜLER, Kadir, 2004, **Kütahya Yazıları**, Bizim Büro Basımevi, Kütahya.
- GÜLSEVİN, Gürer, 1997, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- GÜNEŞ, Mustafa, 2006, **Türk Edebiyatında Na't ve Fuzûlî'nin Su Kasidesi**, Bizim Büro Basımevi, Kütahya.
- GÜRLEK, Dursun, 2003, **Karınca Huzura Varınca Kültür Sohbetleri**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- HAMDİ, YAZIR, Elmalılı, **Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli** (Sadeleştirenler M. Sadi ÇÖGENLİ, Nevzat H. YANIK), Huzur Yayınevi, İstanbul.
- HOCA, Sadeddin Efendi, 1979, **Tacü't-Tevarih**, C.II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İBRAHİM HAKKI, Erzurumlu, 1999, **Mârifetnâme** (Tercüme Faruk Meyan), Bedir Yayınevi, İstanbul.
- İPEKTEN, Haluk, 1997, **Nâilî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, Ankara.
- 1996 , **Şeyh Gâlib Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, Ankara.
- 1998 , **Bâkî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 1986 , *"Gazel Şerhi Örnekleri II"*, **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı**, C. II, s.415-416-417, Ankara.
- İSEN, Mustafa ve KURNAZ, Cemal, 1990, **Şeyhî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İZ, Fahir ve KUT, Günay, 1985, *"Şeyhî"*, **Büyük Türk Klasikleri**, C.II, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- 1985, *"XV. Yüzyıl Türk Edebiyatına Toplu Bakış"*, **Büyük Türk Klasikleri**, C.II, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KALKIŞIM, Muhsin, 1994, **Şeyh Gâlib Dîvânı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAPLAN, Mehmed, 1963, **Şiir Tahlilleri Akif Paşa'dan Yahya Kemal'e kadar**, C.I, Anıl Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul.
- KOCAKAPLAN, İsa, 1998, **Açıklamalı Edebî Sanatlar**, Damla Yayınevi, İstanbul.
- KORTANTAMER, Tunca, 1993, **Eski Türk Edebiyatı Makaleler**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KULAÇ Olgun, **Satranç Öğretmen Kılavuz Kitabı**, Türkiye Satranç Federasyonu Yayınları.
- KURNAZ, Cemal, 2003, **Eski Türk Edebiyatı**, Bizim Büro Basım Yayın, 3. Baskı, Ankara.

- KÜÇÜK, Sabahattin, 1994, **Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım**, TDK Yayınları, Ankara.
- LATİFÎ, Kastamonulu, 1314/1911, **Tezkire-i Latifi** (Tâbi ve Nâşir Abdullah Cevdet), İkdâm Matbaası, İstanbul.
- LEVEND, Âgah Sırrı, 1984, **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler-Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, 4. Basım, İstanbul.
- LUGAL, Necati Hüsni –REŞER, O., 1942, **Sehi Bey Tezkeresi**, İstanbul.
- MERMER, Ahmet vd. , 2006, **Eski Türk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- MEVLÂNÂ, 1990, **Mesnevî Tercemesi ve Şerhi** (Tercüme ve Şerheden Abdülbâki GÖLPINARLI), C.I-II, Gözden Geçirilmiş İlaveler Yapılmış Üçüncü Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- NEVEVÎ, İmam, 1993, **Riyâzü's-Sâlihîn**, Cilt I, İslamoğlu Yayıncılık, İstanbul.
- ONAN, Necmettin Halil, 1940, **İzahlı Divan Şiiri Antolojisi**, Maarif Matbaası, İstanbul.
- ONAY, Ahmet Talât, 1996, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, MEB Yayınları, İstanbul.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, 2004, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yayınları, 3 Cilt, İstanbul.
- PALA, İskender, 1995, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- 2000, **Âh Mine'l Aşk**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- a 1998, **Şi'r-i Kadîm Şiir Şerhleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- b 1998, **Âşinâ Güzeller**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- c 1998, **Leylâ ve Mecnûn**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- SÂDÎ, 1991, **Gülistan**, MEB Yayınları (Çev. Hikmet İlaydın), İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim, 1989, *"Türk Saz Şiiri"*, **Türk Şiiri Özel Sayısı III Halk Şiiri**, C. LVII, s. 445-450, TDK Yayınları, Ankara.
- SÂMÎ, Şemsettin, 1317/1914, **Kâmûs-ı Türkî**, İkdâm Matbaası, İstanbul.
- SEMERKANDÎ, Ebulleys, 1987, **Gafletten Kurtuluş**, Uyanış Yayınevi (Tercüme Yaman Arıkan), C.I. , İstanbul.

- SEVİNÇGÜL, Ömer, 1997, **Küçük Lugat**, Zafer Yayınları, İstanbul.
- SEYYİD HULÛSÎ, Sûfîzâde, **Mecmâu'l-Âdâb** (Çev. Nâim Erdoğan), Saadet Yayınları, İstanbul.
- ŞA'RÂNÎ, İmam, **Ölüm-Kıyamet-Ahret ve Ahirzaman Alametleri**, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ- KARTAL, Ahmed, 2004, **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihad, 1981, **Edebiyat Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- 1998, **Fuzûlî Divanı Şerhi**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- TATÇI, Mustafa, 1991, **Yunus Emre Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TDK, 1942, **Şeyhî Dîvânı Tarama Sözlüğü ve Nüsha Farklılıkları**, Maarif Matbaası, İstanbul.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, 1993, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- 1963, **Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn'i**, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- 1991, **Osmanlı Türkçesi Grameri**, İÜ Ed. Fak. Yayınları, İstanbul.
- 1988, "*Şeyhî ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerinde Gramer Araştırmaları*" **Türk Dili Araştırmaları Belleten 1960**, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara.
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI, 2004, **İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay. , C. 29, Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman, 2005, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- UZLUK, F.Nafiz, 1969, "*Germiyanoğlu Yakub II. Beyin Vakfiyesi*", **Varlık Dergisi**, s:VIII, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- UZUNÇARŞILIOĞLU, İsmail Hakkı, 1932, **Kütahya Şehri**, Devlet Matbaası, İstanbul.
- 1994, **Osmanlı Tarihi**, C. I, TTK Basımevi, Ankara.
- VARLIK, Mustafa Çetin, 2002, "*Germiyanoğulları Beyliği*", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 6, Ankara.
- 1974, **Germiyanoğulları Tarihi(1300-1429)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.

ZUHAYLİ, Vehbe, 1990, **İslam Fıkı Ansiklopedisi**, Feza Yayıncılık, İstanbul.

DİZİN

A

âb.....45,51,76,79,82,88,89,92,102,104,147,149,153,156,171,175,246,248,320,323,351,353.
 âdem.....76,77,238,244.
 Aden246,248.
 âfet69,72,306,308.
 ag30,32.
 ağız127,131,142,144,153,156,246,250.
 Ahmed.....45,51.
 âhû268,270,351,352.
 ‘akik246,248.
 ‘âkil135,136,177,183,220,290,295.
 ‘âlem171,175,214,215.
 Allah69,70,297,304.
 ‘anber102,103,246,248,339,341.
 andelib.....327,331.
 ‘arız.....45,47.
 ‘âşık.135,137,147,162,227,228,320,323,333,335
 ay.....30,33,38,42,115,117,253,257,306,309,
 320,324,351,355.
 ayag.....30,115,117,120,125,227,228,279,280,
 339,342,346,348.
 âyet109,112,185.
 ‘azâb.....45,49,96,98,171.
B
 bâde.....177,181,274.
 bag.....96,99,153,159,203,205,246,247,284,288.
 bahâr.....109,113,203,205,290,295.
 baht.....261,262.
 bâlâ.....153,159.
 Bedaḥşân.....310,314.
 belâ.....30,36,82,85,316,318.
 ben.....214,218.
 benefşe102,103,253,254.
 bezm115,117.
 bil(bel)127,131,268,270.
 boy208,211,246,247,268.
 bûse310,312.
 bülbül192,193.
C
 câdû30,33.
 Ca‘fer102,107.
 câm.....54,55,96,97,102,153,157,162,163,171,
 172,185,187,290,294.
 cân30,32,34,45,48,61,62,66,69,72,82,89,91
 96,98,100,102,120,122,127,135,138,140,142,
 143,153,162,163,167,169,171,172,203,208,210,
 220,221,222,227,229,230,233,238,243,246,250,
 253,256,257,284,288,310,316,318,320,325,333,
 334,336,346,347,348,351,355.
 cânân135,140,142.
 câvidân310,311.
 cefâ38,41,120,142,145,316.
 celâl89,90.
 Cem290,294.
 cemâl38,40,89,90,185,189,197,199,306,

309,327,332.

cennet45,49,61,63,76,77,284,288.
 cevher102,106,125,253.
 ciger69,70,89,94,96,97,120,121,135,139,
 142,145,147,149,162,163,238,241,279,282,284,
 285.
 cihân.....96,100,115,153,189,194,227,228,233
 ,261,265,268,290,294,333,335,339,343,346.
Ç
 çarh316,317.
 çenâr76,78,153,159,253,255.
 çeşm150,177,179,320,322.
 çîn45,51,120,124,171,172,268,270,351,352.
D
 dâm177,182.
 dâmen351,352.
 dâne38,41,45,48,177,182.
 Dârâ61,65.
 Dâvûd115,116,153,160.
 defter82,87,177,183,197,201,220,225.
 dehr115,119,153,156.
 dem-be-dem142,145,268,270.
 dendân82,84,135,138,253,259,339,344.
 derd ...30,34,43,69,70,73,115,116,120,135,138,
 198,214,220,225,233,235,279,282,297,302,316,
 317,327.
 dermân220,225,279,282.
 devâ120,233,235,316,317.
 devlet54,58,61,65,82,87,96,115,117,162,
 169,231,262.
 devr...102,103,104,106,108,177,181,227,228,2
 90,291,316,317,320,346,348.
 dîdâr61,62,115.
 dil69,70,76,127,135,137,147,148,149,150,
 162,167,177,180,203,220,222,238,243,279,280,
 339,344.
 dilber177,192,279.
 dimâğ115,119,153,268,272.
 dîn135,137,177,179,220,224,227,327,328.
 diş135,138,208,210,246,250.
 dîvân177,183,220,225.
 dîvâne177,183,220,225.
 diyâr61,65,69.
 du‘â203,206,253,255,316,318.
 dûd297,298.
 duzağ30,32.
 dürr ...82,84,135,208,210,246,250,253,259,279.
E
 ecel30,35,197,200.
 edeb30,36,54,57.
 efgân220,221.
 eflâk297,298.
 elem69,72,316,318.
 elif82,83.
 ezel54,55,58,109,111,197,199.
F
 farz82,84.

felek162,168.
 feryâd220,221,297,299.
 firâk89,94,279,280.
 fitne30,33.
G
 gam76,80,96,214,231,233,234,238,244,316,
 318,333,337.
 gamze127,153,154,171,172.
 garîb61,62,63,64,65,66,69,70,71,73,74,279,
 282,327,328,336.
 gazel109,116,153,158,197,201.
 genc177,180,192,195,220,222,274,276,339,
 343.
 gice54,59,69,73,185,190,246,250,297,298,
 339,340,351,352,353,354,355.
 gonca162,163,253,258,290,292,310,312.
 gönül61,66,115,127,131,135,138,142,143,
 146,162,163,164,171,185,188,214,227,238,244,
 297,303,316,318,320,327,330,333,346.
 gözyaşı38,39,96,97,238,241,279,280,284,
 285,297,303.
 gurbet61,64.
 gurre171,351.
 güher208,210.
 gül ...65,76,78,96,99,171,172,192,193,246,253,
 258,268,284,287,290,292,320,323.
 gül-şen327,331,351,353.
 güneş306,309.
H
 habîb69,72,127,133,327.
 hadd69,76,78,268.
 Hak76,79,274,278.
 hâk ...89,94,115,117,162,169,253,258,297,304.
 hâl ...45,48,52,89,92,127,130,142,177,182,284,
 286.
 halâvet208,211.
 halvet54,135,141.
 hançer153,154.
 handân310,312.
 harâb214,220,222.
 harâbât185,231,266.
 hasret38,43,203.
 hatt38,45,52,69,127,128,171,172.
 hazân203,205.
 helâl185,187.
 Hitâ120,124,208,214,351,354.
 Hızr ...102,104,153,156,238,243,310,311,351,
 353.
 hicr45,49,69,73,89,233,234,268,272.
 Hindû127,130.
 hûb ...76,79,227,231,274,276,310,313,346,348.
 hûn120,121,135,139,162,163,238,241.
 hûrî61,62,76,77,96,98.
 hüsn ...30,31,38,40,45,61,66,82,87,115,177,192,
 195,208,209.
I
 ‘ışk ...30,34,115,116,177,180,227,230,231,274,
 277,306,309,333,336,339.

İ
 İlah38,297,304.
 ‘ilm54,56,57.
 îmân127,133,177,179,220,224.
 ‘ineb54,55,56.
 irem246,247.
 ‘Îsâ102,103,214,217,238,243.
 ‘iş54,59,147,151,153.
 ‘izâr38,42.
K
 Ka‘be115,214,218,327,328.
 kadd76,78,253,255,297,301,333,337.
 kadeh45,47,284,285,290,291,310,311.
 kâfir109,112,147,150,177,179.
 kamer38,42,69,208.
 kâmet82,83,306,308,327,330,336.
 karâr89,203,327,330,346.
 Kârûn274,276.
 kaş147,150,153,154,185,188,253,257,306,
 308,327,330.
 kebâb96,97.
 kemend127,130.
 kerem96,97,247,256,261,264,316,320,326.
 kıyâm333,336.
 kıyâmet76,77,333,337.
 kul297,301.
 küfr135,131,171,173,177,179,220,224,327,
 328.
L
 lâ‘l...54,55,171,172,238,240,253,258,310,313,
 314,339,344.
 lâle ...38,42,76,78,162,163,253,258,268,290,291.
 leb...45,47,54,55,59,61,63,76,78,82,84,86,102,10
 6,147,151,153,158,162,163,167,185,187,208,21
 0,214,217,218,227,228,238,240,246,248,253,25
 9,284,286,310,311,312,339,344.
 leb-be-leb54,59.
 Leheb45,51.
 levh54,55.
 lutf ...192,195,220,222,253,256,261,263,290,293
 297,304.
M
 mâh45,73,171,253,255,351.
 mahabbet115,119.
 mâr192,195.
 meges284,289.
 melâhat208,209.
 melâmet109,333,334.
 Me‘mun102,107.
 menzil320.
 Merve214,218.
 Meryem214,217,238,243.
 Mesih351,355.
 mest38,42,177,179,181,185,190,290,291.
 mey153.
 mey-hâne177,179,327,331,339.
 mihnet38,43,261,333.
 mihr115,117,162,166,297,299.

- mihrâb147,150,185,188.
 Muhammed351,355.
 Mûsâ115,116.
 müdâm54,55,59,177,179,185,187.
 müftî185,187.
 mühr127,128,238,240.
 mülk261,265,310,313,333,334,339,343.
 mürde76,77.
 mürg30,32,162,168,177,182.
 müşğ45,52,120,124,171,172,208,212,246,248,
 339,341,351.
 müşğîn45,48,76,79.
N
 Na'îm45,49.
 nedâmet333.
 nergis38,42,290,291,339.
 nesîm162,166,208,214,290,293,327.
 ney61,63,109,113,268,271.
 nigâh38,42.
 nigâr115,116,120,203,204,268,271.
 ni'met45,261.
 Nûh274,276.
 nûr30,31,135,320,322.
O
 od45,51,69,70,76,78,96,98,115,119,147,148,
 197,201,203,220,221,279,280,297,298,302,303,
 304,333,337,346,348.
Ö
 öğüt109,110,113.
 'ömr30,35,38,41,127,132,274,275,320,321.
P
 penâh38,297,301.
 perî76,77,208,209,339,341.
 perîşan253,254,268,272,339,341.
 pervâne135,177,339,341.
 peymân177,181.
 peymâne135,139,177,181.
 pîr185,261,266,327,331.
R
 Rab30,45,46,54,56.
 rahmet38,40,45,51,96,98,261,263,290,295.
 rakîb127,133,268,271,284,327,328.
 revâ220,221.
 revân220,222,227,320,323,346,347.
 rind109.
 riyâ54,57,327,331.
 ruh38,42,171,175,177,179.
 Rûm171,172.
 rû(y)268.
 rûz171.
 rûkû'333,336.
S
 sabâ120,124,142,253,290,293,327.
 sabr89,90,320,325.
 saç45,51,69,70,73,76,78,82,85,120,122,124,
 135,137,147,148,171,172,208,212,220,222,246,
 248,254,268,270,272,327,330,351,352.
 safâ54,59,120,122,214,218,238,240,290,292,
 293,297,300,316.
 sâkî89,91,102,147,156,274.
 sâye38,297,301,333,337.
 secdegâh38.
 seher69,70,120,162,166,208,214,297,298,299,
 346,347.
 (i)Skender108,110,159,163.
 selâm333,334.
 selâmet333,334.
 serv38,42,76,78,153,159,208,211,246,247,
 253,255,268,297,301,320,323,346,347.
 sevdâ82,85,147,148,177,180,227,268,272,
 333,335.
 sıdk297,300.
 sır162,167,233,235,290,292.
 sihr30,33.
 sitem316.
 söz69,73,76,80,153,160,233,236,253,259.
 subh274,290,293,351,355.
 sûfî135,139,153,156,185,186.
 sücûd327,329,333,336.
 Süleyman127,128,310,313.
 sürme306,307.
Ş
 şâh(şeh)61,62,63,65,69,74,80,87,102,107,115,
 117,147,192.
 şâm61,67,297,299,346.
 şarâb38,42,45,47,69,74,76,81,89,91,96,97,
 109,113,147,149,171,172,185,187.
 şeb147,171,351,355.
 şefkat38,43,297,299.
 şeftâlû208,211.
 şeh61,62,66,69,102.
 şek(k)er45,47,53,158,208.
 şem'61,63,69,74,135,177,197,199,339,340,
 346,348.
 şems30,31,208.
 şevk45,49,310,312.
 şeytan127,133.
T
 tâb171.
 tabîb327.
 takdîr192,196.
 tâli'297,261,301.
 Tanrı109,112.
 tamu45,49,96,98.
 tecellî89,90,115.
 teşbîh45,52.
 teşne89,93.
 tûbâ268,333,337.
 Tûr89,90.
 tûtîyâ120,125.
 türâb45,51,171,175.
 Türk171,172.
U
 ûd76,79,115,117,119.
 ugrî127,131,306,308.

ukde	69,70.
V	
vâ'iz	185,189,284,287.
vasl	38,41,45,46,76,279,280,284.
vefâ	82,85,120,197,214,216,316.
vîrân	220,222.
vîrâne	177,339,343.
vuslat	351,355.
Y	
yâkût	82,84,102,106,127,128,310,314.
yâr .	45,48,54,59,61,62,64,175,197,199,214,216, 261,284,287,346,348.
yay	30,33,253,257.
Yemen	246,248.
Z	
zâhid	76,80,109,110,339,343.
zamân	227,228,231,346,348.
Zebûr	153,160.
zekât	82,84.
zemzem	214,218.
zevk	45,49.
zulmet	69,70,153,156.
zûhd	54,57.
Zühre	115,117,351.
zûlf ...	30,32,61,67,69,73,82,89,92,102,115,116, 127,130,135,138,142,144,147,153,168,171,175, 177,179,182,192,195,220,224,246,248,253,254, 268,270,327,328,339,341.